

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

KURAM

SÖZLÜ TARİH

SÖZLÜ TARİH VE YEREL TARİHÇİ

STEPHEN CAUNCE

TARİH VAKFI YURT YAYINLARI

Türkiye
Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı
Yayıncıdır

Yıldız Sarayı Arabacılar Dairesi
Barbaros Bulvarı
80700 Beşiktaş/İstanbul
Tel: (0212) 227 37 33 - Faks: (0212) 227 37 32

Özgün Adı
Oral History and the Local Historian

© Longman Group UK Limited, 1994,
Published by arrangement with Pearson Education Limited

© Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001
Pearson Education Limited ile yapılan anlaşma gereğince yayımlanmıştır

Yayına Hazırlayan
Ayşe Ozil

Düzeltili
Nurettin Pirim

Kapak Resmi
General Motors oturma grevi, ABD, 1937

Kitap Tasarımı
Haluk Tunçay

Baskı
Numune Matbaacılık
(0212) 629 02 02

İstanbul, Nisan 2001

ISBN 975-333-144-4

BU KİTABIN TÜRKÇE BASIM MALİYETİNİN BİR BÖLÜMÜ
ROCKEFELLER VAKFI TARAFINDAN KARŞILANMIŞTIR

STEPHEN CAUNCE

SÖZLÜ TARİH VE YEREL TARİHÇİ

Çeviri
Bilmez Bülent Can
Alper Yalçınkaya

TARİH VAKFI YURT YAYINLARI 115

Stephen Caunce, Britanya'nın Yorkshire ve Kuzeydoğu bölgelerinde uzun yıllar müze çalışmaları yapmıştır. Leeds Üniversitesi'nde ekonomik ve sosyal tarih dersleri vermektedir.

TEŞEKKÜR

Bu kitap, birçoğu yıllar boyunca görüşlerimi olgunlaştırma sürecinde farklı zamanlarda yaptıkları katkıdan habersiz olan çok sayıda insana çok şey borçludur. Bu borçların hepsini ödemek olanaksız, ama bu kitabın yazılmasıyla beni görevlendiren ve taslak halindeyken kitabın farklı versiyonlarını okuyan David Hey'e ve anlattıkları zaten bu çalışmanın temelini oluşturan insanlara özellikle teşekkür etmek isterim. East Yorkshire'la ilgili alıntılara ilgi duyanlar, *Amongst Farm Horses* [Çiftlik Atları Arasında] adlı çalışmamda, bu alıntıların sahiplerinin yaşamlarıyla ilgili biyografik bilgiler bulabilirler. Ayrıca, sözlü tarihle bağlantılı bazı insanlara, ben bu kitabı yazarken zaman hesabı yapmadan benimle kitabı tartıştıkları için teşekkür ederim. Çiftçilikle ilgili fotoğraflardan resim 1.1, 1.2 ve 3.1 Bay Walker tarafından, resim 3.2 Bay Playforth tarafından ve resim 8.1 Bay Baines tarafından verildi. Resim 1.3, 3.3, 4.3 ve 11.2 için *Yorkshire Art Circus*'a, resim 10.1 için *Artivan of Huddersfield*'e ve resim 7.2 için ise Holmfirth'ün *Express* ve *Chronicle* gazetelerine, Jack Hulme'un fotoğrafları için verilen yayımlanma izinleri dolayısıyla teşekkürlerimi ifade etmek isterim. Bunlardan, Kirklees Cultural Services [Kirklees Kültür Servisi] resim 7.2'nin bulunması konusunda yardımcı oldu. Ayrıca resim 2.2, 8.4 ve 4.4 de onların koleksiyonlarından. Resim 4.1 ve 11.1 (Tim Smith tarafından çekilen fotoğraflar), resim 7.1 (Sean O'Neill tarafından çekilen fotoğraf) ve resim 4.2 Bradford Heritage Recording Unit [Bradford Kültürel Miras Kayıt Birimi] tarafından temin edildi. Simon Warner tarafından çekilen resim 10.2, Major Road Theatre Company [Major Road Tiyatro Topluluğu] tarafından verildi.

SUNUŞ

Geçen otuz kırk yıl içerisinde tarihçiler, sıradan insanların (hem erkeklerin hem kadınların) yaşamına bakış konusunda değişik yöntemler geliştirdiler. *Description of England* (1577) [İngiltere'nin Tasviri] başlıklı çalışmasında William Harrison, bu sıradan insanları 'dördüncü ve son insan grubu' olarak sınıflandırıyordu. Bu mesleki ilgiye, ülkenin dört bir yanında kendi bölgelerinin yerel tarihlerini araştırmak için bir araya gelen amatör grupların şevkli çalışmaları eşlik etmiştir. Bu çalışmalarda vurgu, hem insanlar hem de mekânlar üzerinedir ve araştırmacılar bulabilecekleri her türlü kanıtı yönelmişlerdir. Geç 19. ve 20. yüzyılda, bu tarih türüne yönelik başka hiçbir yaklaşım, 'sözlü tarih' olarak bilinen yaklaşım kadar üretken olamamıştır.

Bu yaklaşımın öncülüğünü, bu tekniği kullandığı birçok kitabından ilki olan *Ask the Fellows Who Cut the Hay* [Otu Kimin Biçtiğini Arkadaşlara Sorun] adlı çalışmayla George Ewart Evans yapmıştır. Evans, el aletleri ve beygir gücüyle çiftçilik yapılan bir taşra bölgesindeki 'sabık kültür' ile ilgilenmekteydi. Görüştüğü insanların hepsi Victoria döneminin sonlarında işe başlamıştı, dolayısıyla çok geç olmadan anılarını kaydetmek acil bir mesele olarak görünmekteydi. Herhalde hiçbir yazılı kaynak, eski çiftçilik sistemini kişisel anlatılar kadar açıklayamazdı. Evans'ın kitapları, kişisel anlatıların 'söylentiler' diye dışlanamayacağını tüm açıklığıyla gösterdi. Çalışma alışkanlıkları ve ev düzeni gibi günlük yaşamla ilgili konular söz konusu olduğunda, bu tür anlatılar eşsiz birer kaynak konumundaydı. Bunlar kendilerini okutmayı da bildiler.

East Yorkshire'daki çiftlik işçileriyle ilgili benzer bir çalışma yapma konusunda Stephen Caunce'un ilham kaynağı, Evans'ın East Anglia'da gerçekleştirdiği bu çalışma olmuştur. Caunce, çalışması ilerledikçe, kendisini şaşırtan şöyle bir sonuca ulaşır: Suffol'da atlarla çalışanların işi, çiftlikteki diğer işler arasında en prestijli olanıyken ve sadece yetişkinler tarafından yapılıırken, East Riding'de atlara bakma işi genç ve bekâr çiftlik işçilerine bırakılmıştı.

Britanya’da, diğer birçok konuda olduğu gibi bu konuda da birçok bölgesel farklılık söz konusuydu. Bu farklı sistemlerin bilinmeyen yönlerini ortaya çıkarma ve tüm tarım ekonomisini ve toplumunu tahlil etme işini Stephen Caunce *Amongst Farm Horses: the Horselads of East Yorkshire* (1991) [Çiftlik Atları Arasında: East Yorkshire’ın At Bakıcıları] adlı çalışmasıyla yaptı. Bu çalışmada Caunce, mevcut olduğu kadarıyla belgelerden yararlanıyordu, ancak araştırmasının temelini sözlü tarih oluşturunuyordu. Sadece, at bakıcısı olarak çalışmış gençler ona en doğru bilgiyi verebilirdi.

Sözlü tarih bazen ‘alternatif tarih’ veya ‘gayri resmi tarih’ olarak adlandırılmaktadır. Kesinlikle nostalji satmaya çalışan önemsiz bir etkinlik değildir. Geniş bir yelpazede pek çok konu, sözlü kanıt kullanılarak araştırılabilir, ama uygulamada bu yöntemle sıradan insanların yaşamları incelenmiştir. Kişisel tanıklıklar, geçmişi anlama konusunda bize yeni bir boyut sunar. Yararlı olması ve verilen emeğe değmesi için, sözlü kanıtlar, diğer herhangi bir bilgi kaynağı gibi dikkatle ele alınmalıdır. Bu, basit bir seçenek değildir.

Caunce, bu kitabında araştırmacı, yazar, müze görevlisi ve üniversite öğretim üyesi olarak edindiği deneyimleri, söz konusu yaklaşımın sahip olduğu potansiyeli sergilemek ve yeni başlayanlara sağlam pratik tavsiyeler sunmak üzere bir araya getiriyor. Birçok yerel tarihçi, sözlü tarihin ne kadar değerli olduğunu kabul etmiştir, ama işe başlama konusunda tereddütlüdür. Bu kitap, herkesin sözlü tarihe katkıda bulunabileceği önermesiyle başlıyor ve yazarın, işe ilk başladığında yaptığı hataları da ortaya koyması okuyucuyu cesaretlendiriyor. Yazar, amacını, bu tür etkinliklere daha fazla insan çekmek olarak belirtiyor. Davasına olan bağlılığı kitabın her sayfasında göze çarpıyor ve başkalarını kendi inancına çekmek isteyen biri olarak çıkıyor karşımıza. Caunce haklı olarak, “tarihimizi bir bütün olarak anlamada, sıradan insanlardan edinilen sözlü kanıtın temel bir unsur olduğu”na inanmaktadır.

David Hey

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
I. SÖZLÜ TARİH NEDİR?	6
II. İNSANLAR VE MEKÂNLAR	28
III. YAŞAM BİÇİMLERİ VE DİL	44
IV. ALTERNATİF TARİH	68
V. GÜNCEL KONULAR	88
VI. SÖZLÜ TARİH VE GELENEKSEL ÇİZGİ	103
VII. İŞE BAŞLAMAK	129
VIII. MALZEME TOPLAMAK	149
IX. BANT ÇÖZÜMÜ	173
X. KAYDEDİLEN MALZEMEYİ KULLANMAK	189
XI. DONANIM	208
XII. SÖZLÜ TARİH: GENEL BİR BAKIŞ	223
EK OKUMA	229
DİZİN	234

GİRİŞ

Sözlü tarihle uğraşmaya, 1972 yılında, Leeds Üniversitesindeki doktora çalışmalarına temel oluşturmak üzere East Yorkshire’da yaşayan yaşlı taşralıların anılarını kaydettiğim sırada başladım. Başlangıçta nasıl bir işe girdiğimi pratik olarak kavramış değildim. Artık sözlü tarih, ne olduğu konusunda çoğunluğun bir fikri olacak kadar yeterli zamandır gündemde olmakla birlikte, insanlarla yaptığım birçok konuşma beni şu iki konuda ikna etti: Bu alanda hâlâ yaygın bir belirsizlik vardır ve bu belirsizlik özellikle tarihin özel bir tipi için söz konusu olan o içsel cazibenin birçok insan için ortadan kalkmasına yol açmaktadır. Benim kendi ilk oturumlarımla ilgili anılarım, özellikle bu çalışma biçiminin özünü oluşturan kişisel temastan kaynaklanan ciddi endişelerle ilgili. Aptal yerine düşmekten korkuyordum: Geriye içinde hiçbir şey olmayan kasetlerle mi dönecektim, yoksa teybin varlığı zaten insanları donduracak ve hiçbir şey söylememelerine mi neden olacaktı? Uygun sorular bulup konuşmanın sürmesini sağlayabilecek miydim? Sohbeti ilgili konular çerçevesinde tutabilecek miydim? Konuştuğum insanlar bana güvendiklerine sonradan pişman olabilir ve çalışmamı horlayıcı veya hakaret edici bulabilirler miydi? Sanırım bunlar büyük çoğunlukla genel geçerli korkular ve bunları kesinlikle paylaşmayanlar, pek sevimli anı toplayıcıları olamayacaklardır.

İşe başlarken, bana destek olacak pratik tavsiyelere ihtiyaç duymuştum ve başkaları için bu ihtiyacı burada şimdi ben karşılayabilirsem kendimi hoşnut hissedeceğim. Başlarken mükemmelliyet olanaksızdır ve her hâlûkârda mükemmelliği neyin sağladığı konusu uzun uzun tartışılabilir. Bu nedenle hep pratik tavsiyelerde bulunmaya çalıştım ve bazen yol gösterici kılavuzları okurken ben de hâlâ uyanan bir duyguyu, çok sayıda temel şeyin unutulduğu duygusunu okuyucuda uyandırmamak için çaba harcadım. Tabii ki araştırmamda hatalar yapmışım ve şimdi olsaydı başka türlü yapacağım çok şey var. Ancak, feci bir şekilde yolundan sapmış bir iş ortaya çıkarmış olduğumu sanmıyorum, çünkü sonunda bu benim dokto-

ra çalışmam oldu ve kitap olarak yayımlandı: *Amongst Farm Horses: the Horselads of East Yorkshire*. Kaydetmeyi bir yaşam biçimi olan yaşayan bir uzman olarak yazmıyorum, çünkü kayıt işi sadece Leeds'te geçirdiğim o üç yıl süresince çalışmamın merkezindeydi ve o yıllarda bile gerçek kayıt işi proje için harcadığım tüm zamanın çok küçük bir kısmını oluştuyordu. Bundan sonra, görünüşte hassas bir temel üzerine oturtulmuş olan bu sözlü malzeme yığınıyla boğuşma işini, 1975 ile 1988 yılları arasında, müzelerdeki tam gün çalışmalarımın birlikte götürmek zorundaydım. Ancak işimin bir parçası olarak, belirli aralıklarla daha küçük sözlü tarih projeleriyle de meşgul olmaya başladım ve bu çalışmalar bugüne dek sürdü. Bu nedenle, hem bu konuda çalışacaklara yardımcı olacak kadar çok, hem de onların bazı korkularını paylaşacak kadar az deneyime sahip olduğumu düşünüyorum. Bir kuram değil de gerçeklik duygusu verebilmek için, kendi araştırmam kitap boyunca sürekli kullanılmıştır. Ayrıca, o zamanki hatalarımdan, o zamandan beri yapılan başka projelerden, diğer bilgi toplayanlarla olan temaslarımdan ve diğer kitaplardan çıkardığım dersleri de bu kitaba katmaya çalıştım.

2

Müzelerde çalışmak sözlü tarihe ve onun olası katkılarına bakışımı geliştirmeye yardımcı oldu, çünkü o yıllarda müzeler, sözlü tarih toplamak için devlet destekli istihdam projelerinin merkezi konumundayken, akademisyen tarihçiler, kendi projeleri için mali destek bulma konusunda zorlanmaktaydılar. Aynı zamanda, öngörü ve planlama değil de heves üzerine temellendirilmiş bir hızlı ve ani artışın getireceği riskler konusunda acil bir uyarı söz konusuydu. Bu yüzyılın ilk on yıllarında maddi kültüre ilgi de görülen benzeri bir hızlı ve ani yükseliş, birçok yerel müzenin açılışının arkasındaki neden olmuştu, ancak 1970'lere gelindiğinde müzeler bu artıştan yararlanan taraf olacağına, onun kurbanı olma benziyordu. Yetersiz binalar ve tesisler, personelin umut kırıcı düşük seviyesi ve objelerin tamamen plansız toplanması, bu müzelerin çoğunun birer hazine deposundan çok, çöplük yığınına benzemesine neden olmuştu. Oysa her şey çok iyi niyetlerle başlamıştı. Sözlü tarih, bu deneyimden çok şey öğrenilmesi gereken bir noktadadır, çünkü benzerlikler aşikârdır: Büyük değişimlerin yaşandığı bir zamanda yerel toplulukların geçmişini korumak, ne olduğu ve kimin tarafından korunacağı konusunda fazla kaygılanmadan, bulun her kalıntıyı kapmak anlamına gelmeye başladı. Çünkü her zaman için, yıkımdan korunabilenlerden daha çok malzeme vardı. Sonuç kaostu ve yıllar boyunca bu objeler korunmaktan öte, ya çürüdüler, kayboldular, kırıldılar, ya da tanınmaz ve dolayısıyla kullanışsız hale geldiler. Aynı şey sözlü tarih kasetleri için söz konusu olmamalıdır.

Müze işi, yerel tarihe ve onun yerel çevreyle olan bağlarına yönelik kalıcı bir ilgi geliştirmeme de olanak sağladı. Bu da benim, sıradan insanların verdiği sözlü kanıtların küçük nostaljik etkinlikler değil, tarihimizi bir bütün olarak anlamada, sıradan insanlardan edinilen sözlü kanıtın temel bir unsur olduğu yönündeki inancımı pekiştirdi. Sözlü tarih çalışmalarının çoğu, kendilerini tarihçilerin ilgilendiği türden yetenek ve bilgiden mahrum gören, ama yerel ve pratik konuların çoğunda uzman sıradan insanlarla ilgilidir. Örneğin, bir müzedeki eski araçlar ve ev gereçleri sergisi, açıklamaları olmadan anlamsızdır ve sadece tek bir grup bu açıklamaları sunabilir: Onları kullanmış olanlar. Bilgi topladığım insanların hepsi olmasa da çoğu, siz bu kitabı okuyor olduğunuzda artık hayatta olmayacak, ama kitap onların düşüncelerini ve anılarını geleceğe aktarıyor olacak. Bu tür sergilerle ve yerel sözlü tarih yayınlarıyla artırılabilir olan ilgi, sözlü tarihin, her türden insana çekici gelecek bir biçimde gerçekten demokratik olabilecek bir tarih kolu olduğunu göstermektedir ve her zaman da sürprizlere açıktır. Yerel tarihçilerin pek azının, sözlü malzeme toplamayı, kullandıkları doğal yöntemlerden biri olarak gördüklerini bilmek bence hem şaşırtıcı hem de üzücü bir durumdur. Uzman olmak gerekmez ve zaten sadece birkaç çalışma yöntemi bir yerel tarihçinin tarihe daha özgün ve değerli katkılar sunmasını sağlayabilmektedir.

Sözlü tarih, akademik tarihin birçok dalına katkıda bulunabilir. Araştırmamı bütün imkânlarıyla gerçekleştirebilmem, topladığım bilgileri son derece karmaşık bir toplumsal ve iktisadi sistemin analizine dönüştürmeye bağlıydı. Araştırmamın odak noktasında, traktörlerin henüz kullanılmaya başlanmadığı bir dönemde çiftliklerde atlarla çalışmış olan işçiler vardı. Bunlar çoğunlukla genç ve bekârdı, ve East Riding çiftliklerindeki işgücünün yaklaşık olarak yarısını oluşturmaktaydılar. Çalıştıkları yerde barınır ve beslenirlerdi ve bu da onların yaşamlarını, evli olan -ve çoğunlukla köylerde küçük evlerde yaşayan- çiftlik işçilerinin ve taşra toplumunun diğer kesimlerinin yaşamlarından son derece ayrı kılardı. Bu konuda tamamen nostaljik bir zaman parçası yazmak kolay olabilirdi ve farklı farklı toplantılarda yaptığım konuşmalarda, bunun, birçok tarih konusunun sahip olmadığı doğal bir çekiciliğe sahip olduğunu gördüm. Ancak tarihçiler, taşra geçmişinin günlük işleyişine nüfuz etme çabasında, bunun ötesine geçmelidirler. Sistemin niye öyle çalıştığı, nasıl geliştiği ve ülke bağlamında nasıl işlediği gibi soruları cevaplandırmak, konuya bu bölge dışında da ilgi duyulmasına neden oldu ve bu da tarım tarihine ciddi bir katkı sağladı.

Başka araştırmacıların da taşra yaşamı ve taşra yaşamının geleneksel bir geçmişle olan bağları konusunda kapsamlı çalışmaları var, ben de burada

4

farklı üslupları olan araştırmacıların birbirine bu kadar yakın malzemeler kullandıklarında bile ne kadar farklı yaklaşımlara sahip olabileceklerini göstermeye çalıştım. Farklı düzeylerde çalışmak mümkündür, bu nedenle deneyimsizlik ya da büyük veya önemli şeyler yazma arzusu yüzünden korkmaya gerek yok. Yapılan kayıtların başkalarının kullanımına açık tutulması yeter; bir şeyler yazmak esas değildir. Bu çalışmada taşrayla veya genelde anlaşıldığı anlamıyla gelenekle ilgili olmayan konular da kapsamıştır, yoksa okur hem geçmişe bakma hem de yaşanan olayları o anda kaydetme konusunda sözlü tarihin, bir ‘anlık tarih’ türü olarak ne kadar geniş bir alana yayıldığı konusunda fikir sahibi olamayacaktır. Bugün yaşayan insanların dahil oldukları herhangi bir şey sözlü tarih için geçerli bir konu olabilir, ve hatta bazen kuşaklar boyu aktarılmış olan sözlü gelenekleri toplamak, sınırları daha da genişletebilir. Kentsel alanlar, bütün sınıflar ve iktisadi etkinliklerin çoğu, bir şekilde bir yerlerde sözlü tarihçiler tarafından çalışma konusu yapılmıştır. Kadınların ve etnik azınlıkların deneyimleri, normalde tarihçilerin önünde bir engel olarak duran sıradan verilerden yoksunluk sorununu aşacak şekilde araştırılmıştır. Fakat yine de genel olarak çok az yol katedildi ve daha yapılacak o kadar çok iş var ki çalışmaların sayısı muazzam bir oranda genişletilebilir. Herkes yeteneklerine, zamanına ve beğenilerine uygun bir konu bulabilir.

Sözlü tarihi savunmaya çalışmıyorum. Sözlü tarihle, geçerli bir tarih yapıldığı konusunda ikna olmayan tarihçiler var elbette, ama bu muhtemelen, zaten genelde tarihin doğası konusunda çok farklı bakış açılarının bulunmasından kaynaklanmaktadır ve herhangi bir tarihinin gözünde sağlamlığı aşikâr olan bir şeyin, bir başkasının gözünde yararsızlığı aşikâr olabilir. Bu farklı ekoller arasındaki tartışma önemlidir, ve sözlü tarihi tasdik edenlerimizi bir açıklama vermeye zorlar, ancak burada konumuz bu değil. Sözlü tarih yapmak isteyenler için bu tür tartışmalar, sözlü tarihin zahmete değer ve gerçekleştirilebilir bir şey olup olmadığını keşfetme yolunda sadece ilgi dağıtır. Bana kalırsa, sözlü tarihle alınan sonuçlar sözlü tarihi onaylamak için yeterlidir ve umarım bu sonuçların neler olduğu burada kendiliğinden ortaya çıkacaktır. Bu konuyu daha yakından takip etmek isteyenler, başka yerlerde bununla ilgili bolca tartışma bulabilirler. Bu kitabın amacı mevcut çalışmaları tekrarlamak değil, onları tamamlamaktır.

Sözlü tarih sürekli geliştiği için, bu alanda neler yapılabileceği konusunda açık sınırlamalar belirlenemez ve yöntem konusunda dogmatizme yer verilemez. Sözlü malzeme toplayanlar ve bu malzemeyi onlara sağlayanlar, başka herhangi bir tarih araştırmasında söz konusu olmayan kişisel ve dinamik bir süreç yaşarlar. Bir sözlü tarih çalışmasını bağlantılı olduğu

tüm farklı ortamlarda tüm farklı sonuçlarıyla ve tüm farklı insanlarla gerçekleştirmenin anahtarı, yaklaşımlarda aynılık değil, çeşitlilik. Bir projede görevli bir tarihçi olarak, bir öğretmen olarak ya da yalnız başınıza ve ya kendi deneyimlerini kaydeden bir grubun parçası olarak sözlü tarih araştırması yapmayı denemek istiyorsanız, deneyin. Bu kitabın temel bir mesajı varsa, o da şudur: Tarihin kaydedilmesi konusunda o kadar fazla boşluk söz konusudur ki, sözlü tarihçi olmak isteyen herkes, sözlü malzeme sağlayacak insanlarla dürüst ilişkiler geliştirdiği sürece ve işi yaparken öğrenmeye açık olduğu sürece, yararlı çalışmalar yapabilir. Unutmamalıyız ki, bu alandaki ilk çalışmaların hepsi yol gösterici kılavuzlar olmadan ve temel kaynakları kendileri olan insanlar tarafından yapılmıştır. Bu kitap bir kullanma kılavuzu değil, içinden seçimler yapabileceğiniz bir menüdür. Yardıma ihtiyacınız olduğunda geriye dönüp başvurabileceğiniz, sizi, belli çalışma yöntemleri, sözlü tarihin doğası ve belli konularda elde edilebilecek sonuçlar üzerinde yoğunlaşan başka çalışmalara yönelten bir kitap olmalı. Sözlü tarih yaparken değerli görünen her şeyi alın, ama aşırı hazırlık yapmak eksikliklerinizi görmenize yol açacağı için, kendiniz için sözlü malzeme toplama çabası konusundaki hevesinizin sönmesine izin vermeyin. Sizi sözlü malzeme sağlayanlara ve onların söylediklerine saygılı olduktan sonra, yeni deneyimlere girişmenin hiçbir zararı olmaz. Ana malzemeyi toplama işi devam ettiği sürece, yeteneklerinize kendiniz de şaşılabiliyorsunuz, çünkü bunların çoğu, günlük yaşamda kullandığımız ve pek bilincinde olmadığımız, insanlarla ilişki kurma ve geliştirme konusundaki yeteneklerdir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SÖZLÜ TARİH NEDİR?

Babam köylerde kömür tüccarlığı yapardı. Üzerinde iki veya üç at beslediği bir parça toprağı vardı. Çoğu, işçilere tahsis edilen topraklardan. Büyüyünce bizler için yapacak tek şey vardı, o da çiftçilikle uğraşmak. Yedi erkek, beş kız kardeş. Ben dördüncü çocuktum. İkinci erkek çocuk... En küçüğümüz evdeydi hep, babama yardım ederdi, babam yaşılanıyordu artık. Sonra, kardeşim, Wakefield'a gitti polis olmak için. Orada fazla kalmadı ama, gerisin geri evine döndü ve babam öldükten sonra onun işini devraldı. En küçüğümüzün hikâyesi bu... Biz diğer kardeşlerse, başka bir şey aramadık hiç; biraz büyüdüğümüzde önümüzde tek bir yol olduğunu biliyorduk: Çiftçilik yapmak... On üç yaşında okulu terk ettim...

Kışın mesailerimiz yediden beşe kadardı, yedide işe başlardın, atlarına bakardın, onlara yem verirdin, onların altındaki gübreyi dışarı atardın, onları tımarlar, eyerlerdin -kahvaltıdan önce. Yediye yirmi kala gibi içeriye, kahvaltıya girerdin. Saat yedide dışarı çıkmış olman lazımdı ve tarlada çalışmaya giderdin... Saat yedide çıkılırdı. Belki zifiri karanlık... Tabii günler uzadıkça biraz erkene alıyordun, şubatta diyelim, günde yarım saat kadar, yaklaşık marta kadar giderek daha erkene, daha erkene alıyordun... Saat altıda dışarıya, çalışmaya çıkardın, on ikide eve dönerdin, atlarına yem verirdin... Oturmaya vaktin yoktu -eve varır varmaz atlarına yem verirdin ve akşam yemeğini mideye indirirdin, fazla vaktin yoktu, sonra dışarı çıkar, tekrar atlarına yem verirdin. Ambardan içeri getirmen gereken tahılın vardı, atların yattığı yere serilen samanı samanlıktan getirmen gerekiyordu ve genellikle o vakte kadar saat bir olurdu ve vakit konusunda çok hassastılar, hem de çok. Tamı tamına saat birde, bir dakika bile gecikemezdin. Altıya kadar dışarıda kalırdın ve eve dönerdin, atlarına yiyecek bir şeyler verirdin, içeri girerdin, akşam çayı için -akşam yemeği derlerdi buna.... Ve kahvaltıdan önce atlarına iki saat ayırman gerekirdi, akşam çayından sonra da iki saat ayırman gerekirdi. (Kaset 5/1)

1906 yılında William Johnson'ın işe başlayışı, kendi sözcükleriyle böy-

leydi. Onun gibi, 19. yüzyılın sonlarında Yorkshire'ın East Riding bölgesinde doğan biri için bunlar sıradışı şeyler değildi. Birinci Dünya Savaşı sırasındaki askerlik dönemi dışında, tüm iş hayatı kasabadaki çiftliklerde geçmişti. 1976 yılında öldü, ama deneyimleri, çiftçilik konusundaki ansiklopedik bilgisi ve sahip olduğu beceriler tamamen yitmedi: Yukarıdaki alıntı, 1973 ile 1976 arasında kızının evinde anılarını kaydettiğimiz yıllardan. Johnson sonunda kendi çiftliğine sahip bir çiftçi olmuştu, ki bu o zaman nadiren görülen bir şeydi. Okul bittikten sonra çoğunlukla erkek çocukların, Johnson'ın da yaptığı gibi, çiftlik işçisi olarak çalışmaları beklenirdi. Bu da onların çiftlikte yaşamaları anlamına gelirdi. Genellikle atlara bakar ve atlarla çift sürerlerdi; bazıları ise daha sıradan işlere bakar, diğer hayvanlarla uğraşırlardı. Sözleşmeleri yıllıktı ve hukuken bağlayıcıydı. Yani tüm yıl boyunca çiftlikte kalmak zorundaydılar. Çit yapımı ve kanal kazma gibi, atlara ihtiyaç olmayan işlerde çalışan işçilerin parası, o zamanlarda amelelerin çoğu için geçerli olduğu üzere haftalık olarak ödenirdi. Çiftlik işçilerine se paraları yıllık olarak, sözleşmelerinin bittiği Old Martinmas günü* ödenirdi. Ardından bir hafta kadar evlerinde geçirdikten sonra, yıllar yılı yaptıkları gibi aynı şekilde yeni çalışma yıllarına başlardı:

Sabanla tarla sürmeye giderdin hava müsaitse, toprak çok çamur veya sert değilse, don veya başka bir sorun yoksa... Kışın yapman gereken başlıca iş buydu... İşte, bu işleri yapanlara 'sabancı gençler' diyorlardı, işi buydu onların.

Ne kadar sürerdi bu işler?

İla, bu havaya bağlı, ve toprağın durumuna, ve çiftliğinin temiz olup olmasına. Yani, eğer, tahıl için, tarlan yeterince temizse, o kadar derine inmen gerekmez, üstten bir parça sadece, don tabakası için (...) Ama eğer çiftliğinde, yani, eğer çok pislik varsa, yani, anlıyor musun, biraz daha emek vermen gerekiyor, ve bu, işi biraz uzatıyor. Meseleye nasıl baktığına bağlı, anlıyor musun, bazı çiftçiler, biraz üstünlük için iş yapar, yani, 'İla, bu yeter', anlıyor musun, bir daha üzerinden geçmek lazımdır belki. Söylenildiğini defalarca duydum, 'bir kere daha lazım, yahu', anlıyor musun, derine inmeden biraz daha yapıyorlar. 'Yahu, zamanla olur' - evet de, sonra o tarlalar gittikçe daha kötü, daha kötü oluyor, anlıyor musun, gittikçe daha sert oluyor ve daha çok pislik oluyor tarlada. Bugün bu fazla önemli değil, çünkü hasare ve ayrıkotlarını öldürücü ilaçlar koyuyorlar ve bunlar o işi görüyor, ama ... toprak emek gerektirir belli oranda, hassasiyetle işlenmesi gerekir, bence. (Kaset 15/1)

* 23 Kasım'a denk gelen ve Old Martinmas olarak anılan Aziz Martin günü, o bölgede bir çalışma yılının sonu kabul edilir ve panayırlar kurulup yeni iş sözleşmeleri yapılırdı. -ed. n.

Bu tür anılar çok insanın ilgisini çeker, ancak geleneksel tarihte malzeme olarak pek kullanılmaz. Sözlü tarih, kaynak olarak bu tür kişisel anıların kullanımı üzerine kuruludur. Bu kaynaklar temel alınarak, tarihçilerin genelde dayandıkları belgeleri tamamlayıcı ve alternatif bir tarih oluşturulur. William Johnson'ın gibi anılar sayesinde, daha önce çok sıradan oldukları için önemsiz bulunan veya arkalarında tarihçilerin kullanabilecekleri belge benzeri bir şey pek bırakmadıkları için tarih çalışmalarında olası özneler olarak görülmeyen insanlar hakkında yaygın bir şekilde yazılmaya ve okunmaya başlandı. East Riding çiftliklerinde işçilerin nasıl çalıştırıldığı ve tarlaları nasıl sürdükleri bir önem taşıyor mu peki? Kayda değer mi bunlar?

Yerel tarihin son zamanlarda büyük bir gelişme göstermesinin arkasında, her ailenin ve her mekânın kendi tarihi olduğu ve bu tarihin, sunacağı detaylı bilgilerle daha kapsamlı çalışmalara katkıda bulunacağı fikri gizlidir. Yaşam, çoğunlukla, çeşitli grupların ve toplulukların bir parçası olarak yerel sınırlar içinde yaşanır. İçinde yaşadığımız toplumun ve ekonominin şekillenmesinde her birey bir rol oynamıştır. Çoğumuzun yaşamı William Johnson'ın yaşamından ne daha çok, ne de daha az önemli; ve eğer geçmişteki benzerlerinizi görmezden gelirssek, toplumun eskiden nasıl işlediğini tanı olarak anlayamayız. Tarih şimdiye kadar bu tür malzemeler olmadan yazıldıysa, bunun nedeni genelde, tarihçilerin bunlardan yararlanmayı bilememeleridir. Bu durum, biraz gerilere gittiğimizde tüm açıklığıyla ortaya çıkar: *The Common People* [Sıradan İnsanlar] başlıklı çalışmada J.F.C. Harrison, bu konudaki düşüncelerini açıkça dile getirmektedir: “Ortaçağ köylü sınıfının iç dünyası kapalı bir kutudur bizim için. Aynı şey zanaatkarlar ve şehirli için de geçerlidir. Sıradan insanların yaşadıkları toplumlardaki kurumları inceleyebiliriz, ama bu insanların düşünce sistemlerinin anlaşılması çok daha zordur.”¹ Ortaçağda ortalama bir ailenin nasıl çift sürdüğünü, yaşamdan ne beklediğini, toplumun örgütlenme biçimi ya da herhangi başka bir şey hakkında ne düşündüğünü aktaracak kayıtlar, açıkçası, hiçbir zaman yapılmadı. Zaten bu Ortaçağ toplumunun üst tabakaları hakkında çok az şey bilirken, diğerleri üzerindeki gizem perdesini kaldırmak için fazla şansa sahip değiliz. Harrison, buna rağmen, yazılabilecek en iyi tarihi yazmıştır, ama işlerin daha farklı olmamasından duyduğu üzüntüyü de açıkça ifade etmektedir.

Putney Debates'in [Putney Münazaraları] bir kopyasını² ilk okudu-

1 J.F.C. Harrison, *The Common People*, Fontana, 1984, s. 73.

2 A.S.P. Woodhouse, *Puritanism and Liberty: Being the Army Debates 1647-1649 from the Clarke MSS*, 1938, içinde yayımlanmıştır.

Resim 1.1 East Riding çiftliğinden bir işçi ya da at bakıcısı çift takımıyla tarla sürerken görülüyor. Bu, bütün yıl boyunca yapılan en büyük tek işti. Soldaki tarla sürülmüş, ama Yorkshire Wolds'un hafif, çakıllı toprağında, daha ağır topraklarda kalan saban izleri görülüyor. Bu gencin tipik bir kıyafeti var: Bol paça kadife pantolon ve kruvaze ceket. Bu fotoğraf Thixendale'deki Manor Çiftliğinde muhtemelen 1890'larda çekilmiş.

ğumda duyduğum heyecanı hiçbir zaman unutamam. Bu, 1647 sonbaharında, Putney'de yapılan tartışmaların kelimesi kelimesine kayıdır. İngiltere Kralı, İç Savaşı kaybetmişti, fakat parlamento ordusunun askerleri ve yüksek rütbelileri, bundan sonra nasıl bir düzene geçileceği konusunda bir karara varmakta zorlanıyorlardı. Zafere büyük katkıları bulunduğunu düşünen askerler, ülke yönetiminde sıradan insanlara daha çok söz hakkı tanıyan Levellers'ın programını cazip buluyorlardı. Olayların kontrolünü yeniden ele geçirene kadar zaman kazanmak isteyen generaller, bu konuları en azından kısmen tartışmayı kabul ettiler. Ancak sonuçta kesinlikle sessiz sinema oynanmadı. 17. yüzyıl İngiltere'si gibi, katı hiyerarşik bir siyasi yapıya sahip olan ve sıradan insanların, yaşamları hakkında karar vermektense yönetilmeyi yeğlediklerinin varsayıldığı bir toplumda normalde

kesinlikle gün yüzüne çıkmayacak konular, tüm boyutlarıyla ve derinlemesine tartışıldı. İşte, normalde arkalarında hiçbir iz bırakmadan mezara gidecek olan insanların sözleri:

Gerçekten, bence, İngiltere'deki en yoksul insanın da, en yücesi gibi, bir yaşamı vardır ve tam da bu yüzden, açıktır ki, bir yönetimin tebaası olarak yaşayan herkes, her şeyden önce kendi rızasıyla o yönetimin tebaası olmalıdır; ve tüm İngiltere'deki en yoksul insanların, hakkında hiçbir söz hakkına sahip olmadıkları bir yönetime ciddi bir şekilde bağlı olacaklarını sanmıyorum, efendim.³

Albay Rainsborough'nun, her erkeğin yönetime katılma hakkına sahip olmasını talep ettiği bu ünlü konuşması sıkça aktarılmıştır. Ancak bu konuşma, genelde o zamana ait bilgilerimizi dayandırdığımız belgeler gibi kayda geçirilmesi söz konusu olan bir şey değildi aslında -belki devleti yıkmaya yönelik bir suçun yargılandığı bir davada kullanılmış bir kanıt olması durumu hariç. Rainsborough, konuşmasını önceden hazırladığı notlardan okumuyor, cümlelerini bir karşılıklı konuşma içersinde o anda kuruyordu. Söz konusu kayıt, verilen cevapları da kaydetmekte, dolayısıyla değişik insanların bu konuda neler düşündüğü konusunda bir fikir edinebilmekteyiz. Bu, 17. yüzyıl sözlü tarihine en çok yaklaştığımız an olsa gerek ve bunun gücü bana, elimizdekilerden daha fazlasına sahip olmadığımız için ne kadar çok şey kaybettiğimizi göstermekte. Bugün de, normalde konuşmaları kaydedilmeyenlere ses vermek, benzer bir şekilde, iktidardakilerin sıkça görmezlikten gelmeyi yeğlediği düşüncelerin korunmasını sağlayacaktır. Öte yandan muhafazakâr bir tarihçinin, düzenden yana bir katkısı olabilir, bu da statükoyu destekleyenleri kaydederek yapılır. Standart tarihlerde önemli bir yer tutan Putney generallerinin sözleri, rakiplerinin sözleri kadar büyüleyicidir.

İngiltere'de, sözlü tarihin genelde yıkıcı olduğu düşünülür, bu da muhtemelen belgelere dayalı tarihin elit gruplara hizmet ettiği, dolayısıyla sözlü tarihin ardındaki gücün başka yönlerden geldiği gerçeğini yansıtır. Bu elit gruplara ait sözlü tarihler, bildiklerimizi radikal bir şekilde değiştirmekten çok, bildiklerimize yeni bir şeyler katacaktır ve sözlü tarihin yıkıcı olduğu imajı, anılardan oluşan verilerin toplanmasının eleştirisi değildir. ABD'de, Başkan Kennedy ile ilgili ileri araştırmalar için kurulan devasa arşivin bir parçasını oluşturan Kennedy sözlü tarih projesi örneğinde olduğu gibi, sözlü tarih akademik seviyede her zaman elit projelerin hâkimiyetinde olagelmıştır. 1970'lerin en büyük Amerikan projesi

Marine Corps Oral History Programme'ydı [Deniz Kuvvetleri Sözlü Tarih Projesi]; Britanya'daysa benzer bir şekilde, *Imperial War Museum* [Kraliyet Savaş Müzesi] sözlü araştırmalar için itici güç olmuştur. Ayrıca, taşra geçmişi, çoğu kez bir istikrar, itaat ve düzen dünyası olarak görülmektedir, bu nedenle William Johnson gibi insanların anılarını toplamak, otomatikman solcu tarihe yönelmez. Editörlüğünü Merlin Waterson'un yaptığı *The Country House Remembered: Recollections of Life Between the Wars* (1985) [Çiftlik Evini Hatırlarken: Savaş Arası Yaşamdan Anılar] gibi kitaplar, son derece stercotip bir muhafazakârlığı olan bir konunun daha rahat bir yaklaşımla ele alınmasının, sözlü yöntemlerle mükemmel bir şekilde uyumlu olduğunu göstermektedir. Sözlü bilgiyi hem sağlayanlar hem de kaydedenler, örneğin Lady Tomkins tarafından kaydedilen Buccleuch düşesi Mary örneğinde olduğu gibi, toplumun üst kademelerindendir.

İlkeri bölümlerde sözlü tarih ve sözlü tarihin çeşitli kullanımları konusunda ortaya çıkacak yaklaşımlar, zaman zaman önceki kısa tanımlamamın taşıyamayacağı kadar çok çeşitli gibi görünebilir. Yine de farklı kolları birbirine bağlayan, birleştirici bir bağ mevcuttur. Sözlü tarih yöntemlerini kullanma konusundaki ortak isteklilik, bu işle uğraşanlar arasında, paylaşılan şeyin ne olduğu konusunda şiddetli fikir ayrılıkları bulunsu bile ortak bir amaç ve anlayış fikrinin doğmasını sağlamıştır. İngiltere'de her türden sözlü tarihçiye seslenen yıllık konferanslar düzenleyen ve *Oral History* [Sözlü Tarih] adlı dergiyi yayımlayan bir Sözlü Tarih Derneği [The Oral History Society] vardır. Sözlü tarihin kendine özgü nitelikleriyle ilgili çok şey yazılıp çizilmiştir, ancak bence sözlü malzeme kendi başına bir amaç değildir ve 'sözlü tarih' adı belli bir tarih türünü ima etme yanılıgına yol açabilir. Sözlü tarih daha çok bir malzeme toplama yöntemi, bugünü daha iyi anlayabilmek ve geleceği yönlendirebilmek için, geçmiş anılandırma sürecine yapılan bir katkıdır. Özünde ilginç olmakla birlikte ve ihmal edildiğinden insanların dikkatini çekmek için iyice aydınlatılması gerekse de, sözlü tarih sonuçta belli bir tür tarihsel kaynaktır sadece. Belki de sözlü tarihin tamamen benimsenmesi durumunda, birleştirici bir bağ fikrinin anlamını yitirebileceği düşünülebilir, ancak bunun için önümüzde çok uzun bir yol var daha.

Şimdiye kadar işlenen konular, gerçekten çok geniş bir yelpaze oluşturmaktadır. Son zamanlarda hazırlanan bir rehber kitapta sıralanan konular arasında, değişik büyüklüklerde ve ciddilik düzeyinde olmak üzere reklamcılık tarihi, Lancaster hastanesi, bobin ve kaporta yapımı, Budizm, elma şarabı üretimi, 1953 yılındaki Everest tırmanışı, Ford Motor Com-

pany [Ford Motorlu Taşıtlar Şirketi], Luton şapka ticareti, Kooperatif Harekâtı, bale, radyo üretimi, Ilfracombe’da suç, Sainsbury ailesi, körlerin yaşamı, Kuzey İrlanda’da silah kaçakçılığı, Noel kutlamaları ve bilgisayar tarihi bulunmaktadır. Üstelik bunlar, çok geniş bir yelpaze oluşturan yerel tarih koleksiyonlarının dışındakilerdir.

Benim en çok hoşuma giden sözlü tarih çalışması Kevin Brownlow’un, 1916 ile 1928 yılları arasında sessiz sinema konulu oylumlu çalışmasıdır: *The Parade’s Gone By...* [Tören Bitti]. Bu çalışma, toplumda varlığını hissettiren yüksek statülü kesimlerin de sözlü tarih çalışmalarından yararlanabileceğini mükemmel bir şekilde göstermektedir. Sessiz sinemaya, bugünkü görsel kitle iletişim araçlarının atası olmasına rağmen çok az ilgi gösterilir ve var olan çalışmaların çoğu tamamen sanatsal çalışmalardır. Kevin Brownlow, sessiz sinemanın ilk zamanlarıyla ilgili daha fazla bilgi edinmek için tek yolun, o insanlarla konuşmak olduğunu fark etmiştir. Kitabın başlığı,

Monte Brice ile yapılan bir görüşmeden kaynaklandı. Bir yazar ve sessiz komedi yönetmeni olan Brice, bana The Buster Keaton Story’nin [Buster Keaton Hikâyesi] çevrilişini anlatmıştı.

‘Her şeyi yanlış biliyorlardı’ demişti Brice. ‘Yirmilerde işlerin öyle olmadığını söyledim onlara, ama dinlemediler. Asistanı hatırlıyorum, genç bir çocuktu. Bana şöyle dedi: ‘Bak, niye çıkıp gitmiyorsun? Zaman değişti. Sen artık yaşlı bir adamsın. Tören bitti...’⁴

Kevin Brownlow’un, 1960’larda hâlâ, sessiz sinemanın ilk günlerinden kalma insanlarla, hem de pek çok insanla konuşabilmiş olması dikkate değerdir. Sessiz sinema endüstrisinin müthiş bir büyüme yaşadığı bir sırada kapalı kâpılar ardında ve kaotik bir şekilde nasıl işlediği gözler önüne serilerek, o zamanlar nelerin yaşandığını, belgelerin tek başına gösteremeyeceği teyit edilmiştir. Çünkü birçok şey, işletme kayıtları olarak bile, hiçbir zaman yazıya dökülmemiştir. Brownlow sessiz filmlerin, bugünkü üstün yapıtları müjdeleyen, acemice yapılmış öncüllerden ibaret oldukları düşüncesini tamamen altüst etmiştir ve bugünün standartlarına göre ufak bütçelerle gerçekleştirilen teknik başarıların anlatımı gerçekten aydınlatıcıdır. Sessiz filmleri modern sinema makinelerinin hızından kaynaklanan o tuhaf çabukluktaki hareketlerden sakınmak için doğru hızda perdeye yansıtmak bile, filmlerin itibarının iadesine katkıda bulundu. Kitabın asıl gücü, bu filmleri izleyicilerin beklentisi ve teatral geleneğin öngördüğü oyunculuk bağlamına oturtmasından kaynaklanmaktadır. Gerçek anlamıyla

la sessiz bir drama doğmuştur ve iyi bir sessiz filmin sadece sessiz bir muhabbet olduğuna hükmedilemez, ki bu filmleri bugün garip kılan özellik budur. Sonuç olarak Kevin Brownlow sessiz filmlere yeniden ciddi bir ilgi uyandırdı ve sessiz filmlerin en iyisi saydığı Abel Gance'ın *Napoleon*'unun onun tarafından gerçekleştirilen yeniden yapımı, şimdi günümüz izleyicilerine gösterilmekte ve büyük beğeni toplamaktadır.

Sinemayla ilgili kitapların çoğu tanıtım amaçlıdır ve bugün yapılan röportajların çoğu belli oranda samimiyetten uzaktır, çünkü film dünyasındakiler, dışarıya gösterdikleri yüzlerini değiştirmekte hem herkesten çok yeteneklidirler, hem de buna herkesten çok alışkındırlar. Bu kitap söz konusu zorlukları aşmaktadır ve neyin, neden, nasıl yapılmakta olduğu konusuna tüm gerçekliğiyle içerden bakılmasını sağlamaktadır, Louise Brooks'un yaratıcılığın ve esinlenmenin doğasına değinen anılarında olduğu gibi:

Her şeyi önceden bilen bir yönetmen hızlı çalışır. Filmin bitimini görür, tamamlanmış, kesilmiş, ismi verilmiştir. Pabst tek bir çekim yapardı, şipşak, bu iş bu kadar. Hatırlıyorum, Pandora's Box'ta [Pandora'nın Kutusu] meşhur Follies hareketimi yapacaktım -bu sahnede bir kız sahnede boydan boya yürümektedir. Her şeyi kafamda planlamıştım. Sahnede dört adım yürümüştüm ki Pabst "Tamam!" dedi. Bitmişti. İsteddiğini almıştı.

Eddie Sutherland, Mal St. Clair gibi genç komedi yönetmenleri, Chaplin ve Sennett gibi dâhi olduklarını düşünüyorlardı. Bilmedikleri şeydu ki onlar dışarıya içmeye, tüm gece boyunca etrafta gezip tozmaya ve dans etmeye gittiklerinde, Chaplin ve Sennett yarını düşünmekteydi. Chaplin bir film için yıllarca düşünebilirdi. Bir keresinde 1925 yılında onunla New York'taki Yahudi gettosunda bir Macar lokantasına gitmiştim. Her akşam oraya giderdi. Allah bilir, neden; kimse bilmezdi nedenini. Kemancıya bir şeyler çaldırıp kendisine bir beşlik banknot verirdi. Ve Limelight [Sahne Işıkları] filmini kaç yıl sonra yaptı? Bu sahne oradandı. Kemancı oydu. Sennett için çalışan Mal St. Clair ve Chaplin ile çalışan Eddie Sutherland, Sennett ve Chaplin'in sahneleri film se-tinde düşünüp bulduklarını sanırlardı. Ve Mal'la Eddie de filmleri böyle yap-maya çalışırlardı, akşamdan kalmış olmak da işin cabası... Eddie Sutherland, benim onunla evli olduğum sırada, Fireman Save My Child [İtfaiyeci, Çocuk-ğumu Kurtar] ile ilgili sorunlarla boğuşuyordu. Hiçbir hazırlık yapmamıştı. Sette ilham gelmezse, filmi neden çekemediğiyle ilgili bir gerekçe bulurdu. 'Şu bina kameraya çok yakın. Şimdi bu binayı geriye çekin, yarın çekeriz' derdi.⁵

Belgelere dayanan kanıt, yaşamın çok küçük bir parçasını kaydederek ve

eğer bu bilgi sinema gibi bir endüstriyi doğru bir şekilde sergileyemiyorsa, bu durum William Johnson gibilerinin yaşamları için çok daha geçerlidir. Son yıllarda arşivlerin sayısı artmakla birlikte, ve bir zamanlar önemsiz bulunduğu için imha edilecek küçük işletme, sendika, kulüp belgelerinin ve daha birçok şeyin bu arşivlerde korunmasına rağmen, bu bilgilerin bireylerin yaşamlarına fazla ışık tuttuğu söylenemez. Mesela William Johnson örneğinde, Johnson'ın babasının işletmesine veya kendi çiftliğine bir ticaret rehberinde rastlanabilir, aldığı ücret bir çiftçinin muhasebe defterinde görülebilir veya adına, bir dostluk derneğinin üye listesinde rastlanabilir, ama bunların hiçbirisi kesin değildir ve bize bir birey olarak William Johnson hakkında hiçbir bilgi vermez. Bugün herhangi bir kişi-

Resim 1.2 Bay Walker'dan aldığım bu ve diğer fotoğraflar, 1890'lı yıllarda, York ve Driffield arasındaki Thixendale'de, Manor Çiftliğindeki çiftlik işlerinin oldukça eksiksiz bir tablosunu oluşturdu. Bunlardan 29'unu kopya ettim ve diğerlerinin çoğu benim *Amongst Farm Horses* adlı kitabımda yayımlandı. Birkaç yıl birden kapsadıkları için, bunları çiftçinin kendisi de çekmiş olabilir. Fotoğrafları, Dr. Colin Hayfield de benden bağımsız olarak ve benden sonra bir kere daha keşfetti ve Thixendale'de yaşayanlar arasında oldukça önemli çapta araştırmalar gerçekleştirdi. Resimdeki çocuk on dört yaşlarında olmalı; atlarını tarlaya götürüyor. Atlar, çift sürmek üzere koşulmuş.

nin, bir Ortaçağ köylüsü gibi, belgeler ağına yakalanmaması pek ihtimal dahilinde değildir, ama bir yandan da bir ortamın parçası olmayan biri, dağ çiftliklerindeki aileler, tersane işçileri veya gecekondu kadınları hakkında gerçek anlamıyla ne bilebilir? Ya da toplumun incelemeye açık olmayan diğer tüm zümreleri hakkında? Ya da açık görünen ancak belgelerde sadece kısmen kayda geçirilmiş olan yaşamlarla ilgili özel ve gizli detaylar hakkında? Gelecekte farklı bir toplumda yaşayacak olan insanlar şimdi ki yaşamın çeşitliliğini sadece belgeler aracılığıyla nasıl anlayabilecekler?

Sıradan insanlar, başkalarının kendilerine özgü nedenlerle tuttıkları kayıtlarda çoğunlukla sadece birer saman alevi gibidirler. Son derece az ipucuyla nelerin ortaya çıkarılabileceği elbette dikkate değer bir şeydir, ama yaşamını kendi ağzından dinlediğimiz William Johnson'ın sesinin korunması kesinlikle çok daha iyidir. Bu konu, eski fotoğrafların onyıllarca ihmal ve imha edildikten sonra yeni yeni değerinin anlaşılmasıyla karşılaştırılabilir. 1.2 numaralı resim gibi belgelerin değerinin nasıl olup da ihmal edilmiş olabileceğini şimdi idrak etmek zordur, ama Victoria ve Edward dönemiyle ilgili çok sayıda görüntüyü yeniden elde edebilmiş olmamızın tek nedeni, cam tabaka negatiflerin tüm kötü muamelelere karşın yıllarca varlıklarını koruyabilmeleridir. 1.2 numaralı resim Johnson'ın anılarını çok güzel bir şekilde görüntülemektedir, ancak bu resimler, 1960'larda asıl sahibi öldükten sonra hemen hemen bir tesadüf sonucu yok edilmekten kurtarılmıştı, çünkü Bay Walker onları alıp alamayacağını sorduğunda, resimler ateşe atılmak üzereydi. Anıların maruz kaldığı tehditler nadiren bu kadar ortadadır ve bu anıları ihmalden kurtarmak pek kolay değildir. Söz konusu belgelerin başına bir şey gelmeden etkin bir arama ve kaydetme işiyle harekete geçmek zorundayız. Arşivler, ses bantlarına giderek daha çok yer ayırmakta, çünkü sözlü tarih son yirmi yıldır hızla gelişmekte olan bir kol konumunda, ve insanların, başkalarının çalışmalarını tekrarlamaktan korkmadan anı toplaması hâlâ mümkün.

Sözlü kayıt olmadan, insan yaşantısının pek çok kesimi açıkça yok olur. Bu teknolojik değişim devrinde, sanayiler, artlarında, kullanılışları hakkında pek bir şey bilmediğimiz bazı araçlara benzeyen tuhaf kalıntılar bırakarak yitebilir. Şiveler, hatta diller kaybolmuştur; topluluklar da yerlerinden olup dağılabilir. Belki de bu hızlı değişim düzeyi ve bu değişimin bütünlüklü doğası, sözlü tarihin son birkaç onyılında önem kazanmasında etkili olmuştur, çünkü daha önce tarihin geleneksel olarak ilgilendiği önemli olaylar, çok da önemsenmeyen sıradan bir yaşam fonunun önünde geçiyor gibi görünmekteydi. Sıradan insanların yaşamında gerçekten değişiklikler olmuştur ve bu değişim yerel olarak hızlı ve geniş olmuş olabilir, ama genel olarak organik ve istikrarlıdır, bu nedenle yaşanmakta olan sü-

reçlerin pek bilincinde olunmamıştır ve yitip gitmekte olan şeylerden çok az kayıt korunmuştur. Örneğin, folklor küçük bir azınlığın ilgilendiği bir şey olmanın ötesine geçemedi ve taşra yaşamını incelerken tarımın taşra bölgelerindeki yerel tarihlerde bu kadar az yer tutması benim için hep bir şaşkınlık kaynağı oldu -muhtemelen bu konunun zaten herkesçe bilindiği varsayılıyordu. Tarımdan söz edildiği zamanlarda bile, işçiler neredeyse her zaman görmezlikten gelindi, çünkü insanlar, çiftlik işçilerini kelimenin tam anlamıyla verili alarak, onlara doğrudan bakmaktansa onların üzerinden bakmayı yeğlediler. Bence son zamanlarda çevreye duyulan ilgide görülen artış da buna benzer bir olgudur, çünkü insan etkinliklerinin öteden beri sadece yerel bir etkisi olabileceğini varsaydıktan sonra, şimdi, yıllardır kendi yaşam-destek sistemimizi bozmakta olduğumuzu ve bu durumun ciddi sonuçlarıyla yüz yüze kalabileceğimizi fark etmek zorunda kaldık. Sözlü tarihe ilgi, sosyal çevremize ve onun temeli olan aile ve toplum gibi kurumlara neler yaptığımız konusundaki benzer korkulara cevap olarak görülebilir.

Bugün var olan belgelerin sayısının ve çeşitliliğinin çok fazla olması, tıpkı bu kaynakların yok olmuş olması gibi, gerçek bir anlama faaliyetinin önünde ciddi bir engel olabilir. Bunlar bizi, sıradan insanın hakkını hâlâ pek vermeyen bir biçimde bilgiye boğabilir. Leah Leneman, Birinci Dünya Savaşından sonra hükümetin mevcut büyük çiftlikleri İskoç çiftçiler için küçük kiralık arazilere dönüştürmesi üzerine bir araştırma yapmıştır. *Fit for Heroes* (1960) [Kahramanlara Göre] adıyla yayımlanan çalışma söz konusu yerleşim alanlarının uzun vadede nasıl işlediği konusunda fazla bilgi vermiyor, çünkü paradoksal olarak “devlet mülkiyetindeki tarlalara ait çok fazla sayıda belge olması, ortaya tutarlı bir tablo çıkmasını engelliyor.”⁶ Sutherland bölgesinde Shinness’de 6464 dönümlük bir araziye çalışmanın uygulama örneği olarak seçmişti, çünkü toprak sahibi Sutherland topraklarının hak sahibiydi ve devlet projelerine göre *daha az* kayıt tutmuştu. Ancak böyle olmakla birlikte, o toplumun anlaşılabilir ve dengeli bir anlatımını tam olarak veren, yine sözlü tarih oldu. Kitabın büyük bölümünü, çiftliklerin oluşumunun arkasındaki idari süreçler oluşturmaktadır ki bu, belgelere dayanan tarihin klasik ilgi alanıdır. Ancak burada bile sözlü tarihin sunabileceği şeyler vardır, çünkü daha fazla toprak için baskı yapan çiftçiler, olayları, toprak sahiplerinin neredeyse toplu muhalefetine karşı çarpışıp aslanın ağzından çiftçiler için toprak almak gibi kimsenin kadrini bilmediği bir işi yapan memurlardan çok farklı görmekteydiler. Ancak yazıda kayıtlı olan resmî görüştür. Bunun yerine değil, ama yanı sıra sözlü

tanıklıklar kullanmak, gerçekten radikal bir şey önermek anlamına gelmez, sadece tarihin ufkunu genişletmek anlamına gelir. Bunu onaylamayanlara, insan deneyiminin muazzam bir kısmının neden araştırmalar için uygun konular oluşturmadığını açıklama sorumluluğu düşmektedir.

Geçmişte, yazılı kanıtlara öncelik tanınmasını sağlayan, kanıtlanabilirlik konusundaki hâkim anlayıştı. Doğruluk payı dikkate alınmadan, yazılı belgelerin başkaları tarafından kontrol edilebileceği gerçeği, tarihin çarpıtılma ihtimalini azaltır, ancak bu ihtimali ortadan kaldırmaz: İnsanlar en sağlam kanıtı bile çarpıtabilir ve akademik çalışmalardaki birçok dipnot sorgulanmadan kabul edilir, çünkü, bilerek ya da bilmeyerek, yanlış bırakılıp bırakılmadıklarını veya insanı yanıltıp yanıltmadıklarını bulup çıkarma konusunda kimsenin zamanı veya hevesi olmaz genelde. Yazılı kanıt, bir şeyi çarpıtan herhangi bir kimsenin yakalanma riski olduğu anlamına gelir. Üstelik neredeyse tüm tarihçiler, başlarından önemli olaylar geçmiş insanların yazdığı mektuplar, günlükler ve çalışma notları gibi kalıcı olmayan kaynaklar kullanırlar. Bu, (kamuya uygun bir imaj sunma ihtiyacı dolayısıyla resmi kayıtlarda genellikle muğlaklaşan) gerçek karar verme süreçlerinin kavranmasına, aynı zamanda da tarihe bir insan sıcaklığı katılmasına yardımcı olur. Ancak bir mektup ya da günlük, sadece bireysel fikirlerin bir dışavurumundan ibarettir ve bir günlük bile bir gün yayımlanabileceği fikriyle kaleme alınabilir. Sözlü kanıt da bu olanakların çoğunu sunar ve üstelik burada sözlü bilgiyi sağlayanlardan söylediklerini açıklamalarını istemek veya söylenenlerden kuşku duyulduğunda müdahale etmek gibi bir avantaj söz konusudur. Her alan için, sözlü kanıt kullanımı doğal olarak yazılı kanıtı önceler, çünkü konuşma yazıyı önceler. Yargı sisteminizin genelde bizzat mahkeme huzurundaki tanıklığa güvenmesinin açık nedeni, gerekirse o kanıtta o anda müdahale edilebilmesidir. Modern tarihçilerin sözlü kaynakları kullanmaktaki isteksizliklerini açıklayabilecek tek şey, okuyucuların yakın zamana kadar bu bilgileri kontrol etme olanğından mahrum olmuş olmalarıdır.

Bir kitapta bir konuşmanın neredeyse tamamı tamamına yayımlanan çözümümü bile tamamen hileli olabilir. Rahip Marmaduke Morris tarafından yazılmış olan ve sözlü tarihin ilk örneklerinden birini oluşturan *The British Workman Past and Present* [Dünden Bugüne İngiltere’de İşçiler] adlı kitapta ki gibi bir örneği ele aldığımızda durum daha da karmaşıklaşmaktadır. Morris, 19. yüzyıl sonlarıyla 20. yüzyıl başlarında aktif olarak halkbilimcilik yapmış ve East Riding’deki gelenekleri kaydetmişti. Bir çiftlik işçisinin oğlu olan, 1839 doğumlu William Blades ile karşılaşmış ve adam onu o kadar büyülemişti ki

onu art arda pek çok kez ziyaret et[tim]... Şaşırtıcı derecede güçlü bir hafıza-ya sahipti; gerçekten uzak geçmişteki olaylarla ilgili küçük ayrıntıların doğruluğu konusunda daha önce onun gibi birine rastladığımı hatırlamıyorum. Öyle ki zamanla, yaşamının ve işinin ilk yılları konusunda kendisinden çok miktarda ilginç bilgi aldım.... İş yaşamını bana aşama aşama anlattıkça, ben de onun gözlemlerini hem hafızama kaydediyor hem de notlar alıyordum ve anlattıklarının şaşmaz doğruluğu konusunda sık sık bolca kanıt buluyordum.⁷

Bu oturumlara dayanarak hazırlanmış olan ve bizi Johnson'inkinden üç çeyrek asır önceye götüren bu kitap gerçekten büyüleyici. Johnson ile Blades'in anlattıkları birbirini o kadar tutuyor ki, Morris'in kitabının altın-
da yatan gerçeklik konusunda şüpheye mahal yok. Üstelik Morris, Blades'in, yazılı belgelerin normalde kullanılmadığı bir sözlü kültürde yaşadığına işaret etmektedir ki böyle bir ortamda insanların hafızaları güvenilir olmak durumundadır. 1930'larda bile çiftlik işçilerinin sözleşmeleri, hiçbir belge tutulmadan, tamamen sözlü olarak yapıldı ve herhangi bir çiftçinin, yıl sonunda, üzerinde anlaşılmış miktardan daha az bir ödeme yapmaya çalıştığını şimdiye kadar duymadım. Bu nedenle orijinal tanıklığa güvenim çok büyüktür, ancak, başkaları da benimle aynı fikirde olsa bile, ortaya çıkan son metnin başlangıçta söylenen şeyle aynı olup olmadığını bilmenin bir yolu yoktur. Ve eğer aşağıdaki ifadelerde olduğu gibi bir niyet sergilenirse, bu olasılık daha da azalır:

Bir keresinde William Blades'e, gençlik yıllarında rahatlatıcı bulduğu ve cana can kattığına inandığı birayı hâlâ içmeye devam edip etmediğini sordum. İçmediğini söyledi; bugün üretilen biralarla arasının pek iyi olmadığını da ekledi. İyi, ev yapımı biraya alışmış birisi için hiç de şaşırtıcı değil. Hangi nedene veya nedenlere bağlanırsa bağlansın, insanların alışkanlıklarının bir veya iki kuşak öncekine göre genelde daha ılımlı olduğu şüphe götürmez ve bira başka bir şeyden değil, sadece iyi malt ve şerbetçiotundan yapılsaydı, şimdikinden daha az ayyaşlık olurdu.⁸

Yukarıdaki paragraf, William Blades'e atfedilen ama tamamen Rahip Morris'e ait gibi görünen ifade ve görüşler olduğundan gerçek bir değere sahip değildir. Kitabın büyük bir kısmında yazar daha çok geri planda kalmaktadır, ama bir yorumcu olarak da sürekli ortadadır ve kendini devamlı anıların arasına katma eğilimi göstermektedir. Eğer birisi benim, Johnson'ı yanlış yorumlamış olabileceğim konusunda kuşku duyarsa, ko-

7 M.F.C. Morris, *The British Workman Past and Present*, Oxford University Press, 1928, s. 2.

8 *Age*, s. 141.

nuşmalarımızın kasetleri mevcuttur. Ama öyle görünüyor ki Morris'in yaptığı konuşmaların orijinal kayıtları hiçbir zaman mevcut olmadı. Bu yüzden ses bantları sözlü kanıtların güvenilirliği konusuna bir değişiklik getirdi ve tarihsel kayıtlara yeni bir boyut kazandırdı. İyi bir kayıt, film hariç, hiçbir tarihsel kaynağa karşılaştırılması mümkün olmayan bir kaliteye sahiptir. Birinin gerçek sesini duyabilmek çok özel bir şeydir. Konuşmanın bazen sözcükler kadar önemli inceliklerini, gerçek aksanı duymak, konuşmayı olduğu gibi dinlemek... Ancak bir yazılı belgenin tahribata ne kadar dayanıklı olduğu düşünülebilirse, ya da sahte bir belge olduğu kuşkusunu duyulabilirse, aynı şekilde sözlü malzemenin sorgulanabilirliği de ortadan kalkmaz. Ayrıca şunu da belirtmeli ki, anılar güvenilir olabilir ya da olmayabilir, ilginç veya sıkıcı, önemli ya da değersiz olabilir ve anılara bu nitelikleri veren teyp değildir. Teybin varlığı sadece koşulları daha eşit kılmıştır ve bu şekilde teyp sözlü tarihin sembolü haline gelmiştir.

Aslında sözlü tarih, televizyon ve radyoyla ilişkilendirilmesine neden olan ekipmanları kullanarak, yüksek teknik sihirbazlığı gibi yanıltıcı bir havaya büründürüldü. Medya, belgesellerde veya haber programlarında yoğun bir biçimde röportaja dayandığı için, bu durum söz konusu bağlantıları daha da güçlendirmekte; ayrıca medya bilincinde olmasak da bizi sözlü kanıtı ciddiye almaya alıştırmıştır. Kitle iletişimi yaratmak suretiyle geleneksel kültürü bu denli tehdit eden ve yok eden teknolojinin, aynı zamanda bize enkazdan bir şeyler kurtarma şansı vermesinin tesadüfi olduğuna inanmıyorum. Ancak baştan vurgulamak gerekir ki teyp sadece bir gereç, amaca hizmet eden bir araçtır ve bir sözlü tarihçinin elektronik konusunda bilgi sahibi olmasına hiç gerek yoktur. Sözlü tarih, arşiv kullanma konusunda kendini yetkin hissetmeyen insanları içine alarak, tarihi herkese açmaya yönelik bir araç olmalıdır, ama aynı zamanda insanları kendileri için kayıt yapmaktan tamamen caydırarak, bir engel de olabilir. Diğer yandan, kullanıcıların, değişik aletler, teypler ve çalışma yöntemleri konusunda kafa patlatmalarına neden olarak bir çıkmaz da yaratabilir.

Araçla ürünü birbirine karıştırmayalım. Nitekim William Blades'in sözleri, sözlü tarihin teyplerden önce de var olduğunu ve birisini kaydetmek için mükemmel bir kaset kaydı yapmanın gerekli olmadığını göstermektedir. İnsanların sözleri duyulduğu sürece, bu sözlerin duyulması için çaba harcamak gerekse de, sonuçta anılar korunmuş ve başkaları için kullanılabilir hale getirilmiştir. Eski makara bantlı teyplerle yaptığım ilk kayıtlardan biri neredeyse duyulmayacak bir haldeydi, çünkü teybin bant ucundaki gümüş bir folyo, makinenin kayıt kafasına takılmıştı, bu da mikrofonun üstüne yastık konmuş gibi bir etki yapmıştı. Bu kaydı yapmak için günün büyük bölümünü trenlerde ve otobüslerde geçirdiğim için çok kötü

olmuştum ama sesi sonuna kadar açıkken dinleyerek ve epey emek harca-
yarak, sözlerin büyük bir kısmını çözmeyi başardım. Normal haliyle din-
lendiğinde birisinin bir işine yaramasını asla bekleyemezdim, ama Bay
Harper'ın sözleri kayıtlıdır ve kontrol edilebilir. Örnek bir olay anlatayım.
Bir kış günü Harper ve yanında biri daha, at arabalarını dışarı çıkarmışlar-
dı ve geri döndüklerinde onları çiftliğin at arabacısı -bir veya iki çiftlik iş-
çisinden fazlasına sahip olan çiftliklerdeki baş at bakıcısı- karşılamıştı.* Köy
evlerinde yaşayan evli köylülerden birinin evden atıldığını ve gidecek bir
yeri olmadığını duymuştu.

'Atlarınızı çözmeyin' diyor arabacı, 'Warter'a gideceğiz, eşyalarını alıp kapalı
bir yere götürmeye'. Yani, Warter'ın bağlı olduğu cemaatin papazı acıdı ken-
disine. Kalması için iki oda verdi ve eşyalarının tamamını bahçedeki bir küli-
beye bıraktık. Ama yatakları tamamen mahvolmuştu. Geri döndüğünde tüm
eşyaları sokağa atılmıştı. Kar fırtınası koptu. Hepimiz geri döndük ve yükleye-
mediklerimizle ellerimizle taşındık.

Ne yapmış da evden atılmış?

Ne yapmış olduğunu kimse bilmiyordu. Ve 18 yıldan beri bu çiftlikteydi. Ama
o günden bugüne [çiftliğin hanımının] onu niye attığını hiçbir zaman öğren-
medik. Ve işin iyi tarafı, ... bir görevli, bir komiser yardımcısı vardı, ve Pock-
lington'dan gelen bir polis memuru, ve [duyulmuyor] bu sırada, şu genç po-
lis ..., gülmeye başladı, 'Neye gülüyorsun?' dedi, komiser yardımcısı. 'Sokağa
çıkartılacak bu kadar çok şeyinin olması..' dedi. 'Bak şimdi arkadaş... sen be-
kârsın' diyor, 'Ben de bu adamın kaldığı ev gibi, kaderi başkasına bağlı bir ev-
de, kalıyorum' diyor. 'Ve işimde herhangi bir hata yaparsam, ve suçlu bulu-
nursam' diyor, 'sokağa atılabilirim.' 'Bunu aklında tut arkadaş' diyor, 'hayat
sana neyi gösterir belli olmaz. Bak, bu gülünecek bir şey değil.' 'Bu sevmedi-
ğim bir iş, ancak, zaman gelir, yapman gerekir.'

Ve Londesbrough'da küçük bir ev bulana kadar altı ay boyunca, papazın
ona verdiği iki odalı yerde kaldı. Londesbrough'da küçük bir ev bulunca, tüm
eşyalarını papazın evinden Londesbrough'a taşıdı. ... Ve beş çocuğu** vardı.
İki erkek ve üç kız. (Kaset 17/1)

Böyle sahneler, çiftlik köylerindeki taşra yaşamının nostaljik anlatılarının
da genellikle ihmal edilir. Bu tür bir olaya geleneksel belgeler -korunmuş
olsalar bile- hak ettiği yeri vermezler pek, çünkü ev sahipleri neden olduk-
ları sıkıntıyı veya buradaki polisler gibi olaya tanık olanların tepkilerini
kaydetmek istemezler ve genellikle olayı umursamazlıktan gelirler. Diğer

* Burada, at arabacısı için, İngilizcedeki *waggoner* sözcüğü *wag* olarak kısaltılarak
kullanılmakta ve bu açıklama özgün metinde de yer almaktadır. -ed. n.

** Burada İskoç dilinde çocuk anlamına gelen *bairn* sözcüğü kullanılmaktadır. -ed. n.

yandan, belgeler, adamın evden atılmasının nedenini kaydetmiş olabilir, ki biz bu bilgiden yoksunuz. Bunların ikisini bir araya getirirsek, her birinin kendi başına verebileceğinden daha tam bir tablo ortaya çıkacaktır ve bunu, neredeyse duyulamaz bir durumda olsa da, benim yaptığım kayda borçluyuz.

Sözlü tarihi -otobiyografiler dışında- diğer çalışma yöntemlerinden kesin olarak ayıran şey, bilgi toplama işidir, çünkü sözlü tarihte bilgi toplayan kişi birincil kaynaklarını oluşturmada aktif bir role sahiptir. Bu, daha önceden mevcut olan belgeleri kullanmak gibi, zaten var olan kanıtlar arasından bir seçim yapmak değildir sadece, çünkü bunlarla, işin doğası gereği, ancak ne ekilirse o biçilir ve bunun da ne olduğu yıllar öncesinden belirlenmiştir zaten. Harper'ın bu olayı yeniden aktarımının son versiyonunda benim sorularım da vardır ve belki bunlarsız, her şey birinci paragrafta kalacaktı. Bilgi toplayanlar ve onların konuştukları insanlar neyin kaydedileceği konusuna birlikte karar verirler ve bir sözlü kayıt oturumu, bütün bir ömrün deneyimini, tavırlarını, becerilerini ve anlayışını kapsayabilir. Kimse bunlardan son derece kısmi bir seçme sunmaktan öte bir şey yapamaz. Yani bilgi toplayan, konuştuğu kişinin toplumun bir parçası olduğunu dikkate almadan tamamen teknik bir yolla çalışma yöntemleri ve biçimleri üzerinde yoğunlaşabilir. Bir diğeri tam tersini yaparak, bazen, konuştuğu kişinin bir çiftçi, bir dokumacı veya herhangi başka bir şey olduğunu unutturacak şekilde toplumsal ve siyasal yapıya merkezi bir rol verebilir. Bilgiyi toplayan, konuşan kişi karşısında kendi çizgisini sürdürebildikçe, bunların hiçbirisi yanlış değildir.

Suffolk'un Blaxhall bölgesiyle ilgili yazılmış çok sayıdaki kitaptan biri olan *Ask the Fellows Who Cut the Hay* başlıklı çalışmasında George Ewart Evans, 19. yüzyılda yaşamış meşhur çoban Lionel (Liney) Richardson'dan ayrıntılı olarak bahsetmektedir. Lionel Richardson çok tanınmış biriydi ve çağdaşı olan sanatçı ve doğabilimci George Rope'un (1846-1929) onun hakkında şöyle bir tasviri vardı:

Zamanın çoğunu kırlarda sürüsüyle geçirirdi; o bölgenin bazı kesimleri onun varlığıyla o kadar iç içe geçmişti ki, buraları hâlâ onun adını taşıır... Orta boy-luydu. Hatları oldukça düzgün ve zarifti. Sadece koyunların bakımından so-runlu olan birçok kimsede olduğu gibi, yürüyüşünde yıllardan beri saban sü-renlerde görülen sallanma veya yuvarlanma hareketleri yoktu. Sırtından zarif bir şekilde sarkan çoban kıyafeti, omzunda değneği ve ardi sıra giden köpe-ğiyle, koyunlarının önünde dalgalanırdı... uygun adım, vücudu hafiften öne eğilmiş, başı arkaya doğru -bir kır tablosu adeta. Aynı zamanda bölgenin önemli bir şahsiyetiydi: Bir koyun yaralandığında kendisine danışılan cerrah ve eczacı...

Onun saf Suffolk şivesini nasıl kullandığını ya da belli sesli harflerin ve çift seslerin telaffuzunu olduğu gibi yazıya aktarmak olanaksız. Liney, genellikle zamanın yaşlı çobanlarında ve çiftlik işçilerinde rastlanan, kibar ve saygılı bir davranış biçimine sahipti.⁹

Konusuna hayranlık duyan, saygılı bir üslup söz konusudur. Liney geleneksel, riayetkâr bir topluluk içinde yerini bilen saygın bir *kış* olarak sebatla anlatılmaktadır. George Ewart Evans'ın konuştuğu insanlardan birinin annesi, onun evinde yetişmiş bir kızdı ve Liney'in yaşamıyla ilgili olarak, çelişkili olmaktan çok tamamlayıcı bilgiler vermekle birlikte, Liney hakkında kafamızda oluşmaya başlayan düşünceleri değiştirecek kesitler aktarmıştı. Bu, Rope'un yaptığı gibi, sadece görmek istediklerimizi görmemizin nasıl mümkün olduğunu göstermektedir. Robert Savage'in aktardığı anılarda

gerçek yoksunluk değilse bile, neredeyse daimi bir sefalet [vardı]. Bu sefaleti atlatmanın iki yolu mevcuttu: Yasak bölgede avlanmak ya da kaçakçılık. İkisi de yasadıydı; ama o zamanlarda, ağır cezalara rağmen, neredeyse hiç suç teşkil ettikleri düşünülmeyecek kadar yaygın bir biçimde yapılmaktaydı. Liney'in, ailesini sefaletten kurtarma yolu kaçakçılıktı. Koyun çiftlikleri, tam kaçakçıların mallarını karanlıkta düzenli olarak karaya çıkardıkları koya bakıyordu. Liney kaçakçılarla birlikte çalışıyordu ve işi, sabah olmadan malları güvenli bir yere aktarma konusunda onlara yardım etmekte. 'Koruyucu'ların hareketleri hakkında da onları bilgilendirmekteydi...

Malların *aktarıldığı* bir gece yaşlı Liney'in ana görevi gözlerini dört açmak ve koyun sürüsünü oraya yönlendirmek ve dolu dönen yük arabalarının izini hemen kapatmaktı... Ancak zeki bir vergi memuru Liney'in koyunları yoldan geçtikten sonra yük arabalarının izini sürebilirdi.

Rivayete göre, Liney'in karısı malların ne zaman aktarıldığını iyi bilmekteydi. Onun işi, çocuklarını etrafına toplamak ve mutfaktaki ateşin başına oturmaktı; ve çocukların hiçbirisi babaları sağ salım dönene kadar yerinden hareket etmeye kalkmaz veya sesini çıkarmazdı. Bu yöreden pek çok insan kaçakçılık suçundan, başka yerlere sevk edilmiş ve Avustralya'nın sürgün yerlerinde yaşamalarını doldurmuşlardır.¹⁰

Liney hiç yakalanmamıştı, ama George Ewart Evans'ın ifadesiyle "George Rope'un tasvirindeki mutlu, pastoral çoban"¹¹ stereotipinin yerine, cüretkâr, düzeni parmağında oynatan, becerikli kaçakçı stereotipinin geçmesini engellemek için, ailenin kaçakçılık işi yüzünden yaşadığı sıkıntı

9 G.E. Evans, *Ask the Fellows Who Cut the Hay*, Faber, 1956, s. 29-30.

10 *Age*, s. 31-32.

11 *Age*, s. 53.

özellikle vurgulanmıştır. Liney romantik bir geçmişten gelen bir kişilik ya da vahşi bir asi olarak değil, koyunlarla ilgili becerileri bile kendisini geçindirecek geliri sağlamadığında ailesi için elinden gelen her şeyi yapan bir insan olarak ortaya çıkıyor. Toplumlari ancak insanoğlunu bir bütün olarak kavrayarak anlayabiliriz ve geçmişten gelen anlatılar bunu yapmaya kalkışmaz genellikle. Sözlü tarihçiler olarak aynı hataya düşmemeye dikkat etmeliyiz ve sözlü tanıklıklardan yararlanarak bir tarih oluştururken bu tanıklıkların verdiği bilgileri tartma sorumluluğunu da üzerimize almamız gerekir. Her tanıklık aynı oranda kullanışlı değildir ve dolaysız deneyimin kulaktan duyma bilgiden çok daha değerli olduğunu unutmamak özellikle önemlidir. Ancak canlı bir sözlü geleneği olan toplumlarda bu durum aynı oranda geçerli değildir. Kendi bildiklerime kefil olurum, başkasının bana söylediklerini, bu bilginin güvenilirliği hakkındaki bir yorumla aktarırım, ama benim başkasından duyduğumu o da başka birinden duymuşsa bu, dedikodudan başka bir şey değildir.

Ayrıca polislerin çok iyi bildiği gibi, sayılar inanırılık getirir, çünkü hafıza güvenilirmez olabilir. Örneğin, bir soygunun tanıkları, olaydan hemen sonra bile, o soygunun her ayrıntısı hakkında birbirleriyle açıkça çelişebilirler. Bazen de bir olay insanların kafasında öylesine yer etmiştir ki yıllar sonra bile tüm detaylar doğru olur, ama gerekli kontroller yapıncaya kadar bunun tersinin geçerli olduğu varsayılmalıdır. Bu, bir araştırmaya sözlü tarihin yapacağı katkıyı küçümsemek veya belgelerin önceliğini ileri sürmek değildir. Harper'ın atılma hikâyesinde olduğu gibi, herhangi bir durumda hangi anlatının daha iyi olduğunu muhakeme etme meselesidir. Günlük yaşamın ayrıntıları, tekrarlı tekrarlı beyne işlenir ve sıradışı olaylarla ilgili anılar için geçerli olan bir belirsizliğe tabi değildir. Normal kalıplarla yakından bağlantılı bu atılma olayı gibi durumların doğru ve tam olarak hatırlanması olasıyken, aynı şey gerçekten sıradışı olaylar için geçerli değildir. Sıradan, günlük olarak gözükabilen olaylar, aslında büyük bir çoğunluğun yaşamını oluşturan olaylardır ve normalde bir tarihinin ilgisini çekmesi gereken şey, sıradışı olandan çok, tipik olandır.

Yani bir müzeci, bir antika toplayıcısıyla birçok ortak yöne sahip olabilir, ama antika toplayıcısı genellikle nadir parçalar ararken, bir müzeci geçmişte tam ve doğru bir şekilde yansıtamayacakları için bu nadir parçaları istemeyecektir. Müzelerin çocuklarla ilgili sergilerinde, çocuk yuvalarının ve özenli bir şekilde oyuncakların sergilendiğini görmek beni her zaman rahatsız etmiştir. Daha sonra göreceğimiz gibi, çocukluk, sözlü tarihte gittikçe daha büyük bir önem kazanmaktadır ve çizilen tablo nadiren bu tür şeyleri kapsamaktadır. Toplumun sadece çok küçük bir kesiminin çocukları için yuvalar vardı ve genelde biraz daha geniş bir kesi-

Resim 1.3 Bu fotoğraf, İkinci Dünya Savaşından hemen sonra West Yorkshire'da, Fryston'da çekilmiş, ama önceki onyılları o kadar iyi yansıtmakta ki, fotoğrafın kendisine bakarak bir tarihlendirme yapmak çok zor. Adamlar maden işçisi olmalı. Oralı biri şu yorumu yapmıştı: "Adamlar çocuklarla sokakta oyun oynamayı düşünmezlerdi. Daire olup genç adamlarla veya birimizin babasını ortaya alıp oyunlar oynamak gerçekten çok gülünç olurdu." [*World Famous Round Here: The Photographs of Jack Hulme* (1990)] Bu çocukların pek azının oyuncacı vardır, belki hiç yoktur, zamanlarının da önemli bir kısmını, içerde değil de evlerinin dışında bu şekilde oynayarak geçirmektedirler.

min çocukları oyuncığa sahip olmakla birlikte, büyük bir çoğunluk için yine de bu sayı çok azdı ve oyuncaklar genellikle evde yapılan topaçlar, kaba oyuncak bebekler ve çemberlerdi. Sıradan çocuklar dışarıda gruplar halinde oynarlardı ve çocukluklarından kalan asıl hatıra, oynadıkları oyunların kuralları ile söyledikleri melodiler ve şarkılardı. Çocuk yuvası sergilerinde, sergilenenlerin genç geçerli şeyler olmadığı nadiren belirtilir: Kasedettikleri *zengin çocukları* olduğu halde kayıtsız bir biçimde *çocuklar*'dan bahsederler. Belgelere dayanan kaynaklar bu tür detayların özgünlüğü konusunda nadiren yardımcı olur, genellikle de sözlü tanıklıklarla karşılaştırma yoluyla teyit edilirler, çünkü birçok insan otomatik olarak aynı konuyu anlatır. Yakın zamanlarda üniversite öğrencilerine sözlü tarihle ilgili giriş mahiyetinde konuşmalar yapmış ve onlardan alıştırtma olsun diye birbirleriyle görüşmeler yapmalarını istemiştim. Konu

olarak da herkesin bir anısının olabileceği çocukluk oyunlarını önermiştim. Hepsi 1970'lerde büyümüştü. Bu görüşmeler sırasında, adları farklı olsa da temel bir ortak deneyimi paylaştıklarını keşfettiler. Anımsadıkları oyunları kitaplardan, televizyondan veya yetişkinlerden öğrenmemişlerdi: Bu oyunlar bütün ülkeye yayılmış olan daimi bir sözlü gelenek aracılığıyla aktarılmaktaydı.

Çok sayıda sözlü tanıklık olması bize ayrıca, bütün bu tanıklıklar ya da en azından bu tanıklıkların büyük bir bölümü arasındaki ortak çizgiyi yakalama ve tamamen kişisel tavırları ve inançları bulup, gerekiyorsa ayıklama olanağı sunar. Sonuçta tarihe eşsiz bir insani çehre kazandıran bir kişisel ve toplumsal deneyimler karışımı ortaya çıkar ve yerel tarihçinin çalışmasına en uygun olan yaklaşım budur. Doğru şekilde kullanıldığı takdirde, tarihçi ile konuştuğu insanlar arasındaki güçlü bağlar, tarihi hayata taşıyan pozitif unsurlardır, çünkü eğer iyi yapılmışsa, bir kayıt dinlemek geçmişin içine girmek gibidir. Ancak görüşmelere alışkın insanlarla çalıştığımız zaman özellikle dikkatli olmak gerekir, çünkü bu bizi eleştirel olmamaya yöneltir ve herhangi bir gücendirmeye yol açmama arzusu kötü tarih yapılmasına bile neden olabilir. Eğer söylenemeyecek bir şey varsa, ki çok nadiren de olsa vardır, daha kabul edilebilir bir tanıklığı kullanabilmek için gerçeği saptırmamalıyız.

Bilgi toplayanın rolü başından itibaren can alıcı bir önemdedir, çünkü eğer bir grubun kendi sözlü tarihini yazması gibi bir durum söz konusu değilse, normalde bu kişi, konuşacak insanları bulur, seçer ve bir araya getirir. Aynı zamanda oturumları düzenleme ve yürütme sorumluluğu da vardır ve konuştuğu insanlarla kişisel bir ilişki kurmak zorundadır. Böylece tarihsel araştırmaya, tarihçilerin çoğunun karşılaşmadığı bir unsur eklenir, ama bu, gerçekte, normal sosyal becerilerin sadece farklı bir versiyonundan ibarettir ve kaydı yapılan herkesle hemen derin arkadaşlıklar kurma yeteneğine sahip olmayı gerektirmez. Kesinlikle tamamı değil, ama bana tanıklık yapanların çoğu, Harper ve Johnson gibi yaşlıydı ve genelde böyle olur. Bu durumun hem iyi hem de kötü yönleri var, ama bilgi toplayanlar şunu unutmamalıdır ki, konuştukları insanların bir kısmı, anılarını başkalarıyla paylaşma deneyimini son derece olumlu bulur. Bunamış olmamakla birlikte, birçoğu, emekliliğe veya aşırı ileri yaşlara uyum sağlamakta zorluk çekiyor olabilir. Şimdi içinde bulunduklarından çok daha farklı bir dünyada büyümüşlerdir ve çocukken kendilerinden, yaşlılara yol verimleri ve saygı göstermeleri beklenirdi. Şimdi hürmet edilme sırası onlara gelmiştir, ancak reddedilmektedirler ve kendilerine artık 'gösterinin bittiği' söylenmektedir. Çoğu, yıllarca edindikleri deneyimlerin değersizleşmesi gerçeğiyle başa çıkamamaktadır. Nasihatlarına pek değer verilmez

gibidir, çünkü gençlere göre onların deneyimlerinin mevcut sorunlarla hiçbir ilgisi yoktur.

Örneğin, yaşlı çiftlik işçileri son birkaç onyılıda tarımda gerçekleşen değişikliklerin uzun vadeli etkileri konusunda genellikle çok kuşkuludurlar. Johnson, geçmişte olduğu gibi toprağın ekstansif sürme yöntemiyle özenle işlenmesinin yerine, bugün kimyevi gübre ve haşare ilaçları kullanılmasıyla sonuçlarıyla ilgili olarak bana hiçbir zaman felaket tellallığı yapmadı. Ancak eski yaklaşımın bir anlamı olduğunu ve bunun öylesine görmezden gelindiğini düşünüyordu. Çevre konusundaki bilinçlenme, büyük çapta kirlenmeye veya son zamanlarda saman yakmanın en tipik örneğini oluşturduğu türden müsrifliklere yol açmayan yöntemlerin değerine daha çok kulak vermemizi sağladı. Johnson ve diğerleri bugünkü ürün artışlarını takdir ediyorlardı ve eski yöntemlere dönmeyi asla iyi bir şey olacağını öne sürmüyorlardı. Ancak son zamanlara kadar böyle hafif tereddütler bile, bilim adamları ve hükümetler tarafından onaylanan kârlı bir eylem planını izlemeyi inatla reddetme olarak görülmekteydi. Tarımın gerçekten sürdürülebilir olmayan bir plan üzerine kurulup kurulmadığı konusu henüz açıklık kazanmamıştır ve doyurulacak boğaz sayısı sürekli arttığına göre, tarım da olduğu yerde kalamazdı, ama yaşlıları, tanımı gereği işi bitmiş diye nitelendirerek bir kenara atmamalıyız.

Aslında herhangi bir yaştaki sıradan insanların çok azı, bilgilerinin başkalarını ilgilendireceğine inanmaktadır ve bunları uygun bir şekilde kaydedebileceklerine, böyle bir şeye karar verseler bile, nadiren inanırlar. Ancak kendilerine gösterilen sözlü tarih örneklerine genellikle çok ilgi gösterirler. Bunu benim için 1940'larda, Colin MacDonald'ın *Highland Journey* [İskoçya Dağlarında] ya da *Sul Air Ais* kitabından çok etkilenmiş olan Sutherland'lı bir çiftçi özetlemişti -kitap çiftçinin kendi yöresi ve halkıyla ilgiliydi: "*Müthiş bir kitap! -içinde hiçbir şey yok!- herkes böyle bir kitap yazabilir! -eğer yazabilirse!*"¹² 1987 yılında Yorkshire Art Circus, sözlü tarih malzemesi toplarken insanlar sürekli olarak 'benim başıma hiç ilginç bir şey gelmedi' diyorlardı ve bu nedenle, Halifax'ın iki ayrı bölgesindeki sıradan insanlardan topladıkları bilgileri bir araya getirdikleri kitabın başlığı olarak bu sözü kullanmışlardı. İnsanların anlattıkları, "kendi yaşamlarından, büyüleyici, merak uyandırıcı, komik, bazen acıklı olaylar ve anılardı -ama hepsi aynı şekilde ilginç[ti]".¹³ Birine, anlatacaklarını kaydetmek üzere gitmiş

12 C. Macdonald, *Highland Journey*, The Moray Press, 1943, s. 12-13.

13 Yorkshire Art Circus & Calderdale Libraries (ed.), *Nothing Interesting Ever Happened to Me: a proto-book by the Community of Illingworth and Mixenden*, Yorkshire Art Circus, 1987, önsöz.

olmak, ortaya çıkacak olan tarih bir yana, o insanların yaşamlarının zaten kendi başına değerli ve önemli olduğunu gösterir ve bunun arkasındaki saygı fikri, çok sayıda insan için muazzam bir öneme sahip olabilir. Aman-sızca bunamaya doğru gittiği düşünülen biri için bu tür bir çalışma olum-lu ve iyileştirici bir etki yaratabilir. Sözlü tarih, hem sözlü malzeme sağla-yana hem de araştırmacıya bir şeyler veren, hem bilgi toplayandan hem de konuştuğu insanlardan bir şeyler talep eden iki yönlü bir süreçtir.

O halde tarihçi için belirli bir yer vardır, bunun da nedeni özellikle sözlü tarihin birçok açıdan henüz ilk aşamalarında olması ve projelerin ço-ğunun hâlâ görece meçhul topraklara doğru yola çıkmasıdır. Bu, 19. yüz-yılda Avrupalıların Afrika haritası çıkarmasıyla karşılaştırılabilir. Bilinme-yen yerlerin kâşifleri, hepsi Afrikalı hamallar ve rehberler sayesinde gerçek-leşen ve çoğu tesadüfi olan büyük keşiflerin haberleriyle memleketlerinde-ki insanları hayrete düşürmekteydiler. Afrikalılar kendi topraklarıyla ilgili her şeyi zaten bilmekteydi ve bunlar olmasaydı kâşifler yaşamlarını sürdür-remezlerdi. Kâşiflerin özgün katkısı, daha önce mevcut olan kısmi bilgi-lerden Afrika'nın genel bir haritasını çıkarmak oldu. Ancak bu, yapılacak fethin de habercisiydi ve yerleştikleri her yeri kendi çıkarları için sömüren Avrupalılar kendilerine gösterilmiş olanın kısa zamanda sahibi konumuna geldiler. Sözlü tarih yoluyla ortaya çıkanlar da, daha önce mevcut olan ve ölüm maziyi silmeden önce kaydedilmiş bilgiye bağımlıdır tamamen. Bundan sonra, ne kadar cesur açıklamalar yapılsa yapılsın, ortaya orijina-lin bir kopyasından başka bir şey çıkmaz. Umarız sözlü tarihçiler de keş-fettikleri tarihi kolonileştirmezler, ama bu tehlike her zaman mevcuttur. Teybin varlığı sözlü tarihçileri özel yeteneklere sahip bir grup olarak ayır-mamalı ve ele geçirme sürecini desteklememelidir. Arkadaşça ve insanla-rın konuşmalarını destekleyen bir tavır takınırlarsa, orijinal bilgi sahipleri-ne zenginliklerinin önemini fark etmeleri ve tarihin bu geniş yeni toprak-larının, uzaklardaki bilim adamlarının kendi mülkleri ve imparatorlukları olmasının engellenmesi konusunda yardımcı olabilirler. Yerel bilgi ve de-neyimin genel bir çerçeve içine yerleştirilmesi, birçok farklı düzeyde ve birçok farklı becerinin kullanılmasıyla oluşturulması gereken değerli bir iş-tir. Bazı şeyler, şüphesiz, eğitilmiş tarihçilerin özel yeteneklerini gerektirir, ama bu yeteneklerin hepsini -veya bir kısmını- gerektirmeyen bol miktarda iş vardır ve sözlü tarihin benim için en çekici yönü, sunduğu eşitlikçi olanaklardır. Herkes sözlü tarihe katkıda bulunabilir ve ne kadar çok in-san sözlü tarih yaparsa, bu herkes için o kadar iyi olur.

İKİNCİ BÖLÜM

İNSANLAR ve MEKÂNLAR

28

Bundan sonraki beş bölümde, bilgi toplayan kişinin müdahalesini en az gerektiren yöntemden başlamak üzere, bir dizi sözlü malzeme kullanma yöntemi gösterilecek. Bunların her biri bir yaklaşımı veya birbiriyle ilişkili yaklaşımlar grubunu içeriyor. Daha girift görünen yaklaşımların daha üstün olmaları gerekmez, ancak önemli olan şey, bilgi toplayanın hem işine hem de mizacına uygun olan, doğru yaklaşımı seçmektir. Pratikte epeyce insan, açık bir amacı olmadan, belki de yaşlı komşularının anılarının korunması gerektiği düşüncesiyle kayıt yapmaya başlar ve bunu sadece başkası yapacak gibi görünmediği için yapar. Bu durum, belli bir odak eksikliğine ve tarihle pek ilgisi olmayan birtakım dağınık sohbetler yapılmasına yol açabilir. Oturuma bir anlam kazandırmanın en açık yolu konuşulan kişinin yaşam çerçevesi içinde kalarak çalışmaktır. Anıların, otobiyografik olması gibi bir eğilim mevcuttur, ve *yaşam öyküsü* veya *yaşam tarihi*, oturumlara şekil vermenin iyi bir yöntemidir. Yaşam öyküsü çalışması, geleneksel otobiyografilerden de, aslında kendi başına tamamen meşru bir çalışma biçimi olan geleneksel biyografi çalışmalarında teyp kullanmaktan da farklıdır.

Bir yaşam öyküsü, sıradan bir insanın yaşamına, o kişinin kendi gözüyle bakar ve bilgi toplayanın müdahalesine rağmen oldukça kişiseldir. Birinci Bölümün başında William Johnson'dan yapılan alıntı, bu tür malzemeye mükemmel bir örnek oluşturur. Malzemenin bir bütün oluşturmaması şart değildir, sadece çocukluğu veya iş yaşamını veya yaşamının herhangi bir kesitini kapsayabilir. Dolaysız anılar, genellikle, mevcut konuyu aşan bir anlatsal güce sahip olur ve yerel konuşma tarzlarını doğal ortamlarında gösterir. Böylece işçi sınıfından gelenler, yazılı İngilizcede normalde mümkün olmayacak bir acıcılığı konuşmalarında sergileyebilirler. İyi anlatılmış tipik yaşam örnekleri olarak, basılı bireysel yaşam öykülerinin ço-

ğunun arkasındaki dayanak, yerel ilgidir, ama aslında öyküler çok daha geniş bir ilgi de yaratabilir, çünkü tipik oldukları için çok sayıdaki yaşantıyı temsil etmektedirler. Böylece bu öyküler, sosyologlar tarafından kabul gören ve kullanılan bir araç olur. Sosyologlar bu öyküleri, bütün bir nüfus söz konusu olduğunda mümkün olmayabilecek, ama toplumları oluşturan karmaşık güçler ağını anlamak için kaçınılmaz olan bir detay düzeyinde yaşamı araştırmak için kullanmaktadırlar. Yaşam öykülerinin gücü, normalde dikkate alınmayan insanlarla ilgilenilmesinde yatmaktadır, ama geleneksel otobiyografiler toplumun çok küçük bir kesimiyle ilgileniyor diye, bariz bir biçimde çizginin dışında yer alan grupların aranması da gerekmez. Örneğin, orta ve üst sınıf kadınlara bile nadiren kendi açılarından bakılır, ama bu kadınlar, babalarının veya eşlerinin olamayabileceği kadar iyi birer konu olabilirler. Ayrıca birbiriyle bağlantılandırıldığı zaman bu yaşam öyküleri kümülatif bir değere sahiptir, çünkü ortak öğeler meydana çıkınca, parçaların toplamından çok daha fazla bir şey oluşur. Örneğin, Jean McCrindle ve Sheila Rowbotham, farklı sınıflardan kadınların anılarının toplandığı *Dutiful Daughters* [İtaatkâr Kızlar] adlı bir kitap yayımladılar ve şu değerlendirmeyi yaptılar:

Bu kadın grubunu, arkadaşlarımız, onların anneleri ve kadın hareketi sırasında temas kurduğumuz insanlar arasından seçtik. Onlardan beklenen, karakteristik özellikler sergilemeleri veya temsil gücüne sahip olmaları değil, sadece kendi yaşamları hakkında konuşacak kadın bireyler olmalarıydı -kendilerini nasıl gördükleri, neler hatırladıkları, kişisel ve toplumsal olaylara nasıl baktıkları...

Bir sözlü tanıklıklar dizisi tarih oluşturmaz. Tarih üzerinde daha bilinçli çalışılır; farklı kaynaklar, ne olmuş olduğu konusunda çeşitli yollar açar. Bu görüşmeler parçalar halindedir, bir kişisel yaşamın bir parçadan ibaret olması ve bireyin bir anının, parçanın parçasını temsil etmesi gibi. Kişisel sözlü anlatı, bir şeyin öyle olmuş olduğunu bilebilmek için değil, sıkça sorulmayan sorulara kafa yormak için bir kaynak olabilir. Yani bu kitap tarihsel ve sosyolojik sonuçlar içeren bir çalışma olarak değil, ilerki araştırmalar için bir itici güç olarak görülmelidir.¹

Tarih olarak kabul edilebilecek şeylerin tanımını genişletmek isteyenler, sadece kapalı gruplara ait insan deneyimlerine kapılar açtıklarını düşünebilirler, ama çoğunlukla, karşılaşılan şey çok daha trajiktir: Aslında her biri dışlanmışlık ve çoğu zaman suçluluk duygusuyla baş başa kalan çok sayıda insanın farkında olmadan paylaştığı sırlar. *Dutiful Daughters* kitabındaki yaşlı kadınların çoğu “ergenliğin başlangıcında yaşadıkları şaşkın-

1 J. McCrindle ve S. Rowbotham, *Dutiful Daughters*, Allen Lane, 1977, s. 1.

lık, cehalet ve suçluluktan bahsediyor. Kadınların cinselliğini sarmış olan sessizlikten dolayı başkalarıyla özgürce konuşamamakta olan bu kadınların çoğu, âdet kanamasından annelerine bahsetmemişler, bu konuyu gizlemişlerdir”.² Sakat bir tersane işçisinin kızı olan Maggie Fuller, Leith şehrindeydi. Babası o onlu yaşlarındayken ölmüştü ve annesi, hayatta kalan yedi çocuğunu kendi başına büyütmişti:

Kız kardeşimden önce âdet görmüştüm, anlıyor musun, ve o şeyleri, görev gibi, yıkamaya çalışmıştım. Neyse, korkunç iyi bir teyzem vardı, tamam mı. Teyzeme gittim ve kendisine ‘Anlıyor musun, ne yapacağımı bilmiyorum’ dedim. O da bana, ‘Annene söyledin mi?’ dedi. ‘Hayır’ dedim, ‘Korkuyorum.’ ‘A’ dedi, ‘söylemek zorundasın.’ Teyzeme başka bir şey söylemedim, benim yerime o söyledi anneme. Beni odaya soktu, bunu hiç unutmayacağım, ve bana ‘Böyle olduğun zamanlar’ dedi, ‘Erkeklerden uzak duracaksın’. Bu yaptığının çok korkunç bir şey olduğunu düşünüyorum şimdi; o zaman ne düşündüğümü bilmiyorum. Bir çocuk bezi aldı ve nasıl kullanılacağını gösterdi! [Gülmeler] Ve biliyor musun, öyle olduğum zamanlar ne yapardım? Bir erkek görünce koşarak kaçardım, deli gibi -yapıyordum bunu! Bu nedenden dolayı hiçbir zaman affetmedim onu, biliyor musun, söyledikleri çok yanlış. ‘Erkeklerden uzak dur.’ Söylediği tek şey buydu, ve ben ne zaman bir erkek görsem koşardım.

Bu koşmalarım ne zaman bitti biliyor musun? Bir gün kız kardeşimle karışlaştım, deli gibi gidiyordum, biliyor musun, büyüyordum da, on dört yaşında falan olmalıyım o zamanlar, ve bana dedi ki ‘Aman Tanrım, Maggie! Niye böyle koşuyorsun?’ ‘Şey’ dedim ‘Orada şey var’ dedim, ‘Şeyim var ...’ Bunun üzerine ‘Ne? A!’ dedi. ‘Hadi, Ella teyzeyi görmen lazım bu konuda.’ Ve Ella teyze ‘Annen hiçbir şey söylemedi mi?’ dedi, ‘Söylemesi gerekirdi.’ ... Kardeşim Annie bir yerlerden öğrenmeyi becermişti -ha, tamam bir fabrikada çalışıyordu, anlıyor musun, orada öğrenmiş olabilir. Ella teyze, ‘Annemle bu konuda görüşeceğim’ dedi. Bana bir şey söylemedi. Her şey fısıltıyla söyleniyordu. Yanlış bu! Her zaman kendime derim, Tanrı bana bir kız çocuğu nasip ederse, genç yaşında anlatacağım ona, ve sonra ne olduğuna şaşırmayacak. Yani, kızlarla ilgili, doğru olmayan bir tarzda konuşuyorlar, nasıl olacaklarını nereden bilsinler? Bir annenin sana ‘Onlardan uzak dur’ dediğini düşün. Tabii tabana kuvvet koşarsın, değil mi?’ [Gülmeler]³

Kadınlar normalde nüfusun çoğunluğunu oluşturduğu için, yaşamlarındaki bu denli temel bir şeyin, teorik olarak, kaçınılmaz bir şekilde birleştirici bir deneyim olduğu düşünülebilir, ama durum açıkça bunun tam tersiydi. Her sınıftan, hatta bu örnektekinden çok daha açık ailelerde bi-

2 Age, s. 1.

3 Age, s. 119-20.

le, kadınların çoğu, her yerde mevcut olan açık ve doğal bir paylaşma düzenine rağmen deneyimlerini saklayarak büyümüştü. Peggy Wood, Kuzey İrlandalı, Protestan bir ailede doğmuştu, annesi aslen orta sınıftandı, babasıysa sigorta işinde çalışarak orta sınıfa yükselmişti. İlginçtir, aşağıdaki örnek, çoğundan daha resmi, daha az spontane ve dramatik bir kesit olarak görünmektedir bence, çünkü esasında yazı diliyle konuşma konusunda eğitim görmüş birisinin sözleridir bunlar:

Evde annem ve babam ortalıkta kitap bırakırlardı. Bana biraz anlattılar -annem cinsellikten bahsetti, ama çok tiksindirici bir şekilde anlattı çok gençken ve banyodayken beni çok mahçup etti bana çok erken söyleyerek ve annemin karşısında çıplaklığımın farkında olurdum. Garip bir şeydi, âdet görmeden önce olmuş olmalı, çünkü bu, ben yaklaşık olarak on üç yaşındayken başıma gelmişti, çünkü o günlerde teorik olarak on dört yaşında gerçekleşmesi gerekirdi. Bu konuda fazlasıyla acı çekiyordum ve benim için çok sorunluydu, bu bir çeşit -yani, bu konuda hassas olmak gerekir, ama, şey, biliyorsun, aynı türden oyunları bu belalı günlerde oynaman beklenemez senden. Bizim büyük kızınızda bu yaşta ortaya çıkan durumun tamı tersi -yani deliler gibi oynamalısın, egzersiz iyidir...

Annem cinsellikten şişsel bir edayla bahsederdi ve büyüdüğümde, ona bu nedenle çok kızdım. Ama daha sonra daha iyi anladım, çünkü kendi çocuğunla cinsel yaşamın hakkında konuşamazsın, zordur bu, ve çocuklarının benim cinsel yaşamımı kafalarında canlandırmalarını istemem. Yani, onlar evde yokken daha iyi sevişebiliyoruz. Bu bir tür sınırlayıcı etmen. Bir yerlerde korkunç bir tabu olmalı, bilmiyorum. Aman tanrım, lanet olası Odiplus. İnsan böyle işte... Freud beni çıldırtır zaten, biliyor musun, bu konuda şüpheli olmayı yeğlerim. Ama neyse, kesinlikle bende de olan bir tabu var ve bu yüzden, annemin yaptıklarını o zaman düşündüğüm gibi kabul edilemez bulmuyorum. Ancak cinsellik babamın kızlarıyla konuşamayacağı bir konuydu, kızlar öyle... biliyor musun, onun için harika olmuş olmalı, kendi yaşadığı yaşamdan çok uzak olan bu iki harika insanı yaratmıştı. İşte oradaydık, piyano çalabiliyorduk ve pazar günleri kiliseye gidiyorduk ve güzel elbiseler giyiyorduk ve güzel konuşuyorduk. Ve onun yükselmek için verdiği mücadele düşünülecek olursa, bu onun için güzel bir tatmin anlamına gelse gerek...

Evet, annem bana yeterince şey anlatmadı, ve bunun sınırlılığının farkındaydı ve ortalıkta 'o biçim' kitaplar ve tıp kitapları bırakıyordu ve aynı zamanda... Ha, korkunç bir kitap vardı bu konuda, şimdi hatırlayamıyorum, hafif dinî bir şeydi, ve her şey kuşlar ve arılarla ilgiliydi, ama çorba gibiydi, ve bir bebeğin doğumuyla son buluyordu ve bebeğin annenin kalbinin altında büyüdüğüyle ilgiliydi, ve ben, yani, kalbimizin burada olduğunu sanıyordum. ... Şimdi bir ebeveyn olarak, bu işin altından kalkmanın ne kadar zor olduğunu görüyorum.⁴

Bir yaşam öyküsünde hem gündemi hem de havayı belirleyen, konuşmayı yapan kişidir ve ancak, insanların önemli bulduğu şeyin ne olduğunu bildiğimizde, gerçekten onların yaşamını daha büyük bir yapının içine yerleştirebiliriz. Aynı bölgeden insanlar öykünün küçük ayrıntılarıyla ilgilendiği ve tasvir edilen yerler onlar için tanıdık olduğu sürece, bu tür malzemeleri yayımlamak için sınırsız bir faaliyet alanı var gibidir, ama öyle bir zaman gelebilir ki, daha geniş kitlelere ulaşmak için daha ciddi bir seçicilik gerekir. Nitekim, taşra yaşamı tamamen araştırılmış olmaktan çok uzak olmakla birlikte, bazı şeylerin aşırı iyi bilinmesini sağlayacak kadar çok çalışma yapılmıştır. Kısa bir süre önce, bir kitap için eleştiri yazısı yazmam gerekti; kitap ülkenin dört bir yanından toplanmış parça parça taşra anılarından oluşuyordu, başka bir birleştirici öğe yoktu, bazı ilginç yerleri de olmasına rağmen hiçbir konu fazla geliştirilmemişti. Böyle bir kitap kırk yıl öncesi için bir yenilik olmuş olabilir, ama eğer bugün bilinenlere yeni bir şey eklemek istiyorsak, belirli bir yerelliğe sağlam bir şekilde dayanan daha bütünlüklü bir tablo sunmak gerekiyor.

All God's Dangers: the Life of Nate Shaw [Tanrının Bütün Tehlikeleri: Nate Shaw'un Yaşamı], muhtemelen bir yaşam öyküsünün nasıl olabileceği konusunda bulunabilecek en iyi örnektir. Theodore Rosengarten, Nate Shaw'la 1969 yılında, 1930'ların *Alabama Sharecropper's Union* [Alabama Ortakçılar Sendikası] ile ilgili yaptığı bir araştırma sırasında temas kurmuştu. Shaw düşüncelerini çok iyi ifade edebilen bir insandı ve yüzyılın ilk yarısının taşra Alabama'sında siyah olmanın nasıl bir şey olduğu konusunda anlatacak öyle bir hikâyesi vardı ki, sadece onun tanıklıklarından altı yüz sayfalık bir kitap ortaya çıktı. Irkının ve sınıfının hem doğuştan, hem de yetiştirilme tarzı itibarıyla sıradan bir insanıydı, ancak tutkuları ve yetenekleri Alabama'yı yöneten beyazlar tarafından siyahlara verilen ikinci sınıf rolü hiçbir zaman kabul edemeyeceği anlamına geliyordu. Doğuştan asi biri değildi: Amacı ailesi için iyi bir şeyler yapmaktı, ama çiftliklerin siyahlara kiralanış biçimi öncelikle bunu engelleyecek şekilde tasarlanmıştı. Çoğunun okuma yazması yoktu ve çoğu yoksuldu; ve hem ortakçılık yoluyla hem de ertesi yılki ürünle geri ödemek üzere, her yıl tohum ve araç gereç almaları için kendilerine avans verilerek sürekli olarak toprak sahiplerine borçlu kalmaları sağlanıyordu. Her ürünün çoğunu, sürekli bir borçlanma yaratarak, aslında toprak sahipleri alırdı ve kiracıların topraklarına her an haciz yoluyla el konulabilirdi.

Shaw'un çiftçilik konusundaki becerisi, borçtan kurtulmasını, arabalar almasını ve bir çiftlik almak için de girişimde bulunmasını sağladı ve bu adamın, başarılı biri olarak, düzen için tahammül edilemez bir tehdit ol-

duğu açıklık kazandı. Borçla ilgili sahte kanıtlar kullanılarak, her şeyinin satılacağını gören Shaw, mülkünün elinden alınmasına sessizce boyun eğmektense, mücadele etmeyi tercih etti; ve bu şekilde ortakçılar sendikası-na yöneldi:

Sendikayı bildiğim bazı insanlara adamakıllı tavsiye ettim. Bazıları katılmaktan, bazıları da katılmamaktan çok korkmaktaydı; sıkıştıkları zaman yalnız bırakılmak istemiyorlardı. Kardeşim Peter'e tavsiye ettim, ama o hiçbir zaman katılmadı. Peter, Apafalya yönünde Crane's Ford yolundan bir buçuk mil uzaklıkta Bay Watson'a ait bir yerde yaşıyordu [çiftçilik yapıyordu] o zamanlar. Watson'la, ona yaptığı şeyleri vererek geçiniyordu -Watson her şeyi alıyordu, işin gerçeği bu. Kardeşim Peter uysaldı ve yaşamını o şekilde kabul etmişti. Hiçbir şeye sahip olamayacağını düşünüyordu ve hiçbir şey onu incitemezdi. Benim sevgili kardeşimdi o -örgüt konusunda hevesiz olduğunu söyledi, ama ben onun korktuğunu biliyordum.

Birkaç haftalık bir zaman içersinde ortaya çıkar, çıkar ortaya. Watson, şerif yardımcısını mülkünü haczetmesi ve alıp getirmesi için Virgil Jones'a yolladı. Virgil bu planı duymuş, beni ve örgütten birkaç kişiyi daha uyarmaya gelmişti. Biliyordum, sıra bana gelecekti, çünkü benim adım bu işte Virgil Jones'un ki kadar duyulmuştu. Virgil bir cumartesi akşamı bana geldi ve konuyu anlattı. Pazartesi sabahı kendime çeki düzen verdim ve oraya, yaşadığım yerden bir mil uzaklıktaki yere gittim yürüyerek.... Oraya vardığımda, aman tanrım, bir kalabalıkla karşılaştım, ve Virgil Logan, yani şerif yardımcısı, her şeyi haczetmeye çalışıyordu. Oradan geçen biriymiş gibi öylesine yürüdüm, böyle bir oyun oynadım. Birkaçımız orada buluştuk, ama ne yapacağımız konusunda belli bir planımız yoktu. Leroy Roberts ve onlardan iki veya üç kişi daha erkenden oraya gelmişler ve ben varmadan ayrılmışlardı. Evet, şeytani işler o sabah başlamıştı. Logan'a sordum... kibarca, herkese hitaben, 'Mesele nedir burada? Nedir bu olup bitenler?'

Şerif yardımcısı, 'Yaşlı Virgil Jones'un bu sabah aldığı her şeyi alacağım.'....

Yapmaması için yalvardım, yalvardım ona. 'Ailesini besleyemeyecek... Sana bu emri verenlere git ve vaziyeti anlat. Ailesine bakamaz. Ailesine bakması için tek kuruşu yok.'

O, 'Almam için emir aldım ve alamazsam lanet olsun bana,' dedi.

Böylece, bunun üzerine ağır sözler edildi. Ben ona kibarca böyle bir şeyi yapamayacağını söyledim, yapamayacağını. 'Tamam, eğer cesedimin üzerinden geçerek almazsan lanet olsun bana! Hadi durma, al.'

Öfkelendi. Bir süre sonra, Cecil Pickett'i Virgil Jones'un katırlarını yakalamak üzere elinde dizginlerle arsaya girerken gördüm. Siyahı, hissizdi; beyazlar ona her işi yaptırabilirlerdi.

Ben, 'Hadi durma, yakala onları, eğer bu oyun... Eğer onları bahçe kapısından çıkaramazsan yazıklar olsun.'

Birilerinin ayağa kalkması gerekiyordu. Kalkmazsak, bu ülkedeki biz zen-

ciler kolay av oluruz. Beyazların istediği her şey zencilerde vardı, ve beyazlar almıştı onları; ipin nerede kopacağı fark etmezdi, almıştı.

Bay Logan kararlı olduğumu gördü -müthiş horozlanıyordum ve silahlı bir kavgaya hazırlanıyordum.

‘Çık dışarı, Cece’ dedi Logan, ‘Hadi geri gel, Cece. Onları rahat bırak. Çık dışarı.’

Sonra şerif yardımcısı bana doğru yürüdü ve ‘Seni öldürmeme neden olacak kadar konuştun’ dedi.⁵

Şerif yardımcısı çekildi, ama daha fazla adamla geri geldi, ve o zamana kadar Nate Shaw dışında herkes kaçmıştı. Ateş edildi ve şerif yardımcıları yine pes etti. Ama Shaw, onlara ateş etmiş olduğu için mimlenmişti. Birkaç gün sonra teslim oldu. Bir arkadaşı kaçmaya çalışırken vuruldu, o ise hapiste on iki yıl geçirdi.

Nate Shaw’un, sadece bu baskıyı yaşamış olanların bilebileceği bu baskıcı sistemle ilgili derin bilgisi, ABD’nin güney kesimlerinin içyüzü konusunda eşsiz bilgiler sunuyor. Kitabın asıl mesajı şuydu ki, son tahlilde, Alabama toplumu tamamen, beyaz üstünlüğünü sürdürme hedefine yönelmişti ve hukuk tüm gücüyle bu amaç için seferber edilebiliyordu, çünkü iktidardakilerin hepsi beyazdı. Yanlış ve doğru gibi kavramlar, büyük davalar gündemde olmadığı zamanlar geçerliydi, ama yukardaki gibi bir durumda, siyah çiftçilere asla kazanamayacakları gösterilmeliydi. Bu demektir ki, tarihçilerin genellikle, objektif kanıt aradıkları belgeler bu özelliğe sahip olmaktan uzaktır. Belgeler baskı düzeninin bir parçası olarak hazırlanmaktaydı, çünkü ipotekler, anlaşmalar, mahkeme tutanakları ve kararlarının hepsi, siyahları bağlayan sistemin bir parçasıydı ve bu belgeleri, normalde tarihçilerin kullandığı gibi kullanmak, bu komplonun parçası olmak demektir. Şüphesiz Nate Shaw’un öyküsünde başkalarının katılmayacağı öğeler vardır, çünkü bunlar kişisel ifadelerdir, ama tablonun tamamı inkâr edilemez bir şekilde doğru gözükmektedir. Örneğin, oğulları Shaw’u, kendisini hapse attırmış, ailesini mahvetmiş ve aileyi yeniden birleştirme işini onlara bırakmış biri olarak görüyor ve ona destek olmuyorlardı. Bu başlı başına muhteşem bir kitap ve neredeyse yabancıları aldatacak şekilde tasarlanmış bir düzenin içyüzünü göstermesi, bu kitabı bir tarih anlatısı olarak paha biçilmez kılmaktadır.

Toplulukların tarihi doğal olarak yaşam öykülerine dayanarak gelişir. Arşivlerde mevcut olan malzemelerin ustalıkla kullanılması sonucu bazı yararlı ve inandırıcı çalışmalar ortaya çıktı. Bunlardan sanayi öncesi dö-

nemle ilgili olarak en ulaşılabilir ve okunabilir olanlar, muhtemelen Peter Laslett'in *The World We Have Lost: Further Explored* (1983) [Yitirdiğimiz Dünyanın Derinliklerinde] adlı kitabı ve Richard Gough'un David Hey tarafından yeniden üzerinde çalışılmış kitabı *History of Myddle*'dir (1981) [Myddle Tarihi]. Bunlar, sırf, günlük yaşamın aradan zaman geçtikten sonra nasıl garip ve bazen de anlaşılmaz hale geldiğini sürekli olarak hatırlattıkları için bile olsa okunmaya değer. Belli bir süre sonra bizim bazı şeyleri yeniden keşfetmemiz zorlaşır; 'suyu pınar kurumadan aramazsın' sözü Nate Shaw ve George Ewart Evans'ın da kullandığı bir sözdür. East Riding'de konuştuğum her erkek, okulu bitirdikten sonra evden ayrılıp bir çiftliğe yerleşeceğine kesin gözüyle bakıyordu, ama bundan birkaç on yıl sonra büyüyen birisi için bu, Ortaçağ'dan kalma bir şey gibi gözüküyordu. Şu anda hâlâ mevcut olan topluluklar veya bu topluluklardan olup varlıklarını sürdürmeyi başarmış olanlar konusunda sözlü tarih, (söz konusu toplumların işleyiş biçimleriyle ilgili bir tablo oluşturmada önce yıllarca beklemek yerine) birinci elden bilgi sahibi olanlardan dolaysız bilgi toplama olanağı sunar:

1971 yılının kasım ayında New Castle upon Tyne'ın batı yakasındaki fabrikalardan en tanınmış ve köklü olanı ticari faaliyetlerine nihayet son vermişti. Yörede Richardson's Leather Works [Richardson Deri İşletmeleri] adıyla bilinen bu fabrika, o yıllara gelindiğinde, büyük bir çokuluslu şirketin küçük ve nispeten önemsiz bir parçası halindeydi.

Yıllar sonra Elswick Local History Group [Elswick Yerel Tarih Grubu] tarafından gerçekleştirilen bir oturumda, işten çıkarılan bir grup işçinin, fabrika ve fabrikanın kapanışıyla ilgili olarak anlattıkları dinlenmişti. Kısa bir süre sonra, onların sadece anlatacak ilginç hikâyelerinin olmadığı, aynı zamanda sanayideki değişiklikleri ve sıkı bir şekilde iç içe geçmiş bir işçi topluluğundaki sosyal yaşamın canlılığını anlamamıza yardımcı olabilecekleri anlaşıldı. Ayrıca yöredeki insanların çalışma yaşamını belirleyen ve şehrin batı yakasında o kadar çok işsizliğin olmasına yol açan etmenlerle ilgili bilgi verebilecekleri de görüldü. İşte, Elswick Yerel Tarih Grubunun arka arkaya yapılan bu toplantılarında eski işçiler deneyimlerini üye arkadaşlara anlattılar:

İlk yıllarda orada istihdam edilen işgücü yaklaşık olarak yüz seksendi... İşçilerin çoğu, fabrikanın bitişiğindeki Shumac Street, Water Street ve Crucile Place'dendi. Fabrikada aynı ailelerden pek çok kuşak vardı -büyükbabalar, babalar ve bazılarının eşleri. Kapalı bir işyeriydi. Yani, orada çalışmakta olan birini tanıımıyorsanız, iş bulma olasılığınız pek yoktu. Richardson'lara ait olan evlerde oturan hemen hemen herkes aynı zamanda fabrikada çalışmaktaydı.

Biri sabah, diğeri öğleden sonra olmak üzere çay molaları verdiğimizde ... fabrika lojmanlarında oturuyorsanız çay molasında evinize gidebiliyordunuz....

İşe girip çıkan olurdu, ama çoğunluk, uzun yıllar orada çalıştı. ... İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar, bir başka işte çalışmak için ayrılanı görmedim. 1954 yılında, yöneticiler -Richardsonlar'dan biri-, otuz veya daha fazla yıldır hizmet etmekte olanlara birer altın saat verdi. Ben otuz dört yıldan beri oradaydım ve altın saat alanların sayısı otuz beş kişi kadardı.⁶

Richardson's Leather Works: The Workers' Story [Richardson Deri İşletmeleri: İşçilerin Hikâyesi] adlı çalışma, uyumlu bir topluluk tablosu çiziyor, ama yaşamın gerçekte nasıl olduğunu ortaya çıkarmak yerine, bu tür anlatılarla romantik bir tablo oluşturulması yanlış olurdu. Bu işletmelerle birlikte ortadan kalkan paternalizm, işçiler tarafından her zaman hoş karşılanmıyordu, en azından bir kısmı, genellikle günlük yaşamda söz konusu olan sıkıntıları telafi etmek için altın bir saatin hiç de yeterli olmadığını düşünüyordu. Bir toplulukla ilgili bir araştırmaya başlarken, şimdi sayısız romanda veya televizyon programında stereotip olarak sunulan ortak değerlerle, eski tip olan her şeyin iyi olduğu veya birbirine benzediği düşünülmemelidir. Elswick halkının hatırladıkları arasında şunlar da vardı:

Yabancılar geliyor ve kokudan şikâyetçi oluyorlardı ve bazıları hastalanıyordu, ama biz hiç fark etmiyorduk kokuyu. Alışıyordun. Fark ediyor gibi olduğun zamanlar, sadece bir veya iki günlük tatil veya izin sonrasıydı, geri dönüyordun ve o zaman kokuyu alabiliyordun.

Geceleri eve gitmeden önce sıçanları canlı olarak yakalayan iki kafes yerleştiriyordum. Sıçanlar kafesin içine giriyorlar ve çıkamıyorlardı. Bir kafeste altı tane gördüğüm olmuştu. John Richardson tazi köpeğini işe getiriyordu ve kafesleri fabrikada boş bir çukur olan bir yere götürüyordu. Tıpayı fıçıya takar ve tazi köpeğini de içine koyardı. Daha sonra sıçanları içine koyardı ve belli bir sürede köpeğin ne kadar sıçan öldürebileceğine bakardı....

Şarbon çok kötü bir şeydi.... benim bildiğim ölümle biten bir olay vardı - Corless adlı bir adam... kireç bölümündeydi. Bazı deriler Orta ve Uzak Doğudan geliyordu. Güneşte kurutulmuşlardı ve bunlar en tehlikeli olanlarıydı, çünkü derinin kenarları oldukça sert ve keskindi ve cildinizi kesebilirdiniz ve toz zararlıydı. İşte, bu adamın nesi olduğunu birkaç gün sonra hastaneye kaldırılana kadar bilmiyorlardı ve çok geç olmuştu artık ve anlaşılan midesi etkilenmişti, kıllardaki tozu solumaktaymış, çünkü kıllar hâlâ derilerin üzerindeymiş.⁷

Bu çalışma, doğal olarak kendi yerelliğinde ortaya çıkmış küçük bir çalışma, ama bu tür projelerin en iddialı olanları oylumlu kitaplar haline ge-

6 Elswick Local History Group, *Richardson's Leather Works: The Worker's Story*, Elswick Local History Group, Newcastle, 1985, s. 1.

7 *Age*, s. 18.

tirilebilir ve ülke çapında ilgi görebilir. Bariz bir örnek olarak, Ronald Blythe'nin *Akenfield: Portrait of an English Village* (1969) [Akenfield: Bir İngiliz Köyünün Portresi] adlı çalışması, bir Suffolük köyünün öyküsünü ülke çapında en çok satan kitaplardan biri yaptı. Ronald Blythe, tüm isimleri değiştirmekle birlikte, olayı düz bir sözlü tarih olarak sundu. Giriş bölümünde, Domesday Book'tan* alıntılarla dolu tarihsel bilgilerle birlikte, o köydeki çiftçiliğin özelliklerini göstermek için detaylı modern istatistikler de veriyordu. Kitabın ana kısmı, adları da verilmiş olan insanların, bir sayfa ile yaklaşık on sayfa arasında değişen ifadelerinden oluşuyor. Köy semercisi Horry Rose'un anıları tipiktir:

Dokuz yaşındayken babamı kaybettim, bu nedenle iş konusunu düşünmek zorundaydım. O günlerde ailelerin paraları yoktu ve erkek çocuklar mümkün olduğunca küçük yaşta çalışmaya başlardı ki para kazanabilsinler. Koşum takımı imalatçısı olabileceğimi düşündüm. Şu semerci dükkânı vardı, biliyor musun, tam evimizin önünde ve eski pencere camlarının üzerine dökme cam takmışlardı, bu nedenle çift camın arkasından semercinin lamba ışığında çalışmasını görüyordun. Bu sahne gözüme takılmıştı. Pencerenin diğer tarafında onlarla çalışıyor olmak isterdim. Her şey öyle huzurlu ve güvenli görünüyordu ki. 12,5 yaşındayken içeri girme ve dükkân sahibi Bay Peterson'la konuşma konusunda kendimi zorladım -Knacker Peterson'dı bu beyin adı- ve ona nasıl kendisini çalışırken seyrettiğimi ve onunla çalışmayı nasıl istediğimi anlattım. Dinledi ve sonra 'Pekâlâ, seni alıyorum. Sana haftada altı peni vereceğim.'

Kayıtlı bir çırak değildim. Dört yıl çırak ve bir yıl kalfa olarak çalıştım. Sabah yedi akşam yedi çalışıyordum her gün ve on dört yaşına girdiğimde haftada 1 şilin alıyordum. Savaş yeni başlamıştı ve yapacak çok şey vardı. Kısa bir süre sonra bana haftada on sekiz peni vermeye başladı. İki semerci askere çağrıldı ve geride ustabaşı ile ben kaldık. Bu, benim yetişkinlerin işini yapmam gerektiği anlamına geliyordu. Bu nedenle maaşım 5 şiline yükseldi ki bu, yetişkinlerin aldığı para değildi. Annem, 'Yapacak bir şeyin yok. Düzene uymalı ve duruma katlanmalısın' dedi. Hiç kimse için iyi para getiren bir iş olmadı bu hiçbir zaman. Bir usta haftada 1 sterlin, ustabaşı ise fazladan 1 şilin alırdı. Peterson zengin biri olarak ölmedi, ama yaşamın tadını çıkarmıştı. Bir iş verildiğinde, bu iş için sana ne kadar ödendiğinden çok, bu işi mükemmel bir şekilde yapmayı düşünürdün. Bir el işçisinin bir işi kaç sefer kötü yaptığı önemli değildi, patronu her zaman ona 'Yeniden yap' diyebilirdi. Vakit nakit demekti, ama bu kadar az parayla pek fark etmiyordu. 'Pazarlıklara uymak' zorundaydık -tüccarlar arasında kutsal bir kanundu bu.... Yaşam boyu müşterileri-

* İngiltere'de 1086 yılında I. William tarafından yaptırılan arazi tahririne ait defterler. -ed. n.

Resim 2.1 West Yorkshire'daki Spen Valley'de Gomersallı semerci Marshall Wilkinson, savaş arası yıllarında işinin başında. Çoğu eskimiş kıyım takımlarının tamir işi olmak üzere çift çilerle belli bir miktar iş yapıyordu, ama burası dokuma bölgesiydi ve atların önemli bir kısmı imalathaneler tarafında tutulmaktaydı. Wilkinson aynı zamanda imalathanelerdeki makine kayışlarının tamirinde de çok iş alıyordu. Amacı hayatını kazanmaktı, taşra zanaatkarlığına şablonlarına uymak değil. Bu çizim, Heckmondwike'lı Jeff Heald tarafından, Manpower Services Commission [İşgücü Hizmetleri Komisyonu] tarafından finanse edilen bir istihdam projesi olan Spen Valley Yerel Tarih Çalışmasının (1983-84) bir parçası olarak bir müze sergisi için çalışırken yapılmıştır. Bu çizim, Bay Wilkinson'un o sırada sadece dış duvarlardan oluşan atölyesinin tasviri üzerine çizilmiştir ve kendisi sonuçtan çok memnun kalmıştır.

miz vardı. Bunu Suffolk çiftçileri için söylüyorum, onlarla iyi koşullarda anlaşsan, her zaman seninle çalışırlar. Bizim yaşamımız sadakatle mümkündür.⁸

Kısa bir süre sonra kitabın içindekiler sayfasının yanında *The Guardian*'dan bir alıntı belirdi: “Bundan yüz yıl sonra, 1969 yılında taşrada işlerin nasıl olduğunu bilmek isteyen biri, cansızlıktan musdarip bir dizi profesyonel sosyal inceleme yerine, bu iş için çok daha yararlı olan *Akenfield*...’e başvuracaktır.”⁹ Belli ki yazar Ronald Blythe’in sadece bilgi topladığını ve düzenlediğini sanmaktaydı, ama gazetede yer alan anlatıların otantikliği, hatta köyün kendisinin varlığı konusunda çok zaman geçme-

8 R. Blythe, *Akenfield: Portrait of an English Village*, Allen Lane, 1969, s. 158-59.

9 *Age*, başlık sayfasının yanı.

CLARENCE WORKS ILLUSTRATED.

Resim 2.2 1794 yılında kurulmuş olmakla övünen, Walsall toptan semer imalatçıları 'Clarence Works of Hampson and Scott'un ticaret kataloğundan bir sayfa. Tarihsizdir, ancak fotoğraflardan Edward dönemi olduğunu çıkarabiliriz. Buradaki görüntüler, Horry Rose gibi semercilerin, bir sanayi kompleksinin sadece bir parçasını oluşturduğunu ve genelde gösterildiği gibi izole ve kendi kendilerine yeter bir şekilde çalışmadıklarını gösteren resimlerdir. Horry Rose, araç gereçlerini, koşunı takımları için metal aksesuarları, hatta semerlerin üzerinde yapıldığı tahtaları sağlamak için bu tür bir işyerine bağlı çalışmış, hatta belki bu kataloğun bir örneğini kullanmış olabilir.

den kuşklar uyandı. Köyün birden fazla topluluğun bir birleşimi olduğu ve anlatıların da redaksiyondan geçirilmek yerine yeniden üzerinde çalışıldığı ortaya çıktı. Bu, ortaya çıkan nihai sonucun, Ipswich yakınlarındaki ortalama bir köyün portresi olmadığı anlamına gelmez, ama iddia edildiği gibi bir sözlü tarih de değildi. Bu akılda tutulduğu sürece, gerçek bir ekonomik sistemin işleyişine ve bir ‘yaşam şekli’ne çok iyi ışık tutan eğlenceli, değerli bir anlatı olarak kalacaktır. Örneğin, Horry Rose’un anlatıları iş karşısındaki tutumları, kariyer seçme yollarını, geleneksel işletme yapısını, çıraklık sistemini ve daha pek çok şeyi kapsamaktadır ve bunların doğruluğu konusunda herhangi bir şüpheye yer yoktur.

Semercilerin, paralarını antika veya eski moda olmaları sayesinde kazanmadıklarını, çiftçilere ve daha geniş bir taşra topluluğuna hayati önemde bir hizmet sunmakta olduklarını akılda tutmak gerekir. Çalışma şekilleri, içinde bulunulan koşullarda yaşamlarını kazanmanın en pratik yolu olarak biçimlenmişti. Değişmeyen bir iş de değildi, çünkü at kullanımıındaki sürekli artışın, semercilerden önceki iki yüzyıl içerisinde çiftçilikteki verimlilikte görülen muazzam artışta çok önemli bir payı vardı ve onların verimli bir şekilde çalışmalarını sağlayan koşum takımları da sürekli bir yenilenmeye tabiydi. Bu tür anılar, fabrika sisteminin henüz dönüştürmediği anlaşılan işletmelerin, bir kalıntı olarak varlıklarını sürdürmeye çalışmaktan çok, hâlâ değişime katkıda bulunabildiğini anlamamıza yardımcı olur. Ancak semercilik, bize hemen fabrika yöntemlerinden yoksunlukla ilgili sonuçlar çıkarmamayı gösteren iyi bir örnektir, çünkü aslında köydeki zanaatkarlar, işleri için gerekli olan tahta ve metal parçaların Walsall’daki fabrikalardan karşılanmasına bağımlıydı tamamen. Yine de şunu kabul edebiliriz ki *The Guardian*’ın gelecekteki araştırmacıları, *Akenfield*’in, insanları erken 20. yüzyıl taşrasına götürdüğünü görecektir, ama bu, daha kanıtlanabilir bir malzemeyle -daha cansız bile olsa- birlikte kullanılmalıdır.

Bunun tersi bir örnek olarak Melvin Bragg, hiç kuşkuya yer bırakmayacak bir şekilde *Speak for England* [İngiltere’yi Temsil Etmek] adlı kitap hakkında, “Burada aktarılan her şey dolaysız olarak aktarılmıştır ve sözü edilen kişiden, olanaklı olduğu ölçüde tam ve doğru aktarılmıştır. Hiçbir satır bir kişiden diğerine kaydırılmamıştır. Hiçbir satır benim tarafımdan eklenmemiştir.”¹⁰ Bu, bugün Cumbria’da bulunan, ama 1974’ten önce Cumberland’ın bir parçası olan, yazarın kendi şehri Wigton’la ilgili bir çalışma. *Akenfield*’la aynı üne, ve de kötü şöhrete, ulaşmadıysa da bu kita-

bın sözlü tarih alanında neler yapılabileceği konusunda daha iyi bir örnek olduğu iddia edilebilir. Bragg'a göre *Speak for England* bize birden fazla topluluk hakkında bilgi verebilir:

Yeni bir başlangıç istiyorsak, geçmişe bakmalıyız. Şimdiki zaman fazla dolu, gelecekse fazla belirsiz.

Ben bunun hem ülkeler hem de bireyler için geçerli olduğuna inanıyorum. Karım öldüğünde, yaptığım şeylerden biri, kızımızı doğduğum yere götürmek oldu.... Bu kitabı oradayken yazmaya başladım. Kitapta, tıpkı benim yaptığım gibi, ileriye yönelmek için önce geçmişe uzanılıyordu. İnsanlarla görüşmeler yapmaya, notlar almaya, o yörenin insanların yaşadığı biçimiyle bu yüzyılın yaşamını öğrenmeye başladım. Sonraki iki üç yılda görüşmelerin sayısı artıkça, elimdeki malzemenin bir yerel tarih kesitinden çok 20. yüzyıl İngiliz yaşamının bir temsili olduğunu gördüm.¹¹

Bu kitabın Elswick çalışmasıyla arasındaki paralellikler açıktır. Yalnız Elswick'in kapsamı daha dardı, çünkü sıradan insanlara onların yaşadıkları yerlerin de anlatılmaya değer bir tarihi olduğunu göstermeyi amaçlıyordu, ki bu da, geleneksel tarih öğretiminde oldukça yakın bir zamana kadar kesinlikle yer almıyordu. Yoğun bir şekilde işten atılmaların olduğu ve bir zamanlar yüzlerce veya binlerce ailenin geçimini sağlayan becerilerin toptan iskartaya çıkarıldığı bir dönemde, toplulukların ve kasabaların kendilerine olan inançlarını yitirme riski vardır, çünkü dış dünya onlara çok az değer vermekte ve onları öylece sürekli reddetmektedir. Elswick gibi yerler savaştan önce, imalat ekonomisinin belkemiğini oluşturuyordu, ama buraların bir güzelliği yoktu ve Elswick sakinleri yabancıların düşmanca, ilgisiz veya tepeden bakan tavırlarına alışmışlardı. Para geldiği sürece, bu tür tavırlarla başa çıkabilirler, ama para gelmeyip sırf eziyeti çekildiğinde insanın onurunu koruması zordur. Son birkaç onyılda kasabaların bozulması, bana, geçmişin inançlarına olan bu güven kaybının bir göstergesi olarak görünüyor ki bunun yerine koyulabilecek gerçek bir alternatif mevcut değildir. Sadece, şehir planlamacılarının önerdikleri ve modernitenin genelde kabul gören biçiminde gerçekleştirilebilecek bir yenilenme arzusu vardır. Seçilen yöntemden dolayı, sıkça, bir pire yüzünden yorgan yakıldığını görmek için, genellikle yıkık dökük bir durumda olan ve yeniden yapılandırılması gereken kasabaları romantize etmeye gerek yoktur. Belli bir bölgenin olanaklarını en iyi şekilde kullanma konusunda yerel gurur esastır, ve kasabalardakiler de dahil olmak üzere, yerel yapı biçimlerine yeniden ilgi duyulması umut verici bir işarettir. Sözlü tarih, insanların

kasabaları, köyleri ve mahalleleri hakkında neler düşündüklerini kayda geçirebilir ve çaresine bakılması gereken tüm dezavantajlarına rağmen bunları daha insani mekânlar yapan şeyleri araştırabilir. Sözlü tarih bu konuya ilgi gösterebilir ve böylece gelişmenin organik olması -geçmişin üzerinden buldozer gibi geçmek yerine geçmişin üzerine inşa etmek- gerektiği hissini yeniden canlanmasına yardımcı olabilir.

Melvyn Bragg'ın, Wigton tarihinin yerellikten öte bir anlamı olduğu savı, 'tipik' yaşam öykülerinin kullanımı ile aynı temele dayanır, çünkü Wigton'ın hem taşrada bir pazar merkezi olarak kesintisiz bir tarihi vardı hem de sanayisi vardı. Kentsel özelliklere sahip olacak kadar büyüktü, her sınıftan insan vardı ve bölgede pek çok tarım yöntemi bir arada uygulanıyordu. Bu nedenle Bragg buranın 'İngiltere'yi (gerçekten) temsil edebileceğine' inanmaktaydı. Herhangi bir yerin, büyük bölgesel farklılıklarımızın hepsini temsil edip edemeyeceği konusu tamamen tartışmaya açıktır, ama Wigton bu temsil gücüne muhtemelen diğer herhangi bir yer kadar sahiptir. Nitekim aile anılarını anlatan Elizabeth Armstrong'un aktardıkları da bu yöndedir:

Gerçekten yarı taşra, yarı şehirdik. Çiftçilikten olduğu gibi madencilikten de anlıyorduk. Erkek kardeşlerim önce çiftçilik işi yaptılar, evlendiklerindeyse madencilikte karar kılmışlardı. Önce çiftçilik işi yaptılar, çünkü evde yatacak yer ve bunun gibi şeyler yoktu ve sanırım herhangi bir işe girmek ve yatacak bir yere sahip olmak için en kolay yol buydu. On dört yaşına girdiğimde okulu bıraktığım zaman, aynı şekilde ben de evden ayrılmak zorundaydım. On dört yaşına bastıktan bir hafta sonra işe girmiştım. Yarım yıl için üç sterlin. Hayton'da Aspatria'nın diğer tarafındaki East End adlı küçük bir yere gittim...

İlk yerimle oldukça hoş bir odam vardı. Gerçekten de hiç kötü bir odam olmadı. Oldukça temiz ve tabii kışın soğuk ve yazın yakıcı sıcaktı. Birlikte yemek yemediğimiz tek bir çiftçi vardı; onlar mutfağın diğer ucunda otururlardı, biz diğer ucunda. Ben genç çiftçilerle oturuyordum ve onlar diğer uca oturuyorlardı ve bütün bunlar benim Westfield House'da olduğum zamandı.¹²

Joseph Graham'ın, 1940'larda çocukluğunun sokak yaşamıyla ilgili anıları, Wigton'ın kentsel kurum ve alışkanlıklarını göstermektedir:

O günlerde evler o kadar küçüktü ki dışarı çıkmanız gerekirdi veya annen bir şekilde seni dışarı atar ve, hadi dışarı çık da oyna, derdi. Ya da bir işte çalışıyordusayn ortalıkta görünmek istemezdin... Annem vesikayla dağıtılan payımızı almak için kooperatife gitmemi söylerdi. Haftada bir giderdin -o günlerde her şey haftada birdi- kafana estikçe gitmezdin. Bir düzenimiz vardı. Belki sa-

at dokuzdan itibaren kooperatifte olurdun ve sebze dolu iki büyük çantayla dışarı çıkışın on iki buçuktan önce olmazdı. Ve içeri giren büyüklere, genelde kadındı bunlar, senden önce hizmet edilirdi....

‘Aç kapıyı bezirgân başı’ gibi oyunlar oynardık. Bu arada *hoppie* diye başka bir oyun daha vardı - İskoçya’da *hopscotch* [sek sek] adı verilen popüler bir oyundu bu. Ancak sanırım en sevdiğimiz oyun *chessy* idi. Bir çocuk diğerlerini kovalardı; yakalamak için onlara dokunmak ve onları ebelemek zorundaydı. *Tiggy* de güzel bir oyundu, ama *chessy* ... bir iki üç, ebe. Büyük bir çete olurdunuz ve tek sıra olarak dizilirdiniz ve tüm oyunlarda olduğu gibi bir ebe olurdu, kim olacağı... Ancak *chessy* koşabileceğiniz, biraz gücünüzü, biraz kurnazlığınızı kullandığınız bir oyundu, çünkü belki yirmi otuz çocuğu ebelemeniz gerekebilirdi. Onlar ortadan kaybolur ve ebeler saymak üzere orada bırakılırdı; hepsi uzaklaşırlar... yüzünü kapatır ve yüze kadar sayar. Sokaklara dağılırdınız - Wigton’da sokakların nasıl olduğunu bilirsin: Church Street, Market Hill, Water Street; kıvrımlı sokaklar ve çıkmazlar...

Water Street’teki istimlak edilmiş, eski boş evlerde oyunlar oynardık. Oyunlar sahnelerdik... O eski evlerde çok iyi zaman geçirirdik.¹³

Sözlü tarihin bireysel boyutunu, bu bireysel boyutun desteklediği sonuçlarla birleştirmek için, kitaptaki bölümler, kişilerin anlatılarıyla daha geniş konular arasında değişmektedir ki bu da Wigton’un kelimenin tam anlamıyla yaşayan anılarda nasıl değiştiğini ve geliştiğini göstermektedir. Biyografik parçaları bir araya getirmek, onları kişisel anıların ötesinde bir şey yapar, ancak içtenliklerini de korur, ki bu onların en büyük gücüdür. Yaşam öykülerinin ne bir bütün olması ne de tek başına durması gerekir, ama anılar üzerine çalışmanın en dolaysız yolu olarak yaşam öykülerinin sunacağı çok şey vardır. Yaşam öyküsü kolay bir seçenek değildir ve bazı sözlü tarihçiler bu yöntemin sahiciliğine inanırlar ki, bunun da nedeni yaşam öyküsünde müdahalenin çok az olmasıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YAŞAM BİÇİMLERİ VE DİL

Sözlü tarih konusunda bu ülkedeki belki en eski eğilim, geleneksel topluluklarda insanları birbirine bağlayan ve onların kimlik duygusuna katkıda bulunan toplumsal bağları, yani folklor ve popüler kültürü incelemektir. Sözlü bilgi toplayanlar çoğu zaman bir köyün veya yörenin sunabileceğinden daha geniş bir ölçeğe ihtiyaç duyarlar ve bazıları, halk dansları gibi tek bir olguyu geniş bir alanda araştırırlar. Bu ciddi bir şekilde 19. yüzyılın sonunda başladı; pek çok bölge, Bayan Elizabeth Gutch'm *Examples of Printed Folk-lore Concerning the East Riding of Yorkshire* (1911) [Yorkshire'nın East Riding Bölgesine Ait Yazılı Folklor Örnekleri] başlıklı çalışmasında olduğu gibi, en azından bir kitabın konusu oluyordu. Atasözleri, halk şarkıları, destanlar ve halk hikâyeleri gibi malzemelerin ve halka ait temsillerin ve gösterilerin toplanması ve korunması üzerine yoğunlaşmıştı. Bu tür çalışmalar, eski taşra halkıyla konuşarak, arkeolojinin kültürel alanda dengi olacak bir çalışmanın gerçekleştirilebileceği inancından kaynaklanmaktaydı. Afrika ve Asya ile temas, insanlık kültüründeki çeşitlilik konusundaki bilinci artırmış ve evrimci teori, bunların sadece farklı kültürler olarak değil, daha az ya da daha çok gelişmiş kültürler olarak görülebilecekleri bir çerçeve sunmuştu. Bu nedenle 'ilkel' toplumlar, diğerlerinin çoğunun arkalarında bıraktıkları aşamalarla ve özellikle dini inancın evrimiyle ilgili bilgiler sunabilirdi. Aynı şey, kendi ülkemizde de uygulanmaktaydı, çünkü kültürel yeniliklerin toplumun üst kademelerinde başladığı ve taklit yoluyla yavaş yavaş aşağıya yayıldığı inancı eğitilmiş insanlar arasında oldukça yaygındı. Bu nedenle yoksullar, diğerlerinin attıkları kültürel kalıntıları korumaktaydılar, ama sadece, geçmişten gelen bilgileri farkında olmadan aktaran bir kanal rolüyle ilgiye değer bulunmaktaydılar. Taşıdıkları şeylerin anlaşılması konusunda aktif rol oynayabilecek yeteneğe sahip oldukları düşünülüyor-

du. Halk şarkıları, halk hikâyeleri, âdetler ve inançlar hep bu anlayış temelinde toplanıyordu.

Bu tür anlayışlar şimdi büyük oranda kaybolmuştur ve bu konudaki çalışmalara hâlâ canlı bir ilgi mevcuttur; özellikle Kelt halklarının yaşadığı yerlerde, çünkü bu tür çalışmaların İngiliz kültürel egemenliğine karşı bir savunma olarak, siyasi kontrole karşı durma konusunda büyük bir iddiası vardır. Bu alan, İngiltere’de bugün çoğunlukla kendi kendisi için vardır, çünkü akademik çalışma alanı olarak sadece çok az sayıda yerde varlığını sürdürebilmektedir ve bu, Brain Shuel tarafından hazırlanan *The National Trust Guide to Traditional Customs of Britain* (1985) [National Trust’ın* Britanya Gelenekleri Rehberi] gibi çalışmalar aracılığıyla gerçekleşmektedir. Açık bir şekilde arkaik olan ve özellikle tören alayları ve dans gibi görsel geleneklere ilgi duyulmaktadır. Bölgenizdeki Victoria ve Edward dönemi folkloruyla ilgili yapılmış araştırmalara bakmaya değer. Bunlar nitelik açısından birbirinden farklıdır ve bazısı popüler kültürle ilgili mevcut tek kayıt olarak müthiş değerli olmakla birlikte, çoğu, bu tür etkinlikleri üreten toplumları anlamak için bu yaklaşımın ne kadar sınırlı olduğunu gösterir, çünkü esas olarak olayların ve inançların gerçek bir içerikten yoksun birer listesinden ibarettirler. Bu tür en geniş derleme, adından da anlaşılacağı gibi, popüler gelenekteki belli tarihleri ve mevsimleri kapsayan *British Calendar Customs (1936-41)*’dır [Britanya Takvim Gelenekleri 1936-41]. Malzemeyi sadece toplamak, arkeolojiyi, topraktan çıkarılan şeyleri toplamakla ilgili bir şeymiş gibi görmeye benzer; oysa çıkarılan nesnelerin kazı yerindeki diğer her şeye göre yerini ve hangi zaman katmanından olduğunu göstermek için, bulunan herhangi bir şeyin, yerinden oynatılmadan önce, çok titiz bir şekilde krokinin çizilmesi gerektiğini arkeologlar çoktan bilmektedirler. Toplumdaki ortamından koparılmış bir âdet, bunu bulandan başka herkes için aşağı yukarı anlamsız gibidir. Âdetler, bizi geçmişe götürdükleri ölçüde köylülere aittir ve bugün hâlâ yaşayan âdetlerin işlevini de sorgulamalıyız. Arkeolojide olduğu gibi, folklorla ilgilenenler de ilerlemek ve kendi yöntemlerini geliştirmek durumundaydılar.

George Ewart Evans, son zamanlardaki folklor çalışmalarına mantıklı ve aynı zamanda etkilileyici bir yaklaşım geliştirmiş olan bir sözlü tarihçi olarak göze çarpmaktadır. Folklorla en yakından ilişkili bulgusu, East Anglia’daki çiftliklerdeki at bakıcılarının becerileriyle ilgiliydi ve bulgular ilk olarak *The Horse in the Furrow*’da [Sabandaki At] ortaya koymuştu:

* National Trust, Britanya’nın doğal ve tarihi değerlerinin korunması içi çalışan bir kuruluştur. -ed. n.

Atların idaresi yaşlı at bakıcılarının büyük gurur duydukları bir beceriydi.... Bir atı kontrol etme becerisi şüphesiz aileden geçerdi ve bu saklı bilginin aktarılmasının yanı sıra çocuğun hem kurallar hem de dolaysız örnekler aracılığıyla babası tarafından dikkatle eğitilmesini de kapsamaktaydı.... Ancak taşra folklorunda en kayda değer şey, bilinen eğitim yöntemleri değil de Suffolk hariç birçok bölgede ‘üfleyici’ olarak tanınan bir grup insanın atlar üzerinde sahip oldukları söylenen yarı büyüsel bir kontrol biçimidir. Grubun adı, kontrol etmek istedikleri atlara birkaç ritüel ve büyümlü sözcük fısıldamalarından gelir....

Ely ve Peterborough bölgelerinde ‘toadman’ [kurbağacı] olarak tanınan ve atlar üzerinde büyümlü bir etkisi olan bir insan grubu vardı. Bir ‘toadman’ bir tür büyücü olarak kabul edilirdi... [ve] kurbağa kemiğinden güç elde etmek için yapılması gereken şudur: ‘Bir kurbağa alırsın ve gece yarısı bir akarsuya götürürsün; ama daha önce onu öldürür ve döversin. Suyu atarsın ve bir kısmı akıntı boyunca aşağı akar, ama bir parçası -bir kemik- yukarı akar. Saklaman gereken parça budur.’ ... Kurbağa kemiğine sahip olmanın bir at bakıcısına, kendisine getirilen en başa çıkılmaz atlar üzerinde mutlak nüfuz kurma gücü verdiğine inanılırdı.¹

Bir at bakıcısı “kurbağa kemiğinin atın toynağı ile aynı şekle sahip olduğu[na]” işaret etmişti.² *Kurbağa*, atın ayağını yere basarken toprağa değdirdiği, etc benzer yumuşak bir taban oluşturur. Uzun bacakları için kan dolaşımına yardımcı olan bir pompa görevi görür, öyle ki kurbağanın zarar görmesi atı sakatlayabilir. Şekil benzerliği kurbağa kemiğinin kurbağayla eş olduğuna ve bu nedenle atın hareket etme yeteneğini etkilediğine inanılmasına yol açmaktadır. Aynı şekle sahip iki şeyden birinin diğerini kontrol etmesi, halk inancında bilinen bir şeydir ve ‘benzerler birbirini kontrol eder’ ilkesi, bugün homeopatinin temelini oluşturmaktadır. Bu nedenle bu noktada tamamen, garip ritüeller ve büyümlü güçler dünyasında olduğumuzu sanabiliriz ve bu usta at bakıcılarının sahip oldukları gücün gizemi, kendi tılsımlarına olan inançlarından kaynaklanan güvenle açıklanabilir, özellikle şundan dolayı: “Kendisine yaklaşan birinin gerilimini, hiçbir hayvanın bir attan daha iyi hissedemeyeceği söylenir. Gerilim, at tarafından doğru olarak korku şeklinde yorumlanır; ve korku korkuya yol açar ve bu durumda kesinlikle sorun çıkar.”³

Ancak sadece, bir at bakıcısının güveninin bu şekilde artması her şeyi açıklayamaz ve “kurbağa kemiğinde başka bir şey olması gerektiğini [düşünüyordu] -en azından burada Suffolk’taki at bakıcıları ya da belli bazı

1 G. E. Evans, *The Horse in the Furrow*, Faber, 1960, s. 238-40, 246-47.

2 *Age*, s. 248.

3 *Age*, s. 249-50.

at bakıcıları tarafından kullanıldığı biçimiyle.”⁴ Örneğin, bir çiftçi ona “onlardan birinin tarlada bir çiftin önüne bir değnek koyduğunu ve atların bulundukları yerden hiç kımıldadıklarını gördüğüm. At bakıcısı onları bırakıp Ipswich’e gidebilirdi ve geri geldiğinde onlar hâlâ orada olurlardı”⁵ demişti. Başka biri, konuştuğu insanların İkinci Dünya Savaşı öncesinde çalışmakta olduğu Suffolk çiftliklerindeki işsizlik kaygısından yola çıkarak, bu tür becerilerin gösteriştten öte pratik yararları olduğunu öne sürmüştü:

Size sözünü ettiğim zamanlarda onların Hall’de... yüz kadar atları vardı. Orada çalışan birinin şu veya bu konuda onlarla bir sorunu oldu -ne olmuştu hatırlamıyorum. Her neyse, sepetlenmişti. Ama o gece gitti ve atlara bir şeyler yaptı. Ertesi gün atlardan biri bile koşumlarına yaklaşmıyordu. Kimse onlara bir şey yapamıyordu. En sonunda işi düzeltmesi için o adamı geri getirmek zorunda kaldılar. Bunu nasıl yaptığını kimse bilmiyordu. Ama aradan çok zaman geçmeden atlara koşumlar takıldı ve atlar hiçbir şey olmamış gibi dışarı çıktılar....

Sanırım sepetlenen adam atlara hiçbir şey yapmamıştı. Koşumlarına bir şeyler koymuştu.⁶

Diğer bir deyişle, söz konusu at bakıcıları, sadece muska değil, aynı zamanda değnekler ve kapı çerçeveleriyle koşumlara sürdükleri maddeler de kullanıyorlardı. Birçok at bakıcısı, atların -çoğu insanın tahmin edemeyeceği kadar yoğun bir şekilde- kokuya duyarlı olduklarına inanmaktaydı ve öyle görünmekteydi ki insanlar bunun ne olduğunu bulup çıkaramıyorlardı, ama atlara tahammül edemedikleri bir şey tatbik edilmekteydi. Üzerine kötü bir şey sürülmüş koşumları asla taktırmıyorlar veya büyü yapılmış bir kapıdan geçmiyorlardı. Folklorik unsurlar, insanların dikkatini at bakıcılarının yaptıkları işin aslından uzaklaştırma işlevi görmekteydi. Kurbağa kemiğini, at bakıcılarının, sahne sihirbazlarının bir dekoru gibi gördüklerini söyleyemeyiz, çünkü muhtemelen ritüelin her parçasının başarı için temel bir öneme sahip olduğuna inanmaktaydılar. Büyü çağrışımları şüphesiz hem yabancıların daha maddi bir açıklama arayışlarını önleme, hem de at bakıcılarının kendilerini özelmış gibi görmelerine yaramaktaydı ki bu onların kendilerine olan güvenini artırmaktaydı.

Çok sayıda farklı işlevin bu şekilde iç içe geçmesi, halk kültürünün karmaşıklığına özgü bir şeydir ve biz bilgi toplayanların, bu tür buluşların te-

⁴ *Age*, s. 250.

⁵ *Age*, s. 254.

⁶ *Age*, s. 254.

melindeki inançları nasıl açıkladığı, iyi uygulamayı kötü olandan ayıran şeydir. Böyle bir çözümleme toplama işinden ayrı değildir, araştırmanın da yönünü belirler, çünkü Evans yalnızca tuhaf uygulamaların bir listesini yapıyor olsaydı, kurbaga kemiğinde kalırdı. Nitekim şu inancını vurgulamaktadır: “Bir halkbilimci için dolaysız soru sormak hiçbir şeye yaramaz - en azından soğuk ve sadece ‘bilgilendirici’ bir havada. Gerçek bilgi kendiliğinden gelir, soran ile sorulan arasındaki gayri ihtiyari bir akıştan beslenir; ve zamanıysa, geliyorum demeden gelir”.⁷ Gerçek buluşlar, insanların belli âdetlere ve inançlara değer vermelerine ve onları yaşatmalarına yol açan şeyin ne olduğunu tespit etmekte yatar. Bunları davranışlar ve genel inançlardan oluşan bir çerçeveye oturtmamız gerekir, çünkü her ne kadar şimdi tuhaf ve sıradan yaşamın gerçeklerinden kopuk görünseler de, göreneklerin evrilmelerinin tek nedeni, bir zamanlar bir toplumun değerli bulduğu bir işleve sahip olmuş olmalarıdır. Bu işlev zaman içinde değişmiş olabilir ve bir görenek varoluşunun asıl nedeni tamamen unutulduğunda bir önceki döneme uzanan bir bağlantı olarak değer kazanabilir, ama bu bile bize bir toplumun kendisine bakışı konusunda bir şeyler söyler. Ayrıca, içinde bulunduğumuz zamandan memnuniyetsizliğe işaret eder ki, bu da ciddi bir şekilde araştırmaya değer.

Sıradışılık, takip edilecek konuları seçmek için çok tehlikeli bir standarttır. Örneğin, her at bakıcısı atları büyüyle kontrol etmeye çalışmazdı ve Thomas Davidson, “The Horseman’s Word”de (*Gwerin*, 1, 1956-57) [At Bakıcısının Sözü] ülke genelinde, dışarıya kapalı ve gizli bir at bakıcıları cemaatinin mevcut olduğunu göstermiştir. Bunlar, karşılıklı yardım yoluyla yeteneklerini geliştiren elit bir gruba hizmet ediyordu. Bu, Evans’ın ortaya çıkardığı, atların kontrolüyle ilgili otantik folklor geleneklerinden oldukça ayrı bir şey olabilir veya onlara karışmış bir şey de olabilir. Bunu bana Kirkcudbrightshire’den Bay Orr anlatmıştı ve o bunu, hiçbir folklorik çağrışımaya sahip olmayan uzmanlaşmış ve birbiriyle yakın ilişkiler içinde olan bir cemaat olarak görmekteydi. Ancak yine de buraya girmiş olanlar becerilerini göz kamaştırmak için kullanılmaktaydılar. Bay Orr, bir keresinde, Crieff’te her yıl çiftçilere hayvanları göstermek için düzenlenen bir panayırda, cemaat üyesi Bob Jack’tan bir aygırı sürmesinin istenmesiyle ilgili bir anısını anlatmıştı. Adı dillere düşmüş ve bir yıl önce çıldırması bir aygır:

Bu atın Crieff’te sokaklara çıkacağı sanılıyordu ... tam bir beyefendi gibiydi. Ve bu Jack’i tanıyan yaşlı bir çiftçi vardı, ‘Ya,’ dedi, ‘Bir şeylere benzetmişsin onu,’ dedi, ‘Ne yaptın ona?’

O, 'Bir şey yapmadım ona' dedi. Dedi ki 'Sadece bu sabah kulağına uslu olmasını söyledim.' O, şey, o en iyileriydi -bildiğim iki kişi vardı, ama o ikisi arasından en iyisiydi. Hatırlıyorum ve [Montgomery için] bu yıl sürdüğü [aygırları] ve Fife'te sürüyordu ve ayak altında kalıp ezilmisti ve Allah için, ayağı kötü haldeydi, üç hafta kadar izinliydi ve ... o iyileşene kadar bu atla ilgilenmem için Montgomery beni oraya yolladı. İşte, böylece oradaydım, hemen hemen bir ay oradaydım ve Bob çalışmaya geldi ve bilirsiniz Fife'te çok çok büyük çiftlikler vardır, işlenebilir toprakları olan çiftlikler, üzerinde üç ve dört ve beş ve altı çiftle çalışılan... Eve gitmeden önce, kaldığımız o çiftlik, sanırım altı çift vardı orada ve biliyor musunuz, geceleri, yazları işiniz bittikten sonra, ahırın dış tarafında bir bank vardı ve atlarla çalışan genç işçilerin hepsi otururlar, bu ata neler yapabilecekleriyle ilgili uydurma hikâyeler anlatırlardı, neler yapabilecekleriyle ilgili -ve Bob Jack gibi ben de oturur dinlerdim. Eh işte, bu oldukça uzun bir zaman sürdü böyle.

'Ya' dedi, 'siz gençler bazı hikâyeler uyduruyorsunuz, ama,' dedi, 'size bir şey göstereceğim.' Ve bu avlu kare biçimindeydi ve çıkabileceğiniz tek giriş vardı ve bu at oradaki bir kulübenin içindeydi ve oraya gitti ve kapıyı açtı ve üzerinde bir şey olmadan atı dışarı saldı. Gem ve dizginlerin takıldığı başlık olmadan. *Brechan* etrafında yürüttü. Ve yatırdı. Ve üstüne oturdu. Ve sonra kalkmasını ve kulübe geri gitmesini söyledi. Ben de diğerleri gibiydim, şu girişe gittim, atın girişten dışarıya çıkacağını düşündüm, ama, bak şimdi, aynen diğerleri gibi, ağzım açık kalmıştı. Ne olacağını merak ediyordum. Ama o *ye-minli* bir at bakıcısıydı ve akıllıydı.

Bir parça gizli bir cemaatti, değil mi?

Öyleydi, evet, öyle. Haa, size hiçbir şey söylemezlerdi.... Şuna inanırlardı, ye-minli at bakıcılarından biri, mesela, bunlar bir atı kafaya takarlarsa ve at kendileriyle iyi anlaşır, başka hiçbir insanın onlara yaklaşamayacağına inanırlardı. (Bemaish Kaseti 2/1)

Sadece East Yorkshire'da karşılaştığım ve bu tür becerilere sahip olduğunu iddia eden adamlar ne toplumdan ne de folklordan bahsetti. Bunun nedeni, bu bölgede bu işi bir kariyer olarak sürdüren az sayıda at bakıcısı bulunmasıydı. At bakıcılarının başı, sadece atlar ve at bakıcısı gençlerden değil, atlarla ilgili olmayan tüm işleri yapan evli çiftlik işçilerinden de sorumlu bir ustabaşıydı. Bir idareci olarak ustabaşının, normal bir günde atlarla bizzat ilgilenmek durumunda kalmasını gerektirecek çok iş olurdu ve becerilerini, bir at hasta veya bir kısırak gebe olduğu zaman ve atların eğitiminde ortaya koyardı. Atların bakımıyla ilgili hiçbir halk inancına rastlamadım ve kısa bir süre sonra bu konuda soru sormayı bıraktım. Çiftlikte çalışan at bakıcısı gençler, becerilerinden dolaysız ve pratik bir şekilde gurur duymaktaydılar ve bunları başkalarıyla nadiren paylaşmaktaydı-

lar, ama kullandıkları numaraların gizemli bir yönü yoktu. Belki de George Ewart Evans'tan farklı olarak ben, bu tür anıların gün yüzüne çıkması için uygun ortamı yaratamamıştım, ama Bayan Gutch'ın Edward döneminde bu bölgeyle ilgili halkbilim kitabında benzer zorluklara dikkat çekmesi de anlamlıdır. Bu, bölgenin kendine özgü bir geleneksel kültürünün olmadığı anlamına gelmez, çünkü buradaki çiftlik işçileri sistemi bunun tersi için yeterli bir kanıttır. Ancak bölgede çağdaş yöntemlerle çiftçilik yapılmaktaydı ve işe alınmalar, 1930'lardan önce çiftliklerde, bölge çapında ve anlaşıldığı üzere pratik bir iş organizasyonu yönteminin ayrılmaz bir parçasıydı. Dolayısıyla bu yöntem, ilişkilendirildiği az sayıda âdet ve olay dışında, folklorun bir parçası olarak düşünülmemekteydi.

Çiftçiler için, insanları çiftlik işçisi olarak işe almak, sıradan işçi olarak alınmaları durumunda kaçınılabilecek birçok soruna yol açmaktaydı, yıl boyunca da ne olursa olsun, bunlar sabit ücretle çalıştığı için, çiftçilerin işçilerden bunu haklı çıkaracak kadar yararlanamama riski söz konusuydu. Sistemin sürmesinin nedeni, âdet olması değil, çiftçilerin esas rutin işleri yerine getiren güvenilir ve kendilerini tamamen işe adanmış bir işçi grubuna sahip olmayı yararlı bulmalarıydı. İskoçya'da da çiftlik işçileri bu şekilde işe alınmaktaydı, ama Bob Jack bir aygır sürücüsüydü, at bakıcısı veya ustabaşı değil; bu nedenle bir cemaate girmeyi istemek için bir nedeni vardı. Yıllık sözleşmelere uydukları sürece at bakıcıları işten atılamazdı, ama o atılabilir ve onun ilgilendiği atlar düzenli olarak dışarıya verilir ve bakımı en zor atlardı. İşçi sayısının görece az olmasının, çiftlik işçilerini işe almayı ve yüksek çiftlik ücretlerini teşvik etmesi bağlamında, İskoçya'nın ovalık bölgeleri de, aynen East Riding gibiydi. Nitekim, esasında daha genel bir modelin bir parçası olan bir şeyi yerel etkenlere özgüymüş gibi ele almaktan kaçınmalıyız. Çiftlik işçileri sisteminin farklı uygulamalarına toplu olarak bakacak olursak, tek tek örnekler arasındaki farklarla birlikte, esas unsurları anlama konusunda daha çok şansa sahip oluruz. 19. yüzyılın başlarından beri çiftlik işçilerine ihtiyaç duyulmayan ve çalıştırılmadıkları Suffolk'ta, onların becerilerini gizemli hikâyelerle donatmak, at bakıcıları için gerçek bir amaca hizmet etmekteydi: "Bu yıllarda bazı çiftliklerdeki düzen... pastoral olmaktan çok uzaktı; ve eski haliyle taşrayı bir kırsal huzur dünyası olarak betimleme gibi bir dürtü söz konusu olursa, oradaki rekabet, iftira ve bazen de açık bir kötü niyet ortamı hakkında anlatılanlar hesaba katılmalıdır."⁸

20. yüzyıla gelindiğinde köy sakinlerinin çoğu yaşamlarını topraktan

kazanma veya bu yolla geçimlerine katkıda bulunma olanağını kaybetmişlerdi. Ücretli olmak zorundaydılar ve büyük çiftliklerin ihtiyaç duyulduğunda kullandıkları bir işçi havuzu haline gelmişlerdi; bir topluluğun üyesi değillerdi. İşçi ve işveren arasındaki en büyük bölünme, İngiltere'nin güneyinde, yapılması gereken işlere göre daimi olarak insan fazlasının bulunduğu bölgedeydi. Yıllar ilerledikçe, işçi fazlası azaldı, ama hiçbir zaman, çiftlik sahiplerinin, işçilere, sanayideki işverenler gibi (tasarruf edilmesi gereken pahalı bir meta olarak) bakmak zorunda kalacakları bir noktaya düşmedi. Ücretler, daha önce değindiğimiz çoban Liney Richard gibi kalifiye adamlar için bile aşırı düşük kaldı ve East Riding'teki bir çiftlik işçisi 1902'de haftada 19 şilin 2 peni alırken, Suffolk'ta bu rakam sadece 15 şilin 6 peniydi. İşverenler için, toplulukları bir zamanlar birbirine bağlayan eski sosyal yükümlülüklerin korunmasına artık ihtiyaç yoktu. Bunlardan hâlâ mevcut bazıları, yeni gerçekliklere daha uygun olduğu düşünülen şekillerde yeni toplumu birbirine bağlamak amacıyla suni olarak yeniden yaratılırken, çoğu sadece geçmişi hatırlatan tuhaf ve işlevsiz bir şeydi. James Obelkevitch'in 19. yüzyılda Lincolnshire'da modern hasat şenliklerinin nasıl bir evrim geçirdiğiyle ilgili anlattıklarıyla, East Riding hakkında bana anlatılanlar arasında çok büyük bir benzerlik söz konusudur. Oberkevitch'in *Religion and Rural Society: South Lindsey, 1825-75* [Din ve Kırsal Toplum: South Lindsey 1825-75] adlı kitabı bu dönemde bir kültürün yeniden oluşumuyla ilgili bir betimleme ve eski âdet ve inançların gerçek değeri üzerine uyarıcı bir not olarak kesinlikle okunmaya değer. Oberkevitch bu kitabında büyük oranda halkbilime dayanmış ve bu da, hassasiyetle ele alındığında, bu malzemenin sahip olduğu değeri göstermektedir.

Herkes bir kültürün parçasıdır ve daha yakından bakılırsa, tüm bölgesel ve ulusal kültürlerin sonuçta daha küçük alt kültürlerden oluştuğu görülür. Komşuları birbirinden bıçakla keser gibi ayıran gerçek bir kültürel sınır diye bir şey yoktur. Bir bölgenin kültürünün bir yönü benzersiz olup, bir diğer yönü onu bir grup komşu kültürle birleştirebilirken, bir diğer yön de açık bir şekilde tam ters taraftakilere bağlanabilir. Aradaki komşu kültürleri aşacak şekilde, aralarında uzak mesafe bulunan bölgeler arasında bile bağlar olabilir. Nitekim, çiftlik işçileri tüm kuzey İngiltere'de istihdam edildiği halde, bunların çoğu meralara veya küçük çiftliklere düşmekteydi ve East Riding'in karakteristik özelliği olan büyük çiftlik işçileri gruplarına ihtiyaçları yoktu. Diğer yandan, İskoçya'nın ovalık bölgeleri de ekonomik açıdan benzer durumdaydı ve bu durum çiftlik işçilerinin kullanımına yansımaktaydı. Bu tür bağlar farklılıklardan

daha önemlidir, çünkü kültürler, gökkuşağı renkleri gibidir; ayırt edilebilirler, ama ayrı değildirler. Birbirleriyle iç içe geçmişler ve bugün bize ne kadar sabit görünürse görünsün değişmektedirler. Suffolk'ın at bakıcıları, kurbağa kemiği hikâyesini, East Anglia işçi pazarında işçi fazlası var diye uydurmamışlardır, ama işçi fazlası vardı ve bu durum, dokumacılığın çökmüş olmasının sonucuydu. Dokumacılık, sanayileşmeyle birlikte kuzeydeki dokuma fabrikalarına nakledilmeden önce 17. ve 18. yüzyıllarda çok istihdam sağlayan bir alandı. Bir grup olarak at bakıcıları, mevcut inançları, sürekli olarak ve farkında olmadan günün toplumu-na uygun yeni formlara sokuyorlardı.

İlk halkbilimciler malzeme toplama işinde kasabaları verimsiz bulurdu, çünkü kasabalar değişimin yoğunlaştığı yerlerdi. Birçok bölgeden ve hatta ülkeden göçmenin buralarda toplanıyor olmasının kültürleri karıştırması kesin gibi görülmekteydi ki bu, malzeme toplama işinde arkeolojik yaklaşımı anlamsız kılmaktaydı ve gelişmekte olan yeni kültürel kalıplara hiç ilgi gösterilmezdi. Gerçekte taşra yaşam biçimlerini koruma arzusunun temelinde yatan şey, genelde bu değişim sürecine duyulan güvensizlik ve korkuydu. William Blades'in, Marmaduke Morris tarafından kaleme alınan yaşamı, sonsuza dek tarihe karışmak üzere olan, daha saf, daha iyi bir yaşama geri dönüşü mükemmel bir şekilde gösterir:

Kızgınlık dolu tüm şikâyetler, erken Victoria Döneminde olduğundan çok daha yaygın gibi görünmektedir; şüphesiz bunun nedeni, şu anda yaşamakta olduğumuz ağır baskıdır; hızlı devrim ve her türlü heyecan... Geçen yüzyılın ortasındaki köy yaşamı, kasabaların taşra halkını cezbediği günümüzde olduğundan çok farklıydı...

Altmış yıl önce çiftlik yaşamı monotonluktan çok uzaktı. Sonsuz derecede değişkendi, gerçekte hiçbir gün diğeri gibi değildi ve yetişkin erkekleri ve gençleri sıkılmaktan alıkoyan şey, işlerine bugün [1928] olduğundan çok daha fazla ilgi duymalarıydı. Bugün tüm işler, daha çok formalite icabı yapılmaktadır ve çoğu çabucak harcanan, olabildiğince az sorunlu bir kazanç kaynağından ibarettir. Her iş gününün sonunda gençler bisikletlerine binerler ve çeşitli eğlenceler için zamanlarını ve paralarını harcamak üzere, soluğu en yakın kasabada alırlar.⁹

Amacım alay etmek değil, bu yüzden söylenenleri kendi cümlelerimle aktarmak ve bir ihtimal yanlış yorumlamak yerine, alıntı yapmayı yeğledim. Morris'in dile getirdiği gibi çiftlik işçilerinin yaşamlarını değiştirdik-

9 M.C.F. Morris, *The British Workman Past and Present*, Oxford University Press, 1928, s. 14, 42-43.

leri elbette doğrudu, ama bu değişimi kültürel bozulmayla özdeşleştirmeye gerek yoktu. 1928 yılında East Riding'teki çiftlik işçileri sistemi zor günler geçirmekteydi, çünkü taşradaki gençleri, çok azının paylaştığı veya anladığı anakronistik bir yaşam biçimine hapsetme tehlikesine yol açıyordu ve sürdürülmesi, değişimin reddedilmesine değil, sistemi kabul edilip kılacak uyarlamalara bağlıydı. Bisiklet hareket olanağı getirdi ve East Riding taşrasının pazar kasabalarının sınırlı olan çekici özellikleri bile eğlence alışkanlıklarında değişikliklere yol açtı. Gerçekte bunun, geleneksel olarak söz konusu olduğu gibi eğlencenin işten ayrı ve sadece özel zamanlara ait bir şey olmayıp, işgünlerinde de mümkün olabileceğinin fark edilmesinin bir sonucu olduğunu söylemek yanlış olmaz. Ancak gençlerin çoğu, herhangi normal bir işin gerektirdiğinden çok daha uzun çalışmaktaydılar ve dönemin standartlarına göre işleriyle daha yakından ilgilidiler. Dış etkiler tamamen soyutlanamazdı ve o kuşak geçmişinden tamamen kopmuş olsaydı, ben, elde ettiklerime ulaşamazdım; çünkü konuştuklarımın çoğu o kuşaktandı. Bugünün bakış açısıyla, 1928 yılına kadar gerçekleşen değişimler oldukça küçük görünür.

Kısa bir süre önce G.K. Nelson, iki savaş arasındaki taşra yaşamından anılar içeren *To be a Farmer's Boy* [Bir Çiftçi Çocuğu Olmak] adlı kitabının girişinde, şöyle demektedir: “Büyük babamın, Roma işgali zamanındaki bir İngiliz köylüsüyle olan ortak yönleri, bugünün bir çiftlik çalışanıyla olan ortak yönlerinden daha fazladır. Savaş arası dönem, İngiltere’de gerçek anlamda bir taşra yaşamı sürmenin mümkün olabileceği son dönemdi. Bu dönemde makine kullanımı hâlâ marjinaldi ve işin çoğu elle veya atların yardımıyla yapılmaktaydı.”¹⁰ Bu tür ifadeler, bir hızlı değişimler döneminde yaşayan bizlere hoş görünebilir, ama Roma Britanya’sı taşra yaşamına bakıldığında hemen görülecektir ki teknoloji, ürün toplama, çalışma yöntemleri ve taşra yaşamının nitelikleri o kadar farklıydı ki bu açıkça saçma bir iddiadır. Bu telafi edilemez kayıp olgusu, tarih boyunca her kuşak tarafından dile getirilmiştir; çünkü zamanımızdaki değişimler bizi rahatlatırken, diğer tüm değişimler uzaklarda kaybolmaktadır ve bugünkülerin aksine önemsiz oldukları varsayılır. Diğer kültürlerle veya kendi kültürümüzün farklı biçimlerine duyduğumuz ilgi, bu kültürleri kendi kavramlarıyla kendi ortamlarında anlama arzusundan kaynaklanmalıdır.

Bu, Joseph Graham’ın andığı, Wigton’daki çocukların âdetleri ve oyunları gibi sıradışı alanlara bakmaya hazırlıklı olmak anlamına gelir. Çocuklar gelecek olarak görülür, geçmiş olarak değil; ve büyüdükçe sü-

10 G.K. Nelson, *To be a Farmer's Boy*, Alan Sutton, 1991, s. xxi.

rekli olarak ilgi alanlarını ve davranışlarını değiştirirler. Bu nedenle, halk-bilim için kaynak olarak, şehirli okul çocuklarından yararlanılması son derece uzak bir olasılıktır. Nitekim, 1959 yılında yayımlanan *The Lore and Language of Schoolchildren* [Okul Çocuklarının Âdetleri ve Dili] adlı anıtsal çalışmalarının önsözünde, Iona ve Peter Opie şunları ifade etmekteydiler:

6-14 yaş grubu çocukları arasında mevcut olan ve bugün bu adada yaşayan 7 milyon insan tarafından bilinen ilginç bilgiler, nüfusun yedide altılık diğer kesimi tarafından neredeyse hiç fark edilmemiştir bile. Hem akademik çevrelerin içinde, hem de dışında, çocukların bu geleneksel bilgilere artık pek yüz vermediği düşüncesi hâkimdir. Gençlerin eğlenme yeteneğini artık yitirdiği; sinemanın, radyonun ve televizyonun ilgi odağı olduğu ve araştırmamıza elli yıl geç başladığımız söylendi bize.

Bu çalışmanın önceleyeni olmaya en yakın aday, Norman Douglas'ın 1916 yılında yayımladığı *London Street Games* [Londra'nın Sokak Oyunları] adlı, 'nefes kesen katalog'dur.... Söylediğine göre katalogu hazırlamasının nedeni, sonraki çocuk gruplarının en azından onun kaydetmiş olduğu sokak oyunlarını bilip bilmediğini görmek istemesiydi. Bu nedenle hemen belirtmekte yarar olabilir: Norman Douglas'ın iki dünya savaşından önce sokaklarda duyduğu 137 çocuk şarkısının ve şarkı bölümlerinin yüzde 78'inden fazlası (tam olarak ifade edecek olursak, bunlardan 108'i) bugün çocuklar arasında hâlâ söylenmektedir.

Modern okul çocuğunun, gözden uzak ve yalnız olduğu zamanlarda, dil konusunda zengin, âdetleri iyi bilen, kendi kurallarına ince ayrıntılarıyla uyan ve kendi kendine eğlenme konusundaki geleneksel yöntemler konusunda uzman olduğu görülmektedir.¹¹

Iona ve Peter Opie, Britanya anakarasının ve İrlanda'nın her yerinde, her türlü devlet okulunda malzeme topladılar ve ortaya çıkan sonuçlar, o günden beri hem bilim adamları hem de sıradan insanlar tarafından hayranlıkla karşılanmaktadır. Bu, bir 'tuhaf şeyler katalogu' olarak görülebilir, ama oyunun eğitim işlevi olduğu bugün yaygın bir şekilde kabul görmektedir. Çocuklar birbirleriyle sosyal ilişki kurmayı ve ilerki yaşamlarında oynayacakları rolleri özellikle de erkek ve kadın rollerini öğrenmektedirler. Yetişkinlerin davranışlarını kopya ederler ve ister kabul etsinler ister reddetsinler, adalet, kurallar ve güç ilişkileri çocukların en çabuk tanıttıkları kavramlar olmaktadır:

11 I. ve P. Opie, *The Lore and Language of Schoolchildren*, Oxford University Press, 1959, s. v-ix.

Resim 3.1 1890'lı yılların sonlarında Yorkshire, East Riding'de Thixendale'lı okul çocukları. İlk anda, bu yaştaki çocukların, bir sözlü tarihçinin ilgi duyabileceği türden bilgileri edinmiş olmak için henüz çok küçük oldukları düşünülebilir, ancak çocuklar gerçekte, geleneksel oyun, şarkı gibi konularda müthiş bir repertuvara sahip olabilirler ve bir şey uygun görünmemeye başladığı zaman bir seçme ve uyarlama yaparak, bu bilgilerin en yaşlıdan en gence aktarılması konusunda aktif bir rol oynayabilirler.

Çocuklar, mızıkçılardan, sıkça en sevmedikleri insanlar olarak söz ederler. “Oyun oynarken” diyor Cumberland, Dovenby’de 9 yaşındaki bir çocuk “kızlardan biri kavga çıkarırsa, ‘suratsız’, ‘mızıkçı’ diye bağırır veya ona ‘Baby baby bunting Daddy’s gone a hunting for a rabbit skin to lap the baby in’ veya ‘Water works’ tekerlemelerini söyleriz”...

‘Ah, vah!’ diye sızlanıp duran, mızımız birine, Forfar’lı çocuklar ‘Fat’s about you and dirt sae chaip?’ derler. Huysuz birine ‘moruk mızımız’, ‘aksi’, ‘sefil’, ‘hırçın’, ‘ekşi surat’ gibi adlar takılırdı:

Öğretmene veya bir büyüğe gevezelik eden biri, ‘boşboğaz’, ‘çürük sinsî’ veya ‘ispiyoncu’dur. Özellikle küçük yaştaki çocuklar, (bizim de tanık olduğumuz gibi) onu pestili çıkana kadar kovalarlar; o da darbelerin ve tekrarlanan şu nakaratın verdiği çifte acıyla titreyerek inler:

‘Uydurukçu ispiyoncu

Dilin koparılacak

şehirdeki tüm köpekler
bিরer parça alacak.’

Boşboğazların kulağında 200 yıldan fazla bir süre boyunca yankılanan bir tehdit...

Ecclesfield’de zorbalılar için kullanılan bir sövgü sözü ‘Tchabod’dur. Aşağıdaki anlatı, Enfield’de.... zorbalık eden birine nasıl davranıldığını [gösterir]....

‘Kurban [yani zorbalık eden] yakalanır ve dışbudak ağacından yapılmış iki değneğe bağlanır. Sonra ileri geri silkelenmek üzere tümsekli bir tepeye sürüklenir. Sonra çözülür ve affedilmek için yalvarana kadar birkaç dakika boyunca bir ağaca tepesi üstü asılır. Onu esir alanlar daha sonra kendisini aşağıya çekerek ve bizi rahat bırakacağını söyleyene kadar döverler. Bu, köyümüzde her zorbaya uygulanır’.¹²

Andersen’in ve Grimm kardeşlerin ilk klasik halk hikâyeleri derlemelerinin kamuoyunda genelde çocuk hikâyeleri olarak bilinmeleri bir tesadüf değildir, çünkü çocuklar geçmiş zamanların yetişkin kültürünün parçalarını miras alırlar. Belli bazı ninnilerin devamlılığı, önemli oranda yetişkinlerden kaynaklanır, ama çocuk kültürünün esas kısmı çocukların kendi olayıdır ve hiçbir şey, ilgisiz oyunların ve şarkıların iskartaya çıkmasına engel olamaz; nitekim birçoğu çıkmıştır da. *Lore and Language* [Âdet ve Dil] adlı çalışmadan sonra I. ve P. Opie, 1960’larda çalışmalarını *Children’s Games in Street and Playground* [Çocukların Sokak ve Oyun Alanı Oyunları] adıyla kitap olarak yayımlanan ve bir önceki kitapla karşılaştırılabilecek bir oyun araştırmasıyla sürdürdüler. Aradan otuz yıl geçtikten sonra, sokaklarda eskisi gibi oyun oynanamayacak kadar çok trafik olduğu ve video oyunlarının çocukların ilgi alanına yeni bir alternatif sunduğu bu süre içerisinde ne gibi değişiklikler yaşandığını görmek için, buna yeni bir araştırma eklemek zahmete değer doğrusu. Ancak eğer değişimin hızlandığı ortaya çıkarsa, bunu basit bir şekilde kayıp olarak görmemek önemlidir. Çocuklar farklı bir dünyaya hem kendileri hem de başkaları tarafından hazırlanırlar ve bu yüzden bazı şeyleri farklı yapmaları gerekir.

Halkbilim malzemesi toplama işinde görülen bir başka paradoks daha vardır. Normal kabul edilen kültürü donmuş bir şekilde muhafaza edenler, genelde, yurtlarında yaşayanlar değil, yabancı yerlere göç edenlerdir. Amerika’da, kendi yurtlarında kaybolmuş olan kültürel gelenekleri, hatta kaybolmuş şiveleri muhafaza eden birçok göçmen topluluğu vardır. Örneğin, Pennsylvania’da Lancaster bölgesinde yaşayan Amish’ler son zamanlarda film yapımcıları için ideal bir ortam haline gelmiştir. Amish’ler aslen Alman olup, cemaat içi bir dini bir yaşam sürebilmek için buraya göç

ctmişlerdir. Modern makineleri reddetmekte ve (oldukça başarılı bir şekilde) atla çiftçilik yapmayı azimli bir biçimde sürdürmektedirler. Sözlü tarih çalışmaları sırasında konuştuğum insanlardan birinin benimle konuşmadan önce yıllar boyunca East Riding çiftçiliğiyle zayıf bir bağlantısı olmuştu, ama bu, onun anılarının sonraki olaylar tarafından etkilenmediği anlamına geliyordu ve sistemin çökme sürecini yaşayanların anlattıklarını kontrol etmemi sağladı. Bu ülkede hem Lancashire, hem de Londra, 19. yüzyılda, özellikle binlerce İrlandalı'nın ülkeye girdiği yoğun göç akımına rağmen belirgin bölgesel aksanlarını korumuşlardır. Örneğin, benim ailemde, büyük büyükannemin buraya geldiğinde İngilizce bilmediği söylenir. Lancashire'da ne kadar hızlı bir şehirleşme süreci yaşandığını düşünenecek olursak, yerel bir kültürün kendini muhafaza etme konusundaki direncini görürüz ve daha yakın zamanlarda bölge nüfusuna eklenen siyahların İngilizceyi yerel aksanla öğrendiklerini biliyoruz. Yukarıda gördüğümüz gibi, bunun asimilasyon olarak görülmesi gerekmez; ortaya yeni bir şeyler çıkabilir. Liverpool'da 19. yüzyıl değişikliklerinin birçoğu tüm şiddetiyle yaşandı ama Liverpool şimdi çevre şehirlerden farklı olarak, hemen fark edilebilecek bir aksana ve gayet güçlü bir kültüre sahiptir. İki veya daha fazla kültürün bir araya gelme dinamiği, kendi başına büyük ilgi ve öneme haiz bir araştırma konusudur bugün.

Aksanlar ve şiveler, kaçınılmaz olarak, her sözlü tarih projesinde ilgi çekmektedir ve bitip tükenmez bir hayranlık kaynağıdır. Aksan ve şive birçok düzeyde incelenmiştir, ama dilbilimsel teknik detaylar gerçekten sadece uzmanlar içindir ve bu konuya burada girişmeye pek niyetli değilim. Herhangi birinin yararlı bir iş yapabileceği alan, sözcük ve deyim kaydetmek ve dilin kullanma biçimini araştırmaktır. Ancak bunların gerçek yaşamın bir parçası olduğunu reddederek, bu işi aşırı yüksekte bakan bir tavırla yapmak da kolayca söz konusu olabilir. Bir konuşma biçimini, hem dinlemesi harika bir şey olarak övmek hem de normal yaşamda kabul edilemez diye reddetmek, böyle konuşanları figüran konumuna indirger. İnsanlar imajları hakkında duyarlıdır ve konuştuğunuz insanların doğal olarak koyu bir aksan kullanacağı varsayılmamalı; kullanmıyorlarsa, hiç aksana sahip olmadıkları da sanılmamalıdır. Konuşma havasını genellikle bilgi toplayandan alırlar ve ben hemen şunu fark etmiştim ki bir konuşmayı içeren bir anı anlatılırken, konuşma için kullanılan sözcükler genelde şiveyle ifade edilmekte veya anının asıl kısmında olduğundan daha ağır bir aksan kullanılmaktadır. Konuşanların kendi sözleri bana göre doğrudan standart İngilizceye daha yakinken, bu noktada bir şive kullanmaya başlamak, kendilerine uygun görünmüş olmalı. Küfür konusunda da durum aynıdır: Konuştuğum insanların hepsi oturumlarımız için bunu uygunsuz

buldu ve bu nedenle hiç kimse aktardıkları konuşmalarda bile bazı hafif ifadeler dışında bir şey asla kullanmadı. Görüşmelerim sırasında çok az miktarda ağır şive veya ağır aksan kaydettim. Bay Harper'ın, tahıl hasadıyla ilgili aşağıdaki tasviri, bölge dışına çıkmamış olanların konuşmalarına iyi bir örnek oluşturur:

Well then, five or six of you. Three of you were on line, opening out by hand, right round a forty acre field or whatever acreage it was. And, I remember once, it was a real hot Saturday ... and me and t'box lad were tying up behind t'old labourer what was mowing, so I says to him, 'Let me have a go, Joe, to spell you'. 'Thoo can't mow'. Real blunt, you know ... When we gets ... our ratch finished, Tommy Owt was starting afront on us. He says, 'Let lad have a go, Joe, to ease you'.

'He can't mow'.

He says, 'Let him have a go'.

'Well, all right'.

I says, 'Sharpen her up, sharpen scythe up'. 'Cause two of you can't sharp alike. No. Not with a scythe nor any implement that has to be sharpened with a whetstone or a bullstone. So he sharpened her up. And I just did it for badness, I set off and I left 'em about sixty yards behind T'other chaps was on front and foreman feller ... he just says to his man what was behind him, waggoner and third lad, he says, 'Look at that bloody lad. By God', he says, 'can't he go'.* (Kaset 16/2)

Dışarıdan biri bu konuda çok fazla bir zorluk çekmese de, bu alıntı birçok ilginç nokta içermektedir. Eski İngilizcedeki *thou* sözcüğü, East Riding'de *thoo* şeklinde kullanılmaktadır ve *the* sözcüğü *t'* şeklinde bir ses vermek veya boğazda kesilen gırtlaksı bir sese dönüşmektedir. Ayrıca *ratch* ve *bullstone* gibi sözcükler ve dilbilgisel açıdan standart İngilizceden farklı kullanımlar da söz konusudur. Ancak bu alıntı kendi başına ele alınmamalıdır, zaten arkaik olan bir şeyin tasviridir. Bu yüzyılın başında tahıl hasadının çoğu, atlar tarafından çekilen biçerdöverler veya biçerbağlarla yapılıyordu, ama burada *opening out* şeklinde ifade edilen, ilk partiyi biçme işi, bir sorun olarak durmaktaydı. Bir biçerdöverde bıçağın ağzı atların arkasında çekiliyorsa, atlar tahılı bıçak ağzından önce ayaklarıyla çiğneyebilirlerdi, bu nedenle bıçak tek bir yandan dışarı doğru monte edilirdi. Bu durumda atlar, tahılın kesilmiş olduğu temiz toprakta ilerleyebilirdi. Gençler tarlada atlara ilerleyebilecekleri bir yer açmak amacıyla ilk biçme

* Bu alıntıyı, belli bir konuşma biçimini yansıtan bir örnek olarak verildiği ve içeriği de bu bağlamda ikinci planda kaldığı için, özgün haliyle bırakmayı uygun gördük. - ed. n.

işi için hâlâ tırpan kullanıyorlardı. Buna, Bay Johnson'un da tasvir ettiği gibi, geleneksel yöntemle saman balyalamak da dahildi: 'Bir adam tırpan-dayken, diğeri ... tırımla arkasından samanları toplardı ve sonra bunları balyalamak için bir veya iki genç bulunurdu.' (Kaset 15/2) Bay Harper'ın anlattıkları, *opening up* işinin, gereçleri, ilgili çalışma yöntemlerini, uygun bileme yapma gibi daha küçük becerileri ve işin terminolojisini nasıl muhafaza ettiğini göstermektedir.

İki dünya savaşı arasındaki bunalım yıllarında çiftçiler, ilk partiyi ayakla çığnedikten sonra, geriye dönerek makineyle alabilecekleri kadarını almanın daha ucuza geldiğine karar verdiler. Bundan sonra tırpan kullanımını sadece bahçelerle ve küçük arazilerle sınırlı kaldı ve tırpan kullanımından tamamen kalktığına, tırpanla ilgili sözcükler de yitip gitmeye mahkûmdu. Şivelere özgü sözcüklerin çoğu, benzer şekilde teknikti ve sadece bir kısımları yeni işlemlere uyarlanabiliyordu. Atlarla ilgili dil, yavaş yavaş artmakta olan yeni yöntem ve gereçlerin üstesinden gelebilmekteydi, ama traktör farklıydı, çünkü traktör, çoğunlukla motor sanayisi tarafından icat edilmiş olan hazır bir sözcük dağarcığıyla birlikte gelmişti. Ancak sözcük dağarcığındaki değişimin kapsamı bu durumlarda bile farklılık gösterir, çünkü becerilerin usta-çırak ilişkisi içinde öğretildiği bir alanda, doğal olarak mümkün olduğunca çok kavram uyarlanıp geleceğe aktarılacaktır ve gençlerin bunu reddetmeleri için hiçbir neden yoktur. Öğretimin, eğitim kurumları veya kitaplar tarafından sağlandığı yerlerde, dış kavramlar ağırlıklı olacaktır. Üniversitedeyken, birçok kez yaz aylarında belediyemiz için ot biçme ekibinde çalıştım ve Bay Harper'ın gibi hasat tekniğiyle ilgili olarak çiftliklerde edinilen deneyimler, bu sıradışı ortamda bile emekliliği yakın olanlar tarafından gençlere aktarılmaktaydı. Küçük bir örnek, bildiğimiz balıçe belinin *pikle* olarak anılmasıydı ki bu, Lancashire'daki dilde saman tırmağı sözcüğü yerine, bizim kullandığımız işlemlerle kullanılırdı. Şaşırtıcı miktarlarda biçilmiş ot kaldırmak, temiz ve sağlam bir şekilde yığın yapmak ve kenarlardan taşabilecek ve sarkabilecek otu, hareket edildiğinde devrilmeyecek şekilde römorka veya arabaya yüklemek üzere nasıl bel kullanılacağını öğrendim.

Benim bölgede, birçok alt-şive, o zamanlar çevrede hâlâ çok sayıda mevcut olan maden ocaklarının işçileri arasında, geçimlerini başka yoldan sağlayan kasaba ve köylerde olduğundan çok daha güçlü bir şekilde yaşamaktaydı. Teknolojideki muazzam değişikliklere ve şimdi yeni başlayanlara verilen üst dereceden formel bilgilere rağmen, maden sanayisinde eğitimcilerin çoğu mevcut madencilerdir ve madencilik diğer işlerden çok farklı olduğu için, standart İngilizce burada pek ilerleme sağlayamamıştır. Tek tek maden ocaklarının birbirlerinden uzak olmalarından dolayı şiveler ara-

Resim 3.2 1930'larda East Yorkshire, Kilham'da iki kişi saman tırnağıyla arabalara saman yüklüyor. Otlar kenardan o kadar sarkmış ki arabanın kenarları görünmüyor bile. Bu işi, bilen biri yaparsa, yük gayet sağlam olur, ama samanlar öylesine üst üste yığılırsa araba hareket eder etmez büyük bir miktar saman kayarak dökülür. Önemi büyük oranda azalmakla birlikte, bu tür beceriler çiftçilik ve bahçecilikte bugün hâlâ değerlidir.

sında da önemli farklılaşmalar vardı, ancak yine de madencilik alanındaki istihdamda yaşanan ani düşüş ve farklı bölgelerden madencilerin, kalan birkaç maden ocağında toplanmasına rağmen, dilsel özgünlüklerin ne kadarının kaybolacağını görmek oldukça ilginç olacaktır. Kendisi de bir madenci olup, 1960'larda batmakta olan Durham maden ocaklarından Yorkshire maden ocaklarına aktarılan Dave Douglass, kendi deneyimlerine dayanan *Miners, Quarrymen and Saltworkers* [Madenciler, Taş Ocağı İşçileri ve Tuz İşçileri] adlı çalışmanın içinde yer alan, "Pit Talk in County Durham"ı [Durham Bölgesinde Maden Dili] yazmıştır. Dilin yaşamdan izole bir şey değil de, daha geniş bir kullanıma girmiş olan iş kavramlarıyla birlikte yaşamla tamamen entegre olduğunu gösteren çarpıcı bir çalışmadır bu. Özellikle ilginç olan, durağanlık yerine, gelişmeye yapılan vurgudur:

1970'li yılların Durham maden işçilerinin, 1840'lı yılların maden işçileriyle aynı terminolojiyi kullanıyor olabileceklerini düşünmüştüm; sonuçta hâlâ yeraltında

Resim 3.3 1950'lerde West Yorkshire, Fryston'da bir karnaval alayı; sıraevlerin arkasında Fryston kömür işletmesi seçiliyor. Köy, demiryolu ve Aire ırmağıyla ayrılmıştı ve tek varlık nedeni kömür madenciliydi. Bugün maden ocağı kapanmış bulunmakta ve evlerin çoğu yıkık durumda. Böyle içi içe geçmiş topluluklar genellikle özgün aksanlarını, şivelerini ve kültürlerini korurlar. Halkbilimcileri ilgilendirecek şeylerin sadece üçra taşra köşelerinde olduğu düşüncesini haksız çıkaracak bir şekilde bu tür yerler, halk kültürü üzerine çalışmak isteyen herkes için son derece verimlidir.

aynı karanlık deliklerde, özünde aynı pis işi yapıyorlardı. Aslında birçok kavram aynı, ama anlamları, yeraltındaki değişiklikler ve yeni madencilik yöntemleriyle birlikte değişmiş. Çoğu durumda da, aslında değişen kavramlar değil, tanımladıkları nesnelerdi. Durham'daki bir maden işçisinin pek az konuştuğu söylenir. Bu gerçekten böyleyse, yeni bir nesneye bir isim vermeleri gerektiğinde, son derece uygun bir sözcüğün yitip gitmesine izin vermek istememelerine şaşmamak gerek.¹³

Şive ile aksan arasındaki fark gibi, şivenin ne olduğu da çok yanlış anlaşılmaktadır. Çok az insan bu konuda peşin hükümlü değildir ve burada

13 D. Douglass, "Pit Talk in County Durham", *Miners, Quarrymen and Saltworkers*, R. Samuel (ed.), Routledge & Kegan Paul, 1977, s. 299-300.

bu konuda yapabileceğimiz tek şey, üzerinde düşünmek üzere bazı konuları gündeme getirmekten ibarettir. Aksan, bir sözcüğün relaffuz biçimidir; aşırı olmadığı sürece, ister şive olsun ister standart dil, karşılıklı anlaşma için önemli bir engel yaratmaması gerekir. Aksan bölgesel, etnik veya sınıf temelli olabilir. Şiveler ise kendilerine ait sözcük dağarcıkları ve dil bilgisi kurallarıyla bir dilin gerçekten farklı biçimleridir. Farklar küçük olabilir, ama bir konuşma şeklini şive olarak adlandırmak için bunların mevcut olması gerekir ve aksanın kuvvetli olup olmamasının, belli bir bölgenin kendine ait bir şiveye sahip olmasıyla hiçbir ilgisi yoktur. Sadece standart olandan sapma gösterenler değil, bir şiveyi konuşan birinin kullandığı tüm sözcükler o şivenin bir parçasıdır; bu nedenle şiveler birbirlerinden bağımsız konuşma biçimleri değil, az çok örtüşen konuşma biçimleridir. İngilizce hiçbir zaman tek bir dil olmamıştır, bu nedenle bir biçimini diğerinden daha doğru veya daha yanlış bulmak çok yanlıştır. Bir şiveyi incelemeye layık kılan, tam da şivenin kendine ait kurallara sahip oluşudur.

Amerikan İngilizcesinin Britanya İngilizcesinden kopmasında olduğu gibi, yaşayan dilin ayrı biçimleri daima birbirinden kopar, ve kendi bölgesel şivelerimiz için şu anda geçerli olduğu gibi, diğer biçimler de birbirleriyle bütünleşir. Dilin var olduğu en eski zamanlardan beri telaffuz ve kullanımda değişiklikler meydana gelmektedir ve şüphesiz çağdaşlarından bir kısmı tüm bunlardan yakınsalar da, söz konusu değişiklikler yaygın bir gereksinimi karşılıyorsa, kalıcı bir şekilde dile kabul edilir. Dil daha iyi bir iletişim için kullandığımız bir araçtır ve daima değişen ihtiyaçlarımıza yanıt verir; bu nedenle argo, yeni sözcüklerle asla bitmeyen deneylerin yapıldığı bir tür ‘dil laboratuvarı’ olarak görülebilir. Argo sözcüklerin ne kadar azının gerçekten kök saldıgını görmek için geçen onyıla veya daha ötesine bakmak gerekir. 1960’lı yıllarda dili tehdit ettiği söylenen sözcük akımlarından bugün kaç tane sözcük kullanılmaktadır? Diğerlerinin hepsini birkaç ay veya yıl içerisinde silip süpürecekmiş gibi görünenler bile, uzun vadede gözden düştüler; çünkü halkın çoğunluğu bunları kabullenmedi veya bunlardan bıktı.

Dilbilimsel bağlamda, sosyal olarak tercih edilenler de dahil olmak üzere, İngilizcenin tüm biçimleri, eşit ölçüde birer şivedir. Genellikle belli bir şive, karşılıklı olarak anlaşma durumunda olan bir insan grubunun ne kadar büyük veya yaygın olduğuna bağlı olarak gelişir veya geriler. 19. yüzyıl ortalarında bir East Riding çiftlik çalışanı, yaşamının çoğunu ağır bir yerel şivenin kullanıldığı bir çevrede geçirdi; bu nedenle üst sınıflardan insanların dil becerilerine sahip olmamak kendisi için sorun olmazdı. İşverenleriyle ya da üst sınıflardan başka birileriyle bir şekilde karşılaştıklarında, kullandıkları pek çok ortak sözcükten dikkatli bir seçme yapmak

yetmekteydi kendilerine. Sadece nadiren söz konusu olan yakın temaslar, aralarındaki uçurumu ortaya çıkarmaktaydı. Örneğin, 19. yüzyılın ortasında East Riding'de Carnaby papazının kızı Mary Simpson, onları Metodistlikten Anglikanlığa geçirme çabasının bir parçası olarak, yaşamını çiftçi gençlerin eğitimine adanmıştı. Bir gece okulu açtı ve Londra'daki Hristiyanlık Bilgisini Yayma Derneğinden malzemeler getirtti. Gelen malzemenin, onlar için anlaşılmasız olduğu görüldü, ki muhtemelen bugün de birçok insan için aynı şey geçerli olurdu. Malzeme anlaşılmasızdı çünkü o zamanlar birçok eğitilmiş insanın önemseydiği, ama artık terk edilmiş olan, Latince yüklü bir İngilizce kullanılmaktaydı.

Ne gençler, ne de getirilen malzeme 'doğru' İngilizce kullanılmaktaydı ve Mary Simpson'un iki taraf arasındaki uçurumun ne kadar büyük olduğunu gördüğünde yaşadığı şaşkınlık, insanların çoğunun bu durumdan ne kadar habersiz olduğunu göstermektedir. Belki de gençler zorlukları, kendilerine bulanık bir su gibi belirsiz görünen kitaplardan kurtulmak için abartmaktaydılar, ama Mary onları iyi tanıyordu ve kendisini atlatmaları kolay olmazdı. Bugün bir dilin farklı biçimlerinin yan yana yaşatılması çok daha zordur, çünkü daha geniş bir çevreyle temasta olmayı gerektirmeyen çok az yer veya iş vardır. İskoç İngilizcesinin tarihi buna güzel bir örnek oluşturur. İskoçya'nın ovalık bölgeleri de, İngiltere gibi Anglosaksonlar tarafından fethedilmiş ve buralara yerleşmişti; İskoç İngilizcesini İngiliz İngilizcesinden temelde farklıymış veya dışarıdan ithalmiş gibi değerlendirmek, tarihten kopuk düşünmek olur. İskoçya'nın bağımsız olduğu sürece boyunca, kendi şivesi, ya da en azından başkentinin şivesi hükümetin doğal diliydi, ama birleşmeden sonra bu giderek böyle olmaktan çıktı. İskoç İngilizcesi bu adalardaki İngiliz dilleri ailesinin bir şivesidir ancak tarihi olarak standart İngilizcenin bir biçimi olmaktan çok, kendi edebiyatına sahip ve uluslararası kabul görmüş bir rakip olarak görülmüştür. Robert Burns'ün* kalıcığını kimse inkâr edemez, ancak çoğu şivenin edebiyatı sadece yerel kullanım içindir.

Belli konuşma biçimlerinin belli sosyal sınıflara tekabül ettiğini düşünmek de son yüzyılda bu ülkede aksanlar ve şiveler üzerindeki baskıyı yoğunlaştırdı; aristokrasi de geleneksel olarak belirgin bir aksanla konuşur ve *huntin'*, *shootin'*, *fishin'* örneklerinde olduğu gibi bazı harfleri yutardı. Britanya İngilizcesinin diğer tüm biçimleri için norm olarak kabul edilen standart güney Britanya İngilizcesi büyük çoğunlukla orta sınıf tarafından modern çağda yaratılmıştır ve İngilizcenin diğer biçimlerinin hep bu doğ-

* 1759-1796 yılları arasında yaşayan İskoçyalı şair. -ed. n.

ru İngilizceden kopmuş olduğuna inanılmaktadır. Genelde, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde aksanlara karşı yeniden bir ilgi uyanmıştır ve aksanlar bugün, eskiden olduğundan daha çok kabul görmektedir. Edward döneminde insanlar aksanların çok daha bilincindeydiler. Paul Thompson'un *The Edwardians: The Remaking of British Society* [Edward Dönemi İnsanları: Britanya Toplumunun Yeniden Oluşumu] adlı kitabında, orta-üst sınıftan bir kadın olan Grace Fulford şöyle demektedir: "Büyük paralar kazanmaya başlayan çok insan vardı; onlara 'parvenus' derdik. İyi terbiye görmemişlerdi, ama çok paraları vardı... öte yandan harika bir aileden gelen, çok iyi eğitilmiş yoksul birini görmek de mümkündü. Kesinlikle sınıf ayrımı vardı; genelde ağızlarını açtıklarında, işte gerçek kriter buydu."¹⁴ Daha aşağı kesimden olup, bu tür şeylerin en çok bilincinde olan orta sınıftan Sidney Ford da şöyle demektedir:

Çok iyi terbiye görmüş insanların, çok zengin olup güzel şeyler satın alabilenlerin ve daha iyi eğitim almış olanların sosyal olarak daha üstün oldukları öğretilirdi bize..., çok güzel konuşan ve doğru İngilizce kullanan insanlar, ve onları taklit etmek isteyen biri, genelde pek beceremezdi, gerçekten, tüm dilbilgisi yanlış olurdu, ama yine de...¹⁵

Burada İngilizce dışındaki dillerden bahsetmeye hiç çalışmadım, çünkü bu konunun hakkını verecek bilgiye sahip değilim, ama yukarıda söylenenler İngilizce için olduğu kadar, Gal, İskoç ve İrlanda Kelt dilleri için de geçerlidir. Hepsinin şiveleri ve yerel aksanları vardır, hepsi de zamanla değişim göstermektedir. Ancak bu dilleri konuşanlar için, kendi anadillerine tercihen İngilizceyi öğrenme ve kullanma baskısının yarattığı ek bir sıkıntı söz konusudur. Yerel şive, çoğu insanın kendi bölgesindeki ihtiyaçları için hâlâ yeterli olmaktadır, ama ticari kuruluşlarda, İngilizce konuşmayan birine yöneticilik yapma olanağı nadiren verilir ve bugün çok önemli olan medya kaynaklı programların çoğu sadece İngilizcedir. Dükânlarda alınan şeylerin üzerindeki açıklamalar bile İngilizce yazılmıştır; bu nedenle örneğin bir Galli'nin tamamıyla Gal dilinde modern bir yaşam sürme olanağı -iki dilli resmi tabelaların kullanımının desteklenmesine ve Gal dilinde yayın yapan bir televizyon kanalı olmasına rağmen- çok azdır. Kendi ana dilleri olan etnik topluluklar daha küçük oldukları ve İngilizceye başvurmadan tüm ihtiyaçlarını karşılama olanağından mahrum oldukları için, aynı baskıyı çok daha yoğun bir şekilde hissetmektedirler. İskoç

¹⁴ P. Thompson, *The Edwardians: The Remaking of British Society*, Weidenfield & Nicholson, 1975, s. 93.

¹⁵ *Age*, s. 106.

dili de dahil olmak üzere, bugün tüm şiveler aynı şekilde izole olmuş durumda ve bu şivelerle yetişmiş olanlar için çözüm, Gal dilini konuşanlarla aynıdır: İki-dilli ya da çok-dilli olmak.

Bugün bu konuda Britanya’da Afro-Karayibli siyah bir toplulukta yapılan ilginç bir çalışma, David Sutcliffe’in *British Black English* [Britanyalı Siyah İngilizler] adlı kitabıdır. Siyah İngilizler’le ilgili olmakla birlikte, herhangi bir şivenin veya belirgin bir aksanın işlevi ve kullanımını anlamak isteyen herkes için oldukça aydınlatıcıdır. İnsanların sadece tek bir şive konuştuklarını düşünmenin yanlış olduğunu, çünkü bugünün dünyasında böyle bir şeyin olanaksız olduğunu vurgulamaktadır. Tersine, bir şivenin en uç biçiminden standart İngilizceye kadar geniş bir alan mevcuttur. Herhangi bir ortamda nasıl konuştukları, insanların kendilerini nasıl hissettiklerine bağlıdır ki, bu, sözlü bilgi toplayan biri olarak benim gördüklerime tam olarak uymaktadır: Ben, East Riding konuşma şeklinin çok yontulmuş bir biçimini dinlemekteydim. Konuşmamı biraz değiştirdiğimin bilincindeyim ve bunu sürekli yapmaktayım, çünkü yazdığım gibi konuşmuyorum ve aksanım sorun çıkarabiliyor veya bazı ortamlarda belli bazı izlenimler yaratabiliyor. Çoğu insanın standart İngilizceyle arası pek iyi değildir ve kullanırken çok fazla hata yapar, ama birçok insanın konuşmasında veya yazdıklarında dilbilgisi hatası olarak görünen şey, aslında farklı dilbilgilerinin bir karışımı olabilir. Yukarıda bu, bilinçli olmasa bile, açıkça Sidney Ford tarafından dile getirilmişti. Ancak konuşma biçimlerini belirleyen şey, sadece riayet değildir. Batı Hint Adalarının konuşma biçimlerini yaşatan siyah gençler örneğinde olduğu gibi, insanlar bazen kendilerini tehdit altında hissettiklerinde, farklılıklarını vurgulamak isterler.

Yabancıların duyabildiğinden çok daha fazla sayıda şive bu şekilde varlığını sürdürebilmektedir. Ailem işçi sınıfından olduğu halde ve memleketimizin yakın çevresinde çalışıyor olmama rağmen, işyerinde hem ağır aksanların, hem de şivelerin hangi boyutta ortaya çıkabildiği gerçeği, ot beştiğim günlerde beni sahiden çok şaşırtmıştı. Küfür hem kabul edilirdi hem de belli oranda beklenirdi ve orada şunu tamamen anladım ki insanlar, küfür etmeyenlerin sandığı gibi gelişigüzel değil de, ait oldukları gruba göre değişmek üzere, sadece belli bazı durumlarda küfür etmektedirler. *Thee* (eski İngilizcede ‘seni’ veya ‘sana’ -ç.n.) ve *thou* (eski İngilizcede ‘sen’ -ç.n.) sözcükleri yaygın olarak kullanılmaktaydı ve Kuzey İngiltere’de bu sözcüklerin hâlâ kullanıldığı birçok topluluk vardır, ama sadece arkadaşlar ve tanıdıklar arasında kullanılmaktadırlar. Bu durum diğer bölgelerde de böyle olabilir ve bunları kullanan insanların sayısı ortaya çıkarılabilse muhtemelen şaşırtıcı olacaktır. İskoç sınırının biraz ötesinde *yes* (‘evet’) sözcüğünün yanı sıra *aye* sözcüğü de yaygın olarak kullanılmaktadır ve ‘Corona-

tion Street' gibi televizyon programlarında düzenli olarak duyuldukça, daha da çok ortaya çıkmaktadır. Üstelik, madenci köyleri gibi kapalı topluluklar, geniş çevreleriyle nasıl iş göreceklərini bilmekle birlikte, kendilerinden sadece bir iki mil ötedeki insanları şaşırtan bir şiveye sahip olabilirler.

Eğer halkbilim (föklör), toplulukları ve toplulukların değerlerini, tarihlerini inceleyen bir dal olarak tanımlanıyorsa ve insanların dilini incelemek de halkbilimin bir parçasıysa, ciddiye alınmaya layık görölmelidir. Geçmişte sahip olduğu imajdan dolayı, bugün bilim adamları bu adı kullanmaktan genelde kaçınırlar, ama bu inceledikleri şeyi değıştirmez. Mutat inançlar asla eğlendirici fanteziler değil, bilginin ve düşünceenin gerçek ve etkili parçaları olmuşlardır. Elit toplulukların dışındakilere ait olmaları ve elitler tarafından genellikle hor görölmüş olmaları bu inançları ciddi bir şekilde ele alınamayacak, değersiz şeyler yapmaz, ama sözlü tarih dışında herhangi bir şekilde incelenmelerini de zorlaştırır. Elit toplumlar dışında çok daha fazla insan bu kodlarla ve bu kodlara göre yaşıyordu, dolayısıyla bunları görmezden gelmek, bugüne kadarki insan deneyimlerinin çoğunu sıfıra indirmek ve tüm gerçek değışim ve gelişimin bu elit toplulukların ürünü olduğuunu iddia etmek demektir. Benim gözümde, böyle bir görüşün saçmalığı aşikârdır ve son yirmi yıldır müzelerin ve kültür mirası endüstrisinin başarısı, insanların, tarihin eskiden olduğıundan daha fazlasını kapsamayı yönünde ne kadar istekli olduklarının bir kanıtı olarak kabul edilebilir: İnsanlar bunlar için para ödemeye hazırdırlar.

Ancak, insanların istediğı tarih türü daha az belirgindir. Kolay seçenek, daha güzel ve daha iç içe bir geçmişle ilgili olarak onlara tatlı duygular yaşatmaktır ki böylece tekrar gelsinler ve arkadaşlarını da getirsinler. Bir eğitim kurumu olduğuunu iddia eden her kuruluşta bu anlamsız ancak yaygın bir şeydir. Birçok broşür ve kitapta aynı şey yapılmakta ve geçmiş sterilize etme işine kalkışan tüm sözlü tarihçiler, ilk halkbilim çalışmalarından bazılarında yapıldığı gibi, tarihi açmıyorlar, tam tersine kapıyorlar. Kelt kültürüyle ilgili incelemelerden ve bunun yoksul taşra bölgeleriyle eş tutulmasından alaycı bir şekilde bahsettiğı *The Poor Mouth* [Yoksul Ağız] adlı çalışmasında Flann O'Brien, İrlanda'da bununla ilgili uç bir örneğı mizahi bir şekilde anlatmaktaydı:

Bir zamanlar bu bölgede bir adam varmış ve adı Sitric O'Sanassa imiş.... Benim zamanında, onun herhangi bir en ufak malı olduğuunu, vücudu ve ruhu bir arada tutmak için gerekli olan küçük patatesleri bile yiyebildiğini hatırlıyorum. Herkesin gırtlığına kadar yoksulluğa batmış olduğı Corkadoragha'da onu her zaman sadaka toplayan ve acınan biri olarak gördük. Yoksulları teftiş için arabayla Dublin'den gelen beyefendiler, onu o Kelt yoksulluğı nedeniyle yücelttiler ve hiçbir zaman gerçekten bu kadar Kelt görünen birine rastlama-

dıklarını söylediler. Beyefendilerden biri, Sitric'in elindeki küçük su şişesini kırdı, çünkü, görüntüyü bozuyordu, dedi. Yoksulluğunun haşmeti konusunda, O'Sanassa ile rekabet edebilecek kimse yoktu; kıtlığın boyutları onda dile geliyordu. Ne bir domuzu, ne bir bardağı, ne de herhangi bir ev eşyası vardı. Kış ortasında dağın eteğinde onu, başıboş bir köpekle incecik kuru bir kemik için mücadele ederken ve boğuşurken göürdüm.... Ne bir kulübesi vardı ne de bir barınağı veya ocağı olan bir tanıdığı. Çayırın ortasına elleriyle bir delik kazmıştı ve deliğin ağzına da eski torbalar, ağaç dalları ve barınağı koruyabilecek başka nesneler yerleştirmişti.¹⁶

Konuştüğünüz insanları tuhaf yaratıklarmış gibi göstermemek ve geçmişe dönüp değiştirmek isteyecekleri bazı şeyleri vurgulamamak onlara saygının bir parçasıdır. Büyük bir çoğunluk için yaşam, geçmişte çok daha zordu; kazalara karşı alınan önlemlerin eksik olduğu ve insanları uzun vadede sakat bırakan veya öldüren maddelere maruz bırakan birçok tehlikeli meslek vardı. Bu ülkede bugün birçok insanın yaşamı maddi açıdan kendilerinden önceki iki kuşağınkinden daha iyidir. Hiçbir eski at bakıcısı, geçmiş deneyimlerine bakışı ne kadar olumlu olursa olsun ve değişimlerin bazı yönlerinden hoşlanmamış olmakla birlikte, bugünün rahatlıklarını ve çiftçilik teknolojisini bırakıp eski yöntemlere dönme yönünde bir arzu dile getirmedir. Göstermek istedikleri, bu geçmiş deneyimlerin olumlu deneyimler olduğu ve yapıp öğrenmiş oldukları şeylerin bugün hâlâ değerli olduğuydu. Eski topluluklara ve onların geleneklerine gerçek saygı, onları açık ve gerçek bağkınlarına oturtmaktan geçer, yoksa tarihi, mutlu insanların uzun ve teatral bir geçit töreni olarak sergilemekten değil. Bir toplumu bir arada tutan geleneklere saygı duyulması, toplumun amaçlarının otomatikman onaylanması anlamına gelmez. Milliyetçilik, herhangi bir kültürün veya etnik mirasın yüceltilmesinin tehlikelerini bir kere daha göstermektedir ve çeşitli grupların toplumdaki mevcut zenginliğin son derece eşitsiz dağılımından tatmin olmalarının sağlanabileceği veya sömürüye bile boyun eğdirilebilecekleri gerçeği, eşitsizliği veya sömürüyü kabullenmemiz veya romantize etmemiz gerektiği anlamına gelmez.

16 F. O'Brien, *The Poor Mouth*, Hart-Davis, MacGibbon, 1973, s. 88-89.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ALTERNATİF TARİH

Tarihin kapsamını genişletmek risklere girmek ve geniş çevrelerin hoşuna giden konularla olduğu kadar rahatsızlık kaynağı olan konularla da uğraşmak anlamına gelmelidir; yoksa tarihi çarpıtmış oluruz. Herkesin yaşamında gurur duymadığı yönler vardır, toplumların da öyle. Hepimiz sonuçlarını öngöremediğimiz şeyler yaparız ve sorumluluğu cesaretle kabul etmek çok zordur. Bir topluma böyle bir şeyi yaptırmaya çalışan tarihçi, kendisine karşı bir düşmanlık uyandırabilir, ama sorumluluk kabullenmek olgunluğu artırır ve gelecekte hataların azalmasına yardımcı olur. Avrupa devletlerinin çoğu, İkinci Dünya Savaşı sırasında neler olduğu konusunda pek dürtüst değildir örneğin; özellikle işgal yaşamış olanlar. Savaşta çeşitli görevlerde bulunmuş olanlar savaştan sonra işbirlikçilik damgası yedi, ama pratik kaygılar toptan bir değişimi engelledi. Günah keçileri dava edildi, hatta işkenceye maruz kaldı ve genellikle yaşlılardan oluşan diğerleriyle sessiz sedasız temize çıkarıldı. Kıta Avrupası'ndaki sözlü tarihin önemli bir kısmı, bu perdenin arkasını görme çabasıyla, savaşa ilgili olmuştur, ama bu örnek, çoğunlukla Britanya'yla ilgili olan bu kitap için kötü bir seçim olarak görünebilir.

Ancak son on yılda bunun, Anglo-Norman Adaları için olduğu kadar, Fransa ve Hollanda için de doğru olduğu görüldü. Bu yerlerdeki işgallerin detaylarıyla ilgili açıkça konuşmak ancak son zamanlarda mümkün olmuştur ve bunun tam anlamıyla araştırılması hâlâ imkânsızdır. Bazı Britanya hükümet görevlilerinin de işbirlikçilik yaptıklarını veya meslektaşları açlık çekerken bazı işadamlarının zenginleştiğini kabullenmek kolay olmamıştır. Bunları yazdıktan sadece birkaç gün sonra, ilginç bir tesadüf olarak 4 Mayıs 1992 tarihli *The Guardian* gazetesi, Anglo-Norman Adalarından Alderney'de SS'lerin, istihkâm yapmak üzere çalışma kampları kurdukları sırada gerçekleştirdikleri faaliyetlerle ilgili bir yazıyı ana haber

olarak verdi. Kamptakilerin çoğu Rus'tu, ama Britanyalılar da dahil olmak üzere, diğer uluslardan insanlar da vardı:

Bu yüzyılda Britanya topraklarındaki en büyük kitle kıyımına karışmış olup, bunun için asla mahkemeye çıkarılmamış olan bir Nazi komutanı Almanya'da yaşamaktadır... Bu, hükümetin, savaş suçları mahkemelerinin kurulmasını engelleyerek, Anglo-Norman Adalarındaki Alman işgali sırasında yaşanan zulmün boyutlarını örtmeye çalıştığının en ikna edici kanıtıdır. Muhtemelen bunun nedeni, adalıların yaptığı işbirliğinin boyutlarını açığa çıkarmaktan kaçınmaktır... Alderney'deki suçlardan dolayı sadece bir kişinin takibata uğradığı görülmektedir ve o da 1963 yılında Doğu Almanya'da asılmıştır. ...

Alderney ölüm kamplarıyla ilgili bir Britanya askeri istihbarat (MI19) raporu da dahil olmak üzere, Anglo-Norman Adalarının savaş dönemi tarihiyle ilgili birçok belge, 2045 yılına kadar Whitehall'un en sıkı gizlilik kurallarına tabidir. Savaş Suçları Soruşturmaları bile bunlara erişim olanağına sahip olmamıştır.

Britanya topraklarındaki Nazi ölüm kamplarıyla ilgili detayların bir mahkemede ortaya çıkmasını engellemek için her türlü gizliliğin sağlanması yönünde en yüksek seviyeden emir verilmiş olmalıdır.... Bu yılın başında Jersey'in savaş dönemi arşivlerinin çalınması ve belgelerin birahanelerde ve antikacılarda cirit atması üzerine, işbirlikçilikle ilgili eski yaralar yeniden açıldı.¹

Bunun sonucu olarak parlamentoda soru önergeleri verildi, ama kısa zamanda açıkça anlaşıldı ki hükümet geçmişte yapılmış olanları savunmanın yollarını aramaktaydı sadece. Bunun burada gündeme getirilmesinin nedeni, ada sakinlerinin bu koşullar altında herhangi bir halktan daha farklı veya daha kötü davranmış olması değil, bunun hâlâ canlılığını koruyan bir konu olduğunu ve böyle şeylerin yaşanmış olamayacağı yönünde Britanya'da genelde hâkim olan inancın oldukça yanlış olduğunu göstermektir. Bu aynı zamanda bize şunu göstermektedir: İnsanların yaşamdaki sıkıntılarla nasıl başa çıktıklarıyla ilgili gerçeklerle yüzleşemezsek, daha hafif ama daha genel hataları görmezlikten gelmek üzere en iğrenç suçların cezasız bırakılmasına izin veriyor olabiliriz. Nostaljik taşra tarihi kolektif geçmişimizin gerçekleriyle yüzleşme ihtiyacını safdışı ediyorsa, tarihçi gerçekten zarar veriyor demektir.

Örneğin geleneksel toplumlar, insanlara genellikle doğumla beraber, bireyler arasındaki uyumsuzluk kaynaklarını zayıflatabilecek, hatta tamamen ortadan kaldıracabilecek roller tahsis ederler. Güçleri ortak eylemde yatmaktadır ve bu yüzden bunu geliştiren ve bireyleri, normal davranışın ne olduğunu belirleyen kuralları kabul etmeye teşvik eden mekanizmalar oluştururlar. Ancak bu, bireyselliği tahrip eder ve bazı roller, sınırlayıcı,

Resim 4.1 Bradford Kültürel Miras Kayıt Birimi tarafından düzenlenen Ukrane's Forbid-den History [Ukrayna'nın Yasak Tarihi] sergisinden alınan bu fotoğrafta, 1991 'de Bradford, Eccleshill'de bir kilise ayini sonrasında mumları söndürmekte olan Ukrayna doğumlu bir yaşlı adam görülmekte. Fotoğraf altı yazısı, bir sözlü tarih özetiydi: “Bir Noel daha gelmek üzere ve Ukrayna’da şöyle bir eski gelenek vardır: Noel akşamı Kutsal Yemek’te masada bir kişilik boş yer bırakılır ve bir mum yakılıp pencereye yerleştirilir. Bu, orada olmayan bir aile bireyinin sağ salım eve gelmesi için yolunu aydınlatmak içindir. O zaman, belki benim için de bir boş yer bırakılıp bir mum yakılacak, eğer hâlâ birileri beni hatırlamaktaysa.”

hatta uygunsuz olabilir. Bunun en açık örneği Nate Shaw'un tanıklığıdır: Siyahlar, ABD'nin güneydeki uzak köşelerine yerleştirilmişlerdi ve bu, çok azının, belki de hiçbirinin hoşuna gidemezdi, ancak hoşnutsuzlarıyla ilgili olarak herhangi bir dışsal belirti bulmak mümkün değildi. Beyazlarla ilişkileri genellikle samimiydi ve gerçek duygularını göstermezlerdi, çünkü böyle bir şeyin bedeli çok ağır olabilirdi. İstikrar, toplumsal huzur ve yaşamı devam ettirme şansına sahip olma anlamına gelebilir, ama büyük eşitsizlikleri muhafaza etme ve baskıyı açığa çıkartma veya örtme anlamına da gelebilir. Eğer toplum, sizden olanı gözetmek anlamına geliyorsa, bunun arka yüzü pekâlâ yabancı düşmanlığı veya toplumun gerçek birer üyesi oldukları inkâr edilen Güneyli siyalara ve Avrupalı Yahudilere karşı bir düşmanlık olabilir.

Bu ülkede bu, son derece açık bir şekilde, göçmenlerin ve onların çocuklarının yaşadıklarına bakmak anlamına gelir belki de, ama tam da ırkla ilgili meselelerin göçmenlikle ve genellikle siyahların göçüyle bağlantılandırılması kalıplaşmış düşüncelerimizi ele vermektedir. Bazı yerlerde, kendileriyle yakın ilişkide olan insanlar dışındakiler tarafından tamamen görmezden gelineen etnik gruplar vardır, özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Doğu Avrupa'dan gelmiş olanlar bu konuda en çok dikkat çekenlerdir. Varlıklarına dair emareler genellikle sadece Polonya Emekli Asker Derneklerinde görünebilir, oysa onlar hemen savaş sonrası dönemde özellikle kömür işletmeciliği gibi stratejik endüstrilere yaşamsal bir destek vermişlerdi. *Something in Common* [Ortak Bir Şey], 1975 ve 1976'da Manchester Polytechnic tarafından yayımlanan *Lifetimes* [Hayatlar] adlı dizi kitapçıklardan biridir ve büyük bölümü, Britanyalı bir kadın olan Dolly ve kocası Frank'e ayrılmıştır. Frank, yaşamına aslında, Rus Devriminin hemen ardından güney Rusya'da İvan adında bir çiftçi çocuğu olarak başlamıştı:

Volga'nın batısında, Rostov Nadanov'da büyük babamın çiftliğinde büyüdüm. Çiftlik, büyük babamın ailesine atfen Lobov adı verilmiş olan bir köydeydi. Yaklaşık 30 hane, ya da 200 kişilik, hemen hemen kendine yeten bir köydü. Taşramın üçra bir köşesinde geniş topraklarda çaprazlama ırmaklarla örülüydü. Tahıl, et, kümes hayvanları, peynir, koyun, sığır, deve, sebze ve meyve vardı. Sadece tuz veya tava gibi şeylerin satın alınması gerekirdi.²

Böyle bir arka planla, Britanya'daki yaşama uyum sağlamayı gerektiren kültürel değişimler çok güç olabilir ve bu tür anlatılar kendi toplumumu-

2 *Lifetimes: Something in Common*, Manchester Polytechnic Institute of Advanced Studies, 1975-76, s. 3.

zun içyüzünü görme ve aynı zamanda bu ülkenin Manchester gibi birçok şehrinin nüfusunun farklı kökenlerini betimleme açısından çok değerli olanaklar sunabilir bize. John Best 1929'da Barbados'ta doğmuştu ve anıları aynı diziden *Once There Was a Way* [Bir Zamanlar Bir Yol Vardı] adıyla yayımlandığında yaklaşık olarak yirmi yıldan beri Britanya'da bulunuyordu. Kendisine, çocukken beyazlar hakkında ne düşündüğü sorulmuştu:

JOHN: Harika. [Şefimin] oğlu iyi arkadaşlarımdandı, birbirimizle dalaşırdık, birbirimize 'siyah piç', 'beyaz piç' derdik, hepsi bu. Ve şu diğer adam vardı, terzi olan kardeşim aracılığıyla, bir elbise için ölçüsü alınırken tanımıştım kendisini. Ve yedi veya sekiz ay sonra şeker fabrikasında karşılaştım kendisiyle. Denetçi ya da ustabaşıydı, 'Hayret bir şey, dünya ne küçük, değil mi ya? Sana bir şey diyeyim mi, seninkine benzemeyeceksin sen. O dünyanın en iyi terzi-si,' dedi bana. Adam muhtemelen 26-27 yaşlarındaydı, çok arkadaş canlısı ve konuşkandı. 'Sen beyazsın, ben de siyah' gibi değildi.

Aslında orada bu tür şeyleri, burada olduğu kadar çok görmezsin. Batı Hint Adalarında özel kulüpler vardır, paradan çok ten renginin önemli olduğu barlardan değildir. Seni içeri almazlar, çünkü paran yoktur.... Barbados'tan gelmiş olan diğer insanlarla konuştum ve burada bu işin niye böyle olduğunu anlamıyorlar.

GREG: Oldukça pembe bir tablo çiziyorsun yine de. Seni üzen veya kaygılandıran hiçbir şey yok muydu gerçekten?

JOHN: Sanmıyorum.... Galiba benim çocuklarımin korkuları, benim o zamanki korkularımdan daha fazla. Benim o zaman olduğumdan daha çok diken üzerindeler. Özgür değiller, tutsaklar. Batı Hint Adalarında ben bir ağacın altına gider ve uzanabilirim. Zehirli olabilecek tek şey, sana dokunan bir şeyi yemendi. Aslan veya yılan yoktu. Herhangi bir ağacın altına gidebilirdin, 'Buradan bıktım, sizden de bıktım,' ve kaybolabilirdin... Sırtüstü yatar ve göğü seyredebilirdin.... Benim çocuklar tutsak, buradan uzaklaşmayagörsünler, polis hemen onları yakalar.... Bizim oralarda insanlar dürüsttü, çünkü herkes birbirinin ne yaptığını bilirdi.... Bizim küçük köyümüzün diğer yerlere göre çok üstün olduğunu düşünüyorum, çünkü birbirimize güvenebilirdik, çünkü eninde sonunda bilirdik ki, "Benim sana ihtiyacım olacak ve sen bana güvenemezsen, ben de sana güvenmem. Ve bana güvenemezsen, sana gerçekten ihtiyaç duyduğum zaman 'Toz ol!' dersin bana."

'Toplum' ile ilgili sorun, bunun tıpkı 'sosyoloji' gibi, çok havalı bir kavram olmasıdır. Ve biliyorum ki, insanlar eğer birlikte yaşıyorlarsa, çıplak mı do-laştıkları yoksa kuyruklarından mı asılı oldukları önemli değildir, birbirlerini anladıkları ve birbirleriyle ilişkide oldukları sürece, 'toplum' sözcüğünü tak-ma kafaya.³

3 *Lifetimes: Once There was a Way*, Manchester Polytechnic Institute of Advanced Studies, 1975-76, s. 14-16.

Resim 4.2 Bu, Asyalılar'ın Bradford'daki Belle Vue Stüdyolarında çekilmiş portrelerinden oluşan muazzam koleksiyonlardan biriydi. Bu fotoğrafları genellikle anayurtlarıyla olan bağlarını korumak için akrabalarına yollarlardı ve bunlardan bir seçme, Bradford Kültürel Miras Kayıt Birimi tarafından 1987 yılında *Destination Bradford* [Hedef Bradford] adıyla sergilenmişti. Yukardaki fotoğrafta şu sözlü tarih notu vardı: "Pakistan'da, İngiltere'dekilerin lüks içinde bir yaşam sürdüklerinin düşünülmesi ironikti. Aslında işçi sınıfından insanlar olduğumuzun, böyle bir yaşam sürmediğimizin farkında değillerdi. Evet, ihtiyaçlarımız karşılanırdı, ama onların sandığı gibi bir üst sınıf yaşamımız yoktu. Muhtemelen menleketeye yolladığımız bu fotoğraflar, onların böyle düşünmesine neden olmaktaydı."

Benzer ifadeler, hemen hemen tüm göçmen topluluklarında duyulabilir, ama göçmenler geldikleri ülkeyle ve topluma bakışlarıyla ilgili konuştuğlarında, birbirlerinden keskin bir şekilde ayrılacaklardır. Etnik grupların çoğunun ana ortak noktası, yabancı olarak sahip oldukları statüdür ve bu ortadan kaldırılırsa, onları hem birey hem de farklı kültürlerin parçası olarak görmeye başlarız.

Göçmen çocukları, eğer beyazlarsa, tamamen asimile olabilirler ve bugün, özellikle anneleri Britanyalı ise, Britanyalı çocuklara çok benzer şe-

killerde yetişmiş olup Doğu Avrupa'ya özgü soyadlar taşıyan binlerce çocuk vardır. Burada doğan siyah çocuklar için bu kolay değildir. Kendi memleketlerindeki kültürü yaşamaya devam etmek isteyenler için de, uyum sağlama gibi normal bir arzuyla bu isteği bir araya getirme çabası sırasında büyük gerilimler söz konusu olabilir. Britanya'nın birçok şehrinde, dünyanın dört bir yanından gelmiş ve o şehirdeki geçmişleri beyaz komşularından daha eskiye uzanan topluluklar mevcuttur. En açık örneği Ortodoks Yahudiler ve Çinliler olmak üzere, bazıları belirgin bir farklılık duygusunu sürekli korur, ama tamamen asimile olduğu sanılan gruplarda bile bu, geçmişlerinden tamamen feragat ve yeni yurdun geleneklerinin körü körüne kabulü anlamına gelmez. Bunu birçok kentsel bölgede İrlandalılar ortaya koymuştur. İrlandalılar, genellikle farklı, ama ayrı olmayan bir grup olarak kalmaktadırlar. Irkçılık burada ele alınamayacak kadar geniş bir konudur, ama bunu yaşamış olanların bireysel deneyimleri, ırkçılığın gerçek doğasını anlamamız için gerçekten tek yoldur. Birçok olay kayıtlara geçmez ve geçse bile, bazı olayları kurbanları için korkunç kılan birçok detay kaybolur. Nate Shaw'un anlattıkları bunu ABD özelinde yeterince kanıtlamaktadır. Shaw, Britanya'dakinden daha hâkim ve organize bir sisteme katlanmak zorundayken, Anglo-Norman Adalarıyla ilgili örnekse, 'burada böyle bir şey olamaz' şeklindeki otomatik tepkinin her şeyi çözmediğini göstermektedir.

Kadınların deneyimlerine ulaşmak daha kolay görünebilir, ama geleneksel tarihte kadınlar erkeklerin arkasında görünmek dışında nadiren ortaya çıkmaktadırlar. İşçi sınıfı tarihi genellikle bu konuda elit tarihinden daha iyi durumda değildir, çünkü konular, genelde erkeklerin hâkimiyetindeki ev dışı yaşam, sendika etkinlikleri ve siyaset üzerinde yoğunlaşmaktadır. Kadın evde oturmakta ve aileyi bir arada tutmaktadır ve buna harcanan emek çoğunlukla sorgulanmamaktadır. Bu konu da bir kitabın bir bölümünün parçası olarak işlenemeycek kadar muazzam geniş bir konudur; ama *Sözlü Tarih* dergisi, biri 1977'de, diğeri 1982'de olmak üzere iki sayısını bu konuya ayırmıştı ve bunlar, bu ortak çizgide aralarında bağlantı kurulabilecek bir geniş konu yelpazesini göstermektedir. Sınıf, ırk ve refah düzeyi, tüm insanları olduğu gibi kadınları da birbirinden ayırmakla birlikte, cinsiyet farkının böyle şeyleri ne derece aştığını araştırmak çok verimli sonuçlar doğurabilir. Herhangi bir kadınla yapılacak bir sözlü tarih çalışmasının, evi merkez alması neredeyse kaçınılmazdır ve bu durumda toplumdaki eşitsiz düzeni destekliyor ve meşrulaştırıyormuş gibi görünmek olasıdır; dolayısıyla, domestik yaşamın doğal mı yoksa dayatma mı olduğunu iyi düşünmeliyiz. İkinci Bölümde ergenlik çağıyla ilgili parçalarda,

paylaşılmış deneyimlerin dayanışma ve karşılıklı destek anlamına gelmeye-
bileceğini görmüştük, o halde, her sınıf için söz konusu olan evle özdeş-
leşme kadınları birleştirir mi, yoksa ayırır mı? Ayrıca, kadınların çoğu, ya-
şamlarının belli bir aşamasında ücretli çalışmıştır ve kendilerini tam za-
manlı ev kadını olarak tanımlayanların bile yarı zamanlı bir işi olabilir.

Derginin 1977 sayısından iki makale, kadınların yaşamını adilane ve
tam doğru bir şekilde aktarma konusundaki zorlukları sergilemektedir. Bu
yüzyılın başlarında Lancashire çevresinde, birbirinden farklı ama komşu
iki bölge ele alınmıştır ve her iki yazar da feministtir, bu nedenle bulgula-
rındaki farklılık inançlarından kaynaklanmamaktadır. Jill Liddington mal-
zemelerini Manchester'ın kuzeyindeki Pennines'in dokuma kasabalarında
toplamıştı, Elizabeth Roberts ise genelde Edward döneminde olduğu gi-
bi, evlilik sonrası tam zamanlı çalışmanın kadınlar için normal olmadığı
Barrow ve Lancaster üzerinde yoğunlaşmıştı. Bu, işsiz-güçsüz olmak an-
lamına gelmiyordu, çünkü bir aileye bakmak, fabrikadaki işlerden bile da-
ha uzun süren, zor bedensel işleri de kapsayan meşakkatli bir görevdi. Ti-
pik bir rutin iş, Elizabeth Roberts tarafından "Working Class Women in
the North West" [Kuzey Batı'da İşçi Sınıfı Kadınları] adlı makalede tasvir
edilmektedir:

Çamaşır günü, tam gün ağır el işi demekti - çamaşırlar kaynatılır, teknede dö-
vülür, durulanır, kolalanır, çivilenir, merdanede sıkılır ve ütülenirdi. Banyo-
lar, elle doldurulup boşaltılması gereken ince teknelerdi. Evin ısıtılması ve ye-
mek pişirme işi için kovalarca kömürün içeri ve kovalarca külün dışarı taşınma-
sı gerekmekteydi. Döşeme ve merdivenler, ayrıca giriş basamakları, hatta kal-
dırımlar da fırçayla ovalanmaktaydı. Her hafta kuzineye siyah kurşun sürül-
mekte ve ocak demirleri temizlenmekteydi; hamurlar ekmek yapmak üzere
yoğrulurdu; aslında tüm ev işleri çok zaman ve ondan da çok enerji gerektir-
mekteydi.... Victoria dönemi çalışma ahlakı, çalışan sınıfın yaşamının neredey-
se tüm yönleriyde hep gündeme gelen bir konudur. Victoria ve Edward döne-
mi insanları selametin çalışmaktan, lanetin de tembellikten geldiğine inanırlar-
dı. Görüştüğümüz kadınlardan birinin annesi vurgulu bir şekilde şöyle demek-
teydi: 'Yapamayacağın şeyleri israf etme... zamanı yapamazsın.' Böylece kom-
şulardan kaynaklanan sosyal baskılar, zamanın pencere temizleme ve çamaşır
yıkama ve ön basamağın ovalanması işiyle geçirilmesine neden oluyordu. Bir
evin girişinin kirliliği ahlak zayıflığı olarak kabul edilirdi.⁴

Ancak evin kadını, sadece bir hizmetçi değildi, çünkü hemen hemen
her zaman ailenin mali işlerine de bakardı:

4 E. Roberts, "Working Women in the North West", *Oral History*, cilt 5, sayı 2, 1977, s. 10.

O günlerde planlayıcılar ve tedarikçiler vardı, ama ben kadınları savunuyorum. Tedarikçinin ücreti çok azdı ve planlayıcılar kadınlardı. Masamızda hep bir şeyler olurdu ve onlar da her zaman akşam yemeği yedi.

Sanırım o günlerde erkeklerin eve bıraktığı para bugün olduğundan çok daha fazlaydı. Yani bugün oturuyorlar ve çene çalıyorlar ve kendisi için şu kadar, ev için şu kadar. Ama o günlerde ücretler o kadar azdı ki insan onunla pek bir iş göremezdi.... Para kadına aktarılırdı ve paranın nereye gideceğini kadın belirlerdi.... Yani her zaman sarhoş olanlar çok para götürmüş olmalı. Belki kararlarına iyi davranmıyorlardı. Yani ben küçükken babamın Williamsonlar'ın ambar ofisinde çalışırken harcamak için haftada bir şilini olduğunu hatırlıyorum ve sadece 15 gramlık sarma sigara içerdi ve bu da dört peni ederdi. Ve elbette hiçbir zaman işe otobüsle veya başka bir şeyle gitmezdi, hem gidişte hem de gelişte yürürdü.⁵

Sarhoş olan ve zorbalık eden kocalar vardı, ama detaylarını bildiği on sekiz evlilikten, “geçim sağlama görevini yerine kesinlikle getirmeyen ve ağır içkili olduğu için karısına kötü davranan bir kocanın bulunduğu sadece tek bir örnek vardı. Kadın otuz iki yaşında ölmüştü ve adam da evde oturmasına, yemek yemesine ve çocuklarını görmesine izin verilmeyerek kaynanası tarafından aileden kovulmuştu”.⁶ Sadece böyle ailelerde erkek her alanda hâkim konumdaydı ve hâkimiyetini korkuya dayanarak sürdürmekteydi. Sık sık eşlerine kötü davranmaktan dolayı mahkemeye düşmekteydiler ve bu davaları hep eşler kazanırdı. Aslında kadınlar arasında bu tür erkeklere karşı çok iyi bir dayanışma vardı. Komşular yüz vermez ve en azından ev sahibelerinden biri içmelerine itiraz ederdi. Elizabeth Roberts, konuştuğu kadınlar arasında eve bağlılığın bu kadar yüksek olmasını beklemiyordu, ama görünen o ki, bu kadınlar yaşamı, kendileri ve kocaları, -herkes kendi alanında ama beraber- çalışırlarsa başarılı olunabilecek bir mücadele olarak görüyorlardı.

Ancak Jill Liddington'un “Working Class Women in the North West II” adlı makalesi, kadınların eve bağlılık rolünün kaçınılmazlığıyla ilgili iddiaları çürütmektedir:

Çeyrek milyondan fazla Lancashire'lı kadın her gün dokuma fabrikalarında çalışmaya gitmekteydi. Bu gelenek (yetişkin bir erkeğin, karısının ve çocuklarının yaşamını sürdürmeye yetecek bir ‘aile ücreti’ kazanması gerektiği fikrinin çok yaygın olmasına rağmen) 19. yüzyıl boyunca sürmüştü ve Preston, Black-

5 Age, s. 12-13.

6 Age, s. 13.

Resim 4.3 1930’larda Fryston’da, diğerleri fotoğraf çekirmek için dururken, bir kadın kapisının önündeki basamakları fırçayla ovmakta. Normalde ön kapıyı hemen hemen hiç kimsenin kullanmamasına rağmen, evin önünün iyi görünmesini sağlamak yakın zamanlara kadar işçi sınıfları içindeki saygınlık kazanma mücadelesinde hayati önem taşımaktaydı. El emeği gerektiren ağır bir işti ve temizlenir temizlenmez de kirlenirdi. Ayrıca aynı oranda olmasa bile evin ön kaldırımı da temizlenirdi.

burn ve Burnley başta olmak üzere, özellikle kuzeydeki dokuma kasabalarında bu durum çok yaygındı. Bu gibi topluluklarda işçilerin çoğu kadındı; 60.000 erkeğe karşı 152.000 kadın dokumacı vardı ve sadece Blackburn’de en az 16.000 kadın yerel dokuma atölyelerinde çalışmaya gitmekteydi....

Evli kadınlar, üçte bir gibi yüksek bir oranda çalışmaktaydı. Ülkedeki en yüksek oran, bekâr kadınların %77’sinin ve evli olanların %38’inin çalışmakta olduğu Blackburn’deydi. Özellikle dikkati çeken, çocuk doğurma yaşlarındaki evli kadınların çalışma oranıydı: 20-25 yaşındakilerin %66’sı ve 25-35 yaşındakilerin %54’ü çalışmaktaydı... İşleri onlara önemli bir statü ve saygınlık sağlıyordu, [ve] aldıkları ücretleri aileleri için önemliydi... Burnley’in hemen kuzeyindeki Nelson’dan görüştüğümüz bir kişinin annesi Selina Cooper, komşu fabrikalardan birinde (dokuma için iplik hazırlayarak) sancı olarak çalışmıştı:

‘Fabrikaların yakınındayız -çocukların kahvaltısını getirir ve yine geri giderlerdi. Sandviçlerle koştururlardı -pastırmalı sandviç ve patates kızartması-

ama belli bir saygınlıkları vardı, anlıyor musun. Ve dışarı, işe gitmek bunu sağlıyordu. Böyle olmasaydı olmazdı. Yo. Evde duramazlardı öyle. Yo, hayır.’⁷

Fabrikalarda kadınların ücreti yüksekti, ama az sayıdaki elit grup dışında, erkekler ülke ortalamasının çok daha altında kazanmaktaydı. Bu nedenle kadınların ücreti evin gelirinin büyük bir kısmını oluşturmaktaydı ve işverenler, erkeklerin eşlerinin çalışmasına muhtaçtı. Blackburn’den bir kadın, 1879 doğumlu annesinin çalışacak yaşa geldiği zaman hâkim olan alışkanlıkları şöyle tasvir etti:

Hakkında konuştuqları büyük bir şey vardı, pamuk işçileri, ‘Elinizde bir zanaat var, harika bir zanaat, dokumacılık. Dokumayı öğrenmişseniz, elinizde bir zanaat.’ Böylece (ağabeyleri ve ablaları) dediler ki, ‘Peki, bu kız işe girmeli ve dokumayı öğrenmeli, o zaman clinden hep bir şeyler gelir.’⁸

Bu konuya sonra döneceğiz, ama bir şey şimdiye kadar açıklığa kavuşmuş olmalıdır: Kadınların kendileri tarafından değer verilen başarılarıyla, kadınlar için önemli ve olanaklı olan şeylerle değerlendirilen bir kadın tarihine yönelik çalışmalıyız ve bunu yapacak en doğru insanlar, sözlü tarihle çalışan kadınlar olacaktır. Karşılığı yeterince ya da hiç ödenmeyen bütün o işlerin gerçek değerini bilmeliyiz. En azından Batı dünyasında, geçmişte toplumumuzun temel birimi olarak görülen çekirdek ailenin bile modern dünyanın baskıları altında varlığını sürdürmesinin zor olduğu açıktır. Mevcut eğilim devam ederse, çiftlik hizmeti gibi çekirdek aile de nadir bir şey haline gelebilir.

Kadınların geçmiş ilişkilerde söz konusu olan rollerini bugün kabullenmeleri düşünilemeyeceği için, ‘sıradan’ yaşamlarla ilgili olarak çok yakın zamanlarda yapılmış teyp kayıtları, bundan çok kısa zaman önce düşünilemeyecek bir az bulunurluk değerine sahip olabilir. Gelecek kuşaklar, geleneksel aile yapılarının nasıl işlediğini, romantize etmeden ve kadın için kısıtlayıcı bir yaklaşımı savunmadan, olduğu gibi bilmek isteyeceklerdir ve özel bir himayeci konumun oluşturulması söz konusu olmamalıdır. Çiftlik işçileri bile kariyerlerinde, kadınların modern zamanlarda sahip olduklarından daha çok seçeneğe sahipti ve cinslerin, erkek ve kadın arasında mevcut olan temel bir ikilik etrafında toplumsallaşması sorunu, bireyler üzerindeki etkileriyle birlikte, detaylı araştırmalar gerektirmektedir.

Sözlü tarihçi, aynı şekilde, ‘normal’ davranış standartlarına ulaşamamış ‘kaba’ insanlar hakkında küçük düşürücü yorumlara alışmak durumunda

7 J. Liddington, "Working Women in the North West: II" *Oral History*, cilt 5, sayı 2, 1977, s. 31-32.

8 *Age*, s. 33.

kalır. Bunun nedeni genellikle iktisadidir; ya belli bir bölgede geçim sağlamakla yetecek ücretin verildiği işlerin mevcut olmaması yüzündendir, ya da babanın alkolik veya ebeveynlerden birinin ölmüş olması gibi aile felaketleri yüzünden. Çalışan sınıfı yekpare olarak görme tavrı pek savunulamaz: Uzaktan bakınca bu sınıf bir yoksul insanlar yığını olarak görünebilir, ama içeriden bakınca mahalleye, sokağa ve aileye göre birbirinden ayrılan sonsuz alt gruplar ve gelir farklılıkları mevcuttur. Tanımı gereği, gerçekten kaba olanlara, nadiren, o da sadece kaotik bir yaşamın zorluklarını anlamayan romantikler tarafından gıptayla bakılmıştır. Genellikle topluma yönelik bir tehdit olarak görülmeyle birlikte, en yoksul olanların çoğu, bağışlara ve 'daha iyiler' için yaptıkları sıradan işlere o kadar bağımlı yaşamaktaydı ki, düzenli işlerde çalışanlardan toplumsal açıdan çok daha tutucu oluyorlardı. Her köyün kaba aileleri, her şehrin kaba mahalleri veya sokakları, her bölgenin kaba yerleşim birimleri vardı ve eğer geçmişteki yaşamı doğru ve tam olarak resmetmek istiyorsak, bunların diğer her şey gibi kaydedilmesi ve genel yapı içindeki ağırlığına uygun bir yere konulması gerekir. Bunları onaylamamak, dışlanmalarına neden olmamalıdır ve romantize etmek, ne bunların sayısını ne de rollerini abartmalıdır.

Bir dizi kişisel çocukluk anısından oluşan *Edwardian Childhoods* [Edward Döneminde Çocukluk] adlı çalışmasında Thea Thomson, bilinçli olarak bu tür bir şeyi gerçekleştirme çabası içindedir. Tommy Morgan, kalabalığın en altındakilerini temsil etmektedir:

3 Ağustos 1982'de doğmuşum -King's Bench Street 5 numarada, Pocock Street, Blackfriars Road, [Londra] ... Hemen hemen hep tek bir odamız vardı, ipin üzerine gerilen bir çarşaf ile oda ayrılırdı -iki oda yapılırdı. Biz çocuklar bir tarafta yataydık, anne ve baba diğer tarafta. Yalnızca bir keresinde annemin iki odası olduğunu hatırlıyorum -tabii hiçbir zaman aynı yerde uzun süre kalmıyorduk, anlıyor musun. Her zaman ya evden atılırdık, ya kovulurduk veya başka bir şey olurdu... Eve giderdim, okuldan eve dönerdim, yedi yaşına kadar -altı, yedi, sekiz- okuldan eve gelirim, tüm diğer erkek ve kız çocuklarla eşyaları sokakta kapı dışında bulurdum...

Annemi derin düşüncelere dalmış gördüm -şunu nereden alsa, bunu nereden bulsa. 'Anne, bir penin var mı?' derdim.

'Çek git, git başından, yeterince sorunum var şu anda, kira var. Şunu bulmam, bunu bulmam gerek' derdi, 'Rehine koyacak bir şeyim bile yok, git başından' ... Waterloo ve Blackfriars'da en büyük iki ayyaş olarak biliniyorlardı... Babam günde üç kez sarhoş olabilirdi. Kömür taşıyıcısıydı... Babam sözleşmeli çalışan bir ekipte çalışıyordu. Ve bir mavna dolusu, altı sekiz ton arasında kömürü boşaltmak için beş şilin ağırlardı. Bu bir gün için verilen ücretleriydi [beş kişinin]... Eğer limanda bir mavna yoksa yakındaki bir birahaneye giderlerdi ve bir fişi bira. Oturur ve o bir fişi birayı bitirirlerdi. Tabii sarhoş olurlardı. Eve.

Uyan. Birahaneye git. Yine sarhoş ol. Tabii o zamanlar bunlar beşten gece on ikiye kadar açıktı.

Annem de çok içkici biriydi. Ben çocukken Covent Garden'da, Savoy Hotel'de bezelye, patates soyma işi yapardı... Bir düzine kadar kadın, ve paralarını aldıklarında, on sekiz peni kadar, öyle bir şey, Wellington Street'e giderlerdi. Bazıları doğru eve giderdi, ama diğerleri Lyceum Theatre yanındaki birahaneye giderdi... ve kazandıklarıyla sarhoş olurlardı....

Pazarları düzenli yemek olurdu... [çünkü] cumartesi... hepimizin yiyecek almaya gidecek bir yeri olurdu. İki penilik tavuk artığı için Jermyn Street'e giderdim. Bir diğeri bayat ekmek için Strand'e giderdi. Başka biri [kapanma saatine doğru] iki buçuk üç kilo iyi et için... [kasaba] gitmek zorundaydı.... Tabii o zamanlar buzdolapları yoktu... ya satacaktın, ya verecektin millete, anlıyor musun...

Elbiseler -hep ikinci eldendi. Pazar yerinde işportacı tezgâhlarından... Waterloo Road'daki ... Opera House'dan eski dekor satın alırdı... Eski dekor alırdı, eve getirirdi, bahçedeki küvete koyar ve bir hafta kadar suda bırakırdı. Bu iş iki veya üç defa yapıldıktan sonra bir çarşafımız olurdu. Asla yırtılmazdı. Annem asla yeni çarşaf almazdı, çünkü yaşlı adam, sarhoş, kömür elbiseleriyle kendini yatağa atardı. Öyleyse çarşafın ne faydası var?...

Elbette annemi ve babamı sarhoşluktan dolayı içeri alırlardı, gider ve yedi veya on dört gün [nezarethanede] yatarlardı ve ben, ya da o sırada evde kim varsa, onlar içerden çıkana kadar bize bakacak bir kardeşimizin yanına giderdik.... Babam çıkmak için çok defalar gider odun keserdi... Annem, 'Bakın üç gündün beri evde değil -yiyecek bir şeyimiz yok -benim- biliyorsunuz - iki veya üç çocuğum var. Açlar!,' derdi. Tamam. Bir somun, tereyağı veya böyle şeyler -çok değil- alınırdı. 'Kocanız eve geldiği zaman söyleyin kendisine, doğru buraya gelsin.' İşte, babamı gelince annem ona söylerdi. 'Tahliye memurunun yanına gitmen gerekiyor.' Ve giderdi. Tamam. Eve gelmezdi. Annem oraya yanına giderdi. 'Evde yok -eve dönmedi yine.' Adam, 'Hayır, her zamanki yerde. Size verilen yiyecek için üç gün odun kesiyor.'

İşlerin bu alvalde olduğu o günlerde, her zaman anneleri ve babalarının kendilerine bakmadığı -yirmi kişi kadar- bir grubumuz vardı. Ve sokakların hâkimi bizdik, elimizden geldiğince iyi bakardık kendimize. Demiştim ya, bir araya gelirdik, avluda veya sokakta veya yaşadığımız yerdeki caddede oynardık ve saat on ikiye, on iki buçuğa, sabah saat bire kadar oralarda oynardık, anlıyor musun. Ve bir seferinde hepimizin dışarıda kaldığını, ve birtakım binalarda uyuduğumuzu hatırlıyorum -kimisi helada, kimisi lavabonun altında - West Minister Road'da... Ve bu nedenle dayak yerdik...

Annem fazla sert vurmazdı bize, anlıyor musunuz, elinin içiyle. Ama her zaman sırada bir sopa olurdu -yarım penilik sopa... Babamın beni ya da herhangi bir erkek veya kız kardeşimi dövdüğünü hatırlamam. Anneme karşı çok acımasızdı. Annem güçlü, yapılı bir kadın olmakla birlikte, ona bir erkeğe vurur gibi vururdu.... Evde olduğu tek zaman, eve gelir ve aylır -sonra yine di-

şarı çıkar ve içmeye gider. Onları ayakta görürdüm -hatırlarım çok kereler-evin ortasında dururlar. Annemi tutar, yumruklar. O da onu yumruklardı ve en sonunda yerde birbirlerini yumruklarlardı...

Babanı büyük bir kumarcıydı, büyük bir kumarcı... Eve gelirdi, derdi ki 'Nedir şuradaki?'

'Üç şilin altı peni.'

'Şu nedir?'

'Annem bununla kirayı ödememi söyledi.'

'Ha tamamıdır -haftaya ikisini birden öde.' Üç şilin altı peniyi alırdı ve dışarı çıkar ve kumar oynardı üç şilin altı peniyle, görüyor musun...

İki erkek kardeşim vardı -altı kız kardeşim. Arada çok sayıda ölen olmuştu, anlıyor musun. Tabii beni kontrol edemiyorlardı, çünkü tek kalan bendim. On üç çocuğun sonuncusu bendim... Bir kız kardeşim ıslahaneye gönderilmişti... London Road'da, Elephant and Castle'da bir tezgâhın altından bir mezgıt çaldığı için, nedeni bu işte, anlıyor musun, haylazlık etmekten. Onu bir ıslahaneye gönderdiler. On dört yaşında oradan çıktıktan sonra, Galler'de bir çiftliğe hizmetli olarak gönderdiler. Ölenlerden sonuncusu buydu. Doğru düzgün tek bir kız kardeşim vardı, Romford hastanesinde hemşireydi, ama annemin kız kardeşi onu evlatlık edinmişti ve onun da kocası büyük bir deniz kaptanıydı. Tabii çok parası vardı. Onu üniversiteye yollayacak parası vardı. Ama diğer herkes, daha on iki yaşına girmeden evi terk etti, birileri onları evlerine aldı. Ben bir hayırsever okuluna yollandığım on üç yaşında evi terk ettim. Böylece herkes bir yer buldu -farklı insanlarla, komşularla yaşadık genellikle. İşte, çoğumuz yaklaşık on iki yaşındayken çalışmaya başladık. Arada bir, bir hafta için biri eve gelirdi, ama kısa zaman sonra yine giderdi, çıkan kavgalar yüzünden, anlıyor musun. Gidecek başka yerim yoktu. Sakat olduğum için kimse beni istemiyordu. Sorun buydu.⁹

Kimse Tommy'nin yaşamına imrenmezdi: Anılarında, yaşamının zorluklarını dengeleyecek bazı doyumların mevcut olduğunu düşündürecek hiçbir şey yoktur. Birçok ebeveyn, ailelerine bundan daha iyi bakabilmek için her şeyi yapmaya hazır olabilirdi ve bu bağlamda, işçi sınıfından birçok grubun özelliği olan saygınlık kazanma arzusu, tamamen takdire şayandır. Diğer yandan, iki yakalarını birleştirmek için ailenin altından kalkamayacağı fedakârlıklar yapıldığı, başkalarını etkilemek için gereksiz emek harcandığı ve komşularının ne düşüneceği korkusunun her şeye hâkim olduğu durumlarda, çok sayıda ailenin yaşamı yoldan çıkmış ve tepe-taklak olmuştur. En çok, eşrafa, rahibe ve diğer ileri gelenlere riayeti gerektiren köylerde söz konusu olmak üzere, bazı insanlar ve aileler, sırf geleneğe karşı geldikleri için itibarsız olurlardı. Bunlar, bizzat haysiyet kırı-

cı ve riyakârca buldukları bir şeye ortak olamayacak kadar onurluydular. Yine Thea Thompson’dan alınan şu alıntıda Clifford Hills, birçokları tarafından paylaşılan bir deneyimi anlatmaktadır:

Çocukken sevmediğim bir şeydi ve bugün hâlâ kafama kazınmıştır. Kiliseye düzenli gidenlerin, bir zamanların tren vagonları gibi oldukları sonucuna vardım: Birinci, ikinci ve üçüncü mevki. Bakın şimdi, annem aşağı tabakadan biriydi, yoksul bir kadındı ve o, ve arkadaşlarının hepsi yoksuldu, ama mükemmel birer kilise müdavimiydiler, düzenli kiliseye gidenlerdendiler, hoş, kibar insanlar. Ama kilisenin arka sıralarında... oturmak zorundaydılar. Kilisenin ortasında yörenin dükkân sahipleri ve diğerlerine göre biraz daha üstün olduklarına inanılan, belki de daha eğitilmiş insanlar vardı. Sağda en üstte, koronun oturduğu yerin arkasında yörenin çiftçileri, yerel kodamanlar, yani lüks içinde yaşayanlar. Ve insanlar kiliseden çıkarken, gerçi kibar, tatlı bir papaz olduğunu söyledim, ama onun aşağı tabakalar için hiç vakti yokmuş gibi görünürdü. Annem ve arkadaşları kiliseden çıkarken, papaz kilise kapısının yanında durur ve sadece başını hafifçe salları ve gülümser, belki bunu bile yapmazdı.

Ancak üst tabakadan insanlar çıkarken onların ellerini sıkardı ve onlar, yoksul, çok yoksul olan annem ve arkadaşlarından çok daha üstünmüş gibi, her birinin karşısında yüzü ışıldardı. Ve bu, benim hiç hoşuma gitmezdi. Annemin de zenginler kadar eli sıkılmaya değer olduğunu düşünürdüm. O zamanlar zengin olarak görülen Kaptan Peele ve yörenin çiftçileri vardı, bunlar seçkinlerdi. Onların ayrılmış yerleri vardı. Annemin yeri ayrılmamıştı. O kadar düzenli gitmesine rağmen, önemli bir şey varsa ve kilise doluyorsa, onun kiliseye girip giremediği kimsenin umurunda olmazdı. İşlerin çoğunu onlar yapardı. Tüm temizlik işlerini onlar yapardı. Hatırladığım tüm dekorasyonu onlar yapmıştı. Bütün bunları fark ettiğimde belki on iki yaşlarındaydım. Evet, etkilenmişim, çünkü böyle şeyleri annemle tartışardım, diğer erkek kardeşlerim bunları asla konuşmazdı. Bunun doğru olmadığını söyledim. Kiliseye gitmesi gerektiğini söyledim. Dedi ki, ‘Kiliseme gitmemi hiçbir şey engelleyemez.’... Sanırım bir veya iki defa söyledi, ‘Hepimiz zengin olamayız. Olsaydık, doğru olmazdı bu, hiç kimse işleri yapmazdı hepimiz zengin olsaydık,’ dedi.¹⁰

Thea Thompson, Joseph Arch’ın 1870’lerde ilk ulusal çiftçi sendikasını kurmasına yol açan şeyin benzer bir olay olduğuna işaret etmekte. Bay Mills’in babası da, Arch gibi, sürekli bir işte kalmaktansa, çiftliklerde parça başı kalifiye iş yaparak, her ne kadar bu, bazı dönemler işsiz kalması anlamına gelse de, kendi kendisinin efendisi olmayı yeğlerdi. Yasak bölgede avlanarak ek gelir sağlardı, ama temelde halinden memnun biriydi ve bu

Resim 4.4 Herkes tarafından ‘Doc’ olarak bilinen ve 1965 yılında hurda toplarken kalp krizinden ölen, West Yorkshire’dan Batley’li Percy Grundell. Bir tip olarak Grundell’ler birkaç kuşak boyunca tanınırdı ve birçok yerel hikâyede de adları geçer. Percy Grundell arada bir dokuma fabrikalarından iş almak zorunda kalsa da ‘Kaptan’ adlı midillisiyle sokaklarda kendi kendinin patronu olmayı daha çok yeğlerdi.

Büyükbabası bitkisel ilaçlar satarak, potansiyel müşterilerine nasıl ‘evin[in] penceresinden dışarı o güzelim kırlara baktığı[n]da, şifalı bitkileri gördüğü[n]ü anlatırdı...’. Aslında penceresinden baktığında güzel bir manzara dışında her şeyi görebileceği bir gecekondu mahallesinde oturuyordu. Doc’un babası, sokaklarda hepsi örme sepetlerde satılmak üzere muzdan çiroza kadar eline ne geçerse seyyar olarak satardı. Batley’de Doc’la ilgili hâlâ bir sürü hikâye olmakla birlikte, pek çok akrabanın hâlâ hayatta olması ve bunların bir gün basılabileceğinin bilinmesi, hikâyeleri anlattırmayı zorlaştırmaktadır. Bu, iç içe geçmiş bir toplulukta çalışmanın, tarihçiler için fırsatlar kadar, zorluklar da çıkarabileceğinin açık bir örneğini oluşturur.

da onun isyankârlığının sınırıydı. Oğlu her şeyi olduğu gibi kabul etmek zorundaydı. Arch gibi, kendilerinden beklenen riayeti gerçekten kabullenemeyenler, sayıları az olmakla birlikte statükoyu tehdit etmekteydiler. Ancak, tesadüfen bir araya gelmiş herhangi bir grubun, sayıları az olsa bile, önceden belirlenmiş bir kalıba uymaları beklenemez ve çocukluktan itibaren yıllarca eğitim görmüş olmaları, isyan olasılığını azaltsa bile, tamamen hizaya getirilemeyen insanlar her zaman olacaktır. Bunlar baskı altında tutulabilirler elbette, ya da gerekirse zor kullanarak uzaklaştırılabilirler, ama tam da baskı uygulaması gerçek toplumların sahip olması gereken uyumu yıkıcı bir nitelik taşır. Bu durumda, memnuniyetsiz olanları toplu-

ma ayak uydurma konusunda ikna etmek, çok daha etkili bir yöntemdir. Üstelik, bireycilik genel olarak hiç de teşvik edilmezken, bir *tıp* olarak genelde hâkim bir imajla başa çıkma konusunda yeterince kararlı olan birkaç kişinin ilginç olduğu düşünülür ve onlara dokunulmaz. Kötü davranma konusunda belli bir sınır vardı, çünkü özellikle gemi azağı alma tehlikesiyle karşılaştıklarında gelecek kuşaklara çok kötü örnek olmaktaydılar. Örneğin East Riding’de sezonun en iyi zamanlarında, ya da diğer emek yoğun işlerin yapılması gerektiği zamanlarda işgücünün yetersizliği, çiftçileri, hasat zamanı isteyen herkesi işe almak zorunda bırakıyordu, ki bu da ülkeyi boşta gezenlere bırakıyordu. Bay Johnson, çiftlikte hiç kimsenin istemediği işlerden birinin kurum atma işi olduğunu hatırlıyor:

Buğdayın üzerinde, buğdayı gübrelemek için kullanırlardı kurumu. Satın alınması gerekirdi. Ama bu berbat bir işti bu iş, kurum içinde çalışmak. Aman tanrım.... Ve bu kurumu tohum gibi saçtırlardı. Oranın işçisini bunu yapmaya ikna etmek için çok çaba harcamaları gerekirdi. Çünkü ... [torba] bir düşerse, yani, havaya uçuşurdu, dikkatli olmak zorundaydın. Yani şimdi, bu adam, tarlaya kurum atmaya gittiğinde, eski elbiselerini giyerdi ve işi bitirmeden eve gitmezdi. Bu elbiseler içinde çiftlik ambarında veya başka bir yerde uyurdu ve yemeğini çiftlik evinden verirdi. (Kaset 15/2)

Bay Baines şöyle demektedir: ‘İşleri bittikten sonra asla yıkanmazlardı... Tamirciydiler ve gerçekten, -bilirsiniz kara kara parlarlardı- kuruma boğulmuşlardır. Yiyip içtikten sonra sadece ağızlarını silerlerdi.’ (Kaset 9/1) Bay Playforth, Bay Rispin ile konuşurken, atlarına yasak lezzetli şeyler almak için boş zamanlarında dış çiftlik binalarının altını üstüne getiren genç at bakıcıları için, bunun korkunç bir şey olmuş olabileceğini hatırlamakta:

Bay P: Ben Harpham’dayken, saman gibi şeyler saklamak için... bir yerimiz vardı ve tahıl ambarı için birkaç basamak çıkmak gerekiyordu. Yani tüm tavuk çerçöpünü ve bu tür şeyleri orada yukarıda tutardık. Kapıya gelen her serseriye, böyle derdi, ‘Hadi, içeri gir’ derdi, ‘ve içerdekileri ateşe verme, ama geceyi geçirebilirsin’... Beş buçukta kalkardık sabah ve biraz arpa veya başka bir şeyler almak için yukarı çıkardım ve bir şeye takılır tökezler, ve genellikle çok şaşırırdım: Bir çuvalın içinde bir serseri... O da çok korkardı ve tabii ben de! Orada bir ışık olması mümkün değildi, yani yukarıya ışıkla gidersen ne yaptığını bilirdi, anlıyor musun, içeri girdiğinizde, anlıyor musun...

Bay R: Ha evet, hasat zamanı size uğrayan çok serseri olurdu, sokaktaki adamlar, anlıyor musun ... dilenmeye gelirlerdi... Biraz bir şeyler verirdik kendilerine yemeleri için ve içeri alırdık -onları içeri kilitlerlerdi her zaman, her zaman kilitlerlerdi... Onlara çuvalar verirdi, onlar da bunlardan kendilerine yatak gibi bir şeyler yaparlardı, işte, çuvalara girerlerdi, değil mi. İşte, biri var-

da, benim oturduğum eve gitmiş ve ertesi gün, yani, gittim ve kapıyı açtım, kapıyı açtığımda iyiydi ve biz kahvaltı yapmaya gittik, işe gittim. Ancak ... karına söyler, benim de, onun da kahvaltı yapması gerektiğini söyler! O da inanmıştı ona! İnanmıştı kendisine! Ah.

Bayan R: Dedim ki ‘Ne diye bu adamı kahvaltıya buraya yolladın?’ ‘Onu ben yollamadım’ dedi. ‘Ustabası kahvaltı yapmanızı söyledi, dedi’ dedim.

Bay P: Ne biçim insanlarla uğraştığınızı gösteriyor, anlıyor musun, uğraştığınız.... Bugün böyle şeyler pek olmaz.

Bayan R: Bir gece altı kişiyi içeri aldığımızı hatırlıyorum. (Kaset 22/1)

Yaşlılarla konuşmak, bu tür hikâyeleri neredeyse kaçınılmaz olarak gündeme getirir ki, böyle insanların artık olmadığını buna eklememiz gerekir. Bu kişi aslında, etraflarındaki açıkça daha geleneksel insanlar kadar, bir boşluğu doldurma işlevi görmekteydi ve bugün bu tür işlevlerin çoğu için olduğu gibi, pek çok ortamda bunun hiçbir işlevi yoktur. O zamanlar vardı, çünkü böyle bir davranış kimse için bir tehdit oluşturmazdı ve hayata biraz neşe katardı. Bir yıl boyunca üçra yerlerdeki çiftliklerde izole bir şekilde yaşamış olan ve genellikle eğlenme olanağına sahip olmayan çiftlik işçileri, yeni bir çehre görmenin ve ülkenin diğer kesimlerden haberler duymanın tadını çıkarırlardı. Antrim, çocukluğunun bu serserilerine hayrandı ve onlarla ilgili bir kitap yazdı: *The Yorkshire World Rangers* (Driffield 1981) [Yorkshire’nın Dünya Gezginleri]. Onların lakabını kendi kitabına isim olarak seçmişti. Antrim, Sledmere’den, 1914 yılında bölgenin en geniş topraklarına sahip olan ve bölge halkı içindeki yeri konusunda özellikle güçlü bir bilince sahip olan Sykes ailesindendi. Kuşaklar boyu, ailenin servetine uygun bir unvan kullanmayı reddettiler. Sir Tatton Sykes (1772-1863), serserilerle birlikte sosyal yapının diğer ucunda yer alan tipik bir zengin egzantrik olarak kabul edilebilir. Ancak üst tabakadan olması, sonuçlarına katlanması gerekmeden son derece taşkın olabilmesi anlamına geliyordu. Yorkshire ağzıyla konuşmayı her şeye tercih etmekteydi ve sıkça sıradan kıyafetler içerisinde, yol işçilerinin ve malikânesinin etrafında bulunan insanlar arasında görülebiliyordu. Atlara tutkundu ve at biniciliğinde öylesine inanılmaz başarılar elde etmişti ki bunlar ölümünden çok sonra hâlâ konuşulmaktaydı. Sledmore House’un kapısının arkasına bir zil asmıştı ve zili çalan herkese yemek verilmesi yönünde talimat vermişti. Sledmore’dan uzak yerlerde bile bu, bir aile geleneği haline gelmişti. Angela Antrim normalde hiç tanımayacağı insanlarla bu sa- yede tanışmıştı.

Arada bazı dolaysız alıntılar bulunsa da, malzemenin çoğu sözlü olarak toplanmak zorundaydı. Kitaba adını veren Gezginler’in düzenli buluşma yerleri ve kendilerine ait bazı sosyal yapılanmaları vardı, ama açıktır ki bun-

ların birçoğu bugün akıl hastası olarak sınıflandırılırdı. Erkeklerin yanı sıra kadınlar da vardı ve normalde kendilerini belli bir yerde tutacak bazı yeteneklere sahiptiler. Örneğin birisi muhasebeci olmuştu, düzenli olarak ve uzman bir şekilde çiftçilerin hesaplarına bakmaktaydı, ama bu işle rutin olarak başa çıkamazdı. Kriz dönemlerinde bunların sayıları artardı ve 1970'lerin sonlarında hâlâ bir iki tane vardı. O zamanın akıl hastanelerinin tedavi konusunda yapabilecekleri çok az şey vardı ve buraları yanına yaklaşılmaz, korkunç yerlerdi. 'Dünya Gezginleri'nin kendi yaşam biçimlerini kurumsal yardıma tercih etmiş oldukları açıktır, çünkü bağımsızlıklarına ve genelde yaşamlarını sürdürebilecekleri kadar paraya sahiptiler, ancak bu tür iddialar kolayca, gerçek sıkıntıları görmeyi reddetmek için üste çıkan ve kendi kendini besleyen meşrulaştırmalara dönüşebilir. İnsanlar özellikle köy delisi kimliği gibi bazı kalıplaşmış kimliklerin tuzağına düşebilir.

Toplumlar bu konumdaki insanlara karşı hoşgörülü olabilir ve onlarla ilgilenebilir, hatta görünüşteki zalimlik, hiçbir kurumun asla sunamayacağı bir aitlik duygusu sağlayabilir. Bir keresinde bir adamla çalışmıştım. Birinci Dünya Savaşı sırasında doğmuş olduğunu tahmin ettiğim bu adam tüm ömrünü Durham bölgesinin bir köyünde güçlü bir topluluk duygusuyla geçirmişti ve bana, kendisinden biraz daha genç olan bu tür bir adamla nasıl alay edildiğini anlatmıştı. Bu adam bir kazada ölünce, tüm köy cenaze merasimine katılmış, ve onu bildikleri herkesten çok daha iyi uğurlamışlardı. Bir hastanede veya kurumda daha mı iyi hizmet edilirdi kendisine? Şu sıralarda, hastalarına bakmayı beceremediklerine inanılan akıl hastanelerinden insanları çıkarmanın bir yolu olarak toplum içinde bakım öne sürülmektedir. Ancak çok sık olarak, hiçbir topluluğun üyesi olmadıkları için bazı eski hastaların toplumun dışına itilmeleri gibi sonuçlar da doğmaktadır, bu nedenle bunlar gerçekten hassas konulardır. Benim kesinlikle bir cevabım yok, sözlü tarihçilerin daha ileri araştırmaları bu mevcut tartışmaya gerçek bir katkıda bulunabilir.

Kısa bir süre önce, bu tür araştırmalar üzerine uzmanlaşmış, tanınmış bir sözlü tarihçi olan Stephen Humpries tarafından kotarılan, tamamen sözlü tarih üzerine kurulu *Out of Sight* [Görüş Alanı Dışında] adlı bir televizyon dizisi, durumu fark etmemi sağladı. Engelli insanların anlattıkları, çok da uzak olmayan bir geçmişte, önyargı, korku, devlet dairelerinde kötü muamele ve sorunlara yönelik herhangi bir çabanın olmayışına ait bir listedir. Sağırılık kadar basit sorunlar bile bazen yıllar sürecektir olan gereksiz acılara yol açabilmekteydi. Bunun sonucu olarak tüm bir ömür mahvolmaktaydı ve eğer ebeveynler ve toplumlar yardım etmezse, devlet hizmeti de pek bir şey yapmaz. Özel okulları ve merkezleri geleneksel kaynaklardan inceleyen herhangi bir kimse, çalışmasını, hizmeti sunanların

kayıtlarına dayandırmaya mecbur kalacaktır ve bu iş harcanan paraların ve yaptırılan yerlerin sürekli artış halinde olmasından etkilenecektir -önceki yılların modası geçmiş yaklaşımlarına karşı kaçınılmaz olarak temkinli olsa bile. Sözlü kanıtlar tüm bunları yerle bir eder. Yardım edildiği düşünülen insanlar, aslında ihtiyaçlarıyla pek ilgisi olmayan veya tamamen ilgisiz şekillere zorla sokulmuşlardır. Çoğu, kendilerine yapılanların, onlara yardımcı olmaktan çok zarar verdiğini düşünmekteydi.

Konuya son vermek için uygun bir nokta. Bu tür hizmetlerde çalışmış olan çok sayıda insan söz konusu sonuçlardan kuşkusuz rahatsız olacaktır. Onların da anlatacakları hikâyeler vardır; bunlar da toplanmalı ve dinlenmelidir, ama öncelik, bu hizmetlerin alıcısı olanlara verilmelidir. Söyledikleri bizi rahatsız ediyorsa, onları yakından dinlemek ve gelecek için her şeyi yerli yerine koymak için asıl gerekçe budur. Aynı şey, şikâyetleri genelde dinlenmeyen ve sık sık şikâyetle hakları bile olmadığına inandırılmış olan tüm gruplar için geçerlidir. Sadece ortada açık bir ihtilaf yok diye her şeyin yolunda gittiğini varsayamayız. Toplumumuzun nasıl işlediğini anlayabilmek için, iyi bir hayat sürenlere olduğu kadar, kurbanlara ve fedakârlık yapması gerekenlere de bakmalıyız.

BEŞİNCİ BÖLÜM

GÜNCEL KONULAR

88

Bir önceki bölümde söz konusu edilen konuların çoğunu, bir bitiş noktası olan saf tarihsel konular olarak kabul etmek ve bu noktadan sonra önemsizleştiklerini düşünmek imkânsızdır elbette. Bu konuların hepsi hâlâ gerginliklerin ve tartışmaların, bazen de açık bir çatışmanın kaynağı olmaya devam eder. Tarih sürekli olarak etrafımızda serpilmektedir; şimdi olan bir şey kesintisiz bir şekilde geçmişe uzanan bir sürecin parçasıdır ve geçmiş olarak bildiğimiz şeyden yola çıkarak tahminler üretmek geleceği şekillendirmemize yardımcı olmaktadır. Bu ülkeye göçmen olarak gelmiş olan insanlar için doğdukları ülkeden farklı bir ülkede bulunma deneyimi, ancak ölüm veya geri dönüşle son bulur ve çocukları ebeveynlerinin ülkesini görmemiş de olsalar, kültürlerinin en azından bir parçasını devralırlar. Bir önceki bölümde Rusya'daki köyünü tasvir eden İvan, bu ülkeye savaştan sonra gelmiş, ve Dolly ile Evli olan Frank olarak 1970'lerin ortasında Manchester'da yeni bir yaşam kurmuştu.

Frank şimdi Partington'daki Ship Canal'ın karşı yakasında bir kooperatifin margarin fabrikasında çalışıyor, Dolly ise Partington'da People's Rights Office'de [Kamu Hakları Bürosu] çalışan yerli dört kişiden biri. Frank sendikanın şube toplantılarına katılıyor, Dolly ev işlerine bakıyor ve evlerinde onların yanı sıra iki büyük çocukları, Dolly'nin annesi ve erkek kardeşi yaşıyor. Frank farklı makinelerde, vardiya usulü çalışıyor. Maaşını çoğaltmak için fazla mesai yapıyor ve her gün birkaç saatini yolda geçiriyor: Kooperatif, kuş uçuşu sadece birkaç mil uzakta, ama kanalın üzerinde ne doğru dürüst bir köprü var ne de onu asıl yoldan götürecek bir otobüs.¹

1 *Lifetimes: Something in Common*, Manchester Polytechnic Institute of Advanced Studies, 1975, s. 1.

Frank Rusya’da siyasetle ilgili değildi, ama hem o hem de Dolly bir kira grevine ve ait oldukları çevre için daha iyi koşullar sağlama mücadelesine karışmışlardı. Çalışmada bu güncel malzemeye büyük bir yer ayrılmış ve normal olay anlatılarının yanı sıra diğer birçok konu gündeme getirilmişti. Örneğin bunlardan biri, Frank’ın iş arkadaşlarının, Britanya doğumlu olmayan, ama yerleştiği bu ülkede radikal değişimleri savunan birine karşı tutumlarıyla ilgilidir:

ERIC: Frank, hâlâ şu şeyle karşılaşılıyor musun -şu sakat [önyargılı] tiplerin ‘Rusya’ya geri dön’ ve bunun gibi şeyler söylemesine?

FRANK: [Sendikadaki] görevlilerden değil, ama iş arkadaşlarımdan defalarca duydum... Açıkça her gün, ... bilirsin işte, bir sohbet ilerleyince ve bir şey işlerine gelmeyince yüzüne vurdukları ilk şey bu oluyor. Herhangi bir şeyle başlayabilir -bilirsin, mevcut bunalım, işsizlik ve benzeri şeyler. Eğer işsizliğin gerekmediğine işaret edecek olsam -siyasetten bahsettiğimizi fark ediyorlar bu durumda, ama onların siyaseti değil bu...

GREG: Sen işte tam olarak ne yapıyorsun?

FRANK: Şu anda çok az şey, çünkü burada ağzını açmak çok tehlikeli.... Dilini tuttuğun sürece harika birisin...

ERIC: Frank, sormak istediğim, aslında, önyargılarla karşılaşp karşılaşmadığındı.

FRANK: Hayır, kişisel olarak karşılaşmıyorum. Sadece hoşlarına gitmeyen bir şey söylediğimde... Genelde ben sadece orada oturur ve kendi işime kafa yormaya çalışırım. Ancak birbirlerine saldırmaya başladıklarında -perde arkasında yapıyorlar bu. Çünkü [maaşlarının artırılmasını isteyen] şu diğer işçiler yenilince, kesilecek olan kendi ödemeleridir aynı zamanda... Bana da laf atarlar, ‘Sadece komünist gazete okursun, başka bir şey de bilmezsin.’ Ve ben şöyle derim: ‘Okusam da okumasam da yine aynı şeyleri söylerim, bilgim var, çünkü *Daily Mirror* ve diğer gazeteleri de okuyorum. Ben diğer tarafı da okuyorum, sizse sadece tek tarafı.’ Ancak Margarin’de başlayalı, pek karışmıyorum, tartışmayı onlara bırakıyorum...

RON: Ne zamandan beri oradasın Frank?

FRANK: On sekiz ay kadar. Çünkü başka bir ülkeden gelen, farklı bir aksana sahip olan, onlara ders veren insanlar... Bu kabullenilmiyor açıkçası.²

Bu toplu oturum neredeyse yirmi yıl geride kaldı ve dünya Frank ve Dolly’nin mücadele ettikleri zamankinden çok farklı bir yer şimdi. Eğer Frank hâlâ yaşıyorsa, emeklidir ve işyerindeki bu etkinlik şimdi onun tarihinin bir parçasıdır, Rusya’daki günlerinin o zamanlar onun için olduğu gibi. Şimdi siyasi düşünceleri o zamanki gibi olamaz, en azından Rus-

ya'daki olaylardan dolayı. Bu şekilde, herkesin kafasında tazeyken malzeme toplamak, açıkça, sözlü tarihin çok iyi bir şekilde kullanmaktır. Neden anılar zayıflayınca kadar beklensin ve anahtar rolündeki kişilerin ölmesi veya kaybolması riskine girilsin? Neden sadece çocukluğunu veya ergenlik çağını o zaman yaşamış olanların anıları kalana kadar beklensin? Olayların, genelde tarih olarak değerlendirilmeden çok önce, gerçekleştiği anda veya hemen ardından kaydedilmesi açıkça daha iyidir. Örneğin, Armthorpe'dan Christine Mahoney'e, 1984-85 yıllarının maden greviyle olan ilişkisi, grevin henüz sürmekte olduğu bir sırada sorulmuştur:

Grevi her yönden destekledim. Toplama, grev gözcülüğü, para toplama, akşam yemekleri, yapılan her işte vardım, her işte. O kadar meşgulsündür ki en çok neyin göze çarptığını fark etmezsin. Ben, mutfakta yemek işini organize eden, hazırlayan, dağıtan altı kadından biriydim, sonra tüm bulaşıkları yıkama ve temizlik işi var. Kolay değil, grevden öncekine göre çok daha fazla, ama müthiş fazla çalışıyorsun, aslında her şey bittikten sonra ne yapacağımı bilmiyorum. Şu andakine kıyasla çok sakın olacak hayat.

Grev ilk başladığında, ben para toplama işinin başındaydım, bu nedenle her hafta düzenlemem gereken bir eşya piyangosu vardı. Gece saat 11'e kadar dışarda kaldığımı bilirim, yatağa girene kadar saat sabahın 1'i veya 2'si olurdu. Bir kadın grubum vardı ve tüm köye bizim bakmamız gerekiyordu. Paranın geldiğini gördüğüm sürece dert etmezdim. Kızım kendi payına düşeni yapar ve en büyük oğlum da kendine düşeni, küçükler kâğıtlar dağıtır, herkes işin içindedir, tüm aile, hepimiz bu işin içindeyiz.

Neden mi yapıyorum bunu? Sadece kendim için değil, hepimiz bunun içindeyiz, sadece tek bir kocan var gibi değil, herkese bakmak söz konusudur ve bir köyde olması gereken de budur. Bir madenci köyünde herkes birbirinin yanında olur. Ben bunun Armthorpe'daki topluluk üzerinde bir değişime yol açtığımı fark ettim. Hatırlarım, ben küçükken, bir madenci köyüydü, sonra aniden kibirli birtakım insanlar doluştu ve bir tür ayrışma. Evet, şimdi herkes olması gereken yerde, köyde şimdi artık sınır yok. Bence bu grevin getirdiği iyi bir şeydir, beni memnun eden tek şey bu, herkes hep beraber olması gereken yola döndü. Şimdi etrafta yüzlerce arkadaşım var, beşimiz bir paket unu paylaşabiliriz, arkadaşımıdır onlar, ama grev sırasında önceki sözümona arkadaşlarımı yitirdim. Bu iş geçtikten sonra şükran borçlu olacağım kimse yok. Kocanın ailesi, biri bile yardıma gelmedi, yalnız kendi annem, ama onun durumu hepimizinkinden daha kötü, üvey babam bir madencidir, yalnızlar, yani hiçbir şeyleri yok. Ama bende kalacak en iyi anı, grevin insanları bir araya getirme şekli ve bu çevrede edindiğim yeni arkadaşlarım olacak.

Fedakârlıklar, aman Tanrım, anlatamayacağım kadar çok. Başlangıçta hiç kömür, elbise, ayakkabı yoktu. Kocaman büyük devasa bir köpeğim var, yemeğinin yarısını kıstık, ama ondan vazgeçmeyeceğim... Bence, her şey bittikten sonra, birçok tavır değişmiş olacak. Kadınlarla grev gözcülüğü nöbetindeydim

ve bu kadınlar bir daha asla eskiden olduğu gibi yaşamayacaklardır. Birçok erkek bundan hoşlanmıyor ve kadının yerinin evi olduğunu düşünüyor, ama o modası geçmiş alışkanlığa sahip olan kadınların çoğu şimdi değişti artık. Ayrıca polisle yaşadıklarımızın etkisinden kurtulmamız için yıllar geçmesi gerekecek. Her şey söylenip, her şey olup bittikten sonra, yine bu köyde yaşamak zorunda olacaklar ve bir daha hiçbir şeyin aynı olacağını sanmıyorum. İki hafta önce oğlum tutuklanmıştı, madenci değil, ama bize yardım ediyordu. Polis onu almaya geldi. Neredeyse ben de onunla birlikte alınacaktım. Grevle ilgili en kötü anım, ağustosta ayaklananların köyde yakalanmaları.

Bazen grevden bıkmıyoruz, ama hepimiz aynı gemideyiz, bunalımları aşma konusunda birbirimize yardım etmeliyiz. Oturup başkalarıyla konuşuyoruz bunları. Grev çok uzun sürdü ve evde gerginliklere yol açmakta. Üç hafta önce ayrıldık, ama sadece birkaç gün için, yirmi bir yıldır birlikteyiz ve bu benim ilk grevim değil. Yani daha önce de tartışmıştık demek istiyorum.

Birkaç gün sonra Noel ve çocuklar bu seferkinin aynı olmayacağını biliyor. Her birine birer hediye alabilirim ancak, bunun farkındalar, ama ne kadar büyük olurlarsa olsunlar üzüyor bu onları. Yine de, Noel'imizi onlar geldikleri yere döndüklerinde kutlayacağız, çocuklar bunu biliyorlar. Onları rahatsız etmiyor, fena değillerdi şimdiye dek. Masamızda yiyecek bir şeyimiz olacak.³

Bunlar grevin, henüz sürmekteyken, medyada fazla ilgi görmeyen bo-yutlarıdır ki geleceğin tarihçilerinin bunları geleneksel kaynaklardan çıkarabilmeleri beklenemez. Christine Mahoney spontan bir şekilde şu konuları gündeme getiriyor: Toplulukların doğası, nasıl işledikleri, aile rollerine karşı tutum, başka bağlamlarda gördüğümüz ve bu tür olayların geleneksel tahlillerinde gözden kaçırılan her şey. Toplulukların bugünün bireyci dünyasıyla nasıl iç içe geçmiş olduğunu ve çatıştığını gösteren bu bilgiler, daha geniş bir alanla da ilişkilidir aynı zamanda. Raphael Samuel, Barbara Bloomfield ve Guy Boanas tarafından yayıma hazırlanan *The Enemy Within* [İçimizdeki Düşman], bu nedenle geleceğin tarihçileri için tanrının bir armağanı olacak ve bu çalışmanın dayandığı kaset kayıtları için aynı şey çok daha fazla geçerli. Eğer bir olayla ilgili olarak yıllar sonra toplanmış sözlü tanıklıklarla ilgili gerçek ve kanıtlanmış bir sorun olursa, o da bu grev gibi belli olaylarla ilgili anıların karışılabilmesidir, ki bunun nedeni sadece unutmak değildir; örneğin bu olay anılarda 1970'lerin daha önceki iki greviyle karışabilir ya da mitolojikleşebilir. Bu tam bir kayıp değildir, çünkü bu tür anıların yeniden şekillendirilme yöntemi, bizim için, bir topluluğun kendi geçmişine bakışıyla ilgili değerli bilgiler sunar, ama gerçek-

3 R. Samuel, B. Bloomfield ve G. Boanas (ed.), *The Enemy Within: Pit Villages and Miners' Strike of 1984-85*, Routledge & Kegan Paul, 1986, s. 177-79.

leri karşılıklı kontrol etme konusunda çok emek gerektirir ve her zaman yine de bir parça şüphe kalır.

Bilgiyi sıcaklığına toplama yoluyla, çarpıtmalardan kurtulamıyoruz, çünkü konuştuğumuz insanlar dürüst davranmakla birlikte yanılabilirler, gerçeği söylemenin getireceği, cezai suçlardan dolayı koğuştırmaya uğramak gibi durumlarla karşılaşmaktan kaygı duyabilirler ve içlerinden onaylamadıkları bir şeye iyi bir kılıf uydurabilirler. Ancak bu her tanıklık için geçerlidir ve bunlar, yıllar sonra toplanacak olan sözlü malzemeleri çok iyi bir şekilde tamamlar. Bunları bir araya getirirsek, algılamamızın nasıl değiştiğini görür, efsane yaratma sürecini canlı olarak izleyebiliriz. İkinci Dünya Savaşındaki Yıldırım Saldırıları hakkında, Tom Harrison'un *Living Through the Blitz* [Yıldırım Saldırılarını Yaşarken] adlı çalışmasında bu tür bir şey gerçekleştirilmişti. Bu sözlü tarihe değil, ama Yıldırım Saldırıları sırasında, Mass Observation [Kitle Gözlem] örgütü için sıradan insanlar tarafından yazılmış raporlara ve günlüklere dayanır. Kimse güncel izlenimleri kasetlerde toplamadığı için, sahip olabileceğimiz en yakın şeyler bunlardır. Tom Harrison, kitabın *Down Memory Lane* [Anılar Geçidinde] başlıklı kısa bir bölümünde, insanların o zaman sahip olduklarına inandıkları tutumları ve olaylarla ilgili anıları, 1970'lerde hâkim olan versiyonlarla karşılaştırmaktadır. Oldukça yoğun bir -bilinçsiz de olsa- yeniden yazma süreci yaşanmıştır ve Harrison da bunu genelde sözlü tarihe saldırmak için temel almaktadır. Aslında, meydana geldiği andan itibaren sürekli olarak kamuoyunun ilgisini çeken ve yerel olduğu kadar ulusal düzeyde de nitleştirilmiş olan bu olayın doğası dikkate alınacak olursa, bu haksız bir davranıştır. Ayrıca, kullandığı modern malzeme genelde, sözlü tarihin başvurmayaacağı az sayıda insandan gelmektedir. Anıların uyarlanması konusundaki temel düşüncesi tartışılmaz, ama bu, sadece o zamana ait kayıtların mevcut olması nedeniyle bu kadar açık bir şekilde kanıtlanabilir bir şeydir.

Toplama işinin bir sürekliliğinin olduğu durumlarda, kanıtlara gerçekten dinamik bir unsur katabiliriz ve anlık fotoğraflardan çok, bir sinema filmine benzer bir iş çıkarabiliriz. Normalde, insanlara, uzak geçmişten, sonuçları bilinmekte olan olaylarla ilgili sorular sorarız ve olaylar gelişirken neler düşündükleriyle ilgili olarak anımsadıkları şeylerin olayların sonuçlarına dair bilgilerden etkilenmesi kaçınılmazdır. Aynı insanları belli aralıklarla kasete kaydetmek, giriş çıkışlar, yanlış anlamalar ve belli kararların niçin verilmiş olduğu ile ilgili daha bütünsel bir tablo sunar. Örnek olarak, Iris Preston'un, madencilerin grevinin ardından Nisan 1986'da dile getirdiği görüşlere bir bakalım:

Moraller bozuk... birçoğu için... çünkü bu yıl evlerine mal oldu... erkeklerin

mahkûmiyetine, işlerine, evlerine, eşlerine mal oldu ve gelecek iki yıl yapacakları şey, çalışmak olacak, daha fazla çalışmak, bu yılı denkleştirmek için daha fazla çalışmak. Oğluma ‘Bir daha greve gider miydin?’ diye sorduğumda, ‘Eğer toplumumuz ve daha iyi standartlar için bir mücadele olursa yeniden mücadele ederim, birçoğumuz eder’ diyor. Ama bu, onarım yapmak, ev yapmak veya herhangi bir şekilde yaşamlarını sürdürmek için büsbütün ağır işlerle dolu yıllar geçirecekleri gerçeğini değiştirmez, bu nedenle, insanlar ümitsizler.... Bazen az sayıda oluruz, sekiz kadar -bu Sheffield kadınlar grubudur- ve neden? Çünkü kadınlar dışarı çıkamaz, çünkü erkekler fazla mesai yapıyor...

Grev sırasında, insanlar, grevden sonra her şeyin değişeceğini söylüyordu, köydeki kadınların artık bir daha aynı olmayacağını. Bu doğru mu?

Bazı açılardan doğru değil, erkeklerin kadınları da sendikadaki işlere dahil etmesi gibi. Kadınlar tam bir yıl boyunca erkeklerin yanı başında mücadele ettiler, ama sendika işi hâlâ yalnızca erkeklere açıktı...

Bir örnek ver.

Ha, Bevercotes’lar greve gittiğinde Lance bana ‘Bevercote’lar grevde’ dedi. ‘Sendika toplantısı oldu mu?’ dedim. ‘Evet’, ‘Ne dendi?’, ‘İşte, yine eylem yapıyoruz.’ ‘Evet de, ne demek istiyorsun, grev eylemi mi?’ ‘Anne bu sendika işi’ dedi. Çenesinin üstüne bir tane yapıştırabilirdim. Bu sadece sendikanın işi değil, bu hepimizin işi. Biz kendi işimiz yaptık bunu.... İşte, bizi grev gözcüsü saf-larına aldıklarında ve canı gönülden sunduğumuz yardımı kabul ettiklerinde bunun bizim işimiz olmasına izin vermişlerdi. Grev sırasında bir sendika toplantısı olmuşa her konuşma eve taşınır ve tartışılırdı, eşler de orada oturur her söze katılır ve tartışılırdı, ama şimdi her ne kadar sahte bir bağlılık gösterisi yap-salar da, sanırım çok sayıda erkek, eşinin bulaşığa geri dönmesini istemektedir. Sanırım çoğu yeni eşlerinden korkuyor, aşırı başkalaştığımızı düşünüyor gibiler.

Çok sayıda kadın grubu dağıldı. Bazıları grev yenilgiye uğrayınca yok oldu. Bazı kadınlar normal yaşamlarına dönmek istedi... grevi unutmak istiyorlardı. Bazıları için bu çok travmatik olmuştu ve bazıları içinse şimdiye kadar yaşadıkları en iyi şeydi.⁴

Grevin sonrasını takip etme oldukça öğretici olurdu; özellikle, olaylar, grevcilerin en kötü kâbuslarının ötesine geçmişken. Bu tür bir proje mümkün olduğunca kapsamlı olmalıdır, ama bazı şeyler olanaksızdır: Maden grevi gibi bir olay sırasında polis herhangi biriyle konuşma olanağı vermez, yaptığı ve karar verdiği her şeyi kaydetme konusunda, bilgi toplayanlara açık çek veren Ulusal Maden İşçileri Sendikası liderliğinin sunduğundan daha fazlasını sunmaz. *The Enemy Within* kuşkusuz parti-zan bir niteliğe sahiptir, ama grev sırasında çalışan ve Demokratik Maden

İşçileri sendikasının kuruluşunda yer almış veya sendikadan etkilenen bazı işçilerin anılarını kapsıyor. Nottinghamshire'daki Bentinck Colliery [Bentinck Maden Ocağı] şube sekreteri Colin Bottomore'un kiler gibi:

Başlangıçta grevden yanaydım, çünkü tabii ki ben ve sendika komitesinin diğer üyeleri, grevden önce söz konusu olan her grev oylamasını etkilemeye çalışmıştık. Yani grevden yana.... Ama toplantı yaptığımızda ortamdan belliydi ki insanlar grevi desteklemek istemiyorlardı. Toplantıya katılan 500-600 kişinin arasından hiç kimseyi duymadım, orada bulunanlar arasında grevden yana konuşan hiç kimse yoktu... ve sonra, Nottinghamshire'a girdikleri ilk günden itibaren söz konusu olan, grev gözcülüğündeki şiddet eylemleri nedeniyle grev yapanlara karşı tavırları sertleşti. İlk vardiyada Bentinck'e geldiklerinde, yirmi otuz gözcüyle konuştum; kantinde hepsine bizzat birer bardak çay ısmarladım, o kadar yakındı arkadaşlığımız. Ve sonra ... saat on buçuk gibi... hemen yolun yukarısındaki birahaneden elli altmış kadar gözcü kovulmuştu ve dışarı çıkar çıkmaz şiddet başladı, işe gidenlere karşı şiddet, tarlalarda koşan insanlar, gruplar halinde kovalamacalar, insanları kapıdan kovalama ve insanları yola itme. Ve o andan itibaren onlarla hiçbir ilgilim olmasın istedim...

Grevciler arasında duymuş olmanız gerçekten bariz sıkıntılar konusunda nı-sıl tepki gösterdiniz?

Grevci madenciler arasında herhangi bir sıkıntıyı duymadık, tam tersini duyduk, çünkü bana sonradan anlatılan hikâyelerin hepsi çalışmakta olan insanlar tarafından anlatılmıştı ve onların tavrı benim tavrımı sertleştirmekti, anlıyor musun? Şu gerçeği de biliyordum ki her akşam lokaldeydiler, her akşam yemeği için, yani para açısından o kadar sıkışmış olamazlardı, özellikle belli grevciler. Karıma karşı uygulanan şiddet nedeniyle onlara karşı belli bir oranda sertleştim, çünkü biri çşimi şchirde durdurmuş ve üzerine tükürmüş ve bir otobüs durağına itmiş ve birtakım kadınlar gelip onu kurtarmak durumunda kalmışlar...

Sizce, bu hafta [Demokratik Maden İşçileri Sendikasının kurulmasıyla ilgili] seçimde ne olur?

Benim için ve herhangi biri için bu sadece bir tahmin meselesidir. Bence, Nottinghamshire'dan destek gelecektir. Benim görüşüm kendi içinde çelişkili sanırım. Altı ay önce hizipçi sendikayla benim işim yok derdim. Ancak şimdi oyumu onlara vereceğim. Gurur büyük bir rol oynuyor. Ben hep sendikamda söz söyleme hakkım olduğunu sanırdım.⁵

Tarihçi, hem kanıtlar arasındaki çelişkileri hem de bu bakış açısının diğerlerinin yanına koyulduğunda ortaya çıkan yorumlar arasındaki zıtlıkları kabullenmeli, mümkün olduğu yerde bunları uzlaştırmalı, mümkün olmadığı yerdeyse açıklamalı, bir kenara atmamalıdır. Meselenin ne oldu-

ğunu anlamak istiyorsak, tarafların her ikisinden de alınacak sözlü tanıklık esastır. Ancak koşullar, söylenenlerin taraflara ne kazandırıp ne kaybettirebileceğine bakarak, taraflardan birine veya diğerine ağırlık vermeye neden olabilir. Sözlü tanıklığın gerçeğin kendisi değil, sadece bir kanıt olduğunu tekrarlamakta fayda var. Maden grevi gibi bir olayda çatışma özellikle barizdir, ama ortalama bir sözlü tarihçiyi daha çok ilgilendirmesi beklenecek, daha az sorunlu konularda bile farklı bakış açılarının mevcut olması söz konusudur. Bir halk merkezi için yapılan bir kampanya gibi, karar süreçlerini canlı olarak kaydetmek, basit görünen konuların bile sonucunu etkileyen çok sayıda görüşü yansıtmak anlamına gelir. Normal bir çözüme ulaşma olasılığını tehlikeye sokmamak üzere, görüşmeler sırasında tam bir gizlilik sözü verilmiş olduğu sürece ve daha sonra kayıtlar hassas bir şekilde kullanıldığı sürece, denemeye değer. Bazı görevliler katılmayı reddetse de, kısmi olarak devam etmeye değer. Önemli iş kararlarını izlemek de gerçekten çok aydınlatıcı olabilir, ama bu riske girecek çok az şirket bulunur.

İşler beklendiği gibi gitmezse, elbette bu tür bir çalışma öngörülen yönere gidebilir, bu da sonucun en aydınlatıcı olduğu durumdur genellikle. Eamon Dunphy, 1973-74 sezonunda Millwall takımında profesyonel futbolcuyken yaşadığı deneyimleri günlük olarak kapsamlı bir şekilde kasede almıştı. Takımı güçlü olan ve iyi bir sezon geçiren kulüp, Birinci Lige çıkma konusunda kendinden çok emindi, bu nedenle Dunphy'nin anlattıklarının yüceltici olması, bir başarı kaydı olması bekleniyordu. Ancak başından itibaren Millwall'un hiçbir işi yolunda gitmedi. Ortaya çıkan kitap, normalde iç gerginliklerin içtenlikle üstüne gidilmesinden sakınılmaya çalışılan bir spor dalında, kişisel bir görüşü yansıtan bir anlatı olarak son derece büyük bir içtenlikle yazılmıştır ve bu kitabı, başkaları tarafından yazılan sayısız futbol otobiyografisinden ayrı bir konuma getiren bir gerçekliğe sahiptir. Eamon Dunphy giriş bölümünde şöyle demektedir:

Scunthorpe oyuncularından bazılarıyla konuşurken, *The Guardian*'da yayımlanmış olan yazılardan bazılarını okumuş ve kendilerini bunlarla özdeşleştirmiş olmalarını görmek... çok hoşuma gitti. Kendilerini bu kitapla özdeşleştirmiş olmaları ve her oyuncunun en sevdiği bölüm olarak farklı bir pasajı seçmiş olması, yazılanları son derece doğrulayıcı.

Sergilenen duygular genellikle hamdır. Hissettiğim gibi yazdım, sonradan yazının sağlayacağı yarardan mahrum olarak. Bazı bölümler uzlaşmaz ve ırsiyonel bir niteliğe sahiptir. Ama yaşamın doğası da öyledir ki, kendime bir rasyonellik lüksü tanısaydım, tam da incelemek istediğim şey belirsizleşecekti.

Şimdi, aradan iki yıl geçtikten sonra, sayfaları karıştırdığımda, utanç verici bir sürü şey görüyorum. Acaba bu art niyetli bağnaz küçük adam, aslında ras-yonel, açık görüşlü, hoşgörülü olan ben miyim?⁶

Günlüğün tonunda, bir şeylerin ciddi bir şekilde yanlış gittiği görül-
duğünde, başlangıçtaki sakin ve güvenli ortam değişmekte ve takımın
kötü yolda olduğunu kabul etmek zorunda kaldıklarında neredeyse bir
panik havası hâkim olmakta. Dunphy'nin kendisi de kötü oynuyordu ve
kadro dışı bırakılmıştı:

4 Ekim Çarşamba

Sheffield 3 - Millwall 2

Böylece Sheffield'a gittik. Oyun dışında değildim, on üçüncü oyuncu olarak
gittim. Oyundan önce soyunma odasına gidiyorsun ve gülümsüyorsun ve 'Ba-
şarılar çocuklar!' diyorsun. Ne demek bu? Başarılı olurlarsa sen dışarıda kalır-
sın. Ve dün akşamki gibi yenilirlerse, ne yaparsın? Rol yaparsın. Çünkü koca-
man suratında bir gülücükle içeri girip 'Harika, siz yenildiniz, ben de şimdi ilk
on bire tekrar girebilirim' diyeniyorsun. Herkes üzgün. Ama sen değilsin.
Memnunsun. Böylece sen de içeri girip yüzünü buruşturuyorsun, onlar gibi
üzgünmüşçesine numara yapıyorsun. Ama herkes rol yaptığını biliyor.

Sakatlanan John Sisson ile tribünlerde oturdum. Bazı Millwall taraftarla-
rının arasında da oturdum. Hepsi 'Sen oynamıyor musun, Eamon? Ne bü-
yük özgürlük! Başkasını dışarda bırakmalıydı' diyorlardı. Bir şey diyeniyor-
sun. Ve dışarda kalan herkese aynısını söylüyorlar. Bazılarının niyeti kötü, ba-
zılarının değil.

Maç karmakarışıkta. Berbat. İlk yarı insanlık dışıydı. Kingy bir palyaço gi-
biydi, iki gol yedirdi. Ve Manchester City tarafından izleniyordu. Adamları
maç bitmeden gitti. Ama onlar orada sahadayken ben ne yapayım? Tribünde
oturuyor ve onların kaybetmesini istiyorum, ama bunu gösteremiyorum. Çün-
kü etrafta insanlar var, kazanmalarını istiyormuşum gibi davranmalıyım. Shef-
field gol atarsa havaya fırlayamam. Yapmak istediğim bu oysa. Ve Millwall gol
atarsa, deli olurum, ama havaya sıçramalıyım. ...

Sonra soyunma odasına gittim. İnsanlar çok üzgün bir şekilde ayakkabıla-
rını fırlatıyorlar, çok küfür ediyorlar. Dennis'e baktım. Omuzlarını silkti. Şa-
şırmamıştı. Geçmişe dalmış gibi görünüyordu. Millwall hakkında düşündük-
lerine bir onay daha. Alan'a bakamadım. En yakın arkadaşım benim, ama gi-
demedim. Çünkü hâlâ ayrıydım, yenilginin bir parçası değildim.... Maça çı-
kan çocuklar ve [kulüp yöneticisi] Benny, eğer maçı kazansalardı sevinçlerini
paylaşacaklardı, aynı şekilde şimdi de üzüntülerini paylaşmaktaydılar. Bu
nedenle sesimi çıkarmadım. Oturdum ve ellinci kez programı okudum ve yarım
bardak bir çayı sıkıca tutmaya çalıştım. Benny başını sallayarak ortalıkta dola-

şıyordu. Bana söylemek istediği ve benim ona söylemek istediğim hiçbir şey yoktu.⁷

Dunphy 28 Kasım'da Charlton Athletic'e transfer oldu -sadece dört ay sonra günlüğün kesilmesine yol açan, üçüncü lige düşüş. Ancak her şey plana uygun gitseydi ve Dunphy tüm sezonu anlatsaydı, yazdıkları bu kadar açıklayıcı olmazdı. Eğer tüm takım ve kulüp yöneticisi, benzeri günlükler tutmuş olsaydı, sonuç çok daha iyi olurdu, çünkü böylece farklı bakış açıları, çelişkiler ve tamamen kişisel görüşler ortadan kalkardı. Yazılanlar, bu haliyle bile bir spor kitabının bilinen sınırlarını aşmaktadır, çünkü Dunphy'nin sonuç bölümündeki yorumları insanlarla çalışmayı gerektiren her iş için geçerlidir:

Umarım, Charlton'da durum farklı olur, orada sistem doğru kurulmuştur. Çünkü en önemli şey budur. Bir gül gibi. İyi toprakta açar, taş zeminde açmaz. Futbolcular da böyledir. Millwall'da oyuncu vardı, kişilik vardı, arzu ve yetenek vardı. Ancak sistem bozuktur.⁸

Bu girişim, Mass Observation Blitz projesini hatırlatmaktadır, her ne kadar o çalışma banda alınmış bir günlük olduğu için sözlü tarihle daha yakından ilgili olsa bile. Futbol konusunun tarihle ilgili olmadığı savunulabilir, ama futbol ülkenin en çok izlenen sporudur ve bu yüzyılda milyonlarca gencin olduğu kadar, daha yaşlı birçok insanın da eğlence kültürünün büyük bir parçasını oluşturagelmıştır. Devasa bir işletmedir, ama tamamen işletme çizgisinin dışında yürütülmektedir ve tek tek kulüplerin kaderi genellikle adını taşıdıkları bölge üzerinde büyük etki yapmaktadır. John Browlow'un gördüğü gibi, sinemanın tarihi nasıl ihmal edilmişse, çok sayıdaki sansasyonel ve güvenilmez 'gizli hikâye' dışında, aynı şey spor için de geçerlidir. Prömiyer Lig'in kurulmasıyla, büyük para sahibi kulüplerin futbola hâkim olacağı yönündeki açık mesajla, Eamon Dunphy'nin oynadığı Futbol Ligi bir anı olmuştur artık. Eğer tarihin geleneksel tanımının dışında gibi görünüyorsa, o zaman bence bu, tarihin genel tanımının çok dar olduğunun ispatı demektir.

Güncel malzeme toplama işinin epeyce bir kısmı radikal bir havada olmakla birlikte, bu gibi projeler, bunun böyle olmak zorunda olmadığını göstermektedir. Çoğunun radikal olması, bilgi toplayanı kayıt yapmaya teşvik eden şeyin tartışmalı konular olduğunu ve sadece kendisi için ele alınan ve böylece daha dengeli bir kapsam sunan daha fazla proje gerçek-

⁷ *Age*, s. 92-93.

⁸ *Age*, s. 161.

leştirmenin ilginç olacağını göstermektedir. Bu, özellikle yerel tarih grupları için geçerlidir, ama bilgi toplayanlar açık bir şekilde tarihsel bir nitelik taşıyan bir işi bir süre için kenara bırakacakları zaman gerçekleşecektir. Diğer yandan bu durum en çok, bilgi toplayanların derinden ilgi duyduğu bazı olayları, resmi kayıtların ve medyanın yetersiz bir şekilde anlatması durumunda olasıdır. Topladığımız tanıklıklarla ilgili yaptığımız herhangi bir şeyin vaktinin çok çabuk dolması ihtimalinin yüksek olduğunu vurgulamak gerekiyor, çünkü gelecekte insanların bakacakları gibi bakamayız içinde bulunduğumuz zamana.

Tüm bu noktalar, Jill Liddington'ın Greenham Common'daki kadın barış kampıyla ilgili olarak *The Long Road to Greenham: Feminism and Anti-Militarism in Britain since 1820* [Greenham'a Doğru Uzun Bir Yol: 1820'den Bu Yana Britanya'da Feminizm ve Antimilitarizm] adlı kitabında anlattıklarında görülmektedir. Bu, hassas bir konudur, ama o zaman kadınların oy kullanma hakkı da öyleydi. Kampıya doruğundayken ve kadınlara hapisanede zorla yemek verilirken, Greenham'da iki tarafı da tutan bir anlatıma ulaşma olasılığı bugün olduğundan daha fazla olamazdı. Diğer yandan, eğer kadınların oy hakkı davasını destekleyen bir kaydın yapılması engellenseydi, bugün kimse böyle bir şey hakkında iyi şeyler düşünmezdi, ama tartışılmalı konuların inceleme için fazla hassas olduğu düşünüldüğünde bu risk hep mevcut olacaktır. Hükümetin ve medyanın büyük bir bölümünün, Greenham kampına karşı aşırı düşmanlığı ve kampın, genelde tarihçilerin dayandığı bürokratik tutanakları oluşturabilecek herhangi bir merkezi örgütsel yapıya sahip olmama yönündeki bilinçli politikası dikkate alınacak olursa, belki de Jill Liddington'un sözlü malzemeleeri, konuştuğu insanların hedeflerini ve katılımlarının onlar için ne ifade ettiğini gösteren tek dolaysız kaynaktır. Ulusal düzeyde, olayla ilgili görüşlerde denge, kampın aleyhine kaymaktaysa da, Soğuk Savaşın son dönemlerinde bu olay çok önemli bir rol oynamıştı ve kaydedilmeye değerdir. Bu kitabın barındırdığı gerçeklik ile medyanın yarattığı, en azından yarı deli olarak görülen Greenham kadınlarının yırtıcı ve gaddar imajı büyük oranda birbirine terstir.

Amerikan üssündeki cruise füzeleri kullanımını protesto amacıyla yapılan Greenham yürüyüşü (1981 yılındaki 'Yeryüzünde Yaşam İçin Kadın Barış Yürüyüşü' adı verilen yürüyüş) aslında bir fikir olarak başladı, bir plan olarak değil ve yürüyüş, zamanla bu fikrin birkaç insanda uyandırdığı hevesle oluştu. İlk esin kaynağı Galler'den geldi, bu nedenle yürüyüşün başlama yeri olarak Cardiff'teki bir nükleer silah fabrikası seçildi ve kadınlar öncü olmakla birlikte, erkekler de vardı. Kırk kadar katılımcı vardı ve organizasyon işinin büyük kısmını kotaran Ann Pettit olayı şöyle hatırlamakta:

Ve hayret verici olan, [Cardiff'e] gelirken taşıdığımız duygular hakkında sonradan konuşurken... Herkes oraya, orada bulacakları şeyin, değişik konularda uzman kadınlar olacağından emin bir şekilde gitmişti - ya genç, bekâr ve siyasi bilince sahip, ya da kendilerinden daha akıllı kadınlar, ya da daha önce böyle bir şey yapmış kadınlar... Herkes, herkesin kendinden üstün olacağını düşünüyordu.

Ve öyle bir mucizevi keşif yaşandı ki... Birbirimiz için yeni bir keşif vesilesiydik. Çünkü hepimiz etrafa baktık ve benim ilk düşüncem şu oldu: 'Aman tanrım, hepsi ne kadar sıradan görünüyor'. Pek çoğu yaşıyordu. Ve sonra başladım -başladım onlarla konuşmaya... Ve benim gelmesini beklediğim o genç, bekâr, siyasi tipler... Herhangi birinin bu kategoride olduğunu sanmıyorum.⁹

Denise Aaron yürüyüşe sonradan katılmıştı:

Korkuyla fark ettim ki on üç yıldan beri evliydim ve ilk olarak bir yere YALNIZ gidiyordum. Müthiş güzel bir duyguydu... Ama bu güven ve neşe birdenbire söndü... rengârenk, küçük - çok küçük- bir grup kadının Severn Köprüsü üzerinden bana doğru geldiğini gördüğümde... Çeşitli garip kıyafetler içerisindeydiler ve 'Yeryüzünde Yaşam İçin Kadınlar' olduklarını gösteren, solmuş bir pankart taşımaktaydılar... Kızgın sıcakta yarım günlük bir yürüyüşten sonra görünüşlerindeki gariplik anlaşılabilecek şeydi. Kıyafetler dağılmış, ama başlar ve sırtlar korunmalıydı. Ayaklar su toplamıştı. Nöbetleşe olarak bebek arabalarını itiyor... ve pankart taşıyorduk.¹⁰

Garip de görünseler, gazeteler onlara ilgi göstermedi ve Greenham'e vardıklarında aralarından dört kişinin, gazetelerin ilgisini çekmek için kendilerini parmaklıklara zincirleme fikri ortaya çıktı. Sonuçta çok sayıda destek mesajı geldi. Medyada ise düşmanca sayılacak bir havada haber verildi, ama gündeme getirmek istedikleri konuların hiçbiri konusunda kamuoyunda tartışma olmadı. Denise Aaron şöyle devam ediyor:

Gündüz, ateşin çevresinde, haberlerimizi nasıl yayacağımız konusunu konuşuyorduk. Gece nöbetleşe olarak parmaklıklara zincirli uyuma sırasını devralıyorduk, [ve] korku ve heyecan içerisinde uykusuz bir şekilde gece yarısı yıldızların altında yatıyorduk. Amerikan askerleri bizimle alay ediyor ve bize şaşıyorlardı.

Sonra şey oldu, yani, kalmak zorundaydık... Ve Newbury'deki grup [Cruse Füzelere Karşı Kampanya] ziyaretimize geldi... ve bize kamp malzemelerini ödünç verdi, çünkü bizde yoktu... ve sürekli olarak 'Bakın, burada gerçekten kalmalısınız' diyorlardı. Ve elbette çocuklu olanlarımızın işi zordu...

9 J. Liddington, *The Long Road to Greenham: Feminism and Anti-Militarism in Britain Since 1820*, Virago, 1989, s. 228.

10 Age, s. 229.

Resim 5.1 York yakınındaki Huntington'da, 1977 yılında yıkılan eski Yorkshire Clubs' Brewery'den [Yorkshire Kulüpleri Bira Fabrikası] bira şişesi etiketleri. Yorkshire Workingmen's Club'dan [Yorkshire İşçi Kulüpleri] bir grup tarafından 1923 yılında kurulan bir kooperatif girişimiydi. Bu girişim, birahaneçilerin ve biraacıların birçok işçi topluluğuna perakende satışlarını kesen, son derece başarılı etkinliklerin doğal bir uzantısıydı. İşler doruğundayken, fabrikada on beş ila yirmi kişi çalışmaktaydı, ama burası da 1960'ların ve 70'lerin çoğu küçük bira fabrikalarıyla aynı kaderi paylaştı. Bu tek örnek değildi ve Huntington bira fabrikasının batmakta olduğu sıralarda köklü bir modernizasyondan geçen New Castle-upon-Tyne'daki çok daha büyük Federation bira fabrikası işlerini büyütmekteydi. Kapandıktan sonra bana binayı gezdirdiler ve gezerken imalat sürecinin orada nasıl gerçekleştiğiyle ilgili anlatılanları kaydettim. Etiketler öylece ortalıkta bırakılmıştı ve şimdi sadece geçmişte kalmış bir anı olarak kalan bu girişimin hikâyesine yeni bir boyut eklemekteler. Burada ortadaki iki etikette görülen Lancashire Clubs' Brewery daha önce kapanmıştı, ama biralardan bazıları sonraki birkaç yıl boyunca Huntington'da üretilmeye devam etti.

Sonra olan şuydu: Daha yaşlı bir grup kadın ve daha az sorumluluğu bulunan bazı genç kadınlar, eve gitme konusunda onları taciz edenlere -ya da dönme-leri gereken bir işi olanlara- ‘Önemli değil, çünkü biz kalmaya devam edebiliriz’ dediler.¹¹

Düşüncelerini yaşama geçirmeye yetecek kadar insan kalmak istiyordu ve Jill Liddington şöyle yazmaktaydı: “Efsaneye göre, çadırlarından çıkıp meydanın üzerinde bir kemer gibi duran çifte gökkuşağını gördükleri andı bu.”¹² Evlerine dönenler, kampı ilgili haberleri yaymak için ellerinden geleni yaptılar, ki bu aşamada kamp “Her an sönebilecek bir muhalefet kıvılcıymıydı: Bir düzine insan ve birkaç çadır”.¹³

Sadece kadınlara ait bir kamp olması kararı, personel değişimi ve bütün hareketteki değişimlerin hepsi katılanların ağzından kaydedilmişti. Kıtap, ABD-SSCB arasındaki silahsızlanma görüşmelerinin bir parçası olarak fizelerin kaldırılması anlaşmasıyla bitiyor ve bu, hızlı bir yayım yapmak istiyorsanız sizinkinin son söz olmadığını kabullenmeniz gerektiğini gösteren mükemmel bir örnektir. Silahsızlanma, bu noktadan yola çıkarak önceden tahmin edilebilecek herhangi bir çizgide ilerlemekten çok uzakta, kimsenin tahmin etmeye yeltenemeyeceği güçlerin, -özellikle Sovyetler Birliğinin çöküşünün- etkisi altında gelişen bir süreç haline geldi.

Olaylara çok yakın olursak, neler olduğunu tam doğru değerlendiremeyiz ve olayların içindeyse, durum daha da kötü demektir. Bize doğru görüneni yapmalıyız, ama gelecekte araştırmacıların arayacakları şey, birbirleriyle ilgisiz şeylerle ilgili kırıntılar değildir. Sırf insanlığın çağımızdaki deneyimleri bile, özellikle hangi kayıtların korunacağıyla ilgili olarak hep diğer insanların kararlarının kurbanı olan tarihçiler için bunaltıcı gelebilir. Kalıcı bir öneme sahip olan konuların genellikle çağdaşlarının en çok haberdar olduğu konular olmadığını unutmadan, çağdaş topluma bir tarihçi gözüyle bakmalıyız. Yine de en çok hangi konuların kaydedilmesi gerektiği konusunda emin olamayacağımız için, konuyu dikkatli ele almak ve işi ağır ilerletmek, kötü seçenekleri saf dışı bırakmakla aynı şey değildir. Sözlü tarihin özellikle yararlı olabileceği konu başlıklarını arayın, çünkü resmi kayıtların bize yeterli şekilde sunduğu bir konuda bir sürü çaba harcamak anlamsızdır. Anılara ek olarak, büyük bir olasılıkla bir şekilde karşılaşacağınız fotoğraflar, notlar, afişler, broşürler, hatıralar ve hatta kimsenin saklamak istemediği birtakım belgeler de toplamaya değer, böylece kayıtlarınızı bağlamına oturtabilirsiniz.

¹¹ *Age*, s. 232-33.

¹² *Age*, s. 233.

¹³ *Age*, s. 234.

Güncel malzeme toplamak, aslında tarih yazımından çok gazeteciliğe benziyor olabilir, ama dürüstçe ve doğru bir şekilde toplanan malzemenin değeri bilinecektir -o zamanki yargıların gelecekte modası geçecek bile olsa. Her halükârda bu yargılar gelecekteki tarihçilerin, insanların şimdi nasıl düşündüklerini anlamasını sağlayacak kaynak malzemelerden biri olacaktır. Benzer şekilde, bugün sıradan yaşamla ilgilenen sözlü tarihçiler, yıllardan beri incelemelerinde sözlü malzemeyi kullanan ve yaşam öyküsü kavramının öncülüğünü yapan sosyolojinin alanına kaymış gibi görünebilir. Sosyal tarih, geçmişi inceleyen bir sosyolojiye çok benzeyebilir, ama bir tarihçinin yaklaşımıyla bir sosyoloğun veya gazetecinin yaklaşımı arasında fark vardır. Sözlü tarihi diğerlerinden ayıran, bilgi toplayan kişinin sahip olduğu tarih hissi, yani olaylara hem geriye dönüp bakma hem de meydana geldikleri anda görüldüğü ve gelecekte görüleceği gibi bakma yönündeki daimi çabadır. Bir tarihçinin görüş açısı değişim süreciyle ilgilidir, sosyoloğunki ise daha çok belli bir andaki durumla ilgilidir ve her iki görüş açısına da sahip olmak önemli bir şeydir. Bir projenin tarih olup olmadığı konusunda kılı kırk yaran tartışmalara hiç gerek yok; önemli olan, projenin işe yarayıp yaramadığıdır.

ALTINCI BÖLÜM

SÖZLÜ TARİH VE GELENEKSEL ÇIZGI

Eğer sözlü tarihin, ‘gerçek’ tarihinkilerden farklı olarak, kendine özgü konuları ve yoğunlaştığı alanlar olduğu düşünülüyorsa, tarihçilerin çoğunun bu konudaki tavrı şöyle olacaktır: ‘Kendi içinde ilginç, ama...’. Halkbilimi, halk yaşamı araştırmaları, etnoloji, popüler kültür, sosyal antropoloji veya ne ad verilirse verilirsin özü itibarıyla bu tür araştırmalar için hep aynı şey söz konusudur. Benim çalıştığım üniversitenin kütüphanesinde, kadınların ve farklı ırklardan azınlıkların geçmişleriyle ilgili kitaplar çoğunlukla tarih değil, sosyoloji bölümünde bulunuyor ve bu durumun değişmesi gerekir. Kendine özgü niteliklerinden dolayı sözlü tanıklıklar geçmişle ilgili bilgilerimize başka türlü elde edemeyeceğimiz katkılar sunabilir, ama bunların getto duvarları arkasında bırakılmaması çok önemlidir. Bugün tarihçilerin genelde ilgilendikleri alanların seçimi konusunda kaçınılmaz olan hiçbir şey yoktur: Modern tarih çalışmaları elbette Avrupa toplumlarının yüksek tabakaları tarafından, doğdukları yer burası olduğu için belirlenmiştir. Erkek tarihçiler, tarihin, ulusların yaşadıkları olayların bir kronolojisi olduğu ve bunların erkekler tarafından yönlendirildiği düşüncesini geliştirmişlerdir.

Sözlü tarih, buna modern bir cevap olarak görülebilir, ama daha henüz akademik tarih toplumun eğitilmiş tabakaları arasında yaygınlaşmakta olduğu zamanlarda da sözlü tarih vardı. İnsanlığın geri kalanına, ihtiyacına göre hizmet eden, topluluk merkezli bir gelenektir. Toplumların çoğu, geçmişe ait bilgiyi korumanın ve geleceğe aktarmanın değerini her zaman için bilmekteydi, ama bu iş, zaten birikmekte olan bir mirası korumanın ötesinde nadiren aktif ve yaratıcı bir iş olarak görüldü. Sözlü kültürde yaşayan topluluklar ve kraliyet aileleri, görevleri o topluluğun nasıl doğup şekillendiğinin öyküsünü öğrenmek, korumak ve geleceğe aktarmak olanların becerilerini çok takdir ederlerdi ve bazı insanlar buna bütün ömür-

lerini adanmışlardı. Bu geleneğin modern bir örneğinin eldeki tasvirlerinden biri, Alex Haley'in atalarının 1767 yılında Afrika'dan köle olarak kaçırıldığı zamanlardan itibaren kabile geleneğini koruyan bir 'griot*' kişiliğinde, yazarın meşhur, ama tartışmaya açık kitabı *Roots*'da [Kökler] mevcuttur. Bu konuyla daha ileri düzeyde ilgilenmek isteyenler için, özellikle Jan Vansina'nın *Oral History: A Study in Traditional Methodology* (1973) [Sözlü Tarih: Bir Geleneksel Yöntembilim Çalışması] adlı kitabı bu tür rollerin karmaşıklığını ortaya koymaktadır; çünkü bu kişiler tarihi sadece kaydetmemiş, aynı zamanda şekillendirmişlerdir de. Ancak bunu topluluk kuralları gereği, neredeyse bilinçsiz olarak yapmışlardır ve yapmaktadırlar.

Sözlü geleneğin temel amacı, içinde bulunulan zamanı açıklamak ve topluluğun işleyiş şeklini ahlaki olarak haklılaştırma işlevini görmektir. Britanya'da, halk türküler, hikâyeler, âdetler ve inançların hepsi kırsal kültüre dayanak olmuş; bu kültürün kendisine bakışını kuşaktan kuşağa aktarmışlardır. Ancak devlet eğitimi ve kitle iletişim araçları, hem sınıflar hem de bölgeler bağlamında, eskiden olduğundan çok daha fazla entegre olmuş bir toplum yaratmıştır ve sözlü gelenekler bunları bağımsız birimler olarak yaşatmak gibi açık bir amaca sahip olmaktan çok uzaktır. Kültürlerin eskiden olduğu gibi ayrıştırılması olanaksızdır, ama bu, akademik tarihi sözlü tarih kadar vasıtasız bırakmaktadır, çünkü akademik tarih de, geliştiği için bu geniş tabanlı toplumu temsil etme iddiasında bulunamaz; bu tür bir amaç için, akademik tarihin öncelikle hizmet ettiği elit kültürler dışındaki tüm gelenekleri inkâr etmesi gerekir. Bu yüzyıl boyunca akademik tarihe yapılan vurgu konusunda yaşanan sürekli değişimler, pek çok tarihçiyi, araştırmalarımızın, her halükârda birçok insanın hoş görebileceğinden çok daha büyük oranlarda, modern kaygılarla ve günümüz toplumu tarafından onaylanma ihtiyacıyla sınırlandırıldığı konusunda uyarmaktadır. Tarihçilerin çoğu, artık, her amaca hizmet eden bir 'tarih haritası'na sahip olduğunu iddia etmez ve böyle bir harita çıkarma olanağı bulamazken, okullarda tarih eğitimiyle ilgili mevcut tartışmaların çoğu, açıkça bu konu etrafında dönmektedir.

Lawrence Stone'un *The Past and the Present Revisited* (1987) [Geçmiş ve Günümüze Yeniden Bakmak] adlı kitabı, genel toplumsal değişimlerin bir parçası olarak yöntemlerin de nasıl değiştiği ve geçmişle ilgili sorularımızın nasıl bugünkü konular tarafından belirlendiği konusuna mükemmel bir giriş sunmaktadır. Aynı zamanda sosyal tarihin, sadece tarihsel sürecin bir dekorasyonu, olayların dayandığı ama olaylar üzerinde hiçbir et-

* Batı Afrika'da kabile tarihini müzik, şiir ve hikâye yoluyla sözlü olarak aktaran kabile üyesi. -ed. n.

kisi olmayan bir arka plan olmadığını göstermektedir. Topluluklar öncelikle sosyal kurumlar olarak görülebilir, ama güçleri ve geniş çaplı etkileri dolayısıyla topluluklar ekonomik performans üzerinde de hayati bir etkiye sahip unsurlar olmaktadır. İnsanların geçmişte toplumsal düzenlerini nasıl oluşturduklarını ve yaşamlarını nasıl anlamlandırdıklarını araştırmak üzere tarihin gerçek konularından kaçmaya çalışmak değildir bu. Değişimin geniş tabanlı bir olgu olduğuna inanıyorsak, ki ben buna kesinlikle inanıyorum, o zaman toplulukları yerel, bölgesel ve ulusal düzeyde incelemek, bir toplumun ya da ulusun geçmişte yaptığı bir seçimi neden yaptığını anlama konusunda hayati önem taşır. Sırf uzun zamandan beri bir rakibinin olmaması ve başka tür kaynakların kıtlığı nedeniyle de olsa, geleneksel tarihin sahip olduğu hâkimiyeti aşmak çok zaman alacaktır ve bunu sözlü kanıtlar olmadan nasıl yapabileceğimizi görmek zor. Ancak sözlü malzeme ile daha geleneksel kaynakları bir araya getirmemiz gerekir ki böylece, sadece tasvir değil, gerçekten bir anlama olanağı sağlanmış olur.

Bu kitapta aktarılan kesitler parça parça da olsa, bu tür malzemeye alışkın olmayanlara yepyeni bir zemin sunma bağlamında, okurların çoğunun bunlardan, belli yerlerin ve olayların tasvirlerinin ötesinde bir şeyler almış olduklarını umuyorum. Üstelik, tarih, işe olayları toplamakla başlamalıdır; çünkü ne zaman ne olduğu ve kimlerin olaya dahil olduğu konusunda bir fikir oluşturmadan ilerleyemeyiz. Elde edilen sonuçları ulaşılabılır bir şekilde kullanıma sunmayacaksa, bu bilgiyi toplamak da anlamsızdır. *Oxford History of England* [Oxford İngiltere Tarihi] başlıklı kitap dizisi, anlatısal tarih için iyi bir örnek oluşturur ve kitapların çoğu şimdi 30-40 yıl kadar eski de olsa ben ulaşılabılır ve güvenilir başvuru eserleri olarak bu diziyi gerçekten beğeniyorum. İçlerindeki yorumların çoğu bugün artık eskimiştir, ama bu tür iyi işlenmiş alanlarda yaşanmış olaylarla ilgili bilgilerimiz pek değişmez. Burada söz konusu olduğu gibi, keşfedilecek yeni ayrıntılar böyle bir anlatının yeniden yazılmasını gerektirmez. Bu kitapların sağladığı şey, yaşandıkları konusunda hepimizin uzlaştığı olayların, neden öyle olduklarını yeterince anlamış olup olmadığımızı kendimize sorma konusunda bizi teşvik etmektir.

Neyin ne zaman ortaya çıktığından çok, etki-tepki veya olayların neden ve nasıl ortaya çıktığı gibi konularla ilgilenmeliyiz. Tamamen betimsel bir tarihyazımının tersine, bu konudaki potansiyel sınırsız gibidir ve çoğu profesyonel tarihçinin tam da bu yönde çalışması, şaşırtıcı gelmemelidir. İyi bir anlatısal tarih, gerçekleri sergilerken analiz eder; tamamen analitik tarihinse temel gerçeklerle ilgili bilgileri veri alması gerekir ve bu nedenle saf analiz, başka bir alandaki bir anlatıya alternatif olamaz. *East Riding*'teki çiftlik işçileri, Avrupa'nın en şehirleşmiş bölümlerinden biri-

nin kıyısında yaşamaktaydılar, ama yine de onların varlığı mevcut literatürde pek dikkate alınmamıştı. Bilgimizin kaçınılmaz olarak mükemmellikten uzak olmasına rağmen verilerin sürekli birikmekte olduğu bir aşamada analitik sorular soran sözlü tarih şu anda arkeolojiyle benzer bir şekilde işlemektedir ve büyük bir buluş, hâlâ temel modellerin tamamen yeniden yazılmasını gerektirebilir. Avrupa dışındaki toplumların elitleri hakkındaki yarım yamalak bilgimizle, veri toplama işine bu kadar büyük bir öncelik tanımak, müsamahakârlık veya yüksek standartlarla çalışmaktan kaçınmak değil, bir gerekliliktir. Bu elitler, insanlığın sadece bir bölümünü temsil eder ve geri kalanların geçmişini içeren gelenekler, öngörülebilir bir gelecekte yok olma tehdidi altındadır.

Mümkün olduğu yerde, sözlü tanıklıklarla diğer kaynaklar arasında bağlantılar kurulmalıdır, çünkü Alex Haley'in, geleneksel bir bakış açısını geleceğe aktaran griot'unun modern bir karşılığı olmakla yetinmememiz gerekir. Hoşumuza gitsin ya da gitmesin, sadece kuşak farkı bile olsa, çoğumuz kaydettiğimiz insanların yabancılarız. Canlı bir konu olarak sözlü tarihin uzun vadede geleceği, tarihin sınırları içinde ama geleneksel sınırların dışında da sorular sormaya ve tüm uygun yöntemlerle bağlantılar kurmaya dayanır. Üniversitelerdeki profesyonel tarihçilerle rekabet etmek isteyen pek fazla geleneksel yerel tarihçi olmadığı gibi, sözlü tarih için veri toplayanlar bu yolda fazla gitmek istemeyeceklerdir, sadece aralarından bazıları ve sözlü tarihi kullanmak zorunda olan profesyonel tarihçiler bunu yapacaktır. Bu nedenle, bir kanıt olarak sözlü tanıklığın doğasına ve birçok araştırma için uygun ama bazıları için uygunsuz bulunan hafızanın sınırlarına bakmalıyız. Hafızanın doğruluğu konusundaki araştırmalar, genelde, bu kitapta da işaret edildiği gibi, hafızanın müthiş yanlışlıklara neden olacağından korkulmaması gerektiği düşüncesini desteklemektedir. Paul Thompson *The Voice Of The Past* (1978; ikinci baskı, 1988)¹ adlı klasik kitabında, bu konuyla ilgili araştırmaları ve literatürü kapsamlı bir şekilde sunmakta. Sözlü tarihin tarih olup olmadığıyla ve Avrupa'da ilk başlardaki sözlü şekilden nasıl bir akademik tarihin oluştuğuyla ilgili daha derin bir tartışmayla ilgilenenler için, bu kitap ve Trevor Lunnis'in *Listening to History* (1987) [Tarihi Dinlemek] adlı kitapları son derece kapsayıcıdır, dolayısıyla burada başka kitaplardan daha söz etmeye gerek duymuyorum.

Bu ülkede sözlü tanıklıkla akademik tarihi birleştirme yönündeki en iddialı çaba, Paul Thompson ve Thea Vigne ikilisinin, muazzam bir şekilde bilgisayar kullanımına dayanan, '1918 Öncesinde Aile Yaşamı ve Çalışma

1 Paul Thompson, *Geçmişin Sesi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.

Deneyimi' konusundaki çalışmaları oldu. Bu çalışmanın en kolay ulaşılabilir ürününü, daha önce de alıntı yaptığım *The Edwardians: the Remaking of British Society* adlı kitaptır. Sosyolojik bir yaklaşım kullanılarak, Edward dönemi Britanya'sının coğrafi ve toplumsal yapısını en mükemmel şekilde yansıtacak bir örneklem sunmak amacıyla 500 insanla görüşme yapılmıştır. *The Edwardians*, yaşam öykülerini daha geleneksel bölümlere yerleştiren bir sosyal tarih kitabıdır ve yaşamda olduğu gibi, bireysel olanla genel olanı iç içe geçirme çabası içerisinde, kısmen sözlü malzeme üzerine oturtulmuştur. Bütün sosyal sınıflar temsil edilmiştir ve konular, bu kendine özgü dönemi belirleyen şeyleri derli toplu ve en iyi özetleyen konulardır. Bu kitap son derece başarılı olmuş ve sözlü tarihe büyük bir popülerlik kazandırmış, sözlü tarihin tanınmasını sağlamıştır. Böylece Paul Thompson'un çalıştığı Essex Üniversitesi sözlü tarihin doğal bir merkezi haline gelmiştir, ama sözlü malzemenin tek başına durmadığı da unutulmamalıdır. *Geçmişin Sesi*'nde şöyle denmektedir: Aslında "bir saha çalışmasından ziyade dönemin toplumsal tarihinin yeniden değerlendirilmesi olarak tasarlanmıştı, ... yayınların çok zengin olmasına karşın benim öğrenmeyi beklediklerimin büyük bir kısmının ya hiç tatmin edici olmayan tek bir açıdan ele alındığını ya da tamamen göz ardı edildiğini keşfettim."²

Alun Howkins'in *Poor Labouring Men: Rural Radicalism in Norfolk 1870-1923* [Yoksul İşçiler: Norfolk'ta Taşra Radikalizmi 1870-1923] adlı çalışmasında sözlü malzeme kullanımı, geleneksel kaynaklarla daha içi içedir. Bu kitap "çiftlik işçileri, sendikacılık, siyasal ve sosyal radikalizm arasındaki ilişkinin ilk detaylı anlatılımı..." olarak tanımlanmıştır; "ana konular dinden siyasete, liberalizmden İşçi Partisine ve daha genel anlamda yerel olandan ulusal bilince doğru kaymalardır."³ Kitap, zorunluluk gereği, sözlü malzemenin fazla işe yaramayacağı bir zamandan başlıyor, ama daha sonraki bölümlerde karşımıza çıkan East Anglia grup çalışanları ve at bakıcılarına ait kayıtlar, George Ewart Evans'ınkilere ilginç şeyler ekle-mekte. Konuşulan insanların yetenekleri üzerine değil, bu yüzyılın ilk on yılında tarım sendikacılığının yeniden doğuşuyla ilgili anılar üzerinde odaklanmıştır. George Ewart Evans'ın en güçlü özelliklerinden biri, folklor araştırmalarını bir sosyal ve ekonomik arka plan üzerine oturtmuş olmasıdır ve bu kitap, çiftlik işçilerinin kültürünün geçmişe dayanmak kadar, şimdiki zamanla da başa çıkabileceği fikrini güçlendirmektedir. Daha önce sözünü ettiğim kurbaga kemiği dünyası da, tarım işçilerinin değiş-

² Age, s. 76.

³ A. Howkins, *Poor Labouring Men: Rural Radicalism in Norfolk 1870-1923*, Routledge & Kegan Paul, 1985, arka kapak.

mekte olan toplumlarını biçimlendirmekte bir pay sahibi olmayı iddia ettikleri bir dünyaydı. Sosyoekonomik malzeme böylece öne geçmekte, topluluk ve kırsal kültüre geri planı oluşturmaktadır. İkisi de elzemdir, hiçbirini ihmal edilmemelidir.

Sendikalar yazılı kayıtlar tutmuştur elbette, ama bu kayıtlar genellikle kaybolur ve bütünsel olmaktan çok uzaktır. Söz konusu kayıtlar, Norfolk, Trunch'tan 'Billa' Dixon gibi neferler hakkında bize çok az şey söyler. Dixon, Birinci Dünya Savaşına katılmış ve

Flanders'ten dönmüş ve grev liderliği yaptığı için kovulmuş olduğu bir bıçkhanede çok kötü bir ücretle çalışmaya başlamıştı. 1919'dan 1923 yazına kadar sıradan bir işçiydi ve kışları harmanlama işinde çalışan bir ekipte yan işçi olarak, yazlarını da nerede iş bulursa orada geçirmekteydi.

'Tabii kendi yöntemleri vardı, o zamanlar çiftçiler ... bizi herhangi bir işe koşarlardı ... ölü müyüz yoksa canlı mı umurlarında olmazdı. Ve tabii o zamanlar çok işsizlik vardı, o zamanlar. Çiftlik gibi bir yerde çalışıyorsan, her zaman çalıştığın yerin kapısından kafasını içeri uzatıp iş soran bir iki kişi olurdu.'⁴

İşçi tarihi (tarihçiler hangi tarafta olursa olsun) kolayca, bir "kahramanlar ve hainler hikâyesi"ne dönüşebilmekte, ama Norfolk, Titchwell'de çiftçilik yapan Womack William Ringer'ın ve 1921'de onun yanında çalışan işçilerin yaptığı grevin hikâyesi, gerçek olayların, muhtemelen sadece sözlü tarih tarafından ortaya çıkarılabilecek karmaşıklığını çok iyi bir şekilde göstermektedir. Çiftçilik kötü durumdaydı ve East Anglia'nın her yerinde ustalarla çalışanlar arasında gerginlik vardı; Ringer, çalışanlarının ücretlerini tahıl fiyatlarına göre ayarlama önerisinde bulunmuştu.

[Ringer] gelenekçi ve patrimonial, kısaca 'iyi bir usta' idi. İşçilerinin kalacak yeri ve düzenli bir işleri vardı ve çocukları olduğunda ek ücret alırlardı.... İşgücü de, birkaç istisna dışında, sendikalıydı.... Grev geldiğinde bile bu güçlü etki sürdü:

"Bay Ringer bir şey yapılmasını istediğinde, onlardan birine gider ve bir yük saman getirmelerini veya her ne istiyorsa söylerdi, o işçi de daha sonra tekrar gelip greve katılırdı. Titchwell'deki köşede beklerlerdi -biz oraya Chalk Pit Corner derdik; ve babam oraya ulaştığında, [Ringer] kendisine 'haydi millet' dedi ve yokuş yukarı çıktılar, babam ve yanında üç kişi daha... Bay Ringer bu dört kişiye döndü ve 'sizin sendikanızda da bazı bozuk b...'lar var, benimkinde olduğu gibi...' dedi ve tabii grev bittiğinde o dördünü bir daha almadı."

Bu patrimonyallığın diğer bir boyutu, kaçınılmaz olmasıydı... Köylerinde ki bütün evlerin sahibi oydu ve bekârlar evli olanların yanında barındırılırdı. İş-

çilerinin evcil hayvan bulundurmasını yasaklamış ve onları bu küçük özgürlükten de mahrum etmişti. Birahanenin işletmesini almıştı ve okul yönetiminde önde gelenlerdendi; eski zamanların bütün patrimonyal insanları gibi, kilise kapısında bekleyip adamlarının gelip gelmediğini kontrol ederek, dini ile seküler alanı birleştirdi.⁵

İnsanlar arasındaki bağlar, iktisadi sınıflara göre yatay olarak değil, yukarıda görüldüğü şekliyle geleneksel olarak aşağıdan yukarıya doğru dikey olarak işlerdi. İnsanlar kendilerine tıpkı büyük bir aile gibi, kendilerinden üstün birine bağlı olan ve onun tarafından korunan bir grup olarak bakarlardı. Bu sistemin devam etmesini sağlamaya çalışan, Ringer gibi patrimonyal yapıda birçok insan vardı, ama şimdi Ringer, ‘kendi’ adamlarından işletmesinin zararlarını paylaşmasını bekleyerek, zamanı geri çevirmeye ve neredeyse feodalizme dönmeye çalışıyor gibiydi. Bu oldukça istisnai bir durumdu ve öyle boyutlara ulaştı ki “tüccarların aşırı kârlar edip, gereğinden fazla fiyat talep ettiklerini düşündüğünden çalışanlarına, istedikleri unun tamamını 6 kilogramı 2 şilin 6 peniden, ihtiyaçları olan etiyse yarım kilosu 1 şilin 2 peniden bulmaya”⁶ çalışıyordu. Çalışanlar, eskiden olsa, bu tür bir davranışın ima ettiği korunmaya razı olur veya hatta minnettar kalabilirlerdi, ama modern bir toplumda Ringer’in fikirleri, inıadını doldurmuştu. Kimse onun koşullarını kabul etmedi ve o da bu girişimden vazgeçti, ama genel ücret kesintileri başlayınca, mücadele, ücretlerle ilgili ve başarısızlıkla sonuçlanacak olan daha büyük bir grevle birleşti. Bu kendi başına öğretici bir deneyimdir, çünkü piyasa koşullarının kendi lehlerine olduğu birkaç kısa dönem dışında, çiftlik işçilerinin tarihini grevler ve mücadeleler bağlamında değerlendirecek olursak, daha iyi koşullar için verdikleri savaşımla kolayca ümitsiz görülebilir. İşçilerin temel gücü, o inatçı dirençleriydi ki bu, ‘gelişme’nin ancak bir bedel karşılığı elde edilebileceğini açıkça göstermektedir.

Böyle bir bağlamda, arka plandaki bu etkenlerin, sendikalı olmayan işçilerin, Ringer’a karşı neredeyse bir yıl boyunca grev yapmalarını sağlayabildiğinin bilincinde olmak ve genelde bu çatışmaların yüzeyde görüldüğü gibi basit konular olmadığını görmek özellikle önemlidir. Çiftçilikle ilgili geleneksel tarihler, işçilerle sadece bir sorun olarak ilgilenir; en iyi ihtimalle gelişmenin pasif katılımcıları, en kötü ihtimalle gelişmenin önündeki muhafazakâr engeller olarak, ama asla çiftçilerle aynı işi paylaşanlar olarak değil. Diğer yandan, örneğin yerel broşürlerde ve ga-

⁵ *Age*, s. 140-41.

⁶ *Age*, s. 141.

zetelerde, sözlü tarihin bize sunamayacağı şeyler buldum. Çiftçilerin ve çiftlik işçilerinin, ertesi yılın iş sözleşmelerini yapmak için bir araya geldiği Martinmas günündeki işçi panayırını örnek alalım. Genelde kasım ayında havaların kötü olmasına rağmen bu panayır, çiftlik işçileri için birçok yönden yılın beklenen olayıydı; çünkü oraya akan insan kalabalığı, kurulan eğlence parkları ve yaşanan eğlence, havanın kötülüğünü fazlasıyla telafi ediyordu. İşçilerin ceplerinde para bulunduğu ve hiçbir sorumlulukları olmadığı tek an buydu. Bir yıl boyunca çiftliklerde izole bir şekilde yaşadıktan sonra kurtlarını dökmek istediklerinden birahaneler tıka basa dolu olurdu.

Bu telaşlı ve renkli sahneler yerel gazeteler tarafından hiç yazılmazdı, çünkü çiftlik işçileri gazete almazdı, gazete alan orta sınıfsa genellikle bu olayları onaylamazdı. Ücret oranı listelerine işçileri ilgilendirdiği için yer verilir, bazen katılımı ve iş piyasasının durumuyla ilgili küçük bir paragraf da eklenir ve genellikle gazetenin eşya satışları bölümünde düzenli olarak yayımlanırdı. Sadece birkaç defa bu panayırı tasvir eden haberler yayımlandı, ama bunların genelde bir yabancının bakışı olduğu belliydi. Daha sonra, belki eğlenirken ipin ucunu kaçırmış olanlarla ilgili mahkeme haberleri olabiliirdi. Seyrek de olsa bu mahkeme haberleri herhangi bir zaman bulunabilirdi ve kaçınılmaz olarak, o günün sonunda olan olaylar üzerine yoğunlaştıklarından, sadece bunları kullanan bir araştırmacı, ancak çarpık bir bakış elde edebilir. 1850'lerde ve 1860'larda o bölgenin papazları, bu panayırı ahlaki bozulmanın kaynağı olarak kınamaktaydılar; panayırın daha farklı yapılmasını veya kaldırılmasını talep eden birtakım broşürler de yayımlanmıştı. O zamanki ve şimdiki panayırlardan söz eden, yerel veya ulusal düzeydeki kitapların çoğu da aynı çizgidedir. Thomas Hardy'nin *Far From the Madding Crowd*'da [Çılgın Kalabalıktan Uzak] panayırı fiili bir köle pazarı olarak anlattığı o meşhur tasvir bu bakışı desteklemektedir ve büyük sendikacı Joseph Arch da onunla aynı görüşteydi. Herkesin olayı böyle görmediğiyle de ilgili yazılı bilgi var, ama bunlar az ve önemsizdir. Sonuç olarak, ücret oranlarını ve panayır programlarını gazeteler vermektedir ve bunlar çok işe yarar, ama bunun dışındaki basılı metinlerde bir 'aleni rezalet' tablosu sunuluyordu. Sözlü tamıkkılar o kadar farklıdır ki söz edilen şeyin aynı olayla ilgili olduğuna inanmak zordur, ama geleneksel kaynaklar hep bir ağızdan bambaşka şeyler söylerken, birtakım yaşlıların gençlik anılarına ne kadar inanabiliriz?

Buna inanmak için çok basit nedenler var. Her şeyden önce, sözlü kanıtlar birbirleriyle en az diğerleri kadar tutarlıdır, bu nedenle bu kanıtları

tamamen saf dışı etmek için gerçek bir neden yoktur. O halde, anlatılardan hangisinin gerçek yaşama en iyi uyduğu sorulmalıdır. Geleneksel kaynaklar, gerçek bir amacı olmadığı gibi sarhoşluk, sefahat ve şamata yaratan, temelde çürük bir sistemden bahsetmektedir. O halde yetkililer neden çok daha sert önlemler almadılar ve işçiler de yıllar boyu bu şekilde devam ettiler? Hiç kimse onları böyle bir şeye zorlamıyordu. 1930'ların sonlarında bu sistem gerilerken gazetelerde alternatif iş ilanları yer almaktaydı ve bütün bunlar çok daha önce gerçekleşebilirdi. Kızlar 19. yüzyılın sonunda kasabalarda ev hizmetkârları için yaygın olarak kullanılan kayıt sistemine benzer bir sisteme geçme konusunda ikna olmuşlardı. Ancak yeni kurulmuş olan York İşçi Borsasının 1910'da tüm panayırlarda yer almasına rağmen, hiç ilgi görmemesi kabul edilmek zorunda kaldı. Sözlü anlatılar, insanların neden panayırı sevdiği konusunda açık ve mantıklı nedenler sunmaktadır. Bazı çiftlik işçilerinin az parası olduğu ve yıl boyunca eğlenmeye pek gidemedikleri için bazılarının içkiyi fazla kaçırması şaşırtıcı olmamalı, ancak çoğunluk sarhoş olmazdı ve birahaneleri yoğun bir haftanın sosyalleşme sürecinin bir parçası olarak arkadaşlarıyla hasret giderdikleri ve akrabalarıyla buluştukları bir mekân olarak kullanmaktaydılar. Kasabada dolaşırlar, bir işe ihtiyaçları varsa istihdam edilirler, sohbet ederler, ertesini için ihtiyaç duydukları şeylerle akrabaları ve kız arkadaşları için hediyeler alırlardı. İşçilerin on üç yaşında evlerini terk etmeleri, ardından da sıkça iş değiştirmeleri gerçeğinin bölgedeki işçi sınıfı için neden olabileceği yersizlik yurtsuzluk duygusuna karşı bu istihdamlar hayati bir rol oynamaktaydı.

Martinmas, aynı zamanda, sıkıntıların çözüme kavuşup, yıl içinde çiftliklerdeki yaşamı ve işleri sekteye uğratan kavgaların sona erdiği bir zamandı. Panayırlarla ilgili en başta gelen şikâyetlerden biri kabadayılıktı. Birahane bahçelerinde ve yan sokaklarda çok sayıda kavgaya şahit olunduğu doğrudur; kazalar dışında, sadece dövüşmek için girerlerdi bu kavgalara. Polis bu olayların farkındaydı ve işler çığrından çıkmadığı sürece bunları görmezlikten geldiklerini sözlü anlatılar da doğrulamaktaydı. Sarhoşlar ve şiddete başvuranlar, olaylar yatışmaya kadar polis karakolunda tutulur ve sonra bırakılırlardı. Gazetelerin mahkeme haberleri, kendileri veya başkaları için tehlike oluşturduğu düşünülen ve dava edilen birkaç kişiyle ilgili olurdu. Bu tiplerin kontrolsüz davranışlarla ilgili genelde pek çok sabıkası olurdu ve çoğunlukla söz konusu günde de suç işlemiş bulunurlardı. Kesinlikle ortalama bir gencin davranışlarını ve yaşamını yansıtmamaktaydılar. Bu yazılanları ölçü alan birinin, sıradan insanlarla hiçbir teması olmadığı görüldü ki, bölgenin Anglikan papazları örneğinde bu

bir sürpriz değildi. Anglikan papazlar hem kendi geçmişleri itibarıyla hem de çiftlik işçilerinin Primitif ya da Wesley’ci Metodist* olmalarına bağlı olarak, olayı malhûm eden birçok broşür yazmışlardı.

Panayırları birer işçi borsası olarak değerlendirirken, daha önce gördüğümüz arz-talep dengesi olan taşra işçi pazarları bağlamına bakmalıyız. Suffolk’taki at bakıcılarından ve Thomas Hardy’nin Dorset çiftlik işçilerinden farklı olarak, gençler iş tekliflerini reddetmekten korkmazlardı ve ücretler için pazarlık ederlerken, bir çiftçiye niyet ettiğinden daha fazlasını ödebilmekteydiler. Panayırlar bu konuda kendilerine olanak sağlardı, çünkü çiftçilerle özel olarak buluşuyor olsalar, gençlerin gözü korkabilir ve bir başka iş arama konusundaki zorluklar, mevcut olanı kabul etmekte kesinlikle çok güçlü bir neden olurdu. Sayılarından ve çiftçilerin yeni gençler işe alınmadan atlarla ilgili hiçbir işi yaptıramayacaklarını bilmeleri gerçeğinden kaynaklanan bir güçleri vardı. Ayrıca, gençler panayırlarda tanımadıkları çiftçiler hakkında arkadaşlarından bilgi alırlardı ve çalıştırdıkları gençlere iyi bakmayanların, işe alacak birini bulmaları her zaman zor olurdu. Burada, panayırların karmaşıklığını hakkını vererek anlatmak olanaksızdır, ama şu açıkça görülmelidir ki, sözlü kanıt, işlemekte olan bir sistemi ortaya çıkarmakta ve İkinci Dünya Savaşına kadar sistemin varlığını devam ettirebilmesi, bu tablonun diğer versiyondan çok daha gerçeğe yakın olduğunu kanıtlamakta. Güneyde varlığını sürdüren birkaç panayırsa göze batacak kadar farklıdır. Oradaki muazzam işgücü fazlası, çiftçilerin istedikleri işçileri rastgele alabilecekleri anlamına gelmekteydi; bu nedenle, çiftçilerin her an işbaşında olacak birini veya bir çoban gibi belli bir işi bilen birini istemesi dışında, işe almalar durmuştu. Geleneksel sözlü anlaşmaların koruyucu niteliklerini ortadan kaldırmak ve çiftlik işçilerine yüklenen sorumlulukların artırılmasını sağlamak için yazılı anlaşma yapılmaktaydı. Görüşmeler, genellikle çiftçilerin kendi koşullarını söylemelerinden ibaretti. Bu durum, kuzey panayırları hakkında hiçbir şey bilmediğini kabul eden Arch gibi insanların hoşnutsuzluğunu açıklamaktadır. Sanayi standartlarına göre East Yorkshire’da çiftlik ücretleri düşük olabilir, ancak yine de güneydekilere göre hâlâ çok yüksekti.

Çiftlik hizmetlerinin işletiliş şeklini anlamak, iyi ve kötü kaynaklarla ilgili aşırı yerel veya aşırı dogmatik bir bakış benimseme değil, mevcut tüm kanıtları toplama ve bunları doğru bir bağlama oturtma meselesidir. Bunu yapmaya değer, çünkü ilk güvenilir kayıtlardan beri bu, İngiliz çiftçi-

* Hristiyanlığın Metodistlik mezhebinin iki kolu. Birincisi, kutsal kitabın özüne dönmeyi savunarak farklılaşmıştır, ikincisi de 18. yüzyılda İngiltere’de John Wesley ve yandaşlarının oluşturduğu, asıl Metodizmi başlatan harekettir. -ed. n.

liğinin temel parçalarından birini oluşturur. Ann Kussmaul'un *Servants in Husbandry in Early Modern England* (1981) [Erken Modern İngiltere'de Çiftlik İşçileri] adlı çalışması, çiftlik işçilerini sadece değişik bir tür işçi olmaktan öte görme yönünde ilk çabaydı ve kaçınılmaz olarak tamamen belgeler üzerine kurulmuştu. Sonuç olarak, Ann Kussmaul, çiftlik işçilerinin rolünün, gençliği ergenlikten yetişkinliğe taşıma yönünde evrildiğini tespit etmektedir. Çok çalıştırılmakla birlikte, beslenme ve barınma koşulları, işçi bir babanın kendilerine sunabileceğinden daha iyiydi ve 1864 yılında İngiliz Devlet Danışma Meclisinden bir tıp görevlisinin, East Yorkshire çiftlik işçilerinin, ülkedeki işçi sınıfı içinde en iyi beslenen grup olduğunu açıklaması ayrıca burada not etmeye değer. Ayrıca, zaten aşırı kalabalık olan evlerde bir de bu gençlerin yaşıyor olmaması, aile içi çatışmaların çoğunu önlemekteydi.

Çiftlik hizmetleri, işe adam almaktan öte bir şeydi, çünkü taşra yaşamının şekillenmesinde merkezî konumdaydı. Örneğin, yılda sadece bir ödeme günü olduğundan, tasarruf gerçek anlamıyla bir zorunluluktan ve bir genç evlendiğinde, karısı da hemen hemen her zaman kendi birikmiş parası olan bir çiftlik işçisi olurdu. Dolayısıyla, birlikte bir çiftlik alacak veya bir iş kuracak sermayeleri olabilirdi ve bunlar gerçekçi planlar olduğu sürece, evliliklerini, yeterince para toplamış olacakları yirmili yaşlarının sonlarına ertelemelerine değerd. Nitekim, çiftlikler büyük olduğu ve makinelerle çalışıldığı için, işçilerin çoğu sadece baş kalfa olmayı amaçlayabilirdi; bununla birlikte, 20. yüzyıla kadar East Yorkshire'da evlenme yaşı yüksek kalmıştır. Bir kadının en doğurgan döneminin büyük bir kısmı çocuk sahibi olmaya başlamadan bittiği için, geç evlenme ailelerin küçük olmasında etkili oluyordu. Sanayi devrimininin demografik arka planıyla ilgili son zamanlarda yapılan çalışmalarda, bu sistemin sanayi devriminden önceki dönemlerde nüfus düzeyini kontrol altına almada hayati bir rol oynadığı iddia edilmektedir ki, böylece var olan kaynaklarla dengeli bir yaşam sürülmekte ve klasik Malthus felaketi* engellenmekteydi. 20. yüzyılın East Riding'i, yüz elli yıl önceki East Riding'den dağlar kadar farklıydı, ancak bölgede sanayi de olması nedeniyle yüksek tutulan ücretlerle, çiftçiler de sistem içinde kalmayı tercih ediyorlardı. Rençber veya baş kalfa, saygınlığı olan, yarı idarecilik konumuna sahip biriydi ve bu du-

* İngiliz iktisatçı Thomas Robert Malthus'un (1766-1834), nüfus artışının her zaman gıda maddeleri üretimindeki artıştan fazla olacağı, dolayısıyla nüfus artışı denetim altına alınmadığı sürece insanların yaşam koşullarının iyileşemeyeceğini öngördüğü kuram. -ed. n.

rum, çiftçi olarak bir gelecekleri olmadığını gördükten sonra bile gençlere amaçlayacakları bir şey sunuyordu. Artık işe alınmayı bıraktıklarında, birçoğu çiftçiliği de bıraktı, ama bu, genellikle bölgeyi de terk etmek anlamına gelirdi ve bu nedenle, polis olacak veya demiryolunda iş bulacak ya da Leeds’de şanslarını deneyecek yaşa gelene kadar birkaç yıl çiftlik işçisi olarak çalışmak yine de anlamlıydı. Bu onların arkaik görünen bir sisteme razı olmalarını açıklamakta ve aynı zamanda sistemin, sanayileşmenin modernleştirici baskısı sonucu yalıtılmış olarak varlığını sürdürmediğini göstermektedir. Yorkshire’ın East Riding bölgesi, Hull dışı ve çevresi, birkaç nüfus sayımı raporunda İngiltere’nin tamamen taşra bölgelerinden biri olarak görülmekte, ama sahip olduğu görece refah ve 18. ve 19. yüzyıllarda, İngiltere’deki en modern çiftçiliğinin yapıldığı bölgelerden biri olma yönünde geçirdiği dönüşüm, West Riding’in yiyecek ve hammadde talebine dayanmaktaydı. East Riding, sanayileşmiş bir bölgesel ekonominin ayrılmaz bir parçasıydı ve yiyecek üretimi üzerinde yoğunlaşabiliyordu, çünkü ihtiyaç olan tüm mamul mallar satın alınıyordu. Özellikle East Anglia olmak üzere, çiftlik işçisi kullanmaktan vazgeçen diğer bölgelerde sanayileşme gerilerken, sanayi öncesi çalışma yöntemleri burada kararlı bir şekilde korunmaktaydı. İlerleme için sadece tek bir yol olduğunu düşünüyorsak, ilerleme ve gelişme kavramları tehlikeli kavramlardır. Ann Kussmaul, yaratıcı bir şekilde kullanılan geleneksel kaynaklar aracılığıyla çiftlik hizmetlerinin nasıl değerlendirilebileceğini göstermiş ve böylece benim de kendi çalışmamı erken modern döneme bağlamamı olanaklı kılmıştır. Sözlü malzemenin ayırt edici özelliği, öyküye normalde bulunamayacak boyutlar katması, öyküyü daha bütünlüklü bir hale getirmesi ve sistemin nasıl bazı bölgelerde uzun ömürlü olurken bazılarında ani bir düşüş yaşandığını açıklamaya yardımcı olmasıdır. İki kitap birbirini tamamlayıcı niteliktedir; aynen, modern yazılı kaynakların, dikkatle ele alındığında benim sözlü kaynaklarımı tamamlıyor olması gibi.

Sanayileşme, onun klasik merkezlerinden biri olan West Riding’de bile basit bir süreç olmadı, ama sözlü tarihin doğal ilgi alanlarından bu kadar uzak olan ve bu kadar eskiye ait bir konuda bile sözlü tanıklıkların bir katkısı olabilir. Edward Thompson’un *The Making of the English Working Class* (1963) [İngiliz İşçi Sınıfının Doğuşu] adlı ünlü kitabı, 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl başında sanayileşmenin İngiltere’nin sıradan insanlarını nasıl etkilediğini ele almayı amaçlıyordu. Thompson’ın tezi, bir yüzyıl sonra William Ringer’in Norfolk’ta hâlâ muhafaza etmeye çalıştığı dikey bağlantıların tersine, bu dönemde, İngiliz işçileri arasında, kendilerinin

birer işçi olarak konumuyla ve kendi çıkarlarıyla işverenlerinin çıkarları arasındaki temel çelişkiyle ilgili bir fikrin doğduğu yönündedir. Ludizm* gibi hareketler hakkında kaynak malzeme kıtlığı kaçınılmaz gibi bir şeydi, çünkü birçok Ludit'in hiç okuma yazmasının olmaması veya çok az olması ve üyelik yemini etmiş herkesin üzerinde ölüm cezası tehdidinin bulunması nedeniyle hiçbir belgesel kayıt tutulmamıştır. Ancak, sadece yerel ihtiyaca yönelikmiş gibi görünmekle birlikte, 19. yüzyılda toplanan bir sözlü belge koleksiyonu hükümet danışmanlarının raporları türü belgelere bir alternatif sunmaktaydı. Bu danışmanların işlevselliklerini daha güçlü kılmak ve hiç tutulmayan işlerini meşru kılmak için kötü komplolar kurmakta açık bir şekilde çıkarları olurdu.

Yorkshire, West Riding tekstil bölgesinin merkezindeki Leeds ve Huddersfield arasında bulunan Spen Vadisi, 1812 yılında West Riding'de meydana gelen Ludit olaylarının merkeziydi. Bu olaylar sırasında İngiltere'nin kendi halkına karşı kullandığı asker sayısı, İspanya'da Napolyon'a karşı kullanılanlardan daha fazlaydı. 1831 doğumlu Frank Peel yaşamının büyük bölümünü orada geçirmişti ve yerel tarihe büyük bir ilgisi vardı. Çıkardığı yerel gazete *Heckmondwike Herald* için düzenli olarak, genellikle yaşlılarla görüşmeler üzerine kurulu makaleler yazmaktaydı. Kendisinin de bir parçası olduğu din heterodoksisinin uzun tarihini incelemiş ve aynı zamanda, daha az bilinen, ama aynı oranda yaygın olan radikal gelenek tarafından da büyütülenmişti. Sadece orada bulunmuş olanlar Luditler'in olaylara bakışını sunabilirdi ve Frank Peel'in başarısı, bunun ne kadar önemli olduğunu fark etmiş olmasıdır. Zamanla, insanlar konuşmaya istekli hale geldiler ve Peel'in 1878'de yayımlanan *The Risings of the Luddites* [Ludit Ayaklanmaları] başlıklı yazı dizisi bu ayaklanmaları anlatmaktaydı. Halkın gösterdiği ilgi, bir düzine kadar gazetede dizi yazı yayımlanmasını ve 1880 yılında da bir kitabın çıkmasını sağladı. Kullanılan yöntemlere pek taraftar olmamakla birlikte, Peel şu tür insanlara tercüman olmaktaydı:

Luditler'in saflarında bir delikanlı gibi duran ve kırpma makineleriyle çalışanların sert isyancı şarkılarına sıkça katılan... kendisine 'yaşlı asi' demekteydi, ki bir nedeni vardı, çünkü yaşamı boyunca mevcut otoriteye karşı West Riding'te patlak veren her harekete karışmıştı... [Kendisi] bana, o eski sadık de-

* Ludizm, 19. yüzyılın başlarında İngiltere'de Nottingham'da başlayıp Yorkshire, Lancashire, Derbyshire ve Leicestershire'a yayılan ve zanaatkarların, işlerinin ellerinden alınmasına neden olan dokuma makinelerini kırdıkları örgütlü eylemlere verilen ad. -ed. n.

mokratın [John Baines] yaptığı ateşli konuşmayı müthiş bir coşku ve enerjiyle tekrarladı.⁷

John Baines, Halifax'lı tanınmış bir radikaldi ve bu, Edward Thompson'un bu tür insanların yalıtılmış olmadıklarını ve o sırada ülkenin birçok bölgesinde meydana gelen karışıklıkların merkezi konumunda bulundukları yönündeki inancını güçlendirmekteydi. Ludizm, değişime karşı düşüncesizce bir muhalefeti ifade eden bir sözcük olarak İngiliz diline girdi. Kırılan makinelerin modernleşmekte olan Britanya sanayisi için anahtar konumunda olduğuna ve kumaş üretimi konusunda dünya önderliği sağlayacağına inanılmaktaydı ki, böylece ülkeye büyük servet girecek ve ortadan kalkan birçok iş için alternatif iş alanları yaratılacaktı. Nitekim makine kırıcılığı sembolik olduğu kadar pratik bir eylemdir ve Frank Peel'e anlatıldığı gibi, 1812 yılı olayları, sıkı bir şekilde iç içe geçmiş, yarı kırsal toplulukların varlıklarına yönelik açık bir tehdit olarak algılanıyordu:

Gençliklerinde köydeki herkesi yakından tanıyan, bekâr mı, evli mi olduklarını... kiminle evli olduklarını, kaç çocukları olduğunu ve hepsinin isimlerini ve özelliklerini söyleyebilecek pek çok insan hâlâ hayattadır. O günlerde tüm nüfus tek bir büyük aile gibiydi.... Ve herkes birbirinin özel işleriyle ilgilenebilir ve bu, hiç de ayıp karşılanmazdı, halbuki bugün bunun terbiyesizce, ayıplanası bir davranış olduğu düşünülür. Bu yakınlığın, kuşkusuz arada bir tatsız bir yönü de ortaya çıkıyordu, ama iyi yanları da vardı. O zamanlar topluluğun tüm üyeleri aynı seviyedeydi ve bugünkünden çok daha güçlü bir bağ vardı aralarında.⁸

Yeni kesim teknikleri, West Yorkshire giysi üretiminde, sadece bu maşla geçinen insanların istihdam edildiği az sayıdaki işten birini devraldı. Makineler, aileler tarafından evlerde yapılan kaba yünlü giysileri kırpmakta veya pürüzsüz bir şekilde tıraş etmekteydi. Bundan önceki makineler muhalefetin bir iki ufak tefek itirazından sonra memnuniyetle kabul edilmişti, çünkü üretimdeki mevcut örgütlenmeye uygundu: Örneğin, iplik eğirme makineleri, fabrikalarda kullanılmak üzere güçlü aletler olarak değil, ev aletleri olarak tasarlanmıştı. 19. yüzyıl ortalarının yeni dokuma kasabalarındaki fabrikaların el emekçilerinin, işleri yeni yöntemlerle yapma konusunda işverenlerin duyduğu heyecanı paylaşmaları çok zor olmuş olmalı, çünkü kârdan pay alma haklarını tamamen kaybetmişlerdi ve uzun vadeli düşünceleri beklenemezdi. Sorunları, tam da Luditler'in engelle-

7 F. Peel, *The Risings of the Luddites, Chartists and Plug Drawers* (1895 tıpkıbasımı 3. basım), Frank Cass, 1968, s. xi.

8 *Age*, s. x.

mek istediği sorundu ve Peel'in çalışmasında Ludizm, disiplinli, halka dayalı, hem değişimi kontrol etmeye hem de gelişmenin bazı yararlarını paylaşmaya yönelik bir çaba olarak görülmektedir. Ayrıca, Yorkshire'in yünlülük dokuma alanındaki başarısı, East Anglia ve West Country'nin birer önemli üretim bölgesi olarak sonu anlamına gelmekteydi; bu nedenle, makinelerin, ortadan kaldırdığından daha çok iş alanı yarattığı tezi, daha geniş bir bakış açısıyla bakıldığında, o kadar da açık değildi. İşte 19. yüzyılda güneyin çiftlik işçileri pazarındaki fazlalığa yol açan ve George Ewart Evans'la Alun Howkins'in çalışmalarının arka planını oluşturan atmosferi bu denli etkileyen şey, güneydeki sanayi işlerinin kaybedilmesi idi. Aynı şekilde Hindistan'da, Lancashire pamuk sanayisinin olumsuz etkilerine maruz kalmıştı, yani yerel değişimlerin etkileri uzaklara ve geniş alanlara yayılabilmekteydi.

Bu dönemde makineleşmeye karşı muhalefet, insanların kendi yaşamları üzerindeki kontrollerini ve geçim kaynaklarını yitirme korkusundan kaynaklanmaktaydı. Mallar gelişigüzel tahrip edilmemekteydi ve Luditler'e aşırı bir destek vardı: Askeri birliklerin varlığına rağmen, West Yorkshire'da tek bir Ludit bile eylem sırasında yakalanmamıştı ve hiçbir saldırı ele verilmemişti. Olayları bitiren tüm mahkûmiyetler ve infazlar, tek bir kişinin verdiği bilgilere dayanmaktaydı ve bunların doğruluğu da hiçbir şekilde kesin değildi. Belli aralıklarla aynı direniş ruhunun canlanması, toplumların, düşman olarak algılananlara karşı direnme hakkı konusundaki kararlılığını göstermektedir. Bu uzun mücadele, Frank Peel'in *The Risings of the Luddites, Chartists and Plug-Drawers* (1888, yeni baskı 1968) [Ludit, Chartist ve Plug-Drawer Ayaklanmaları*] adlı kitabının oldukça genişletilmiş bir baskısında anlatılmaktadır. Edward Thompson, bu kitabın olaylar konusunda pek çok bilgi içerdiğini gösterene kadar, kitap tarihçiler tarafından pek önemsenmemişti. Thompson, örneğin Cleckheaton'daki Rawfolds Mill'de Luditler'e ateş etmeyi reddeden bir askerin öyküsünün askeri kayıtlar tarafından da onaylandığını bulmuştu. Oysa bu öykü hep, romantik bir saçmalık olarak görülmüyordu. Kitap, geniş bir kesim tarafından, hatta içindekileri onaylamayanlar tarafından bile, tarih çalışmalarında bir dönüm noktası olarak kabul edildi ve eğer çalışma son 20 yılda bu konunun gelişmesini ve başka çalışmalar üretilmesini sağladıysa,

* Chartism, 19. yüzyılda İngiltere'de yeni sanayi düzenine duyulan tepkilerin örgütlenmesi ve Parlamento'da siyasi reform talep eden işçi sınıfı hareketi; Plug-Drawers ayaklanmaları ise chartist harekete dahil bir ayaklanma ve bu ayaklanmanın adı ('sübaç çekenler'), işçilerin makinelerin çalışmasını engellemek için buhar sübaçlarını çekmelerinden gelmekte. -ed. n.

bu, kitabın gücündendir. Bunun önemi, her ne kadar Frank Peel'in çalışmasına dayanmıyorduyse da, Edward Thompson'un, kitabın yeni baskısına uzun bir giriş yazmış olmasından anlaşılabilir.

Sözlü tanıklık, çok daha açık bir şekilde, bir sanayi kolundaki gerçek değişim sürecini incelemeye yönelik en kapsamlı girişimlerden birinin temelini oluşturur: Paul Thompson'ın, Tony Wailey ve Trevor Lummis ile birlikte kaleme aldığı *Living the Fishing* (1983) [Balıkçılıkla Yaşamak]. Bu kitapta sadece birkaç tane doğrudan alıntı var, ama balıkçılık sanayisinin son 150 yıllık bir tablosunu oluşturmak üzere, mevcut her türlü belgeyle bir arada birkaç kapsamlı sözlü tarih araştırması yer almakta. Bugün balıkçı limanları her ne kadar bir tablo gibi güzel ve değişmezmiş gibi görünse de, kitabın aslen anlatmak istediği şeylerden biri, bu limanların hepsinin aslında bu esnada büyük ve neredeyse ardı kesilmeyen bir değişime tabi olduğudur. 19. yüzyılın ikinci yarısında Hull ve Grimsby limanları, sıfırdan, büyük uzak mesafe filoları oluşturdu ve bunların şimdi birer balıkçı limanı olarak varlığı fiili olarak bir kez daha son buldu. Yorkshire'daki Witby, Aberdeen yakınlarındaki Buckie, Shetland, Isle of Lewis gibi daha küçük merkezler ve çeşitli East Anglia limanları, balıklardaki değişikliklere, pazarlardaki, mevcut ulaşım olanaklarındaki, tekneler ve balıkçılıktaki, işçi bulma ve gemi alımını finanse etme yöntemlerindeki değişiklere hiç tepkisiz kalmamaktadır. Her limanda bu etkenler çeşitli şekillerde mevcuttur ve Lancashire'daki Fleetwood limanı gibi tek bir limanda bile, farklı balıkçılık türleriyle uğraşan iki veya daha fazla farklı topluluk bulunabilir.

Başarı veya başarısızlık görecedir ve bunlardan biri insan kontrolü dışındaki etkenler tarafından veya bazı olaylar tarafından tersine çevrilebilir. Örneğin, yakın zamanlarda 200 millik kıta sahanlığı sınırının, uzak mesafe filosunun balık avladığı suların geniş bir alanı üzerine doğru büyüütülmesi, bu filonun kaderini bağlamıştı ve Britanyalı balıkçıların bu konuda yapacak hiçbir şeyi yoktu. Bu tür balıkçılık, başlangıcından beri modern bir sanayi olarak örgütlenmişti, çünkü açık deniz balıkçı gemilerinin finansmanını, pahalılığından ötürü ancak bir şirket yapabiliirdi. Bu girişimde işçilerin söyleyecek pek az şeyi olmuş ve onlara kâr payı değil, geleneksel kıyı balıkçılığındaki gibi belli bir ücret ödenmiştir. Bu şirketlerin, gemilerin bağlı olduğu yerlerle hiçbir işi olmazdı ve bunlar balıkçılığı herhangi bir endüstriyel etkinlik gibi görmekteydi. Yıllar boyunca bu işten büyük kârlar sağladılar ve kıyı balıkçılığının böyle bir rakip karşısında sonu gelmiş gibi görünüyordu, ama 1983 yılında *Living the Fishing* yazılırken, pek çok değişik etkinlikle uğraşan ve genellikle kaliteli

ürünler için prim fiyatı alan daha küçük ve esnek işletmeleriyle bu sektör hâlâ çok başarılıydı.

Balıkçılığın neredeyse her kolunda gerekli olan gemilerin fiyatlarındaki artışla birlikte, en başarılı filolar, çalışanların üründen pay aldığı gemilerdi ve gemi sahibi olmak şirketlerden çok, sıradan aileler arasında yaygındı. Şahsi ilgi, böyle değişken bir ortamda kaçınılmaz olan uyum ortamını teşvik etmekteydi. Denizde avlanmak için birbiriyle rekabet eden, ama başka yönlerden dayanışma içinde olan ve avlanmada ilerleme sağlayan bir buluşla ilgili bilgileri gizli tutamayan çok sayıda küçük çaplı girişimin olduğu bu alanda yeni buluşları teşvik için oldukça mükemmel bir ortam oluşmuştu. Yeni bir buluş ne bir tanrı işi, ne de büyük insanların veya şirketlerin işidir. Genellikle, önceden mevcut bir araştırmanın ve gelişme ortamının bulunmadığı yerlerde ortaya çıkar; tam da bu örnekteki gibi küçük boyutlu sorun çözüm yöntemleri birikerek büyük bir şeyler yaratabilir. Çözüm arayan bu kadar çok sayıda farklı girişimin birbirini izlemesi ve birbirlerinden yararlanmaları ve tehditten çok, açık ödülün başıyıcı teşvik etmesi sonucunda ilerleme geniş bir cephede gerçekleşir.

Büyük şirketlerin kârları, standardize gemilerin, balıkların akın ettiği yerlere yerleştirilmesine bağlıydı. Gemiler pahalıydı ve bu şirketler, limandaki zamanı en aza indirme, mürettebatı acımasızca çalıştırma ve daha etkili denetim için, çalışanları birbirlerine karşı kullanma yoluyla kârlarını maksimize etmeye çalışıyorlardı. Başlangıcından itibaren koşullar dehşet vericiydi ve Humber limanı filolarının işleri, büyük çapta, öksüzlerin çırak olarak gemilere getirilip esir işgücü olarak çalıştırılmasına dayanmaktaydı. 1870'li yıllarda Grimsby limanının alamanalarında çalışanların üçte biri bunlardan oluşuyordu. Ayrıca, tüm mürettebat, acımasız disiplin kurallarına tabiydi ve gemiler kalkarken orada bulunmazlarsa hapse atılırlardı. 20. yüzyılın başında bu tür işçilik ilişkilerinin muhtemelen en aza indiği yerlerden biri Aberdeen'di ve bu uygulamanın İkinci Dünya Savaşı sonrası ortadan kalkmasında, bu işle uğraşan herkesin içinde uyanan iğrenme duygusu önemli bir rol oynadı. İşçilerin zamanlarının çok büyük bir bölümünü gemilerin zorlu koşullarında geçirmeleri ve posaları çıkana kadar çalıştırılmaları, ciddi boyutlarda yaşanan aile içi şiddeti sıradan bir şey haline getirmişti.

Britanya'nın, sanayileşmedeki ilk başarısını ve daha sonra ABD, Avrupa ve Japonya kaynaklı rekabete karşı ekonomisini uyarılama konusundaki daimi beceriksizliğini anlamak istiyorsak, bu konuyla, koşullar değiştiğinde en başarılı büyük balıkçılık şirketlerinin bile bazılarının neredeyse hiç mücadelesiz hezimete uğramasının nedenleri arasında önemli paralellikler

Resim 6.1 *Living the Fishing* adlı çalışmaya katkıda bulunan bilgilerin kaydedildiği, North Yorkshire, Whitby’de tekneler. Whitby, taze ve yüksek kaliteli balığı ile ünlü, hâlâ canlı bir balıkçı limanıdır ve amatör balıkçı gruplarının gemi kiraladıkları merkezlerin başında gelmektedir. Son yirmi yıl içinde insanların ilgisini giderek daha çok çekmeye başladı, çünkü popüler bilincimizdeki balıkçı limanı imgesinden çok şey vardır burada. Ancak *Living the Fishing*’teki merkezi tezlerden biri, bu tür fotoğrafların, gerçekten geleneği hatırlatınakla birlikte, balıkçılık endüstrisindeki sürekli değişim gerçeğini gizleyebileceğidir.

Ön planda istakoz sepetleriyle dolu bir tekne var. Britanya’nın kuzey doğu kıyılarına özgü bu tip teknelerin dibi yassı olur ve Viking tekne tasarımından izler taşır. Motorla çalışan ve bu tür bir yerel kullanım için en popüler olan teknelerdir. Ayrıca hem ağ hem de sepet yapımında plastik kullanımı balıkçılık tekniğinde olduğu gibi, gemi yapımında da bir uyarılma geleneği olduğunun kanıtıdır. Onun arkasında, dümen kulübesi de olan aynı cins daha büyük bir tekne bulunmakta. Onun arkasındaysa, burada büyük şirketler bulunmamakla birlikte, son zamanlarda bu limandaki uzak mesafe balıkçılığını devralan büyük modern teknelerden biri duruyor. Ticari durum, avlanan balığın niteliği ve işgücü örgütlenmesi hâlâ sürekli değişmektedir.

bulabiliriz. İş yapanlar, sanayiye kontrol edenlere yabancılaştırmıştı ve yeni buluşlar hem ücretler hem de istihdam için tehdit olarak görülmekteydi. İşlerden sorumlu olanlar, sermayelerinin asıl kaynağı olan ticaretle yoğun bir şekilde uğraşmaktaydı.

Aberdeen’de, bu insanlar başlangıçtaki ani yükselmenin sona ermesiyle birlikte, balık satarak, buz temin ederek ya da gemi sigortalayarak, balık avlama işine göre daha çok para kazandıklarını fark ettiler; sonra balıkları dışardan satın almaya ya da tasarruf etmek için filolarıyla bilinçli olarak ilgilenmemeye başladılar. Görüntüde her şeyin temeli olan filo çürüse ve her yıl zarar etse bile denize açıldıkları sürece yan şirketler büyük kârlar sağlıyordu. Ticari bir şebeke işletmek uğruna, gemi ve teçhizatı yatırımdan vazgeçildi.

Bu ülkenin sanayisinin modern sanayi üzerinde neredeyse bir tekele sahip olduğu 19. yüzyıl ortasında elde ettiği büyük ilerlemeyi daha da ileri götürme ya da koruma konusunda gösterdiği başarısızlığı açıklamak için ülke düzeyinde tek bir ekonomik ya da politik sebep bulmak zordur. Gerçek üretimden ticarete doğru bu çekilme elbette ki etkili bir faktördür; işgücüne herhangi bir yaratıcı rol verilmesinin reddilmesi üzerinde de yüzyıl başında pek çok Amerikalı yorumcu tarafından durulmuştur. Güncel bir mesele olmasının getirdiği aciliyet göz önüne alınırsa, bu takip etmeye değer bir konudur ve sözlü çalışmalar bu ve bununla ilgili konularda önemli katkılar sağlayabilir. Daha önce alıntılanan ve Newcastle’daki dericilik işinin tarihini hazırlayan Elswick grubu, kendi deneyimlerinden, bir parçası oldukları daha geniş bölgesel ve ulusal topluluklar için, dolayısıyla da Britanya sanayisinin son birkaç onyılının hikâyesi için, sonuçlar çıkarmaya istekli olduklarını açıkça göstermişlerdi. Bu tür çalışmaların hiçbirinin, tek başına, büyük tarihsel sorulara yönelik yaklaşımlarımız üzerinde büyük bir etkisi olmayacaktır, ama bir bütün haline gelirlerse bu yaklaşımları dönüştürebilirler.

İnsanların yaşam karşısındaki tutumları, iş çevresini hem şekillendirir, hem de onun bir ürünüdür. Topluluklar, toplulukların değer sistemleri ve o toplulukların, üyeleri üzerinde oluşturduğu baskı, insanlık tarihinin izleyeceği yolu belirlemekte yaşamsal öneme sahip bir kuvvet ortaya koyar. Bazı toplumlar fırsatları değerlendirir, bazılarıysa onursuzluk olarak algılanan ya da menfaatler söz konusu olduğunda gerçekleştirilmesi mümkün olmayan bir şey yapmaktansa kaybetmeyi yeğler. Bu, açık ekonomik ve siyasi etkenleri inkâr etme değil, bunların tek başına açıklayıcı olamayacaklarını vurgulama anlamına gelir. Örneğin, *Living the Fishing*’de bazı sistemlerin dinamizmini, bazılarımsa çöküşünü açıklamakta aile ilişkilerinin önemi konusunda kuvvetli argümanlara yer verilmiştir. Bununla, daha önce incelediğimiz, Lancashire kadınları ve onların sanayi toplumundaki rolleri ile ilgili çalışma arasında bağlantı kurulabilir. Kadınların toplum içindeki konumuna dair feminist bakış açısına göre kadınlar, toplumda aynı

seviyedeki erkeklere göre daima daha az hakka sahip olan ve sömürülen bir grup olmuşlardır. Ne var ki buraya kadar işçi sınıfından kadınların anılarından yaptığımız alıntılar, çoğunun ev içindeki rolleri konusunda olumlu görüşlere sahip olduğunu göstermiştir. Bu yüzden, Elizabeth Roberts'ın konuştuğu insanlardan biri, Birinci Dünya Savaşı sırasında dışarıda çalışmış, ama erkekler döndüğünde işini kaybetmiştir:

Nişanlı olduğumu ve bir süre sonra da evleneceğimi biliyordum, yani o günlerde evleneceğin zaman hemen işini bırakırdın, evde hizmetçi gibi bir şey olacağını, hep evde olacağını bilirdin yani. Biz kızların bekleyebileceği tek şey buydu, bir de çeyiz sandığımızı doldurmak falan. Evet, o vakitler kızların tek amacı buydu.⁹

Elizabeth Roberts'ın evlendikten sonra çalışma fikrine geleneksel bakış açısıyla ilgili açıklaması, pamuklu dokuma kasabaları gibi özel yerler dışında, tipiktir:

Evdeki kadınlar tam gün çalışan komşularına özenmezlerdi. Daha çok, onlara acırlardı. Bazı durumlarda tam gün çalışan anne imgesi, baskı altında, sömürülen ve dul kalmak gibi talihsiz koşullar yüzünden buna mecbur olmuş bir kimseydi. Yaşlı bir hanım, kocası bir içkici olan annesinin, icra memurları ailenin borcu yüzünden iki defa bütün eşyalarını alınca, nasıl fabrikada çalışmak zorunda kaldığını anlatmıştı. Kız kardeşleri, bebeğini, emzirmesi için fabrika kapısına getiriyorlardı... Kadınların görevinin ailelerine karşı olduğu düşünülüyordu. Kadının evlilikten sonra çalışmaya devam etmeyi (olumsuz koşullar yüzünden buna mecbur kalmadan) tercih ettiği iki olayda, iki bağlantılı önkoşulun sağlanmış olması ilginçtir. Her iki kadının da tek bir çocuğu vardı ve her ikisi için de yakında oturan, yemek ve temizlik yapmayı, çocuğa da annelik etmeyi kabul eden ve beceren, sağlığı yerinde bir büyükanne vardı. İki kasabada da, bu koşullar sağlanmadığı sürece bir kadının evi ve ailesiyle yeterince ilgilemeyeceği üzerinde genel bir görüş birliği söz konusuydu.¹⁰

Ancak Roberts bunun kocalarına karşı bir teslimiyet olmadığını hissetmişti,

daha çok ortaklılar; ve bu ortaklık ilişkisi kısmen, işçi kadının aile içindeki ekonomik rol ve statüsü üzerinden açıklanabilir... [çünkü o] kocası için ekonomik bir gerekliliktir; vazgeçilmezdi. Eğer ev işini yapmazsa, kocasının bunu başkasına para karşılığı yaptırma gücü yoktu. Gerçekten de kadın öldüğünde, bir er-

9 E. Roberts, "Working Women in the North West", *Oral History*, cilt 5, sayı 2, 1977, s. 9-10.

10 *Age*, s. 16-17.

keğın ailesini dağıtıp çocuklarını da bakımhaneye yollamaması için çok şanslı olması gerekiyordu.

‘Bir genç kadın hatırlıyorum da annesi ölmüştü, galiba veremden, babası da dışarda çalışmak zorundaydı, bir çiftlikteydi, çok çalışıyordu. Biliyor musun, altı çocuk vardı, komşular yardım ediyordu. Ama eve hep okul yöneticilerinin geldiğini hatırlıyorum, ve babaya ne yapacaklarını... Ona anlattılar, biri vardı yanlarında, bakımhaneden yaşlı bir kadın gelip onlara bakmak için, o zamanlar öyleydi, galiba haftada 12,5 peni kadar alıyordu, bir de yemekler. Anneni kaybedersen, işte böyle aileni dağıtırdın. Benim babam öyle yap■.’¹¹

Ev işinin ağır bir iş olduğunu ve kadınların aile ekonomisinden, bazen erkeklere harçlık vermeyi bile reddedebilecek derecede sorumlu olduklarını görmüştük. Nerede oturulup ne zaman taşınılacağına kadınlar karar veriyordu. Ahlaki kurallar konusunda son söze sahip olan ve genelde kiliseye devam etme gibi konularda kocalarını yönlendirenler de onlardı. Bu onların bütün enerjisini ve zamanını alıyordu; üstlendikleri işlerin ne kadar önemli olduğunun da sürekli farkındaydılar. Yaşadıkları hayatta çok az seçim şansları vardı, kocalarınıninki de onlarınkinden fazla değildi. İşleri genellikle aşırı derecede ağır olurdu ve sanayileşme sonrasında eski zanaat işlerinin verdiği tatmin duygusundan pek bir şey kalmamıştı. Ancak, aynı durumdaki diğer insanlarla birlikte bu acımasız dünyaya karşı savaşıarak hayatta kalabilirlerdi, üstlendikleri iki rol de hayati önemdeydi. Kadınlara seçme hakkı verilmesinin bu kadınlar için hiçbir çekiciliği olmamış gibi görünüyor; politik olarak aktif olanlar için de öncelik bütün işçi sınıfının koşullarının iyileşmesiydi. Baskı duygusu, eşlerine karşı olduğundan çok daha fazla, zenginlere yönelikti. Bir kadına, babasının sömürülüyor hissedip hissetmediği sorulduğunda şöyle demişti:

Ah, eminim öyle hissediyordu. Sık sık sarhoş olurdu, gerçek sarhoş değil de kafası iyi olurdu, dişlerini sıkardı, sesi duyabilirdiniz... Altmış sene o insanlar için çalıştı, emeğinin karşılığında çok az bir şey aldı, çok az. Tabii genelde onun, Buccleuch Dükü diye bilinen o John Willie Scott tarafından babamın ailesi... beşimiz, dört oğlan bir de ben tabii, bizi sosyalist yaptı Dük. Bunun farkında değildi ama sonuçta öyle oldu. Yani bunlar korsandı bu insanlar, bunların dedeleri, dük şu, dük bu, dük bilmem ne, korsandı hepsi. Yaşadıkları o muazzam yerleri haksızlıklarla ele geçirdiklerine hiç şüphe yoktu.¹²

Bu, kadınlar için özellikle kuvvetli olan, ama sözlü tanıklıkların çoğun-

¹¹ *Age*, s. 13.

¹² *Age*, s. 9.

luğu için de geçerli olan bir hususu ortaya koyuyor: İnsanların durumlarından memnun olduklarına dair neredeyse evrensel söylemi nereye kadar kabul edeceğiz. Londra'nın Doğu Yakası'nda bir aile müisveddesinde kendi kendini yetiştiren Tommy Morgan bile bunu söyleyebildiğinde, gerçek anlamının kesinlikle görünüşteki anlamı olmadığı açık demektir. Eğer ev işi bu kadar önemli idiye başka bir biçimde paylaşılabılır ve daha yüksek bir statüye ulaştırılabilirdi; kadınlarla özdeşleşmesi de ne teoride ne pratikte kaçınılmaz değildi. East Riding'de 1900 yılında doğan Bay Harper, çiftlik hizmeti için işe alındığında hemen bir at bakıcısı olmamıştı:

İki yıl evde mutfaktaydım, görüyor musun, iki kız kardeş bir de erkek kardeşle. Sabah beşte kalkmam gerekirdi, ateşi yakmam -bilirsin o günlerde eski moda bir ocak vardı.... Sabahın beşinden akşam yediye kadar oradaydık o zamanlar...

Gençlerin işe alındığı çok yer var mıydı?

Benim gençliğimde o taraflarda [Malton yakımlarındaki Scagglethorpe] evde kadın hizmetçiden çok oğlanlar olurdu. Çünkü sana daha çok güvenirlerdi. İşlerin yapılması için. Ama savaş çıkınca her şey tepetaklak oldu. (Kaset 17/1)

Haftalık programında, pazartesileri çamaşır gününe yardım etmek, yemeklerden sonra bulaşıkları yıkamak, yatakları yapmak, masaları ve yerleri ovma, süthaneyi ve kümesleri temizlemek, yatak odalarının yerlerini yıkamak ve bir parti verildiğinde akşam masanın başında beklemek vardı. Bunu, asla küçültücü ya da alay konusu edilebilecek bir iş olarak görmüyorlardı. Dahası, Jill Liddington'ın Lancashire'in dokuma kasabalarından konuştuğu insanlar, ev işine yönelik normal tavrı tersine çevirmişlerdi: Evde olsalar günlerini nasıl dolduracaklarını düşünemiyorlardı. Ancak çalışma için gösterilen sebebin, ailenin saygınlığını muhafaza eden şeyin kazanç sahipliği olduğunu belirtmemiz gerek; dolayısıyla bu görüldüğü gibi alışılmış yaklaşımların reddi değil, sadece yeniden değerlendirilmesidir. Oy hakkı mücadelesinin buradaki çalışan kadınlar için çok önemli bir konu haline gelmesi elbette ki çok anlamlı. Kısmen bile olsa, bir kez ev dışına çıktıklarında kendilerini birer birey olarak hissetmiş ve bireysel haklar istemişlerdi; bu bakımdan Barrow ve Lancaster türü aile yaşamı modelinin daha iyi ya da özü itibarıyla daha tatmin edici olduğu söylenemez. Kadınların bakıcılık rolünü üstlenmek konusunda gerçekten bir tercih hakkı olsaydı ve hayattan tek beklediklerinin bu olduğunu söyleselerdi, kimse- nin bundan kuşkusu olmazdı, oysa bu durum doğumlarıyla başlardı ve eğer bu süreç bu kadar başarılı olmasaydı çoğu bugün olduğu gibi kesinlikle başka tercihler yapardı.

Resim 6.2 Millicent Caunce'un Lancashire, Newton-le-Willows'daki toplu konutlarındaki yeni yan müstakil evinin kapısı önünde kocası Wilfred tarafından 1952 yılında çekilmiş fotoğrafı. Kendisi bir mil bile uzakta olmayan geleneksel bir sıracı evde büyümüştü. Newton büyük bir kasaba değildi, ama bu tür bir taşınma bile Caunce'ın hayatının pek çok yönünün değişmesi anlamına gelmişti. Evler modern ve büyük bahçeleri vardı ama bu toplu konut alanında dükkân, kilise ya da herhangi bir kamu hizmeti bulunmuyordu. Böyle küçük bir yerde bu çok da önemli değildi ama Catherine Hall'un anlattığı gibi, bunun sonuçları şehirlerde çok daha dramatikti.

Catherine Hall'un *Sözlü Tarih* dergisinde (1977) yayımlanan "Married Women at Home in Birmingham in the 1920s and 1930s" [1920 ve 1930'larda Birmingham'daki Evli Ev Kadınları] konulu araştırması, bu konuyu özellikle aynı yerde bir nesil sonra ele almıştı. Arka plan bazı yönlerden aynıydı. Bayan Wilkinson bekârken Cadbury's'de çalışmaktan hoşlanıyordu, ama "(Kocam) çalışmaya devam etmemi istemedi. Ben de bunun çok güzel bir şey olduğunu düşündüm. Gidip arkadaşlarımı ziyaret ediyordum... Harika bir hayat olduğunu düşünüyordum"¹³ diyordu. Bayan Gardiner

evlenmeden önce bir evde hizmetçi olarak çalışmıştı ve evde kalabilmekten çok memnundu. Kocasını mutlu etmenin onun için en önemli şey olduğunu anlatmıştı -çocuğu yoktu ama ailesi ve komşularıyla ilgilenerek kendisine dop-

13 C. Hall, "Married Women at Home in Birmingham in the 1920s and 1930s", *Oral History*, cilt 5, sayı 2, 1977, s. 74.

dolu bir hayat kurmuştu. Çalışırken, bir gün kendi evine sahip olmayı umuyordu ve başka türlü bir hayat gibi bir hırsı asla olmamıştı-

‘Tabii ki evimde hep mutlu oldum, hırslı değildim, evde olabildiğim takdirde gayet mutluydum... Kocam yemek için eve geldiğinde daima evde olurdum, hep oradaydım, her şey her zaman hazırды ve bence bize mutluluğu getiren de buydu... O eve geldiğinde her zaman yemek olurdu, ateş daima yanardı, kocamla her zaman ilgilenirdim.’

Bayan Gardiner’in, kocasının işine ve hem sendikada hem de İşçi Partisinde çok aktif olduğundan onun politikasına gerçekten teslim olduğu söyleşide açıkça görülüyor -hayatını kocasının etrafında kurmuştu- ama bundan herhangi bir memnuniyetsizliği olmamış gibi görünüyor. Kadının yeri evidir, esas görevi de sevmek ve ilgilenmektir, bu tanımlara daima uyulur.¹⁴

Ne var ki bu çalışma, işçi sınıfı tarihinde çok önemli bir döneme ve yere aittir. İki savaş arasındaki dönemde banliyölerdeki yeni büyük toplu konutlar, ailelere daha önce asla sahip olmadıkları alanlar ve imkânlar sunmuştu. West Midlands’in bölge ekonomisi çok güçlüydü ve buraya taşınanlar da maddi durumu iyi olanlar olduğundan hayat tarzlarının değişmeden kalması ihtimali azdı. Üstelik aileler küçülüyordu ve yeni aletlerin kullanılabildiği modern evlerde yaşayanlar için ev işlerinin ağırlığı biraz azalmıştı. Sunulan kamu hizmeti azdı ve olan da genelde yetersizdi. Erkekler uzak ve birbirinden ayrı yerlerde çalışıyorlardı, dolayısıyla işyeri ortaklığı burada yaşayanlar arasında bir bağ yaratamıyordu. Akrabalar bağlarını koruyorlardı, bu nedenle buraları herkesin yalıtılmış olduğu yerler değildi, ama Lancashire kadınlarının açıkça tanımlanmış rolleri ve destekleyici toplumsal hayat bir anda ellerinden alınmıştı. Kopya edilecek model, uzun zamandır daha çok bir süs rolü üstlenmiş olan orta ve üst sınıf evli kadınlardı. Hane içi yaşamdaki merkezi konumlarını kaybettiklerinden, geriye kalan iş gittikçe daha açık bir biçimde ücretsiz hizmetçiliğe dönüşüyordu ve aile sınırları içinde yaşayanların, daha geniş bir dünyası olanlara göre ikincil konuma yerleşmeleri gözle görülür hale geldi. Bu, kadınları arada bırakmıştı, çünkü nesnel olarak daha iyi yaşama koşullarına sahiptiler, ama Blackburn’de çalışan evli kadınlara güç veren bağımsızlık geleneğinden de, pek çok başka yerde gözlemlenebilen zor bir işi başarma duygusundan da mahrumdular. O dönemde çok azı bu yeni yaşamın değerini sorgulamaya hazırды, ama bu durum, kadınların kendileriyle ilgili görüşlerinde o zamandan başlayan ve hâlâ devam eden dönüşümü açıklamaya yardımcı olmaktadır.

Hem Jill Liddington, hem de Elizabeth Roberts sözlü malzemelerini, kullanılabilecek her türden başka kaynakla birleştirdiler; istihdam biçimlerini, ücret oranlarını, gayri meşru doğum oranlarını, çocuk ölümlerini ve daha bütünlüklü açıklamalar içeren çalışmalar üretmeye yardımcı olacak her şeyi gözden geçirdiler. İkisinin de *Sözlü Tarih* dergisinde yayımlanan makaleleri daha sonra yazdıkları kitapların temelini oluşturdu: Sırasıyla *One Hand Tied Behind Us: The Rise of the Women's Suffrage Movement* (1978) [Bir Elimiz Arkamızdan Bağlı: Kadınların Oy Hakkı Mücadelesinin Yükselişi] ve *A Woman's Place: An Oral History of Working Class Women 1890-1940* (1984) [Kadının Yeri: İşçi Sınıfı Kadınlarının Sözlü Tarihi 1890-1940]. Bu alandaki her klişeyi sorgulamaları, tamamen yetersiz kanıtlardan, çıkarımlardan ve tarihçinin kendi inançlarının uzantılarından elde edilen sonuçların hâkimiyetine kalabilecek alanları sözlü tarihin aydınlatılabileceğini ortaya koyuyor. Kadınların erkeklerle olan ilişkileri gibi temel bir konuda bile sınıfın bir önemi vardır, ama bununla birlikte, aynı bölgeden aynı sınıfa dahil kadınların çok farklı hayatlar yaşamaları da bunun tek belirleyici etken olduğunu söylemeye kalkmanın anlamsızlığını gösteriyor. Elizabeth Roberts'ın konuştuğu insanların hayat tarzları, sanayileşmenin girdabından dengeli ve kendi kendini idare eden toplulukların yeniden ortaya çıkışına dayanıyordu ki bu da Lancashire'da inkâr edilemez bir devrim yaratmıştı. Diğer bir dayanak da erkeklerin bir aileyi geçindirecek kadar ücret almalarıydı. Bu, dokuma kasabaları için söz konusu değildi; aile ücreti kavramı da yakın zamanlarda kadınların tam zamanlı ücretli işlere tekrar girmelerinin önündeki en kötü engellerden biri haline geldi. Ancak zamanında her iki cins için de açıkça pratik yararları olmuştu, çünkü dokuma kasabaları erkeklerin ve kadınların aynı işler için rekabete girdikleri nadir alanlardan biriydi; bunun da erkeklerin ücretlerinin düşüklüğüne katkısı olmuş olmalıdır.

Geleneksel topluluklar bireysel seçimleri önemsiz şeylerle sınırlıyor, hayata dair kuralları, her şeyin başka türlü olabileceğini asla fark edemeyecekleri bir şekilde insanların zihnine nakşediyordu. East Riding'de çiftlik hizmetlerinin 1930'larda çökmesi çeşitli etkenlere bağlıydı, ama bunlardan biri şüphesiz önce Birinci Dünya Savaşında kitlelerin askere alınmasının, sonra da sinema ve radyonun gelişiminin bir sonucu olarak bölgenin dünyaya açılmış olmasıydı. Gençler neredeyse kimsenin onlar gibi yaşamadığını fark ettiler ve ücretleri için bir yıl beklemektense tüketim toplumuna katılmak istediler. Çiftlik işçisi olmalarından dolayı daha düşük ücret aldıklarına ve daha kötü hayat standartlarına maruz kaldıklarına dair kanıt bulamıyorum; dolayısıyla sistemi eleştirmek için bir ne-

den yok, ama bu durumun örneğın 1900’lerde bu bölgenin bir özelliğı olarak genel kabul görmesi, diğerk alternatiflerden haberdar olmamak kadar, bilinçli seçimlere de bağılıydı. Bugün görünüşte herkese açık olan seçim şansının bir gerçek mi, yoksa bir yanılsama mı olduğı konusunda görüş ayrılıkları olabilir, ama kişisel seçimlere yer vermeden işleyen bir sistemi anlamak, bu sistemi modern standartlarla yargılamamak için olduğı kadar zulüm ve baskıyı görmezden gelmemek için de büyük çaba harcamamızı gerektirir.

Dolayısıyla sözlü malzemenin olduğı gibi kabul edilmesi herhangi bir başka kaynak için olduğundan daha fazla mümkün değildir, ama sözlü malzeme konu uygun olduğú sürece tarih için her seviyede, diğerk herhangi bir kaynak kadar yararlıdır. Sözlü tarih, sadece hatırlamak ve tasvir etmekten ibaret değildir, geçmişin dünyasını derin ve geniş bir biçimde çözümlayebilmemize de olanak sağlar. Üstelik istatistiğı dayanan tarihçilerin büyük bir olasılıkla yirmi yıl önce yapmayı umdukları gibi alanı bütünüyle ele geçirme konusundaki başarısızlıkları, tarihin insanları anlattığını, dolayısıyla da karmaşık ve çok yönlü olduğunun fark edilmesiyle ilgilidir. Sayılabilen ve ölçülebilen şeylerle çalışıldığında istatistiğı değer biçilemez, ben de uygun buldukça istatistiğı başvurdum. Son zamanlarda geliştirilen ve nicel verilere yönelik daha ciddi bir yaklaşım tarih için çok iyi olmuştur, ama hiçbir yaklaşım tek başına her şeyin anahtarı olamaz. İnsanların kendi öykülerine de yer verilebilir ve verilmelidir de. Lawrence Stone’un *The Past and the Present Revisited* adlı çalışmasında toplumsal tarihçilerin, erişimi kolaylaştırmak için, bütünüyle analitik yaklaşımlardan uzaklaşarak anlatı biçimine geri dönmelerini savunduğunu görmek ilginçtir.

YEDİNCİ BÖLÜM

İŞE BAŞLAMAK

Herkesin buraya kadar ele alınan konulara katkıda bulunabilecek anılara ulaşması mümkündür. Bundan sonra, her tür projenin planlanmasına ve yürütülmesine bakmak ve üretilen malzemeden nasıl yararlanılacağı konusunda bir okumadan daha fazla şey yapmak isteyenler için sözlü malzeme toplamının pratik yönlerini göstereceğim. Geleneksel bir araştırma yürütüyor bile olsa, çok az insan bu alanda tecrübe sahibidir, ihtiyaç duyulan temel beceriler de aslında zaten çoğu kişinin sahip olduğu becerilerin bir uyarlamasından ibarettir. Örneğin, başarılı bir oturum yürütebilmek, büyük ölçüde, karşınızdaki kişiyi serbestçe konuşturabilme yeteneğine bağlıdır, dolayısıyla sözlü tarihe özel bir eğitim ve uzmanlık sahibi olmadan başlanamayacağını düşünmek kesinlikle yanlıştır. Elbette kimi çalışma yöntemleri diğerlerinden daha iyidir ve başkalarının geçmiş deneyimlerinden mümkün olduğunca yararlanmak gerekir, ama işe başlamanın kendisi, bu konuda kendi kendinize vereceğiniz eğitimin hayati bir parçasıdır. İlk sözlü tarihçilerin hepsi bu şekilde başlamışlar, kendi kurallarını kendileri oluşturmuşlardır.

İşe yeni başlayan ve belli bir hedefi olmayanların mevcut bir projeye katılmaları ya da yaptıkları kayıtları bu tür bir projeye uyumlu hale getirecek şekilde çalışmaları uygun olur. Önemli bir ilk bağlantı, Sözlü Tarih Derneğinin “sözlü tarih konusunda tecrübeli olan ve sözlü tarihe yeni başlayan ya da çalışmalarını ilgili ve bilgi sahibi kişilerle ayrıntılı olarak tartışmak isteyen herkese yardımcı olacak dernek üyeleri”nden oluşan bölgesel gönüllü ağlarıdır, “[bu kişilerin] tümü kendi bölgelerinde Derneği temsil ederler ve insanları dinlemeye hazırdırlar.” Listeye sürekli eklemeler yapılmakta ve listeler zamanla değişikliğe uğramaktadır, bu nedenle isimlere ulaşmak için her zaman *Sözlü Tarih* dergisinin son sayısına başvurun. Kütüphaneler veya müzeler de ilk akla gelebilecek başvuru noktaları

arasındadır. Kendileri konuyla doğrudan ilgili olmasalar da, en azından size tavsiyeleriyle yardımcı olabilecek birine ulaşmanızı sağlayabilirler. Bi-reylere ya da gruplara mali kaynak sağlamak hiç kolay olmayacaktır, dola-yısıyla alışılmış yollara, yani bağışlara ya da para getirecek etkinliklere baş-vurulması gerekir. Teçhizatı ödünç almak mümkünse de buna bel bağlan-mamalıdır, ayrıca gönüllü personeli düzenli olarak eğiten ve onlardan ya-rarlanan kurumlar mevcuttur. West Yorkshire listesinde bulunan bağlan-tılardan biri olan Kirklees Kütüphanesi ve Edebiyat/Sanat Servisinin Leeds yakınlarındaki Gomersal'da bulunan Red House Müzesinde bir ses arşiv-cisi bulunmaktadır ve yerel halktan sözlü tarihi bir denemek isteyenlere bu servisin kapısı açıktır. Ancak bunun bir sorumluluk almak anlamına geldi-ği ve gönüllü kuruluşların sizden eğitim almayı kabul etmenizi ve bunu ciddiye almanızı bekleyecekleri unutulmamalıdır. Kimse sorumlu davranı-cağına emin olmadığı yabancıların kendileri adına hareket etmelerine izin vermez ya da onlara pahalı cihazlar emanet etmez.

Çoğu insan yapmak istediğinin ne olduğu hakkında kesin bir fikre sa-hip olmadan ya da bu işle başa çıkabileceğinden emin olmadan işin deri-nine inmeye çekineceği için kendi yolunda gitmek ister. Ancak, çok mü-tevazı hedefleriniz olsa bile bu durum düşük standartlarda çalışmanın ba-hanesi olamaz. En küçük ve en samimi proje bile ciddiye alındığında da-ha iyi yürür, ve benim deneyimlerime göre, çalışma kurallarının samimi-yeti engellediğini düşünenler, aslında birlikte çalışan kişilerin ya da bilgi toplayanlarla konuştukları insanlar arasındaki küçük yanlış anlamaların ciddi anlaşmazlıklara dönüşmesi için ideal bir ortam yaratırlar. Başta ters gidebilecek pek az şey vardır ama daha sonra hem kaçınılmaz hem de dü-zeltilmesi zor sorunlar ortaya çıkacaktır, bu yüzden baştan sistemli olmak en iyisidir. Örneğin, pek çok kişinin işin içinde olduğu durumlarda cihaz-ların takibini yapmak ve bilgi toplayanların ihtiyaç duyduklarında bir ka-yıt cihazı bulabilmelerini sağlamak önemlidir. Eğer yalnız çalışıyorsanız, kayıt cihazının çalışır halde olduğunu ve başlamadan önce kaset ve pille-rinizin yanınızda bulunduğunu kontrol etmeyi alışkanlık haline getirin. Oturum kasetleri doğru olarak saklanmalı, kasettekinin kim olduğu ve kaydın hangi tarihte yapıldığı bilgisi işlenerek, önce mümkün olduğunca çok kayıt yapıp bunları sonradan düzene koyma eğiliminin önüne geçil-melidir. Sonraya bırakılan işler nadiren düzenlenir ve bir kez iş birikince herhangi bir düzenleme yapmak imkânsız görünür.

Tanımlıklar özel bir ayarlama ya da kayıt yapılmadan toplanabilir, an-cak bu durumda sonuçların kimseye, hatta belgeleme niyetine sadece ka-fanızda bir şeyler varsa size bile pek yararı olmaz. Uzun vadede etkin ola-

bilmek için bir grubun resmi koordinasyona ihtiyacı vardır, ancak faaliyetlerin koordinasyonu ile ilgili işler üyelerce dönüşümlü olarak paylaşıldığında herkes işin zorluklarını yaşayacağından, sonuçta daha anlayışlı olunacağı umulabilir. Benzer bir şekilde, kurallar da tartışmaya açık olmalıdır, bu durum gerçekten rahat bir atmosferin oluşması için vazgeçilmez bir önem taşıyan karşılıklı güven duygusunun yaratılmasını sağlar. Sistemlerinizi çalışmanız ilerledikçe ihtiyaçlarınıza göre ve mümkün olduğunca basit ve dolaysız biçimlerde oluşturun, çünkü kendinizi organizasyon ağlarına bağlayıp ortaya çıkabilecek bütün durumları öngörmeye çalışmanızın anlamı yoktur.

Projeniz için bir konu seçmek gerçekçilik gerektirir. Ulaşım ya da zaman yetersizliği nedeniyle kendinizi tek bir köy ya da kasaba ile sınırlama gerekliliği hep göz önünde tutulmalıdır. Beklenmedik derecede iyi giden bir şeyin ölçeğini büyütmek, yolunda gitmeyen büyük bir çalışmayı küçültmekten çok daha kolaydır. Özellikle bir sözlü tarih araştırması ilerledikçe zaten büyüyeceğinden, mütevazı başlangıçlarda sakınca yoktur. Yeni alanlar açmak sözlü tarihin en cazip yanlarından biridir, daha ilk soruyu sormadan sonuçların neler olacağını kesin olarak belirlemek de mümkün değildir. İşe başlamanın makul bir yolu, ayrıntıların kasten belirsiz bırakıldığı açık ve genel bir çerçeve kurmaktır. Hiçbir şeye, hedeflerine ulaşmadığı açıkça görüldüğü takdirde terk edilmesi zor olacak ölçüde peşinen bağlanmayın. İşlerin yoluna gireceği umuduyla en az direncin olduğu yolu takip etmek cazip gözükebilir ama bu çoğunlukla işe yaramaz ve proje ya dağılır ya da ortaya rastgele oluşturulmuş bir dizi kaset çıkar. Yapıyı, ilerledikçe şekillendirin ve uyarlamalar yapın, ama olabildiğince açıklığa kavuşturulmuş bir konumdan başlayın. Projeyi bir biçimden yoksun bırakacak bir süreci durdurmanın temeli budur.

Her şey belirsiz, tartışılmamış bir aşamada bırakıldığı takdirde fark edilmeyen tutarsızlıklar ve zayıf noktalar, araştırma alanlarının ve planlanan yöntemlerin olabildiğince tanımlanmasıyla belirginleşir. “Edward dönemindeki çocukluk kavramı hakkında daha çok şey öğrenmek istiyorum” gibi cümlelerin yürütülebilir çalışma programlarına dönüştürülmesi gerekir. Konuşacağınız insanlarla ilişki kurmaya başladığınızda amaçlarınızın tutarlı bir tablosunu aktarabilme beceriniz, ne kadar başarılı olduğunuzu gösteren iyi bir sınav olduğu gibi, sizinle konuşacak olanlara da onların vaktini boşa harcamayacağınızı gösterir. Başlangıç noktası, arkasında bir mantık olduğu sürece, epey genelleştirilmiş olabilir, örneğin belli bir sokak ya da köyde yaşayan yaşlıların tümüyle kayıt yapmak gibi. Bu durumda yapılan, belli bir yerel alanı kendi gözünden arşivlemektir; bu da dışarıdan empoze edilen bir gündemden oldukça farklı olabilir ve tüm kayıt-

ların belli bir mekân hissi, ortak deneyimler ve yaklaşımlarla birbirine bağlanmasını sağlar. Daha sonra, gözlenen boşlukların doldurulması ve değiştirilmeyle beraber ayrıntılı olarak işlenmeyen konulara tekrar dönülmesiyle proje geliştirilebilir. Geniş bir alandan, herhangi bir plana bağlı kalmadan rastgele toplanmış ve hiçbir ortak yanı bulunmayan katkılarsa çok farklı bir konumdadır. Bunlar da yine anıların korunmasını sağlar ama rastgele olduğundan herhangi bir yararı olmaz ve herhangi bir tarihçide ilginç olabileceği düşüncesini uyandırmayacağından bir arşiv olarak bile göz ardı edilecektir.

George Ewart Evans ilk kitabı *Ask the Fellows Who Cut The Hay*'in önsözünde şöyle der:

İtiraf etmeliyim ki bu kitabın başlangıçta hiçbir amacı yoktu. Yedi yıl önce bu köyde yaşamaya başladıktan kısa bir süre sonra toplanmayı bekleyen malzemeyi fark ettim ve bu iş için belli bir yönteme bağlı olmayan bir yol izledim. Daha sonra malzemenin renkliliği ve zenginliği, bir projeye başlama konusunda doğuştan gelen tembelliğime ve tereddütüme galip gelerek elime bir kalem tutuşturdu.¹

Bu sözler bire bir kabul edilmemelidir, çünkü kendisi o dönemde zaten sonuç alma eğilimine sahip tecrübeli bir radyo yayıncısı ve yazardı, ve proje, başladıktan sonra, doğal olarak, kırsal bir topluluğun genel hatlarıyla çizilmiş bir manzarası haline geldi. Çalışmada çiftlik atları ve at bakıcıları geçiyordu, o da bu alanda daha yoğun çalışmaya karar verdi ve böylece daha uzmanlaşmış kitaplar ortaya çıkardı. Louise Brooks'un Birinci Bölümde alıntılanan ilham yorumu burada geçerlidir: İlk film yönetmenlerinin görünüşteki spontanlığı, yılların deneyiminin onlara çok şey kazandırdığı ve yalnızca spontanlıkla idare etmeyi deneyen gençlerin zor durumda kaldığı gerçeğini gizlemektedir. Başkalarından ilham almaktan ve yardım istemekten çekinmeyin. Başka bir yerde yapılmış yerel bir araştırırmayı model olarak kullanmak ya da ulusal ölçekte daha genel olarak işlenmiş bir konuyu belli bir alan üzerinde yoğun olarak çalışmayı denemek de yararlı olabilir. Bu nedenle Paul Thompson'ın Edward dönemi üzerine yürüttüğü ulusal projeye paralel olarak ilerlemeyi hedefleyen ve aynı görüşme programını kullanan Leeds'deki bir yetişkin eğitimi sınıfında ben de kısa bir süre çalıştım.

Motivasyonun kaynağı, bölgenizdeki genel bir ilgi, ya da belli bir aile, firma ya da işkoluna ait özel bir ilgi alanı olabilir. Yaşlılarla çalışmak ve on-

1 G.E. Evans, *Ask the Fellows Who Cut the Hay*, Faber, 1956, s. 16-17.

Resim 7.1 Bradford Kültürel Miras Kayıt Biriminin 1987’de gerçekleştirdiği bir atölye çalışmasında, birimin ödünç verdiği cihazları kullanarak ve birimin bir üyesinin (sağda, kayıt cihazının karşısındaki kadın) yardımıyla kayıt toplayan bir grup öğrenci. Çocukların genellikle sözlü tarihe karşı duydukları ilgi ve heyecan, duruşlarından belli oluyor. Çoğu öğretmen bu tür projelerin çocukları son derece motive ettiğini ve projeyi hiçbir yardıma ihtiyaç duymadan yürüttüklerini söylemekte. Elbette soruların oluşturulmasında büyüklerin yardımına ihtiyaç duyulur ve bu tür durumlarda genellikle anket formu kullanmak iyi bir fikirdir. Ayrıca çocuklar bir kez başladıklarında soru sormaktan çekinmezler ve bu oturumlardan çok iyi sonuçlar elde edilebilir.

ların geçmişe ait öykülerine ilgi duymak da motivasyon kaynağı olabilir. Öte yandan pek çok öğretmen de okullarda sözlü tarihin tüm yaş grupları için yaratabileceği imkânların farkındadır. Milli müfredatta sözlü tarihe de yer verilmiştir ve piyasada ilgililer için özel malzemeler satılmaktadır. Bir yerel tarih grubu, yürütülmekte olan bir projenin bir parçası olarak doğallıkla sözlü bilgi toplamaya kayabilir. Daha yakın geçmişe ait olaylara ilgi duyuyorsanız ve konuşabileceğiniz insanlar da yakınınızdaysa, bunun, aynı derecede bilinmeyen bir olayın bir tanığının ölmeden bulunup kaydının yapılmasından daha az önemli olduğu duygusuna kapılmayın. Yaşlı bir kimse öldüğünde mutlaka bir şeyler yitirilir ve belli bir bireye ya da gruba kimse elinde bir teyle gitmediği için tarihsel bilgilerimizde boşluklar olduğu doğrudur. Ne var ki bu, ezelden beri sürüp giden doğal bir süreçtir ve bilgi toplayan birinin çabalarıyla yerel düzeyde bile durdurulabil-

mesi söz konusu değildir. *New Statesman* George Ewart Evans'ın *The Horse in the Furrow* adlı eserini 1960'ta "tarla işlerinin esas yükünü hâlâ atların taşıdığı dönemlerde atlarla çalışan insanların kişisel katkılarıyla yazılmış muhtemelen son kitap"² diye büyük bir ilgiyle değerlendirmişti. Zaten bu çalışma, çiftlik atları konusuna büyük bir ilgi uyanmasına yardımcı oldu ve o dönemden beri, benimki de dahil olmak üzere, sürekli olarak bu tür kitaplar yayımlandı.

Çiftlik atları bir gecede ortadan kaybolmadı ve tamamen beygir gücüne dayalı bir sanayide çalışmanın nasıl olduğunu bilen insanlara otuz yıl sonra hâlâ rastlanıyor. Atlarla, çok yakında yerlerini traktörlerin alacağını bilerek çalışmış başka insanlar da daha yıllarca aramızda olacak. Her nesil bir öncekiyle karşılaştırıldığında bir şeyler kaybetmiş gibi görünür, ama bu genellikle hasat teknolojisinde olduğu gibi, felaket olarak değerlendirilebilecek bir kayıp değil, ilerleme sağlayan, beraberinde artış getiren bir kayıptır. Bugünkü de dahil her neslin kendi tarihi, kendi özel beceri ya da bilgileri vardır. Geçmiş hakkında konuşmaktan hoşlanan ve çok yaşlı insanlardan oluşan bir grupla çalışıldığında olabildiğince eskiye dönerek bu durumdan yararlanmak mantıklı olur. Ancak Iona ve Peter Opie'nin çocuklarla yaptığı çalışma, çocukların, kişisel bir tarih oluşturmak için daha çok küçük de olsalar, yüzlerce yıllık geleneksel davranışların farkında olmadan koruyucusu olduklarını ve gençlerin, yaşlıların dolaysız olarak dönebildikleri dönemlerden daha geriye dolaylı olarak dönebildiklerini ortaya koymuştur. En iyi malzemeyi yaşlıların sağlayabilmesinin nedeni, muhtemelen hayatın düşünmeye daha fazla vakit ayrılan bir dönemine gelmiş, ve geçmişlerinden bir anlam çıkarmaya çalışmakta olmalarıdır; kayıt süreci de bunun doğal bir parçası halini alır. Ancak unutulmamalıdır ki onların kendi çocukluklarına ilişkin görüşleri bir çocuğun gözüyle görülmüş, daha sonraki tecrübelerle değişime uğramış ama yalnızca bir yetişkinin bilebileceği unsurlardan hâlâ yoksun görüşlerdir.

Benim kasetlerimde East Riding çiftçiliği hakkında ele alınmayan çok konu var. Yaşlandıkça ilgilerim ve önceliklerim değişti ve aklımda şu anda önemli bulduğum ancak yanıt verebilmek için gerekli bilgiye sahip olmadığım sorular var. Örneğin, aralarında çok sayıda fark olduğunu bildiğimden, kadın çiftlik işçilerinin hayatını erkeklerinkiyi karşılaştırmak istedim, ama orijinal kayıtlarımda bu gruba dair bilgiler çok kopuk. Şu anda bu bilgileri bir araya getirmek imkânsız değilse de çok zor olacaktır. İşçileri yani köydeki evli erkekleri ele almaksa daha da zordur. Çoğu en az yirmili yaşlarının sonlarında idi, sistemin hâlâ ayakta olduğu 1920'lerdeki ha-

lini bilenler varsa da onların deneyimleri, zamanın durdurulamaz biçimde değişmekte olduğu gerçeğinin etkisi altındaydı. İdeal olarak 1914'ten önce işe başlayanlarla kayıt yapılmalıdır ama bugün bu insanlardan çok azı hayattadır. İskoçya'nın dağlık bölgelerinin ve adalarının bazı kısımlarında olduğu gibi güçlü bir sözlü geleneği sürdüren topluluklarda istisnalar bulunsa da bu ülkede kişisel deneyimin ötesine geçmenin zorluğu sözlü tarihin en bariz zaaflarından biridir.

Benim konu olarak neden çiftliklerdeki at bakıcılarını seçtiğim de incelenmeye değer, çünkü çeşitli ilgi ve fırsatların bir birleşiminden kaynaklanmıştır, uzun süredir var olan bir heves değildir. 1972'de Londra Üniversitesinde tarih lisans programını bitirdiğimde çalışmalarımın, kuzey İngiltere'de küçük bir imalat kasabasındaki sıradan bir aile içinde yaşadığım kendi hayat deneyimlerimle çok az ilgisi olduğunu hissettim. Öğrenmekte olduklarımızın öneminden şüphe duymuyordum ama nüfusun büyük çoğunluğunun yaşamları tamamıyla ihmal ediliyordu. Halkbilim, sıradan insanların sözleri üzerinden aktarılan alternatif bir tarihe gidebilecek bir yol açabilirdi. Tarihin, diğer disiplinlerin getirebileceği yaklaşımlardan fazlasıyla bağımsız, onlara karşı fazla ihmalkâr olduğunu da seziyordum. Bu düşüncelerde özgün bir yan yoktu, daha iyi bir tarih anlayışı arayışı içinde her tür yolun incelendiği ve pek çok yerel tarih çalışmasının bu tür motivasyonlarla ele alındığı bir dönemdi. Sözlü tanıklık toplamak bile çalışma yöntemi olarak yalnızca kısmen kendi tercihimdi, çünkü araştırmalarımı yapmak üzere gittiğim Leeds Üniversitesi Şivebilim ve Halk Yaşamı Enstitüsünde (küçük bir kurum için uzun bir ad) bu, standart bir yaklaşımdı.

Araştırmanın konusu olarak atları seçmem de yine kısmen tesadüftür. Doğduğum yerde atlarla doğrudan pek bir ilişkimiz olmazdı, o zamanlar midilliye binmek bile yaygın değildi. Bu konuda çalışmak için önceden oluşmuş bir eğilimin olduğuna dair gösterebileceğim tek kanıt, küçükken sokağımızın dibinde devrilip çok ilginç bir manzara yaratan at arabalı süt satıcısıyla ilgili bir saplantım olduğunun söylenmesinden ibarettir. Üniversite yıllarında yazları girdiğim işlerde birlikte çalıştığım yaşlı insanların konuşmalar esnasında sık sık atların kullanımı konusuna döndüklerini daha önce anlatmıştım, bunun, çalışmaya değer bir şeyin varlığını fark etme kesin katkısı oldu. Bu insanlardan bir at koşmuş, at idare etmiş olanlarla, kökeni ne olursa olsun konuyla ilgili hiçbir fikri olmayan biz gençler arasında çok bariz bir fark vardı. Bu da çalışma yöntemleri ve yaşam tarzlarındaki büyük değişikliklerin bir sembolü gibi görünüyordu. Leeds'de bir konu üzerinde araştırma yaparken George Ewart Evans'ın kitaplarını okudum, Yorkshire Televizyonu da işlerinde hâlâ yalnızca atları kullanan Geoffrey Morton'un East Riding'deki Holme on Spalding

Moor'da bulunan çiftliğini ortaya çıkardı. Bugün burası turistik bir yer haline geldi; Morton, çiftliğini bazı günler halka açmakla birlikte kendisinin esas amacı hâlâ çiftliğini kendi istediği şekilde işletmektir. Morton o güne kadar sadece o küçük bölgede tanımıyordu. Şimdi bir ilgi alanım, takip edecek bir modelim ve potansiyel bir ana konuşmacım vardı. Geçmişe dair başka hakiki anılar eklemek amacıyla daha yaşlı insanlar bulmak için gazeteye ilan verdim ve çeşitli yanıtlar aldım. Morton benimle konuşmayı kabul ettiğinde George Ewart Evans'ın çalışmasını kuzey İngiltere'de uygulamak, ve ekolojik kaygıların gelecekte at çiftçiliğinin nostaljik bir ilginin ötesine geçebileceğini düşündürdüğü bir dönemde bu yöntemin işleyişini ele almak için yolun açıldığını düşündüm.

Ama işler bu şekilde gitmedi. Morton, East Riding'den değil County Durham'dandı, ve anlaşılabilir bir şekilde, geleneksel çalışma yöntemlerini değiştirerek maliyetleri düşürmek ve atlarla çalışan çiftlik makineleri bulmanın artık hiç de kolay olmadığı gerçeğiyle başa çıkmak için yollar arıyordu. Morton'dan at çiftçiliğinin uygulaması hakkında değerli fikirler aldıysam da, East Riding'in geleneksel yöntemleri hakkında bilgi toplamak için başka yerlere bakmam gerekecekti. Yaşlı insanlardan gelen mektuplar işleri tekrar yoluna sokmam için bana bir fırsat verdi ve bir ziyaret programı ayarladım. Oturumlara bölgenin verimli çiftliklerinden işin uzmanı seçkin insanlarla konuştuğuma inanarak başladım, örneğin George Ewart Evans'ın "çiftlik işçileri arasında özel bir sınıfı: Kötü hava koşullarında işini aksatmıyorlardı, ona daha düzenli ve daha rahat bir hayat sunan ayrıcalıkları vardı... At bakıcısının becerileri, ücreti tespit edilirken dikkate alınmıyordu" şeklinde tanımladığı Suffolk at bakıcıları gibileriyle. Ancak yıllarca işçilik yaptıktan sonra at bakıcısı olabiliyor ve sadece hastalık ya da yetersizlik halinde işlerini bırakabiliyorlardı. Benim ilk sorularıma verilen cevapların bu yönden bir anlam taşımadığı açıktı. At bakıcısının üstün konumunu korumak için düşünülmüş geleneksel bir çerçeve olduğunu düşünmek, başlangıç için kesinlikle uygun değildi, çünkü bakıcılar ve işçiler çiftlikte farklı yerlere sahipti ve birbirlerine karşı üstünlükleri yoktu. Aklımdeki proje düşünüldüğünde çok başarısız olmuştum, ama aynı zamanda büyük bir fırsatla karşı karşıyaydım çünkü buradaki sistem daha önce hiç kâğıda dökülmemişti ve beni en başından itibaren büyüleyen bir sistemdi. Eski bir bakıcı olan Pridmore ile gerçekleştirdiğim ilk oturumdan sonra, ortaya çıkan ve takip edilmesi gereken hususların sayısı hâlâ neredeyse inanılmaz boyutlarda:

Kasım'da işe alınırdık... 23 Kasım'da son çiftliğinden ayrılırdın -ayrılma günü derlerdi buna. Bir hafta izinli olurdun, *status* denen pazarlara giderdin, anlar-

sın. Çiftçilerin bir araya gelip ürünlerini götürdüğü çiftçi bölgelerinde kuru-
lurdu. İş arayan oraya giderdi, çiftçi gelip sana iş isteyip istemediğini, ne yap-
bildiğini sorardı. ‘Tarla sürebilir misin, saman yığabilir misin, sazdan dam kap-
layabilir misin, şunu yapabilir misin, bunu yapabilir misin?’ Ne varsa hepsine
evet derdin. İşe alınmak böyle olurdu. Tabii kabul edersen, sana bağlanma pa-
rası denen bir şey verirdi, seni işe alınca iki veya iki buçuk şilin verirdi,
bağlanma parası denirdi buna. Bu bağlanma parasını alınca o adamın yanında
bir sene işe girmiş olurdun. Yani böyle her sene işe girdikçe aynı şey olurdu...
Sadece bu çiftliklerde işe alınanlar [bu sistemi kullanırdı], çiftlikte işe giren
genç bekâı adamlar -bunlar çiftlikten ayrılırdı. Bazen bir sene daha kalmanı is-
terlerdi ama ben aynı yerde iki yıl kalmaktan yana değildim. Değişikliği sever-
dim... Para tabii çok değildi hiçbir zaman, elindekiyle idare etmen gerekirdi.
Hatırlıyorum, bir defasında bir çiftçiden biraz para istedim, adam vermedi -se-
nenin ortasıydı. Yani param bitmişti. ‘Yok’ dedi, ‘senenin sonuna kadar ala-
mazsın.’ (Kaset 3/2)

Suffolk türü bir araştırmayı ayrıntılı olarak hazırlamak için aylar harca-
saydım ve başlangıçtaki fikre bağlı kalsaydım umutsuzluğa kapılmak için
çok sebebim olacaktı, ama bu ihtimaller at çiftçiliğini bu doğrultuda ya da
teknik bir yolla incelemek gibi düşüncelerin önüne geçti. İlk görüşmeleri
çoktan planlamış olduğumdan görüşme öncesi kapsamlı bir araştırma yap-
maya vaktim yoktu ve görünen oydu ki bu konuda şanslıydım, çünkü bu
gençler hakkında basılı çok az şey vardı, onların çoğu da daha önce gös-
terdiğim gibi yanıltıcıydı. Dolayısıyla başlangıçta güvenebileceğim tek şey
konuşmayı ilerletmek, daha sonra da konuşma sırasında ortaya çıkan hu-
suslara eğilmektir. Bu durum, büyük ölçekli bir girişime atılmadan önce,
-izlenebilecek en açık yolun zaten belli olduğu düşünülse bile- işlerin na-
sıl gidebileceğini görmek amacıyla bir deneme projesi yapmanın mantıklı
olduğunu gösteren mükemmel bir örnektir. Projeler kendine özgü, ken-
di amacı olan tasarılar olarak ele alınmalıdır, bu da daha sonra izlenebile-
cek en verimli doğrultuları ortaya çıkarmak demektir. Tarihsel olarak
önem taşıdığı görülen belli alanların varlığı açıklığa kavuşana ve bunların
hangileri hakkında insanların konuşmaya istekli ve yeterli oldukları sapta-
nana kadar konuşacakların sayısını sınırlı tutmak makul olur. Bu aşamayla
ön araştırmalar tamamlanır ve ana proje tanımlanmış olur.

Bilgisizlik, sözlü tarihte başarılı olmanın önünde bir engel olmadığı gi-
bi, akıllıca kullanıldığında olumlu bir özellik de olabilir. Sizin konuyla il-
gili zaten çok bilginiz olduğunu ve sadece bazı ayrıntıları öğrenmek iste-
diğinizi düşünen birinin iyi bir arşiv malzemesi olacak türde genel tasvir-
ler sunması beklenemez. Ben kesinlikle hiçbir şey bilmiyordum ve olabil-
diğince kapsamlı öyküler anlatılmasını sağlamak zorundaydım. Bu, gerçek

sözlü tarihi, daha geleneksel türde bir araştırma için tesadüfen teyp kullanıyor olmaktan ayıran hayati bir noktadır. Kayıtların kendi başına bir değer taşıması beklenir, dolayısıyla konuştuğunuz kişiler sadece sorulara cevap vermekle yetinmemeye teşvik edilmelidir. Bunun ötesinde, yaptığım oturumlarda konunun dağılması riski de söz konusu değildi, çünkü atlarla çalışmak hayatlarının özel bir dönemiydi ve benim ilgilendiğim konunun bu olduğunu önceden biliyorlardı. Mümkün olduğunca sık olarak ikinci bir oturum için geri dönüyordum, bazen daha da fazla görüşüyorduk, ama kırsal bir konuyu işlediğim için toplu taşıtlara bağlı olmanın ne kadar kısıtlayıcı olduğunu da burada öğrendim. Konuşacağım iki kişi aynı köyde yaşamadığı sürece her görüşme en az bir sabah ya da öğleden sonrayı, çoğu kez de bütün günü bu işe ayırmayı gerektiriyordu.

Araştırmaların ön çalışmaları nadiren anlatıldığından burada biraz ayrıntıya girdim. Yeni bitirilmiş bir binanın üzerinde, bina inşa edilirken etrafını kuşatan iskeleden hiç iz bulunmaz, oysa inşaat sırasında bütün alan bir karmaşa halindedir, ortaya ne çıkacağının anlaşılmasını sağlayacak bir işaret yoktur ve iskele olmadığı takdirde bina da var olamaz. Tarihçiler inşaatlarını kendi kendilerine yaparlar ve ellerinde takip edecekleri bir standart nadiren bulunur; sadece araştırılacak kaynakların listesine ve uygun malzemeyi ortaya çıkarıp bu malzemenin birbirine eklenmesini sağlayacak kendi becerilerine sahiptirler. İşlerini bitirdiklerinde, dünyaya sunmakta oldukları cilalı sonuçlara, kaçınılmaz ve karşı konulmaz bir biçimde ulaştıklarını varsaymak kolaydır, oysa onlar da hiçbir şeyin açık olarak görülmediği o karmaşa döneminden geçmişlerdir, dolayısıyla zaman zaman yaklaşımınızı yeniden gözden geçirme ihtiyacı doğduğunda cesaretiniz kırılmasın. Sonuçların ayrıntıları daha başlangıçtan kusursuz biçimde öngörülüyorsa o araştırmanın, tüm verileri dürüstçe ele almaktan ziyade mevcut bir teoriyi desteklemek amacıyla oluşturulduğundan kuşkulandırılmalıdır. Hangi cevapları almayı beklediğinizi değil, hangi soruları soracağınızı düşünün. İnsanlarla çalışmak, sözlü tarihin büyük bir kişisel tatmin sağlamasına neden olabilir; bunun için, bilinmeyenden duyulan korkunun sizi sözlü tarihin imkânlarından mahrum etmesine izin vermeyin, koşullara uyum sağlamaya hazır olun.

Gerçekten de sözlü malzeme toplama işinin özünü insanlar oluşturur, dolayısıyla doğru insanları bulmak esastır. Akrabalar ya da komşular gibi yerleşik ağlar bazı durumlarda başlangıcı elbette kolaylaştırır, ancak bunlar asla olmazsa olmaz değildir. Hatta şahsen tanıdığınız bu insanlar arasında bile çalışmaya katılmak istemeyenler olabilir, dikkate değer bir katkı yapacak kadar bilgi verebilmeleri için kimilerinin ikna edilmesi gerekebilir ve doğru dengeyi tutturabilmek için başka insanlar arama ihtiyacı duyabi-

lirsiniz. Bilgi toplayanlar ile konuştukları insanlar arasında önceden var olan bir ilişki bazen bir köprü görevi görüp işi kolaylaştırabilir, bazen de bir engel oluşturur. En basitinden, konuştuğunuz kişi aynı hikâyeyi daha önce de anlattığını hatırlayarak anlattığı şeyi kısa kesebilir. Başa çıkması bundan daha zor olan şey, hepimizin dışarıya kendine ilişkin bir görüntü yansıtmaya ve mutlak dürüstlüğün bunu tehlikeye sokabileceği gerçeğidir. Büyük yoksulluklar içinde büyümüş olanlar, kendi çevreleri içindeki konumlarını sarsmaktan korkarak bunu inkâr etmek isteyebilirler. Kötü bir başlangıçtan sonra işlerin iyi gitmesinden görüntüde büyük gurur duyanlar aşağılayıcı görünen detaylara girmekten kaçınabilir, fakir bir çocukluk imajından hoşlanmakla birlikte bunun neler ifade ettiğini başkalarının bilmesini istemeyebilirler. Yetişkin/çocuk ilişkilerinin içine girmek zordur, sorular kişiselleştiğinde akrabalar kendilerini tehdit altında hissedebilirler. Sadece veri toplayan ve gizlilik sözü veren yabancılara bütün bu durumlarda daha açık olunabilir. Yine de belirtmekte fayda vardır ki oturma duyusal bir yük yüklenmesi her koşulda mümkündür ve bununla başa çıkmak zor olabilir.

İmajlarını koruma, bireyler için olduğu kadar gruplar için de dikkate alınması gereken bir konudur. İnsanlar mahallelerinden, kasabalarından ya da yaptıkları işten gurur duyuyor olabilir, ya da genellikle kötülandıkları veya alaya alındıkları için bu tür şeyler söz konusu olduğunda savunmacı da olabilirler. Elswick gibi yıllardır şakalara malzeme olan mahallelerde ya da Wigan gibi bir kasabada yaşayan insanlar sahip oldukları imajdan bıkmışlardır ve bu imajın devam ettirilmesi konusunda hayli isteksiz olabilir ya da buna bilinçli olarak karşı çıkabilirler. Bu durumda, bilgi toplayanlar tarafından bunun mutlaka gerekli ve yararlı olduğuna ikna edilemedikleri takdirde işin tatsız tarafını gündeme getirmek istemeyeceklerdir. Konuştuğum insanlardan biri, çiftlik evlerindeki basit ve konforsuz hayattan bahsederken çoğu at bakıcısının çorap yerine ayağına bir paçavra doladığını ağzından kaçırduğunda karısı tarafından paylanmıştı -ona bu konulardan uzak durması söylenmişti. Çiftlik işçilerinden ihtiyaçlarını aile tuvaletinde değil de gübrelikte gidermelerinin beklendiğini de bana kimse söylememiş, bunu başka bir sözlü tarihçi bildiği halde ben yazılı anılarından öğrenmiştim.

Yerel ağlar küçük alanlar hakkında çok yoğun bir şekilde bilgi toplanmasını sağlayabilir, konuşulan her kişi, farkında olmadan ya bir diğerrinin tanıklığını doğrular ya da onun tanıklığı hakkında şüphe uyandırır; geçmiş romantize etme eğiliminin bulunabileceğini bilmek de bu eğilimin en düşük seviyede tutulmasını sağlar. Projeye duyulan ilgi ve heyecan, konuştuğunuz insanların daha fazla ve daha iyi hatırlanmasını mümkün kılan bir

grup dinamiği yaratabilir ve yeni insanların kendi istekleriyle çalışmaya dahil olmalarını teşvik eder. Sonuçların sesleneceği doğal bir kitle vardır ve bunların yayımlanmasının getireceği motivasyon, bu kitlenin düş kırıklığına uğrayıp işi bırakmasını engellemenin en garantili yoludur. Ancak tam da bu yoğunlaşma, tek bir ağaca, ormanın içindeki konumunu tanımlamak bir yana, ortada ormanla ilgili hiçbir kavram bırakmamacasına konsantre olmak gibi bir alan daraltma tehlikesi doğurur. İllere, bölgelere, hatta uluslara yayılmış âdetler, ilgili kişilerin hiçbiri bakmadığı ve ulusal tarihin akışı konuyla ilgisiz görüldüğü için, genelde yerel ilginçlikler olarak kabul edilir.

Yakın ilişkilere dayanan her grubun iç gerilimler üreteceği kesindir, konuştuğunuzun birbirleriyle sizin aracılığıyla değil doğrudan ilişki kurmaları halinde bu gerilimler projeye sekte vurabilir. Bunların bizzat kendileri ve yaşama/çalışma biçimleri, söz konusu topluluğun doğası hakkında çok şey söyler, ama sonuçta bir grup insan çalışmadan çekilebilir. Tarihi binaların kaydını tutan biri bana geçenlerde aralarında bir tarla bulunan iki çiftlik evinden bahsetti, her iki ev de onu ilgilendiriyordu ama evlerin sakinleri yıllardır kavgalıydı. Her iki tarafla birden belli bir ilişki kurabilmek, iki tarafla da özdeşleşmekten kaçınarak ve birbirleriyle ilgili kabul edemeyecekleri davranışların hikâyeleri anlatıldığında anlayışlı bir şekilde baş sallamak ya da tebessüm etmek demekti ve bu kişi yıllarca taraf-sızlığını sürdürmeyi başarmıştı. Ancak bu iş kolay değildir ve sözlü tarihe içkin kişisel ilişkiler bu tür bir mesafenin korunmasını daha da ciddi bir sorun haline getirmektedir.

Başkalarıyla tanıştırılmayı talep etmek, başlangıçtaki grubu genişletmenin doğal bir yoludur ancak sanıldığı kadar kolay değildir, çünkü ortak bir arkadaş ya da tanıdık, bilgi toplayan kişiye yeni bir bağlantının açılması için yeterince iyi bir tavsiye olmayabilir. Tanışmanın kişisel bir biçimde yapılması, aradaki buzları eriteceği gibi, dürüstlüğünüzü de ortaya koyar, oysa, hele yaşlıların, evlerine girmeye çalışan yabancılara karşı sürekli uyarıldıkları bir zamanda, birilerinin kapısının önüne dikilerek size güvenmelerini beklemek fazla iyimserlik olur. İnsanlar beraber çalışmaya şaşırtıcı derecede isteklidir, ama buna yine de kesin gözüyle bakılmamalıdır. Arkadaşlarla çalışmanın ötesine geçtiğinizde, potansiyel olarak konuşabileceğiniz insanlara güven vermek için çaba harcamın: Bir okul, yetişkin eğitimi merkezi, yerel bir yetkili, bir kilise, üniversite ya da ne olursa olsun resmi bir kurumun desteğiyle yürütülen bir proje, size olabilecek en iyi referansları sağlamalıdır. Resmi bir kimlik kartı çoğu kez en iyi çözüm olsa da bunu yapmak genellikle mümkün değildir. Ne var ki üzerinde adınız, kontrol edilmesi veya daha fazla bilgi toplanması için başvurulabilecek bir ad-

res ve telefon numarası bulunan bir izin mektubu gösterilebilmelidir. Bir grubun, üyelerinin etkinliklerini denetim altında tutma görevi vardır. Konuştukları insanların beklediği standartlara saygı duymayanlar, tepki çekecek bir şey yapmadıklarını düşünseler bile bütün bir projenin adını zedeleyebilirler; bazı grup üyelerinin projeye katılmalarının tek nedeninin evlere girebilmek olabileceği akılda tutulmalıdır.

Önceden mevcut kişisel bağlantılar olmaksızın bir ağ kurabilmek elbette daha fazla bir çaba gerektirir. Belli bir bölgenin yaşlı sakinlerine, gündüz bakımevleri, uzman kuruluşlar, yaşlılar için yapılmış konut yönetimleri ve huzurevleri aracılığıyla ulaşılabilir, bu yöntem projenin hakikiliğini kanıtlamaya da yardımcı olur. Kütüphaneler, müzeler, halk merkezleri ya da benzeri kuruluşlarla bağlantısı olan projelerde, işlenecek konularla ilgili sergiler açılarak ya da gündüz okulları gibi etkinlikler düzenlenerek sizinle konuşabilecek insanların bu projelere ulaşması sağlanabilir. İnsanların ad ve adreslerini kolayca bırakmalarını sağlayan bir sistem var olduğu sürece bu yöntem çok etkili olabilir. Başvuran insanların çoğu sonradan vazgeçebilir, ancak sonuç yine de yeterli olacaktır. Sözlü tarih programları olan bazı müzelerin konuyla bağlantılı sergilere özel ilgi gösteren kişileri belirleyen görevlileri vardır. Daha sonra bu kişilerle ilişki kurulup çalışmaya katılmayı isteyip istemeyeceklerine bakılır, bu da uzun vadeli bir proje yürütmenin etkili bir yoludur.

Belli bir işkolu üzerine yürütülecek bir araştırmaya, bu alanda çalışan kişi ve kuruluşları bulmak için iş telefonları rehberi ya da başka yerel rehberler kullanılarak başlanabilir. Bu rehberler doğrudan bilgi verebilir ya da bu işle ilgilenilecek emeklilerin bir listesini sunar. Ben mektup yazmayı telefon etmeye tercih ediyorum, çünkü telefon santralindeki operatörün bu tür bir aramayı kime ileteceği konusunda bilgisi olmaması ihtimali kuvvetli olduğu halde, bir mektup elden ele ulaştırılabilir ve bir süre sonra cevap gelmediği takdirde söz konusu kişiye telefon etmek için iyi bir mazeret sunar. Yanlış kişiye yazsanız bile onlar size bağlantı kurmanız gereken kişileri söyleyebilirler. Sendikalar ve meslek odalarıyla da, personelleri az da olsa ve cevap vermekte gecikseler bile, gerekli durumlarda ilişki kurmak yararlıdır. Memurlar size şahsen yardımcı olmak için deneyimsiz ya da meşgul olsalar bile sizi doğrudan ulaşabileceğiniz yerel bilgi sahibi birine aktarabilirler.

Bağlantılar listesini oluştururken girişimci olun: Şirketlerin ve kurumların çoğuna, ana faaliyetlerini yansıtan bir ad verilir ve adlar rehberde buna göre sıralanır. Dernekler çoğu kez çalıştıkları şehir ya da bölgenin adını alır, dolayısıyla bunlara bakın ve eğer uygun görünüyorsa “Britanya” ya da “Ulusal” sözcüklerinin altına da bakın çünkü fazlasıyla yerel bir işko-

Studying old photographs at Linthwaite Library Local History And Heritage Afternoon were Kirklees Local History Librarian Lesley Kipling and visitor Pauline Pogson
Photo: Simon Morley

Reliving the past at village library

A DIALECT quiz was one of the novel items at Linthwaite Library Local History And Heritage Afternoon.

Over 30 Linthwaite villagers filled the library to capacity to swap memories and examine old photographs and memorabilia of the area.

In the dialect quiz 10 sentences and a poem were read out and people had to translate the old words such as "ackled" and "ad-dled." "For some of the older people it was easy, second nature," said lib-

rary assistant, Valerie Stead.

Visitors were invited to take a mental walk down Hoyle House with an 1890 map, next to a modern map for comparison. There was a display of coloured postcards of the village, and collections of old household items, such as charcoal irons, and toys including wooden hoops, apple barrels, metal bullys and whip and tops.

Lesley Kipling, Kirklees local studies librarian, gave a talk on the Luddite Connection with the village.

A number of visitors re-

membered that the garage opposite the library used to be stables around the 1920s and 30s, said Valerie. "We would be very interested in any photographs of what it was like then," she said.

"I think everyone enjoyed reliving the past. A number of people remembered one particular Linthwaite shopkeeper who always had migraines. They said they never saw him without a vinegar cloth wrapped round his head."

Valerie stressed that visitors to the library are welcome. "They do not have to be members."

Resim 7.2 Bu gazete kupürü West Yorkshire, Huddersfield'da Colne Valley'deki bir an oturumundan söz ediyor. Bu tür yerel etkinlikler daha resmi bir çağrıya cevap vermeyecek insanlarla temas kurmak ve projeye genel bir katılım duygusu uyandırmak için çok etkili bir yoldur. Yerel gazeteler de genellikle büyük destek sağlar.

lunun yakınlarında ulusal bir meslek odası olabilir. Dolayısıyla Leeds telefon rehberi, şehrin British Equestrian Trade Association [Britanya Binicilik Birliği], National Federation of Fish Friers [Ulusal Balık Kızartma Federasyonu] (kullandıkları aletlerin çoğu burada imal edildiğinden) ve başka ulusal örgütlerin yerel temsilciliklerine ev sahipliği yaptığını göstermekte-

dir. Kütüphaneler size isimler temin edecek ya da sizin adınıza araştırmalar yapacak yerel bir tarih derneği gibi yerleri bilirler. Ancak sorularınıza yetersiz yanıtlar aldığınızda düş kırıklığına uğramayın, çünkü çoğu dernek sadece konferans düzenleme amacını güder ve genelde bu işe az zaman ayırabilecek gönüllü idarecilerle çalışır. Böyle bir durumda üyelerle doğrudan bağlantı kurmanın bir yolu olarak, onlara çalışmanın gidişatı hakkında bir konuşma yapmayı teklif etmek üzere başvurmak yararlı olabilir, bu derneklerin çoğu sürekli olarak konuşmacı arar.

Gazete ve dergiler konuşabileceğiniz insanlara doğrudan ulaşmanın elbette en etkin yoludur, hangisinden en iyi sonuç alacağınızdan emin olmak zor olduğundan mümkün olduğunca çok yere yazmalısınız. Ben East Riding gazetelerinin listesini hazırlamak için iş telefonları rehberini kullandım, aynı zamanda bölgenin tamamına ulaşan günlük *Yorkshire Post* gazetesine ve eski at bakıcılarının okuyor olabilecekleri dergilere, örneğin *Yorkshire*'ın kırsal yaşamını işleyen ve geniş ve sadık bir okuyucu kitlesi olan *Dalesman*'e yazdım. Leeds merkezli *Fish Friers Review* gibi meslek dergileri özel projeler için uygundur, sendikaların da genellikle kendi gazete ya da bültenleri vardır. Ben yerel radyoları kullanmadım, ama başka projeler bu yöntemi kullanmıştır. At bakıcılarının çoğuna, pazar merkezi olan kasabalarda basılan yerel gazeteler aracılığıyla ulaşmayı umuyordum, oysa en çok ve en iyi yanıtı, belki de çiftçilikle ilgili konulara kapsamlı yer ayırmasından dolayı, *Yorkshire Post* sağladı. Öte yandan, ilgilendiğim diğer projeler küçük gazetelerle kurulabilecek yakın bağlantıların uzun vadede çok verimli olabileceğini gösterdi.

Bu tür çağrı mektuplarını çoğu gazete ücretsiz yayımladığından ödeme yapmaya gerek yoktur, ama hiçbir gazetenin bu işi çabuk yapacağından emin olamazsınız, bazı gazeteler çağrıyı uzun bir süre sonra yayımlayabilir. Doğru malzeme verildiği takdirde gazeteler projeye ilgili bir yazıya da yer verebilirler ve bu tür bir şey daha da fazla ilgi uyandırır. Telif hakkı problemi olmayan -diğer bir deyişle, eğer malzemeyi ödünç ya da satın alıyorsanız çoğaltmak için ödeme yapmanızın gerekmediğinden ya da sizden malzemeyi gizli tutmanızın beklenmediğinden emin olmalısınız- uygun bir eski fotoğraf vermek genellikle çok etkili olur. Bu tür makaleler okuyuculardan olumlu tepkiler alır ve geniş yer kaplar. Bu durum da az kişiyle yürütülen işlerde, özellikle parasız olanlarda önemli bir yönüdür. Bir başlık koyun, açık ve kısa bir biçimde isteğinizi de yazın. Kim olduğunuz ya da ne yapmak istediğinizle ilgili karmaşık ayrıntıların içinde kaybolmayın. En önemli şeyler, kısa ve net bir biçimde ilk paragrafta bulunmalıdır, çünkü çoğu kişi gazeteyi sadece öylesine karıştırır ve istediği-

nizin ne olduğu açıkça görülmediği takdirde çağrınız da gözden kaçır. Herhangi bir makale ya da yazıda cevapların gönderileceği adresin, özellikle bu adres çağrınızın başında bulunan kendi adresinizden farklıysa, kolayca görülür olmasına dikkat edin. Projenizin kısa bir açıklamasını yapmak iyi bir fikirdir ama bunu asgari uzunlukta tutun, metnin tamamı, sizden özellikle daha uzun yazmanız istenmediği takdirde, bir sayfadan kısa olmalıdır. Akademik değil, ilginç bir yazı olmasını sağlayın, aksi takdirde yazınıza ne gazete ne de okuyucular fazla önem vermeyeceklerdir. Eğer mümkünse çift aralıklı olarak daktilo edin ve daha fazla bilgi için hemen başvurulabilecek bir telefon numarası verin.

Samimi bir gazete bağlantısı kurmak, proje boyunca ortaya çıkan anlatıların yayımlanmasını sağlayabilir ve tüm gazeteler, basılacak malzeme sağlayan güvenilir kaynaklara değer verir. Konunun tekrar tekrar işlenmesi yararlıdır, çünkü okuyucuların çoğu yeni bir şeyden ilk veya ikinci defa bahsedildiğinde bunu çok önemsemez, ama gazetede her gün gördükleri bir şeyin sahiciliğine ve sürekliliğine inanırlar. Aldığınız yanıtları hemen takip edin. Bunun için bence en iyisi yine bir yazı yazmaktır, çünkü size yanıt vermiş biri, projeye geçici olmayan bir ilgi duyuyor demektir, ayrıca yazılı bir şeyin yanlış anlaşılma ihtimali daha azdır. Yazı size aynı zamanda, uygun olduğu takdirde, gizlilik güvencesi gibi konulara değinme ve kayıtlara ne olacağını açıklama fırsatı verir. Eğer çalışmalarınızı bir bürodan yürütüyorsanız ya da telefonlara cevap verebilecekseniz, çağrılarınızda bir telefon numarası vermeniz yararlı olabilir, ancak telefon bağlantıları yanlış anlamaya daha açık ve yazılı metne göre daha gayri resmidir. Telefonların çoğu öylesine kısa bir konuşma yapmak isteyenlerden gelir, oysa sözlü çalışmayla gerçekten ilgilenenlerin size yardım etmek için çaba ve zaman harcamaya istekli olmaları lazımdır. Telefonda başkalarının ad ve adreslerini verenler konusunda özellikle dikkatli olun, bunu izinsiz yapıyor olabilirler. Çok iyi görünen bağlantıların bile bir bölümünün hiçbir yere varmayacağı kaçınılmaz bir gerçektir, ama insanlara her zaman samimi davranın. Tüm bağlantılara hemen ilgilenemeyeceğiniz kadar çok cevap gelirse, ya da proje ertelenirse, açıklayıcı bir yazı yazmayı unutmayın.

Gazeteler, benzer ilgi alanları olan üyeleri bünyesine katan ağlardan çok daha rastlantısal bir örneklem sağlar. Bunlardan birinin otomatikman diğerine üstün olduğu söylenemez, ama kaydedilen malzemenin sadece kısmi hikâyelerden oluşmamasını garantilemek için farklı perspektifler kaçınılmazdır. Çiftlik işçileri sendikası, gazeteler ve bana yardımcı olmayan ama konuyla ilgilenen kişilerin şahsi tavsiyelerinin arasında East Riding'in her yerinde çalışmış ve birbirlerini kesinlikle tanımayan eski at bakıcılarıy-

la da bağlantı kurdum. Bazen bir ilk bağlantı sonucu birbiriyle ilişkili iki üç kişiyle karşılaştığım oldu, ama aynı köy ya da arkadaş grubundan iki kişiden birden asla mektup almadım. Sonuçta, konuyla ilgili doğrudan deneyim sahibi yirmi altı katılımcıya ulaştım, bu da zaten ancak başa çıkabileceğim bir sayıydı. Eğer bana yardım edecek birileri olsaydı ya da başlangıçtaki çalışmamı daha sonra daha yoğun olarak takip edebilseydim, bu grubu farklı yerel ağlar oluşturmak için bir başlangıç noktası olarak kullanabilirdim. Örneklemim, esasında sayıların ortaya koyduğundan daha verimliydi, bunun nedeni genç çiftçilerin düzenli olarak ve çoğu kez yılda bir iş değiştirmeleriydi. İlk bir iki yıldan sonra, evlerinin yakınına nadiren uğradıklarından, bölgenin her tarafına ve her üçü köşesine yayılmış yüzden fazla (hatta belki bu rakamın iki katı) çiftlik inceledim. Üstelik, onlar da her yerde işlerin aynı şekilde yürümediğinin farkındaydılar, bu da anılarının daha da çok çeşitlilik göstermesine neden oluyordu.

Yine de bu tür bir örneklem, insanlar tarafından oluşturulmuş olduğundan, istatistiki olarak rastlantısal sayılamaz, ayrıca bu örneklemim, bir sosyologun bugüne yönelik bir araştırma yaparken dikkate alacağı sınıf, yaş ve benzeri farklılıkları kapsayacak şekilde dengelenmesi için yapılabilecek bir şey yoktur. Gerçekten olumsuz görüşleri olanların -bir yanlış anlamayı gidermek gibi bir ihtiyaç duymadıkları takdirde- ortaya çıkması ihtimali, paylaşmak isteyecekleri iyi anıları olanlara nazaran daha düşüktür. Bu, bütün anıların toz pembe bir nostaljiye bulanmış olduğu ya da geçmiş tecrübelerin kötü yanlarının ayıklandığı anlamına değil, bu kişilerin işlerinden, sokaklarından, yaşam tarzlarından vb olumlu duygularla ayrıldıkları anlamına gelir. Bununla birlikte, bu ülkeye gelen etnik grupların deneyimlerini ve yaşadıkları ırk ayrımcılığının boyutlarını inceleyen bir çalışma tam tersi bir etki yapacak ve bu durumda daha fazla motivasyon hissedenler olumsuz deneyimleri olanlar olacaktır. Ancak ideal koşullarda sağlam bir örneklemle işe başlanacak olsa da, projelerin, özellikle de yaşlılarla çalışanların çok azı konuşulacak insanları ayıklayıp seçme şansına sahiptir.

Büyük çaplı bir sözlü tarih projesinde böyle bir örneklem elde etmek için yapılan en belirgin deneme Edward döneminde hayat üzerine Essex Üniversitesince yapılan araştırmaydı. Bu araştırmada Britanya nüfusunun 1911 sayımına karşılık gelecek şekilde, meslek ve ikamet yerlerine göre seçilecek 444 kişilik bir örneklem oluşturulmasına karar verilmişti. Ancak uygulamada gerekli bütün kategorileri doldurabilmek için 500 görüşme yapılması gerekmişti, bu kadar insanı bulup onlarla görüşme yapmak için harcanan çaba böyle bir alanda bu kadar ince bir çalışmanın altından sa-

dece çok büyük çaplı projelerin kalkabileceğini gösterir. Böyle bir şeyi gerçekleştirmek için belli bir bölge ya da küçük bir alanda daha az çaba harcanabilir, ama çalışma alanı ne kadar küçükse bazı kategorilerin boş kalması ihtimali de, uygun bir gönüllü bulunamayacağından, o kadar artar. Dengeyi sağlamak için genellikle tanıklık kullanımında esneklik gösterilir, ama bunun da bir sınırı vardır ve konuşacak insan sayısının çok sınırlı olduğu durumlarda projenin tasarımında ciddi bir hata olmuş olabilir. Bu takdirde projeyi yeniden gözden geçirmek, yeni bir araştırma yapmaya göre daha doğru olur.

Konuşabileceğiniz insanları bulmak ve motive etmek için kullanılımasından kaçınılması gereken bir yöntem, bilgi karşılığı ödeme yapmaktır. Gerekli harcamalar için yapılacak ödemeler dışında, -ki bu da, çoğunlukla siz onlara ulaştığınızdan nadir bir durumdur- para alışverişi yapılmamalıdır. Bilgi satın alınmasına karşı kuvvetli etik önermeler vardır, ancak pratikteki durum zaten bunları düşünmeye gerek bırakmayacak kadar belirgindir. İlginç hikâyeler sunmanın iyi bir para kazanma yolu olduğu anlaşıldığında hikâyelerin hem sürekliliğini sağlamak hem de ilginçliklerini sürdürmek istenir, bu hikâyeler de çoğunun hakikiliğini kontrol etmenin bir yolu olmadığından uydurulmuş ya da abartılmış olabilir. Konuştuğunuz insanlar aynı zamanda sizin en çok ilgileniyor gibi görüldüğünüz yönde özgün hikâyeler oluşturarak ilginizi devam ettirmeye çalışabilirler. Normal bir durumda böyle bir kişi hemen ortaya çıkar, ancak genel bilgi havuzuna birkaç kişi şüpheli ya da hatalı bilgi aktarıyorsa sapmanın boyutu büyüyecektir. Konuştuğunuz insanların faaliyetlerinden somut bir kazanç sağlamaması, onların dürüstlüğüne başta gelen garantisidir.

Yaşlıların çoğu yalnızdır ve sözlü tarihten herhangi bir ödeme olmaksızın kazanç sağlarlar; bir ziyaret onlar için gerçekten de sizin aklınıza gelmeyecek bir öneme sahip olabilir, bu nedenle hiçbir ziyareti hafife almayın. Öylesine uğramanızda sakınca olmadığına kesinlikle emin olmadığınız takdirde randevu alın. Bir kimsenin, sırf emekli diye bir yarım ya da tam gününü ziyaret bekleyerek harcamaya hazır olduğunu farz etmeyin. Yakın komşular ya da arkadaşlar için elbette resmi mektuplara ihtiyaç yoktur, ama bu durumlarda bile, verdiğiniz sözleri ciddi bir şekilde not etmeli ve hafızanıza güvenmemelisiniz, çünkü önlem alındığında bile sıkça hata yapılabilmektedir. Örneğin, bir defasında bir çiftlik işçisi, aynı arazide atların arasında yıllarca çalıştıktan sonra emekli olmuş iki kişiyle benim için bir randevu ayarlamayı önermişti. Bu kişilerden ilkinde gittiğimde önce içeri davet edildim, çay ve kek ikram edildi, ama sonra yavaş yavaş fark ettim ki evdekilerin benim kim olduğuma ve orada ne için bulunduğuma

dair en ufak bir fikirleri bile yoktu! Öteki aileyse benim ziyaretime hazırlıklıydı, ama belli ki bu sadece bir tesadüftü, konuk ağırlamaktan ve eski günlerden bahsetmekten çok memnun oldukları belli olduğundan da onlara herhangi bir rahatsızlık vermemiştim. Ama yanlış anlamada hatalı olan taraf ben olsaydım, bu, günün büyük bir kısmını boşa harcamış olduğum anlamına gelebilirdi, çünkü o köye gitmek, bir saatlik bir tren yolculuğu yapmak, sonra seyrek bulunan ve beni dört mil uzaktaki bir kavşağa kadar götüren yerel otobüslerden birini beklemek, bunun ardından da sırtımda ağır bir teyple iki mil kadar yürümek anlamına geliyordu.

Bir oturumu olması gerektiği gibi yürütmek fazlasıyla stresli olabildiği için çok fazla randevu almaktan kaçının. Bilgi toplayan kişi, oturumun ne yöne gittiğinin sürekli farkında olmalı ve açıklığa kavuşturulması gerekebilecek şeyler hakkında zihninde notlar tutmalıdır. Bu da bilgi toplayan kişinin işe yoğunlaşmasını ve işle özdeşleşmesini gerektirir ve eğer konuştuğunuz insanın sağlığı iyi değilse ya da konsantrasyonunu korumakta zorluk çekiyorsa işler zorlaşabilir. Her şey yolunda gittiğinde oturum heyecan verici olabilir, konuştuğunuz kişiyle bir ilişki de geliştirebilmişseniz işler daha da kolaylaşır, ancak herhangi bir ilk oturumun hayallerdeki gibi rahatlatıcı bir deneyim olduğuna hiç rastlamadım. Günün ikinci ya da üçüncü oturumuna başlarken kendinizi tükenmiş hissediyorsanız iyi ilişkiler kurmanız zorlaşır, konuşacağınız insanlar da sizin kendinizi işe vermediğinizi hissedebilirler, ama uzak bir yerlerde kayıt yaparken, ki mesela ben genelde uzaklarda oluyordum, başka bir şansınız olmayabilir. Dahası, yoğun bir randevu programı olan günler her oturuma belirli ve kısa süreler ayrılmasına yol açar ve bu durumda beklenmedik ölçüde iyi giden bir oturumdan olabildiğince yararlanma şansınız kalmaz. Bir seferde kaç oturum yapabildiğinizi iyice deneyerek tespit edin, ama araya fazladan oturumlar sıkıştırarak bir şey kanıtlayabileceğinizi sanmayın. Tarihe insan merkezli bir yaklaşım, yıllar öncesinin deneyimlerini yakalamanın yanı sıra bugün için içinde olan insanları da göz önüne almalıdır.

Bu nedenle oturumları doğru bir biçimde tamamlamak önem taşır. Konuştuğunuz insanların çoğu, kayıt cihazı çalıştığı sırada olduğundan daha rahat bir biçimde sohbet etmek ister. Kayıt sırasında kendinizi mümkün olduğunca dışarda tutmanız gerekirken, açılıp sohbece katılabileceğiniz aşama budur. Bu aşamada genellikle çaylar ikram edilir ve muhtemelen bu tür bir şeye zaten ihtiyacınız olacaktır ama isterseniz de istemeseniz de size sunulan bir şeyi kabul etmek nazik bir davranış olur. Ayrılışınızın da dostane bir şekilde olmasına çalışın. Bunu yapmak genelde kolay olur ama bir defasında bütün bir sabahı beraber geçirdiğim yaşlı bir adam ba-

na yemek ikram etmiş, sonra da bir süre konuşmak istemişti. Oysa benim görmem gereken başka biri daha vardı ve hemen çıkmam gerekiyordu. Adamın uğradığı hayal kırıklığı aşikârdı. Oturumun sonundaki bu kısım, insanların söylemek istedikleri ama kayıt cihazı yüzünden bastırdıkları şeyler olup olmadığını gösterebilir, bu yüzden kısa kesilmemelidir. Eğer gerekli görünüyorsa bir oturum daha ayarlayın, oturum dizisi tamamlandığında da bir teşekkür mektubu gönderin. Bu aynı zamanda eksik kalan ayrıntıları, kaçırılmış ya da kayıta anlaşılamayan isim ve yerlerin yazımını açıklığa kavuşturma fırsatı verir.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

MALZEME TOPLAMAK

Sözlü tarih hakkında okumaktan aktif bilgi toplama rolüne geçmenin korkutucu görüneceği kesin gibidir. Doğrudan doğruya ciddi bir şekilde bilgi toplamaya dalmak iyi bir fikir değilse de, sırf kendinizi işe alıştırmak için hemen başlamanız yönünde söylenebilecek çok şey vardır. Sözlü bilgi toplamamanın çoğu insanı sıkıntıya sokan temel bir unsuru insan ilişkileridir, işi erteleme bunu genellikle daha da zorlaştırır, oysa oturumlar pratikte genelde yeterince iyi gider. Başlangıçta, sevimli, yaşlı bir akrabanızla çocuklukta oynanan oyunlar gibi pek çok kişinin ilgisini çeken bir konuda, bir kayıt cihazı kullanarak ya da kullanmadan konuşun, gücünüzü tüketmek için de oturumu kısa tutun. Bir sorun çıkarsa olumlu yaklaşın, çünkü sorunlar, tespit edilebildiklerinde, herhangi bir zarar meydana gelmeden giderilebilirler. Bu aşamada temel amacımız özgüven kazanmak olmalıdır.

Konuşacağınız insanlarla kurulacak ilişkilerin ideal bir biçimi yoktur ve bir yerde işe yarayan bir şey başka bir yerde yaramayabilir. Her bilgi toplayan kişi ve konuştuğu insan farklıdır; bilgi toplayanların konuştukları insanlarla kurdukları ilişkiler de farklı kişiliklerin bir birleşimidir, ancak verimli ilişkiler genellikle nezaket ve saygıya dayanır. Herkesin geçmişine ait bir bilgisi vardır, ama çok az kişi deneyimlerini, kendi toplumlarının ya da uluslarının daha geniş anlamdaki deneyimlerini aydınlatacak şekilde kendiliğinden bir araya getirip düzenler. Bilgi toplayan kişi, kaydedilen malzemeyi biçimlendirerek bu işleme yardımcı olur, ancak konuştuğunuz insana sadece bir bilgi kaynağı muamelesi yapmamak hayati önem taşır. İnsanlar, sadece alıplık etmek ve bilgilerine değer verildiğini görmenin sağladığı tatmin dışında hiçbir yarar beklemeden yardımlarını sunmuşlardır, onların verdiği her şey bir armağandır. Bilgi toplayan kişi, oturumu belirler, başlatır ve konuştuğu insanı teşvik eder, ancak asla yönlendirmez

ve sorgulamaz. Ben *bilgi toplayan, konuş(ul)an kişi* ve *oturum* diyorum, çünkü yaygın biçimde kullanılan alternatif sözcüklerden *görüşmeci* olmanın *yanıt* ya da *bilgi verenlerle görüşmeler yapmanın* çağrışımlarından asla hoşlanmadım. Başkaları bunları isteyerek kullanmaktadır, ben de buna saygı duyarım ama ben bana daha yansız gelen sözcükleri tercih ediyorum. *Bilgi veren* sözü, casusluk ve polisiyeyle ilgili çağrışımları dolayısıyla özellikle talihsiz görünüyor ama diğerleri de doğru olmayan bir pasiflik ima ediyor.

Bir araştırmaya başlarken, yaş, cinsiyet, sınıfsal ve etnik farklılıklar gibi faktörler göz önüne alınmalıdır. Örneğin, araştırma etnik meselelerle bağlantılıysa, bilgi toplayanların konuştukları insanlarla aynı topluluktan olmaları en idealidir. Oturunlar, konuşmacıların anadilinde gerçekleştirilebilirse muhtemelen daha eksiksiz, daha zengin ve daha doğal olur. Ancak, bilgiyi toplayan kişinin gerekli dil becerilerine sahip olması ve daha sonra çözümlemeleri kullanma zor olabilir. İki topluluk arasında gerçek kültürel çatışmalar varsa, önemli olan onları anlamak ve bunu bağlamına oturtmaktır, bu yüzden sadece tatsız olaylara dair hikâyeler toplayarak kalıplara sığmaktan kaçının ve bir topluluğun kendine bakışındaki olumlu malzemeleri arayın. Aksi halde söz konusu grup sadece bir sorun olarak görülür. Kolay cevaplar yoktur ve bu konuda ne kadar fazla bilgi toplanabilir ve çözümlenebilirse o kadar iyi sonuç alınır.

Ortalama bir yaşlı kadın genç bir adamla mahrem konuları tartışmakta güçlük çeker, buna rağmen bu tür bir oturum eğer doğru şekilde yürütülürse imkânsız değildir. Steve Humphries'in *A Secret World of Sex* [Cinselliğin Gizli Dünyası] adlı çalışması 20. yüzyılın ilk yarısında evlilik öncesi cinsellik konusunu incelemekte ve çoğunlukla bu konuda başka kimseyle konuşmamış insanların sakladıkları bilgileri toplamaktadır. Buna rağmen, yazar, konuyu kurcalamaya yönelik bu ilk girişiminin büyük bir muhalefetle karşılandığından, bu işten vazgeçmek zorunda kaldığını belirtmektedir. Konuya tekrar döndüğünde bile:

Kendi bastırılmışlığımın 92 yaşında bir hanıma ... yaşadığı orgazmlar hakkında sorular sormaktan kaçınmama neden olacağını biliyordum. Aslında beni daha fazla ilgilendiren şey, cinsel deneyimin ya da deneyimsizliğin genç insanların hayatını nasıl etkilediği idi... İlk görüşmem bana bu neslin insanlarıyla cinsellik hakkında konuşmayı genelde engelleyen tabuları yıkmamanın mümkün olduğunu kanıtladı... Görüşmeler bugüne dek yaptıklarım içinde en etkileyici olanlardı. Genellikle tuhaf bir şekilde başlardı: Sıkıntılı sessizliklerle kesilen bir gerilim ve utanç atmosferi olurdu. Ama 15-20 dakika sonra sohbet genelde çok daha rahat akmaya başlardı. Eskiye ait acılar ortaya çıkar, yitirilen aşklar hatırlanır, geçmişin zevkleri ve adaletsizlikleri çoğu kez kahkahalar ve daha

seyrek olsa da gözyaşlarıyla yeniden yaşıyordu... Belki şaşırtıcı olan benim erkek olmamın herhangi bir fark yaratmıyor gibi görünmesiydi.¹

Çok rafine bir aksan, işçi sınıfından birinde saygı ya da kızgınlık uyandırılabilir, bu yüzden de verilen yanıtlarda sapma olur. Bazı kimseler onlara doğrudan doğruya ilk adlarıyla hitap edilmesini onları eşitiniz olarak görmemiz şeklinde yorumlarken, kimileri de bunu aşırı samimiyet olarak değerlendirir. Bazen de kibarca söylenen bir 'Bey' ya da 'Hanım'ın yaratacağı resmiyet, bilgi aktarımı için doğru bir atmosfer yaratır. Örneğin, Alabama'nın bölünmüş toplumunda, Nate Shaw kesinlikle hitapların önemini farkındaydı. Örneğin, viski satıp satmadığına dair bir sorgulama yapmak üzere evine iki polis gelmiş, karısı da onlara böyle bir şeyin olmadığını söylediğinde polisler şöyle demişti:

'Teyze biz sana inanıyoruz, gerçekten.' Ona 'Teyze' diyorlardı, çünkü o zamanlar onların âdeti böyleydi. Erkeklercyse 'Amca' derlerdi, 'bilmem kim Amca'. Genç birine, eğer biliyorlarsa adını söylerlerdi. Bana ise ne dedikleri umrunda değildi çünkü biliyordum ki bana nasıl istiyorlarsa öyle hitap edeceklerdi. Biz bunu böyle kabıl etmiştik -şimdi bu ülkenin her tarafında siyahlar var, beyazlar onlara hâlâ 'teyze, amca' diyor. Burada epey insan bana gelip 'Bayım' diyor. Bana istedikleri kadar 'Bayım' desinler, bunu kastetmediklerini biliyorum.²

Buraya daha yakın bir yerde, Elswick'teki deri işletmelerinden (adı verilmeyen) bir eski işçi 1950'lerden önce fabrikanın sahibi olan ve işletmesini yapan Quaker kardeşleri şöyle anlatıyordu:

Richardson'lar gerçek, mert centilmenlerdi. Onlara saygı gösterir, 'evet efendim', 'hayır efendim' derdin, ustabaşlarına şimdiki gibi eşitinmiş gibi davranıp adıyla hitap etmezdin... Onlara hürmet ederdin, bunu da böyle kabul ederdin. Onların pek bir sınıf bilinci olduğunu söyleyemem. Sadece seni yerinde tutarlardı... Yaşlıların çoğu şapka çıkarak selam verirdi ve müdürlerin hepsi ilk adlarını kullanırdı, Bay Lawrence, Bay Gilbert, Bay Frank veya Bay Alaric'ti. Asla Bay Richardson demezdi kimse.³

Bir proje sayesinde kalıcı dostluklar kurabilirsiniz ama teyp çalıştığı sürece hoşlanma ya da hoşlanmama gibi kişisel duygular -ki bunların doğması kaçınılmazdır- tavırlarınızı etkilememelidir. Size sunulana takdir etti-

1 S. Humphries, *A Secret World of Sex*, Sidgwick & Jackson, 1988, s. 9-13.

2 T. Rosengarten, *All God's Dangers*, Avon, 1974, s. 212.

3 Elswick Local History Group, *Richardson's Leather Workers: The Worker's Story*, Elswick Local History Group, Newcastle, 1985, s. 21.

ğınızı açıkça göstermek, daha fazla bilgi alabilmenin en iyi yolu olduğundan, soğuk davranmaktan kaçının, ama teybe kendinizi yansıtmaktan da uzak durun. Kişisel yorumları daha rahat bir sohbetin doğabileceği kayıt sonrasına saklayın. Sıradan bir konuşma sırasında onaylayabileceğiniz ya da karşı çıkabileceğiniz, belli bir olayın nedenleriyle ilgili ya da politik nitelik taşıyan fikirler kayıt sırasında olduğu gibi kabul edilmelidir. Örneğin, Florence Atherton, Lancashire'daki bir pamuklu bez fabrikasındaki sendikal faaliyetlerle ilgili oturumu "İşverenler o günlerde işçileri kendi amaçları için kullanırlardı. Karşılığında olabildiğince az şey vererek sizden ellerinden geldiği kadar çok şey alırlardı. Şimdi tam tersi bir noktaya gelindi, öyle değil mi?"⁴ diyerek bitiriyor. Bu, konudan uzaklaşmama sorunundan ibaret de olmayabilir, örneğin siz aşırı fiziksel cezanın kişilik gelişimine etkisi konusunda aynı şeyleri düşünmüyor olabilirsiniz, ama konuştuğunuz insanların görüşleri onların düşünce ve davranışlarını belirler ve anlama, sadece doğru bilgi temelinde mümkündür. İtirazlar, konuştuğunuz insanlarda düşmanlıklar uyandırabilir; görüşlerini saklamalarına, hatta oturuma son vermelerine neden olabilir. Uygun görüldüğü durumlarda, bu tür şeylere geri dönüp bunların temelini bilgi mi, söylenti mi, varsayım mı olduğunu, daha geniş bir inanış bütününe bir parçası olup olmadığını ve tartışmaya açık olup olmadığını araştırın. Zor bir konuyu ele almanın ve konuştuğunuz insanların sözlerine doğrudan meydan okumadan herhangi bir konuda daha detaylı bilgi alabilmenin iyi bir yolu, '... dendiğini duy-dum, siz ne dersiniz?' şeklinde sorular sormaktır.

Eğer bir grup kaydı yapılıyorsa grup üyeleri arasında bir etkileşim olması hem kaçınılmaz hem de yararlıdır ve her oturumu özgün bir grup olayı haline getirmek en doğrusudur. Kayıt cihazından sorumlu kişi, oturuma tam olarak katılması zor olduğundan sessiz kalabilir, aslında bu iş dönüşümlü olarak yapılabilir. Genel olarak grup çalışması bire bir çalışmalara göre çok farklı sonuçlar üretir, bunun bir örneğini Beşinci Bölümde bu ülkede bir göçmen olarak yaşadığı deneyimleri anlatan Frank'te görmüştük. Bu yöntemin yararlı yönleri vardır, ancak bence ortalama bir proje en iyi tek kişilik bir çalışmayla yürütülür. Bu durumda, konuşan kişiler bilgi sunan bir öğretmen konumuna yerleştirilir ve geçmişlerini anlatmakla kalmayıp açıklamalar yapmaya da teşvik edilir, kendileriyle çelişme korkusu olmaksızın ya da herhangi bir sıradışı şeyden çekinmeden özgürce konuşabilirler. Bir grup çalışmasındaysa, her grubun belli standartları ve davranış biçimleri olduğundan herhangi bir sıradışılığa hemen mü-

4 T. Thompson, *Edwardian Childhoods*, Routledge & Kegan Paul, 1981, s.120.

dahale edilebilir; insanlar bazı düşüncelerini arkadaşları veya komşuları önünde yüksek sesle dile getirmeye çekinebilirler. Benzer bir biçimde, bazı özel nedenler söz konusu olmadıkça sosyal bir mekânda, örneğin bir birahane de kayıt yapmayı uygun bulmuyorum. Toplu eğlenceler ya da halk şarkıları gibi konularda araştırma yapılırken konuyu canlı olarak gözlemlemek için daha uygun bir yer herhalde olamaz, ama bu durumda bile bazı sakin oturumlar yaparak tam olarak neyin gözlemlendiğine yoğunlaşmak ve çözümlemeler yapmakta yarar vardır. Arkadaşlar birbirlerini harekete geçirip birbirlerine anılarını hatırlatırlar, ama çoğunlukla her anıya başka bir anıyla karşılık verilir ve arkadaşlar birbirlerinin anlattıklarının üstüne çıkmaya çalıştıklarından gerçekliğe çok da önem verilmez. Eğer uygun görünüyorsa farklı yerler deneyin, ama sonuçlar hakkında bir hükme varırken tek aradığınız canlılık olmasın. İçeriği dinleyin ve eleştirel olarak değerlendirin.

Sadece keşif amaçlı oturumlar, yürütülmesi hem en kolay hem de en zor olanlardır, çünkü en iyi anıları ortaya çıkaracak konuları bulmanın tek yolu çok geniş bir alanı incelemektir. Belli bir kalıba göre ilerlemiyor olmak, insanı hiçbir yere de götürmeyebilir. Bunun temel nedeni çoğu sıradan insanın, aksi istenmediği takdirde, gençlik günlerinde en gündemde olan konuları hatırlamaya çalışacak olmasıdır. Ön okuma yapmak elbette çok yararlıdır; önceden bilgi sahibi olmak sonuçları belirlemediği sürece zaman ve emek tasarrufu sağlar. Ben George Ewart Evans'ın çalışmasını East Riding'e doğrudan uygulayamadıysam da ondan çok şey öğrendim. Öte yandan, bir sözlü tarih projesinin amacı sözlü tarih yapmaktır; eğer okuma öne geçerse, sözlü yöntemler kullanma kararını ya da projenin kendisini yeniden düşünün. Sözlü tarih bazı araştırmalarda sadece bir yardımcı yöntem olarak kullanılır, ama bu durumda sözlü olmayan araştırma diğerinin ön çalışması olarak değil, kendi başına yürütülmelidir. Bunun tek gerçek istisnası, toplumsal katmanların en üst kısmına ait, özellikle belli olay veya etkinlikler hakkında görüşme yapılmasıdır. Kendisini çok meşgul ve önemli gören insanlar keşif amaçlı, yavaş bir tekniğe genellikle itiraz ederler ve oturuma yeterince hazırlanma zahmetine katlanmadan gelmiş gibi görünüyorsanız kendilerine saygısızlık yapıldığını düşünürler. Bunlar aynı zamanda bilinçli ya da alışkanlık sonucu yanıtlarına belli bir biçim vermeye en meyilli olanlardır, bilinen gerçeklere ters düşer gibi görünen sözlerin üstüne gitmeye hazırlıklı olmalısınız. Eğer kendileri de böyle davranıyorlarsa sizin de sert olmanız gerekebilir, ama bu uygulaması güç bir tekniktir, çünkü çok ileri götürüldüğü takdirde hoşgörülemez bir kabalığa dönişüp oturumun sona ermesine neden olur.

Anket formları çoğu sorunu çözer gibi gözüксе de, bu konuda derin ve hence genellikle de kısır bir anlaşmazlık bulunmakta. Anket formları kullanılarak da kullanılmadan da iyi çalışmalar yapılmıştır ve aslında çok değişik türlerden bahsedilebilir. Benim gördüğüm kadarıyla, gevşek ve esnek bir anket formu kullanan bir araştırmacının yaptığı, görünüşte rastgele de olsa aklında ilgilendiği hususların bir listesini tutan ve sonuçta bunların tümünü işleyen birinin yaptığı şeyden farklı değildir. Bir şey yazıp yazmamak aslında her şeyden çok, farklı düşünme biçimlerinin bir yansımasıdır, alışverişi kimileri listesiz çıkamazken kimileri bundan nefret eder. Ancak bütün oturumların gidişini belirleyecek ayrıntılı bir soru dizisi kullanımı ile her şeyin kulaktan halledildiği özel bir durumu karşılaştırmamız halinde gerçek farklılıklar yakalayabiliriz. Her iki taraf da diğerinin gerçek konumunu karikatürize ederek olduğundan daha aşırı görünmesine neden olduğundan bu uzlaşmazlığı çözmek zordur.

Yaklaşım farklılıklarının çoğu, insanların tavrının, güveninin ve projenin genel niteliklerinin sonucudur. Benim çalışmam karanlıkta gezmeye benzediğinden, en azından ilk oturumlarda oldukça geniş bir alana ağ atıp toplayabildiğim kadar çok bilgi toplamak, konuştuğum insanlardan yanıtları hakkında daha fazla bilgi istemek ve elde ettiğim bilgilerin düzenlenmesini daha sonraya bırakmak mantıklıydı. Bu yöntem bana uydu ve işe yaradı. Paul Thompson'un Edward döneminde hayat hakkındaki araştırmasıysa, çağdaş sosyoloji uygulamalarının sağladığı, bilgi toplamak istenilen alanları sıkıca tanımlayabilmeyi mümkün kılan sağlam bir kılavuzla başlamıştı. Sosyolojik görüşme teknikleri bariz bir modeldi, görüşmelerin daha sonra tabi tutulacağı istatistiksel analiz de bunların doğrudan doğruya karşılaştırılabilir nitelikte olmasını zorunlu kılıyordu. Sonuç olarak bugün bir bilgisayar, görüşmelerde konuşulanlarla ilgili olarak çeşitli bölge ya da toplumsal grupların gösterdiği farklılıkları karşılaştırıp yanıtların karmaşık bir çözümlemesini yapabiliyor. Sonuçta Essex Üniversitesinde oluşturulan dev arşiv, bu çalışma biçiminin etkileyici bir kanıtıdır ve bilgi toplayanlar ülkenin dört bir yanına dağılmış olduğundan oturumların yapılışının sıkıca denetlenmesi için yeterli sebep olduğu söylenebilir. Görüşme yapanların görüşme programında değişiklik gitmelerine yol açan zorlukların nasıl ele alınabileceği üzerine verilmiş uzun tavsiyeler vardı ve bunlar *Geçmişin Sesi*'nin sonunda dikkat çekici bir biçimde 'Model Sorular' olarak adlandırılan bir ek bölüm olarak verildi. Bu bölümün girişindeki yorumda şöyle denmektedir: "Bu bölümde yer alan sorular bir *anket değildir...* görüşme yapan kişiler için bir rehber taslağıdır... Soru işareti olan yerlerde sorunun biçimi öneril-

diği gibidir; diğerlerinde sorunun içerdği noktalar özetlenmiştir ve genişletilmiş bir ifade gerektirmektedir.”⁵

Anket formları hassasiyetle kullanılmadığı takdirde oturumun anlam-sızlaşmasına yol açar: Bir işçi çocuğuna, ailesindeki hizmetçilerle ilgili in-celikli sorular sormanın anlamı yoktur. Konuştuğunuz kişi, sizin daha sonra soracağınız bir konuya kendiliğinden geçtiğinde soruların sırasını değiştirmeye hazırlıklı olun. Sonuçta, istediğiniz her şeyi ele aldığınız müddetçe, genelde sıralamanın önemi yoktur, bu da bir sorgulama at-mosferinden kurtulmaya yardımcı olur. Eğer konuştuğunuz kişiler bir ko-nuyu genişletme isteği gösteriyorsa onlara izin verin, konuşmayı tekrar yoluna koymak için, tamamen konu dışına çıktıklarından emin olana ka-dar bekleyin. Konuşanlar belirli yönlere saptıklarında sürekli sözlerini kes-me gibi bir ihtiyaç doğması, belli sorulara sürekli olarak karşılık alamamak ya da gelen karşılıkların, soruların konuştuğunuz insanların deneyimlerine uymayan bir biçimde oluşturulmuş olduğunu göstermesi sorun yaratan durumlardır. Örnek olarak, Jill Liddington’ın konuştuğu Blackburn’lü kadınların, evlenen kadınların, tam zamanlı, ücretli işlerinden vazgeçip ev işleri ya da evdeki sorumluluklarına uygun, nispeten enformel işleri seçtik-lerini varsayan soruları anlaşılabilir bulduklarını görmüştük. Oysa bu tür sorular ülkenin çoğu yerinde gayet iyi iş gördü.

Birkaç deneme oturumundan sonra yeni anket formları, hatta oturum-lara enformel yaklaşma alternatifleri de dikkate alınmalı, böylece formlar-ın işe yaradığından emin olunmalıdır. Bu değişiklikler ilk birkaç kasetin sonrakilerle uyumsuz olmasına yol açabilir, ama sonuçları iyileştirmek söz konusu olduğunda bu hafif bir bedeldir. Soruların kendisi de bir problem olabilir, sonuçta konuşan kişinin, cevaplarını bilgi toplayana uyacak şekil-de değiştirdiği bir durum ortaya çıkabilir. Bu nedenle ‘Anne babanızla ilişkiniz nasıldı?’ oldukça tarafsız bir sorudur ve açıklamalı bir cevabı teş-vik eder, ama aynı soruyu ‘Anne babanızı sever miydiniz?’ şeklinde sordu-ğunuzda iş değişir. Bazı insanlar, anne babalarını sevmedikleri cevabını bir yabancıya kolayca verir, ama pek çok toplumda anne babaya saygı genel bir şart olduğundan çoğunluk bunu yapamaz. Herhangi bir giriş yapma-dan ‘Anne babanızı sevmez miydiniz?’ sorusunu hem de ters bir ses to-nuyla sorduğunuzda konuşan kişiyi doğrudan doğruya ateş hattına koyar-sınız. Bir yabancıya, Maggie Fuller’ın *Dutiful Daughters*’da verdiği gibi sır vermek için belli bir güven duygusu gereklidir:

[Annemi] sevmiyorum... bugün bile annemi gidip öpecek bir kız değilim. Ba-

na aylık bağlasanız bile öpmem annemi. ... Annem dayakçıydı -aman Tanrım, sormamış olsaydınız- ceza verirdi, fark etmezdi hiç. Gerçekten ne düşünüyorum biliyor musunuz? Annemden nefret ediyorum -ona saygı duyuyorum, ama sevmiyorum onu- ve bence bunun nedeni çok çocuğu olmasıydı, çok yorgundu, zavallı dilenci... Ona saygı duyuyorum ve yardım ediyorum yaşamasına. Bunu hep söyledim, onu bir ay tatile de götürürdüm. Ama işte şimdi bü-yüyünce onun nasıl bir hayatı olduğunu görüyorum. Hatırlıyorum da bir de-fasında beni neredeyse öldürecekti.⁶

Saygı ve nefretin bu karmaşık bileşiminin Maggie'nin hayatında yaşam-sal bir etken olduğu açıktır ve bunları yüzeye çıkarmak için zamana ve iyi niyete ihtiyaç vardır. Böyle duygularla boğuşmaktan kaynaklanan iç geri-limler bir insanın yaşamındaki çok şeyi açıklayabilir. Çabuk, sıradan bir ce-vap kasten söylenmiş bir yalan olamaz ve kişinin daha sonra ortaya çıkan özellikleriyle bir arada ele alınmalıdır, çünkü bunların tümü insanların ha-yatlarındaki önemli etkenlerdir. Catherine Hall'un gözlemlediği gibi,

Bayan Cooling kasete kocasıyla ilgili eleştirel cümlelerin kaydedilmesini iste-miyordu. Evlilik hayatına dair çok olumlu bir tablo çiziyordu -kocasının ev dı-şında çok dolu bir hayatı olmasını ve çoğu zaman ev dışında bulunmasını umursamıyor gibiydi. Ama daha sonra, beraber çay içerken, artık görüşmenin bittiğini bildiğinden, kocasının pek çok yönden birlikte yaşanması ne kadar zor bir insan olduğunu, hiçbir şey söylemeden ne istediğinin anlaşılmasını bekle-diğini, kızının da hâlâ ondan hizmet beklediğini anlattı.⁷

Sizin ilgilerinizin gerçekten çok uzağına düştüğü için hangi bilgilerin zaman ve kaset harcamaya değmediğinden emin olmak her zaman kolay olmadığından, konudan sapmalara dikkatle yaklaşılmalıdır. Konuştuğunuz kişinin hazır soruları yanıtlamanın ötesine geçmesine katı biçimde engel olmak pek çok değerli açıklamanın da kaçırılmasına neden olur. Örneğin, Birinci Bölümde alıntılanan, Bay Harper'ın evinden çıkarılması hikâyesi, 1970'lerdeki yerel sendika toplantılarıyla ve çiftlik işçilerinin grev yapması gerektiğini söyleyen genç militanların gerçekçilikten yoksun olduklarıyla il-gili yorumlar sırasında çıkmıştı. Yine konuşulan üç kişi çiftliklerinde çalış-tıkları çiftçilerin aynı zamanda ormanlık alan sahibi de olduklarını ve keres-te sattıklarını kendiliklerinden anlatıp, çiftçilik fotoğrafları arasında resim 8.1'deki fotoğrafı göstermişlerdi. Bu bariz sapmaları kesmeyip fotoğrafla ilgilenmeyi de reddetmediğim için bunlar bu etkinliğin önemli bir kaydı

6 J. McCrindle ve S. Rowbotham, *Dutiful Daughters*, Allen Lane, 1977, s. 116.

7 C. Hall, "Married Women at Home in Birmingham in the 1920s and 1930s", *Oral History*, cilt 5, no. 2, 1972, s. 72.

Resim 8.1 1914 yılı dolaylarında Yorkshire'nın East ve West Riding bölgeleri arasındaki sınır üzerinde bulunan Selby istasyonuna taşıma yapan kereste arabaları. Bölgede büyük ölçe-
de ekim yapılmaktaysa da geniş arazi sahiplerinin bir miktar ormanlık alanı da vardı ve ke-
reste satarlardı. Bının çiftçilik ve çiftlik işçileriyle doğrudan ilgisi yoktu ama sözlü tarlâ çâ-
lışmaları sırasında konuşulan kişilerden üçü de bu işle ilgilenmişti.

haline geldi; ayrıca daha derin bir araştırma için uygun bir başlangıç nok-
tası da olabilirler. Örneğin Bay Jarvis'in anımsadığına göre:

Onlar, odun arabası atları... çiftlikten uzakta yaşarlardı, anladın mı... Atlarımın
çoğu selil durumda hareketsiz [aygırlardı]... Çok yararlıydılar... [Bazı bakıcı-
lar] garip olduklarını söylerdi, ama ben esas garip olan insandır derdim. Bana
hiç dert olmazlardı. Yani, tabii bağırırdım onlara... 'Orda durun', derdim, du-
rurlardı, sonra 'Haydi şimdi' derdim, hep beraber çekerlerdi, ağaç da [orman-
dan] çıkardı, sanki altında kaykay varmış gibi... 'Benim atlarım neredeyse ko-
nuşuyor' derdim...

Neyse, ... Malton İstasyonuna giderdik, ağaçlarımızı bırakmaya... Günün
o vakti bir vinç olurdu ... istasyonda, biz de vincin yanına bırakırdık, sonra de-
miryolu [işçileri] işe başlardı, her yanında bir adam, kereste vagonlarına bağ-
larlardı... Sonra biz dönerken, Griff'in diye bir birahanece dururduk... 25 kilo-
luk bir ağırlığım vardı, yuları bağladım o 25 kiloluk ağırlığa, yolun kenarına
koyardım, işte, [at] bağlandığını düşünürdü o zaman, biz de birahaneye gider-
dik, sonra çıkarırdım. 'Haydi, Cheerio,' derdim, o zaman evin yoluna koyu-
lurduk. (Kaset 12/1)

Diktatörce bir yaklaşım bilgi toplayanın sevilmemesine neden olur,
oturumların kısa ve verimsiz geçmesine yol açar. Bu işle başa çıkabilmek,

konuşmayı kaba görünmeden tekrar esas konuya döndürebilme ve hassasiyet meselesidir. Çoğu teybin, kaydı geçici olarak durduran bir düğmesi vardır, bu da müdahale etme fırsatı yakalarken bant harcanmasını engellemenin iyi bir yoludur. Eğer düğme, elde tutulan bir mikrofon üzerindeyse herhangi bir rahatsızlığa yol açmadan kullanılabilir, ama sapmanın aslında bir anlamı olduğu anlaşılırsa ya da konuşmakta olan kişi bir anda tekrar konuya dönerse bu durumda önemli bir şeyi kaçırma riski de vardır. Her şeyden önemlisi, teybi durdurduğunuzu unutmayın, aksi halde oturumun devamını kaybedersiniz. Bu sorunun en ciddi olduğu durum, belli bir olay ya da dönem hakkında bilgi toplarken yaşanır, burada bile hem size sunulana hem de sizin ne istediğinize dikkat kesilmelisiniz. Theodore Rosengarten, Nate Shaw’la ilk oturumuna başladığında amacı Alabama Sharecroppers’ Union [Alabama Ortakçılar Sendikası] hakkında genel bilgiler toplamaktı. Yaşlı adam

şapkasını çıkardı ve şöminenin önüne, yanımıza oturdu. Hemen, neden sendikaya katıldığını sorduk. Doğrudan yanıt vermedi; soruyu ‘yorumladı’ ve sonra başladı, ‘Bir gün Apafalaya’dan bir saman yükü çekiyordum ve sekiz saat aralıksız devam ettim’. Toprak sahipleriyle, bankacılarla, gübre satıcılarıyla, katır tüccarlarıyla, pamuk makinesi çalıştıracılarıyla, şeriflerle ve hâkimlerle olan ilişkilerinden bahsetti pamuk üretiminin toplumsal ilişkilerinin hikâyeleri. Akşam olduğunda, alev yükselmiş, sönmüş, sonra tekrar yükselmiş ve sorumuz yanıtlanmıştı....

Mart 1971’de Shaw’un hayatını kaydetme önerisiyle tekrar Alabama’ya gittim.... Hazıranda Shaw’a sorulacak yüz sayfa soruyla tekrar oraya döndüm. İlk oturumda bunların çok azını bile soramayacağım anlaşıldı. Yıllar sürebilirdi; üstelik hazırladığımı sorular, Shaw’u kendi izlediği yolun dışına çıkarıyordu. Onun hikâyelerini muhafaza etmeyi amaçladığımı için dinlemeyi ve sırf şüphe uyandırmak için gerçekleri saklamasına direnmemeyi öğrendim. Her şey zamanında çıkıyordu, her şey.

Alet kulübesinin saçakları altında oturup iki ila altı saatlik oturumlar yaptık. Shaw konuşurken ağaç yontar veya sepet örerdik... Yağmur yağdığında sandalyelerimizi kulübeye alırdık. İçerde, yarı karanlıkta sepetler, altı kırılmış sandalyeler, yem ve gübre çuvaları, eski koşum takımları ve aletler arasında sıkışmışken Shaw en ateşli hikâyelerini anlatırdı. O sırada yağın yağmura minnettarım çünkü bizi doğal bir tiyatro sahnesine taşır; tenekeden yapılmış çatıya düşen damlalar, kendinden geçmiş bir kalabalığın alkışlarının bir oyuncuyu enerjisinin doruğuna çıkarır gibi çatıya vururdu.... On altı oturuma bölünmüş bir altmış saat sonunda ilk turu bitirdik.⁸

Bu, bilgi toplayan biri için hayallerinin gerçek olması gibidir. Nate Shaw okuması olmayan, gerçek bir sözlü gelenek içinden gelen iyi bir hikâye anlatıcısıydı, bunun yanı sıra anılarının, içindeki bilgilerin ötesinde bir önemi olduğunun da farkındaydı. Bununla kıyaslanabilecek bir deneyiminin olmadığı, olacağını da sanmam, ama bu örnek, elbette bu alanda tecrübesi olmayanları cesaretlendirse de, anket formlarının sınırlılığını fazlasıyla gösteriyor. Bu nedenle, bir okul projesinin, çocuklar yaklaşımlarında sistematik olmakta zorlandıklarından, bir tanıma ihtiyacı olacağı kesindir. Çocuklar çok iyi görüşmeciler olabilirler ve yaşlılardan genellikle iyi tepkiler alırlar ama önce yönlendirilmeye ihtiyaçları vardır. Bir anket formu ya da görüşme programı olmadan çalışmak iyi bir seçenek olamaz, konuştuğunuz insanlar size neyi bilmek istediğinizi sorduklarında 'ne anlatmak isterseniz' yanıtını alırlarsa pek de olumlu şeyler düşünmeyeceklerdir. Konuşmak istediğiniz konu hakkında önceden bir fikir vermek onlara hazırlanma imkânı tanıdığından yararlıdır, bir grup kaydı söz konusuysa bile ilk olarak, nelerin işleneceğinde uzlaşmak doğru olur. Bilgi toplayan kişinin, anket formu bulunsun ya da bulunmasın, oturumları başlatabilmek için, her zaman önce bir çerçeve oluşturması gibi bir sorumluluğu vardır.

Kanıtların tarihe dönüştürülmesi, düzenleme ve çözümleme ekseninde etrafında yapılabilir. Anket formu malzemeyi toplanmakta olduğu sırada düzenler, dolayısıyla çözümleme için harcanacak çaba en aza iner, ancak açık uçlu formla yapılan bir oturum daha sonra düzenlenmek durumundadır. Ben daha fazla şey öğrenmemi sağladığını hissettiğim için açık uçlu form yaklaşımını tercih ediyorum, ama ürettiğim malzemenin, düzenlendikten sonra, anket formu kullanıcılarınkilerle sistematik bilgi üretme bakımından hiçbir benzerliği yok. Bu iki yöntem, ayrıntılı bir soru listesi hazırlayıp bunu sadece kendiniz için bir kılavuz olarak kullanmanızla bir dereceye kadar birleştirilebilir. Herhangi bir etkinlik için önce fikirlerinizi ortaya dökmeniz gerekir, soru hazırlamak da bunun etkili bir yoludur. Bundan sonra, açık bir oturum, ortaya çıkan kavramlar etrafında şekillendirilebilir. Yazılan soruların bazıları sorulmayabilir, sıralama büyük ölçüde değişebilir, ama sonuçta ortak bir tabanı olan ve çözümleme amacıyla orijinal sorular etrafında yeniden şekillendirilebilecek bir kaset dizisi elde edilir. Aynı şekilde, bir projeye açık uçlu bir formla başlamak daha net şekillendirilmiş bir yaklaşım gerektirebilir, karşılaştırılabilirlik hayati önem taşıdığı anda anket formu kullanmamak aptallık olur. Böyle şekillendirilmiş bir başlangıç, benim durumumda olduğu gibi, önkabullerin hatalı olduğunu gösterebilir, meseleyi doğru yola sokmak için gereken bilgilerse sadece açık bir araştırmayla toplanabilir ve bundan sonra anket formuna dönülebilir.

Kayıt yapmaya yeni başlamış olanlar için açık bir oturumun en endişe verici yanı konuşmayı başlatmak ya da bir aşamada yolunu yitirdikten sonra tekrar başlayabilmektir. Özellikle hangi sorular en iyi sonucu verir? Öncelikle, oturumları bağlamına yerleştirebilmek amacıyla konuşulan her kişi için temel seviyede bir özgeçmiş bilgisine sahip olunmalıdır: Tam adları, yaşları ve doğum tarihleri, çekirdek ailelerin tüm üyelerinin adları ve konuşulan kişilerle karşılaştırmalı olarak yaşları. Dikkatli bir şekilde sorulduğunda bu ailevi ayrıntılar genelde konuşmanın başlamasını sağlar, ancak sosyal güvenlik anketini çağrıştıran düz sorular sorulması, özellikle bu tür bir deneyimi olanlarla uyumlu bir ilişki kurulmasını zorlaştırır. Çoğu insan ailesi hakkında konuşmaktan hoşlanır ve daha sonra sorulabilecek ek sorulara temel oluşturabilecek bilgiler verir, ancak kişisel ya da ailevi konulara yönelik olmayan projeler için böyle bir yöntem konudan sapma olarak görülebilir.

Doğum yeri, eski ve yeni bütün adresler ve anne babayla kardeşlerin meslekleri mutlaka öğrenilmelidir. İnsanlar aileleri hakkında nadiren istatistiksel bir biçimde düşünürler ve her şeyi ayrıntıları hatırlamalarına yardımcı olacak şekilde anlatırlar. Bu yüzden, özellikle yıllar içinde bazı üyeleri ölmüş geniş bir aile söz konusu olduğunda, her şeyi bir anda toplamakta ısrar etmemek daha doğrudur. Ailenin herhangi bir üyesi hakkında yapılan uzun yorumlar, genel tavırlar ve psikoloji hakkında size içgörü kazandırabilir ve başka şekilde çıkmayacak bilgilerin elde edilmesini sağlayabilir. Tüm bilgileri almak birkaç başlangıç yapmayı gerektirebilir, oturumu kapatırken de boşlukları doldurmak için bilinçli bir çaba gerektirebilir. Sonuç karmakarışık bir bilgi ormanı olabilir, çünkü, Frank Peel'in 19. yüzyılın başlarında Spen vadisi hakkında söylediklerinin doğruladığı gibi, sağlam toplumların üyeleri kendilerini ve herkesi soyağaçları ve ilişkiler üzerinden tanımlar. Söz konusu dönemde ve onu izleyen birkaç on yıl boyunca, Huddersfield'dan Lancashire'a uzanan Colne Vadisinde, yani dünyanın ilk sanayileşmiş modern toplumunun merkezinde yaşayan insanlar resmi soyadlarını nadiren kullanır, birbirlerine Ben o'Bill veya Sal o'Jane derlerdi. Yaşça daha büyük olanlar bunu aile üyeleri için uzun bir soyağacına çevirebilirdi. Nate Shaw hayatını anlatırken dört yüzden fazla kişiden bahsetti ve her birini, adı geçtiğinde, soyağacına kesin bir biçimde oturttu. Birden çok evlilik ve gayri meşru çocuklar yaygın olduğundan ortaya bazen İncil'dekileri hatırlatan pasajlar çıkar:

Annem ölünce babam, [üvey kardeşim] TJ'in annesiyle evlendi. Reed'lerden-di o, Maggie Reed... İhtiyar Jubal Reed'in kızı, ihtiyar hanım Adeline'le -es-kiden Adeline Milliken'di, ihtiyar Jubal Reed'le evlenince bir çocukları oldu,

o da Maggie Reed adını aldı. Jubal Reed'le evlenmeden önce Adeline Milliken olan ihtiyar hanım Adeline Reed daha önce başkalarıyla da olmuştu. Biliyordum onları: İhtiyar Coot Ramsey'in onunla dört çocuk yapacak kadar ilişkisi oldu, çocukların hepsi de Ramsey adını aldılar- Roland Ramsey, Reuben Ramsey, Waldo Ramsey, Hector Ramsey... İhtiyar Coot Ramsey ile evli değildi -adam bu kadından çocuk yapıyordu sadece- adı da Milliken diye devam etti, Adeline Milliken. Benim babam da o aileden ihtiyar Adeline Milliken'le Jubal Reed'in tek çocuğuyla evlendi... O da şu Waldo Ramsey'in üvey kardeşiydi; Adeline Milliken ikisinin de annesiydi. Ben de 1906'da Waldo Ramsey'in kızıyla evlendim... Bu durumda diyebiliriz ki Maggie Reed benim karımın yarı teyzesi oldu... İşte, ben de üvey annemin erkek kardeşinin damadı oldum o zaman.⁹

Konuşma konu dışına çıkarsa ya da bir şey eksik kalmış gibi görünürse bunu aklınızda tutun ve oturumun nasıl başlamışsa öyle devam edeceğini unutmayın. Bunun sadece bir soru-cevap oturumu olacağı işaretini vermek kendiliğindenliği öldürebilir, bundan da ne pahasına olursa olsun kaçınmak gerekir. Konuştuğunuz insanlar, ayrıntıya girmek ya da kendileriyle çelişiyor görünmek konusunda rahat olmalıdırlar, muhtemelen çoğu oturum için bütünsellik doğruluktan daha uygun bir hedeftir. Dolayısıyla, konuştuğunuz insanların yaptığı bütün işlerin üstünden geçmek hem havayı ısıtır hem de daha sonraki sorular için veri sağlarken, 'Çalışmaya ne zaman başladınız?' sorusunu 20-30 yıl önce doğmuş bir işçi sınıfi mensubuna sormak tamamıyla anlamsızdır. Kastedilen, evde yapılan (özellikle kızları ilgilendiren) işler midir, anne babaya ya da akrabalarına işlerinde yardım etmek midir; okurken yarı zamanlı olarak yapılan ücretli işler midir, yoksa ücretli ilk tam zamanlı iş midir? Örneğin, Manchester'dan John Hallows, görünüşe göre önde gelen bir kömür tüccarının oğluydu. Genelde böyle bir çocuğun aile gelirine katkıda bulunmasını beklemeyiz, halbuki John Hallows çoğu çocuğun okuldan ayrılmadan çok önce yaptıkları işler konusunda mükemmel bir örnektir:

Bir dönem on altı atımız vardı. Babam ben çok küçükken öldü ve annem altı çocukla kaldı, en büyükleri bendim. Annem birkaç yıl daha işi devam ettirdi ama ona ağır geldi ve William amcam devraldı...

Daha St.Thomas okulundayken ilk işim sabah altıda ve akşam beş buçukta gazete dağıtmaktı, sonra Hyde Tiyatrosunda program satarak devam ettim. Babam öldüğünde kömür işinde yarı zamanlı çalışıyordum, işleri paylaşmak, para toplamak, aklınıza gelebilecek her şey -yapmadığımı şeyler yapmaya değ-

meyen şeylerdi! Atları Manchester'a götürüp belli bazı tepelik yerlerde at arabalarını karşılıyordum; o zamanlar etrafta pek motor yoktu... Genel taşıma işleri de yapıyorduk. Düzenli bir taşıma işi, pazar günü tiyatrodan dekor almaktı; Rochdale, Sheffield ya da Huddersfield'a götürürdük. Daha on bir yaşlarındaydım, ama bir Yorkshire yolculuğunda bütün gece bir eşya kamyonetinde uyuduğumu hatırlıyorum. Bazen iki üç günlüğüne giderdik. On iki yaşındayken bir dokuma atölyesinde yarı zamanlı bir işim oldu, on üç yaşında okuldan ayrılınca otomatik dokuma makineleriyle uğraşan Ashton Brothers'a alındım; orada toplam 42 sene çalıştım.¹⁰

Çocuklukla iş arasında kesin bir ayrım yoktu. Üstelik John Hallows Manchester'da büyüdüğü halde East Riding'deki çocuklarla, özellikle de babası diğer işlerinin yanında kömür taşımacılığıyla da uğraşan Bay John-son'la pek çok ortak deneyimi paylaşıyordu. Bu da geçmişi kategorilere ayırmama yönünde bir uyarıdır. Gerçekten de çiftlikte çalışan gençler evlendiklerinde, çoğu, çiftlik işçilerine verilen düşük ücretle yetinmektense atlarla ilgili becerilerine dayanarak Hallows'larınki gibi bir şirkette iş arıyordu. Yarı zamanlı eğitim sistemi de aralarındaki diğer bir ortak bağdı. Bu, fabrikalarda çalışan çocukların yarım gün okula gitmesine ilişkin yasal bir zorunluluk olarak doğdu ama bu yüzyılda, yürürlükte olduğu yerlerde okul çağındaki çocukların yarım gün çalışmasına izin veren bir yol haline geldi. East Riding'de çiftçilerin daha çok işine geldiği için bütün yarım günler birleştirilebiliyordu, fabrika bölgelerinde ise işverenler orijinal uygulamayı tercih ediyorlardı ve buradaki çocukların çoğu 1920'lerde yarı zamanlı olarak çalışmaya başlamıştı.

Çiftlik işçilerine işle ilgili resmi eğitim verilmiyordu. Bay Carter'ın dediğine göre 'Hemen başlanırdı. Kulağında bir şaklama duyardın bazen, o zamanlar. Evet. Doğru yapmazsan. Veya biraz terbiyesizlik falan yaparsan' (Kaset 12-2). Bay Tate'e ilk işinde 'beslemek, temizlemek, bakmak, koşumunu yapmak' üzere hemen üç at verilmişti (Kaset 19-1). Bu beklentilere göre yaşamalarını sağlayan şey, aldıkları eğitim değil, Bay Masterman'ınki gibi geçen çocukluklarıydı:

On bir on iki yaşında -aşağı yukarı on bir yaşlarında, okuldan ayrılmadan evvel Camerton Hall'da, saat altıda babamla çıkardık, ben fayton atının, araba atlarının, av atlarının olduğu ahıra giderdim. Kaşağılamaya yardım ederdim, atlara bakar, ahırını temizlerdim -yani yapılacak ne varsa..., dokuza çeyrek kala-

10 S. Richardson, *The Recollections of Three Manchesters in the First World War*, Neil Richardson, Manchester, 1985, s. 58.

ya kadar çalışıp sonra okula giderdim. Saat dörtte okuldan dönüp belki saat sekiz dokuza kadar iş.

Ne ücret alırdınız?

Günde bir şilin. Ama tavuklar içeri girene kadar eve gidemezdim çünkü onları kapatmam gerekiyordu. Ama yazın bir cumartesi günü bir Shetland midilli-siyle çimleri biçmem lazımdı. Çok büyük bir çayırda, çünkü orada yazın tenis turnuvaları olurdu... Cumartesileri akşam yemeğimi verirlerdi. (Kaset 11/1)

Bütün bunlara rağmen, insanlar okuldan ayrıldıktan sonra girdikleri ilk işi, iş dünyasına gerçek girişleri olarak görüyorlardı. Bu yüzden sorulmadığı takdirde diğer işlerine değinmeyebilirler. John Hallows kayıtları, aynı zamanda, oturuma böyle basit bir başlangıç yapmanın, baştaki hızlı akış yavaşladığında konuşmayı yeniden canlandırmak için çok iyi bir fırsat sunabildiğini de gösteriyor. İş ve ailenin geçim durumu, hakkında soru sorulabilecek bariz konulardır. Babası hayattayken mali işlerle kimin ilgilendiğini öğrenmek de yararlı olurdu -bu, geleneksel olarak yabancıların karışmadığı, kadına ait bir roldü. Kocasının ölümünden sonra annesinin işi yürütürken bir kadın olarak karşılaştığı özel zorluklar olup olmadığı gibi pek çok başka soru da ortaya çıkıyordu. Sahip oldukları on altı at için çalıştırdıkları insanlar olabilir ama aile emeği yeterli olmuş da olabilir, bu tür bir şeyi açıklığa kavuştururken bol miktarda ilginç ayrıntının da ortaya çıkma olasılığı yüksektir. Taşıdıkları malzemeyi ne kadar uzağa götürüyorlardı? John gazete dağıtıcılığı işini nasıl buldu ve bu kendi fikri miydi? Ücretinden hiç biriktiriyor muydu? Böyle çalışmak zorunda olmak konusunda ne hissediyordu? Bütün arkadaşları aynı şeyi mi yapıyordu? Atlarla çalışma ve Pennine dağlarındaki yolculukları hakkında detaya girmesini de isteyebiliriz. Tüm bunlar derslerini aksatmasına neden oluyor muydu ve eğer öyleyse kendisini aldatılmış hissediyor muydu? Hep bir fabrikada mı çalışacağını düşünüyordu, yoksa bu, işi akrabasına devretmesinin sonucu muydu? Orada ne iş yapıyordu? Tiyatro ve tiyatrodaki işi hakkında da sorular sorabiliriz. Bu bir tek paragrafın sunduğu sayısız imkânlar vardır ve herkes bu kadar açılım sağlamasa da her zaman sürdürülecek noktalar bulunur. Esasında bunların hiçbirisi bu alıntıyı yaptığım oturumun amacına uygun değildi, çalışmanın konusu onun daha sonra Birinci Dünya Savaşında Manchester Birliğinde verdiği hizmetlerdi. [*The Recollections of Three Manchesters in the First World War* (1985) (Birinci Dünya Savaşında Üç Manchester Anıları)].

Konuya bağlı kalmaya çalışın, soruların olabildiğince açık uçlu ve anlaşılabilir olmasına dikkat edin ve konuştuğunuz kişinin ilgi gösterdiği alanları takip etmeye özen gösterin. ‘Bana çocukluğunuzdan bahsedin’

sözü bazı insanları harekete geçirebilir ama genel anlamda bu fazla geniş bir konudur. ‘Gençliğinizde sizden evle ilgili işlere yardımcı olmanız bekleniyor muydu?’ gibi bir yaklaşım daha verimli olur ve daha geniş açıklama ve betimlemeler ortaya çıkarmak için daha önce konuşulanları hatırlatmanın, herhangi bir oturumun hareketlenmesini sağlama olasılığını yüksektir. Anıları tek bir olaya veya güne bağlamaya çalışmak genellikle yararlı olur, bu nedenle ‘İşyerinizden aklınızda kalan bir günü anlatır mısınız?’ sorusu çoğu kez ‘İşyerinizde hayat nasıldı?’dan daha iyi yanıtlar alır. ‘İşinizle ilgili sevdiğiniz ya da sevmediğiniz özel bir şey var mıydı?’ gibi bir soru da doğrudan soru sormak için yeterli bilgiye sahip olmadığınızda ayrıntılara ulaşmanın bir diğer yoludur. Benim en verimli oturum açılışım Bay Johnson’dan çiftlikte geçen bir yılı bana genç bir çiftlik işçisinin gözüyle anlatmasını istememdi -yanıt bir saatten fazla sürdü. Ama kurcalayarak daha fazla bilgiye ulaşamayacağımız zamanlar da olur, bunun nedeni ya kişinin ilgisizliği ya da daha fazla bilgi vermek istememesidir.

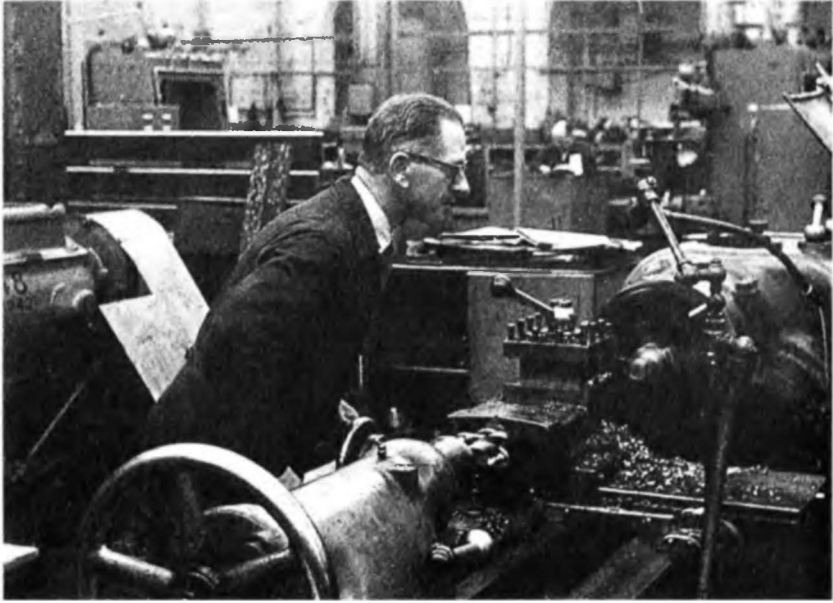
Nicelik, tek başına, verimli bir oturumun göstergesi olamaz, ama bilgi toplayan ile konuştuğu kişinin kullandığı zamanların karşılaştırılması, oturumun gerçek değerinin iyi bir ölçüsüdür. Bu oran yüzde doksan beş, konuşan kişinin yönünde ise, tamamen konu dışı olmadığı sürece, konuşmanın ilginç olması kuvvetle muhtemeldir; oysa örneğin bilgi toplayan için yüzde seksen gibi bir oran kesinlikle zaman kaybına işaret eder. Teşvik ve takdiri, sözcüklerle değil baş sallayarak veya gülümseyerek göstermek, bu doğrulukla yapılabildiği müddetçe daha doğrudur; bununla birlikte, konuştuğunuz kişi bir şeyin adını söylemeden sadece ona işaret ederse ya da bir şeyin boyutlarını elleriyle gösterirse bir sözle araya girmek iyi bir fikirdir. ‘Bir metre kadar mı?’ gibi bir ekleme yapmak ve bunu doğrulamak daha sonra bu kısmı anlamayı kolaylaştırır. Ama bir işlemi tarif edip bunun doğru olup olmadığını sormak aynı şey değildir ve özellikle ayrıntılar düzeyinde gerçek bir bilgi olarak değerlendirilemez, çünkü ‘evet’ cevabının tam bir onaylama mı, kısmi bir onay mı yoksa sadece bir nezaket ifadesi mi olduğunu bilmenin bir yolu yoktur. Örneğin, ‘Babanız sizi hiç dövdü mü?’ sorusu hem anlamlı hem de kısa bir şekilde cevaplanamaz, çünkü cevaba anlamını kazandıran, bunun sürekliliği, nedenleri, gerçekleştiği koşullar, kullanılan kuvvet ve eylemin yaygın ve onaylanan bir eylem olup olmadığıdır. Yalnızca bir kez dayak yemiş bir kimse, çocukluğunu dayak yiyerek geçirmiş biri gibi evet cevabı verebilir, ama bu onun dürüst olmadığı anlamına gelmez. Gerçek tabloyu ortaya koyan, nüanslardır. Çocukların yaygın ve ağır fiziksel şiddete maruz kalmaları fikri bugün bir klişe haline gelmişse de, Essex Üniversitesinin yaptığı araştırma Edward döneminde Bir-

Resim 8.2 Wilfred Caunce'm, 1991'de öldüğünde eşyalarını düzene sokarken bulduğum bir diğer fotoğrafı. Caunce meraklı bir amatör fotoğrafçıydı ve çoğu kişinin albüm ve çekmecelerini dolduran fotoğraflar gibi tamamen enstantaneler üzerine yoğunlaşmıştı. Bunları sadece kişisel bir anlam taşıyan fotoğraflar olarak görüp atmak kolay olurdu; her yıl bu şekilde binlerce resim yok oluyor. Ben en başta duygusal nedenlerle bunlara sahip çıktım, ama daha dikkatli bir incelemeyle çoğunun daha geniş bir ilgi alanına açık olduğunu fark ettim.

Bu resim 1950'lerde Whitsun'da yılda bir gerçekleşen geleneksel Yürüyüş Günü'nün başlamasından önce Earlestown pazar yerinde çocukların hırsya sokuluşunu gösteriyor. Bu törenler, kilise ve pazar okulundan insanların ellerinde pankart ve flamalarla şehrin etrafında birkaç mil yürüdükleri etkileyici gösterilerdi. Gösterilerin yapıldığı günlerde bütün güney Lancashire kasabalarında trafik birkaç saat dururdu. Çocuklara genelde yeni giysiler alınır, yürüyüş de onlara yeni giysilerini gösterme fırsatı verirdi. Öte yandan, çok iyi hatırladığım üzere, özellikle erkek çocuklar bu törenlere katılmamayı ve arkadaşlarının alışılmadık ve genelde takdir de edilmeyen sıklıklarıyla alay etmeyi tercih ederlerdi. Yürüyüşler bir yandan toplumsal dayanışmanın, bir yandan da Katolik Yürüyüş Günlerinin ayrı olması örneğinde olduğu gibi, bölünmelerin önemli bir ifadesiydi. Bu yürüyüşler hâlâ yapılıyorsa da boyutları çok daha küçük ve kiliseye gidenlerin oranı dramatik bir şekilde düştüğünden artık yerel halkın büyük kısmını ilgilendirmemektedir. Bu konuda yapılan sözlü kayıtlar daha fazla kayıt yapıp daha fazla fotoğraf toplanabileceğini ortaya koymakta.

leşik Krallık çapında şaşırtıcı derecede düşük bir dayak oranı buldu. Gerçekten de Shetlands'da fiziksel ceza neredeyse hiç bilinmiyordu.

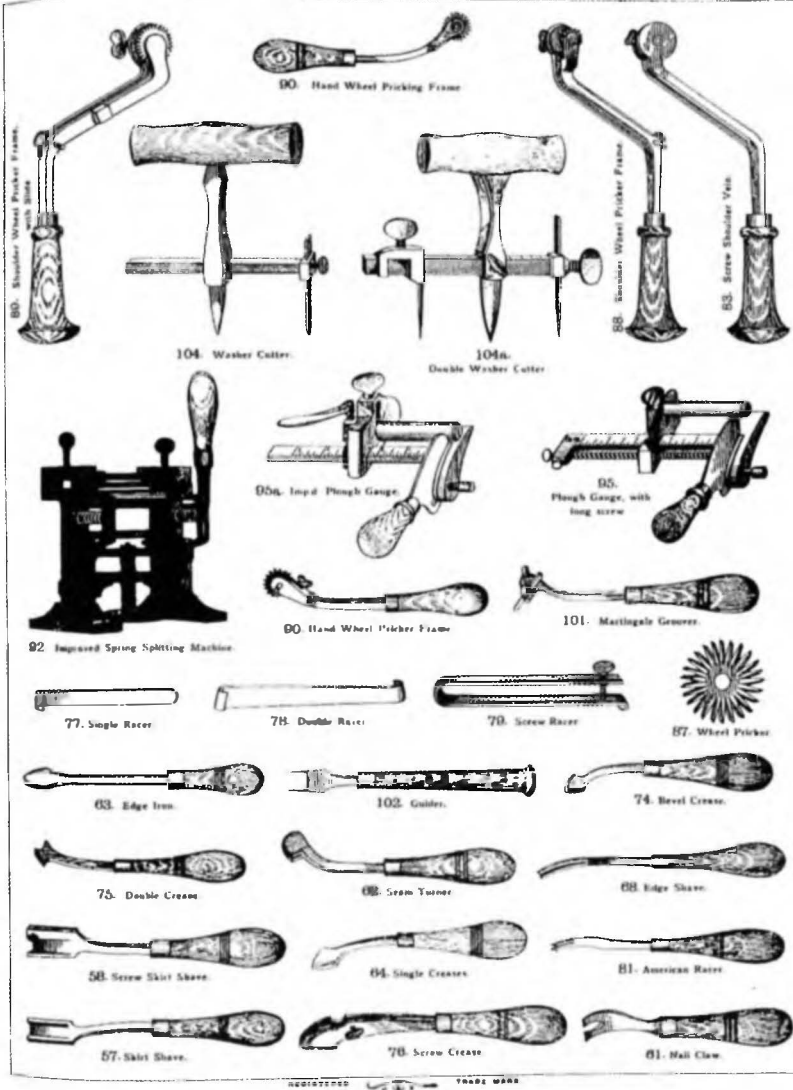
Resim 8.3 Bu fotoğrafta Wilfred Caunce'un kendisi, Newton-le-Willows'taki Vulcan Dökümhanesinde çalışırken görüntüyor. Caunce çok yetenekli bir mühendisti, Vulcan da hem buharlı hem dizel motorlu demiryolu lokomotifleriyle dünyaca ün kazanmıştı. Ama ne yazık ki lokomotif imalatı bugün sadece bir anıdan ibaret ve bir sanayi bölgesi olarak çok az kişiyi istihdam etmekte, bu sanayinin sadece çok küçük bir bölümü, gemilerle kullanılmak üzere dizel motorlar üretmeyi sürdürmekte. Yine pek etkileyici bir fotoğraf değil, ama işe dair çok az fotoğraf çekildiğinden nadir bir parça ve onurlu bir mühendislik geleneğinin kapamış yıllarının da bir kaydı durumunda. Caunce yetenekleriyle kesinlikle gurur duyuyordu ve bütün Vulcan çalışanları gibi o da sahip oldukları değer in azalması- nın ve kendi kazanımlarının çok uzağında birtakım çıkarların olduğu, daha büyük amaç- lara yönelik birleşmeler sonucu bu tür işyerlerinin kapanmasının arkasındaki mantığı anla- makta güçlük çekiyordu.

Uygun bir fotoğraf, bir anı akışını başlatmak için, gösterilen bir teknik işlemin açıklanması, insanların adlarının belirtilip hikâyelerinin anlatılması, çeşitli yerler hakkında konuşulması veya bir olayın arka planının açıklanması gibi büyük yardımlar sağlayabilir. Bay Walker'dan topladığım Thixendale çiftlik fotoğrafları bu yönde çok yararlı olmakla kalmayıp başka katılımcıların da kendi fotoğraflarını getirmesini sağlamıştı. Çoğu kişinin evinde eski resimleri vardır, ama ortada bir neden yoksa bunları getirmezler, oysa bu resimler kendi gerçek değerleri yanında sözlü tarihe de eşsiz bir katkıda bulunur. Sonuçta benim koleksiyonumdaki fotoğraf sayısı yüzü aştı ve

bunların çoğunun kopya edilebilecek kalitede olmadıklarını gördüm. Bu tür fotoğraflar, kopyalanmadıkları takdirde er geç yok olacaklardır. Thixendale koleksiyonu eski bir fotoğrafçının negatifleri arasında bile hiçbir zaman bulunamadı, oysa bu tür koleksiyonların kurtarılması için en önemli kaynak, eğer bunları çiftçinin kendisinin çektiği doğruysa, bu tür yerlerdir.

Resimlerin basımında kullanılan eski büyük cam plaka negatifler inanılmaz derecede kötü muameleye -örneğin bir sebze bahçesinde bitki muhafazası olarak kullanılmaya- bile dayanabilmekte ve değerleri bugün daha iyi anlaşılmakta. Daha yeni fotoğraflar aynı ilgiyi kesinlikle görmez, negatifleri de bozulmaya çok daha yatkın olduğundan, 1930'lara kadar olan döneme ait fotoğraf arşivlerinin büyük ilgi görmesi ama sonra bu ilginin birdenbire kesilmesi gibi ciddi bir tehlike vardır ve belki ancak modern fotoğraflarla bu tür arşivlere tekrardan başlanır. Jack Hulme'in Fryston gösteri fotoğrafları gibi 1950'lere ait imgeler şimdiden çok gerilerde kalmış olduğu halde, kimse bunların toplanmasına öncelik vermemektedir, oysa her tür fotoğrafın kopyalanması, ilgili her amatörün kolayca uygulayabileceği bir tekniktir. Fotoğraflar belli bir düzenle ödünç alınmalıdır, orijinaler kaybolursa ya da uzun zaman iade edilmemezse insanlarda haklı olarak kötü duygular uyanır. Ödünç alınan her parça bir zarfa konmalı, zarf üzerine sahibinin adı ve adresi, ödünç alındığı tarih ve ödünç alınan parçaların ne olduğu açık olarak yazılmalıdır. Ayrıca, fotoğrafta görünen manzara ve insanlar hakkında toplayabildiğiniz tüm ayrıntıları toplayın. Resimleri sadece kopyalama ya da diğer kaçınılmaz işlemler için dışarı çıkarın, daha sonra hemen yerlerine koyun ve en kısa zamanda sahiplerine iade edin. Çünkü orta yerde bırakılmış bir fotoğraf ya da belge yığını birbirine karıştırmaktan daha kolay bir şey yoktur. Eğer orijinaler bağışlanmışsa bu bilginin de kaydedilmesi ve korunması gerekir.

Eski gazeteler büyük kütüphanelerin çoğunda mevcuttur, bunları kopyalama imkânı da vardır. Bu gazeteler anıları canlandıracak ilanlar ve davetkâr hikâyelerle doludur. Eski model bir ütü yaşı bir kadında çamaşır günü anılarıyla ilgili uzun bir oturumu başlatabilir, ne var ki bu tür müzelik nesnelerin sunduğu imkânlar çok kısıtlıdır ve fotoğraflara göre çok daha zor taşınırlar, bazı eşyalarınca kırılma riski vardır. Bunlar, çoğu insan için kendi başlarına anlamsız ya da ilginçlikten uzak da olabilir, ama örneğin bir fotoğraf genelde hep daha ilginçtir. Nesnelerin fotoğrafını ya da burada gösterildiği gibi, eski bir ürün kataloğunda ya da sipariş kataloğunda bulunabilecek bir sayfa illüstrasyonunun fotokopisini çekmek uygun bir ara yoldur. Müzelerde genellikle bu tür kataloglar vardır; ayrıca nesnelerin fotoğrafının çekilmesine izin verebilirler. Bazı müzelerde eği-

Resim 8.4 Walsall'dan Hampson ve Scott Atçılık Albümünün eyer imalatçısının araçlarını gösteren bir sayfası. Doğru bir kişiyle konuşulduğunda, bu aletlerin kullanılış biçimini anlatırken pek çok anı çıkabilir. Bu tür bir oturum fazla bir organizasyon gerektirmez ve sayfanın fotokopisi kullanıldığından orijinali bozma riski de yoktur. Eğer konuşulan kişi ilgi gösterirse bu malzeme ona armağan da edilebilir.

tim amacıyla ödünç verilen koleksiyonlar bulunur, bazı müzelerse çeşitli nesneleri sadece sözlü tarihle ilgili olarak kullanılmak üzere ayırmışlardır, ama çok azı ana koleksiyonlarından parçaları bir yabancıya kullanması için ödünç vermeye razı olur. Okul merkezli bir proje ya da bir halk merkezinde çalışan bir grup kendi koleksiyonunu yapmalıdır, bu kendi başına da verimli bir çalışma olabilir. Özellikle ilkokul çağındaki çocuklar, hakkında bir şeyler anlatılan nesnelerle gerçekten karşı karşıya geldiklerinde bu karşılaşmanın hayal güçlerinde yarattığı değişikliklere ilgisiz kalmazlar.

Anıları birbirine karışan yaşlılara uygulanan hatırlama tedavisi* için de eski nesne ve fotoğraflar kullanılır. Bunlar artık gerçekdışı gelmeye başlayan bir maziye doğrudan bağlantı sağlar ve oturumlar da insanların bugünkü hayatlarıyla daha iyi bağlar kurabilmeleri için onlara yardım etmek amacıyla bu yöntemden yararlanma fikrine dayanır. Pek çok müze bu tür kullanımlara açık standart nesne ve fotoğraf paketleri hazırlamıştır ve bununla ilgilenenlerin çoğunun, yöntemin etkinliği konusunda çok olumlu şeyler düşündüğü görülmektedir. Help the Aged'in [Yaşlılara Yardım] bu fikri sahiplenerek 1981'de ürettiği kaset ve dialardan oluşan *Recall* [Hatırla] paketi yaşlılar için yerel yönetimlerce açılan huzurevlerindeki ve gündüz bakımevlerindeki çalışmalarda bir patlama yaşanmasına neden oldu ve bir dergi, *Reminiscence: the Magazine of the Reminiscence Network* [Anılar: Anı Ağı Dergisi] yayımlanmaya başladı. Faith Gibson'un *Using Reminiscence: A Training Pack* (1989) [Anıları Kullanmak: Bir Eğitim Paketi] çalışmalardaki son aşama. Ancak hafızası fazlasıyla karışık olanlardan karşılık almak zordur ve büyük bir sabrın yanı sıra samimi ve destekleyici bir tavra ihtiyaç vardır. Fiziksel ve zihinsel olarak tabana vurmuş insanlarla çalışmak çok gerilimli olabilir, benim bu tür bir ilk tecrübemin üstümde büyük etkisi olmuştu. Üstelik, oturumun yürütülmesinin amacı konuşan kişiye yardım etmektir, tarihsel bilgi bunun sadece bir yan ürünüdür. Şu da belirtilmelidir ki bu etkinliğin gerçek tedavi edici yönü tartışmaya açıktır ve bu yaklaşıma çok kötü karşılık verenler de vardır. Ancak en azından yaşlılarla çalışmak için uygun bir yöntemdir ve personelin morali için de iyi olduğundan bu yöntemi tamamen reddetmek gibi bir şey söz konusu olamaz, aşırı iddiaların ölçüsünü biraz düşürüp bunun gerçekten bir tedavi mi, yoksa, yararlı bile olsa, sadece bir etkinlik mi olduğunu anlamaya çalışmak gerekir.

Bilgi toplayanlar, oturumları başlatmak için kendilerine uygun yöntemler bulurlar ve bu yöntemler bir başkası için kullanışsız olabilir. Her konu-

* Hafıza sorunları olan ve özellikle yaşlı hastalara uygulanan bir psikoterapi yöntemi. -ed. n.

da diğerlerinden daha iyi karşılıklar ürettiği görülen sorular vardır ve bunları gerektiğinde başvurulacak çareler olarak akılda tutmakta yarar vardır. Oturumda resmiyet konusundaki yaklaşımları ne olursa olsun, konuştuğum tüm bilgi toplayan kişiler bunu yapmaktadır. Belirgin bir nedeni olmaksızın devamlı duraklayan ve tekrar başlatılması gereken oturumlar olur, bu çok sık yaşanmadığı müddetçe prensip olarak kabul edilebilir. Çabuk cevap almak için baskı yapmak sık sık sorun yaratabilir, çünkü bazı insanlar acele etmeyi sevmezler ve kısa bir cevaptan sonra gelen bir sessizlik aslında üzerinde daha fazla düşünülmüş bir cevabın girişi olabilir. Bir oturumda mutlak bir hareketsizlikten pek de farkı olmayan bir şekilde yavaşlamıştım, ama çok yararlı oldu. Eğer hiçbir şey fayda etmezse yine de sabrınızı yitirmeyin. En kötü oturum bile bir şey üretir, benim sözlü tarih açısından çok verimsiz geçen bir oturumum son anda Bay Walker'ın Thixendale fotoğrafları koleksiyonunu çıkarmasıyla aniden dönüşüme uğramıştı.

Her ne olursa olsun kaçınılması gereken şey, bir hikâye bulabilmek için, tamamen uydurmak da dahil olmak üzere elinden gelen her şeyi yapan bulvar gazeteleri gibi, sömürücü bir yaklaşım benimsemektir. Tarih geçmişi anlamlandırmakla ilgilidir, bu da kullanılan bilgi doğru bir temele oturduğunda mümkündür. Konuyu açmaya yönelik soruların 'Karınızı dövme-yi bıraktınız mı?' cinsinden aldatmacalara dönüşmesine izin vermeyin. Projeniz, *The Enemy Within*'de maden grevi hakkındaki görüşlerini bildiren ve balen çalışmakta olan madenci gibi, bir dereceye kadar düşman olarak nitelenen kişileri kapsasa bile onları aptal durumuna düşürmenin anlamı yoktur. Bu sadece çalışmanızın niteliğini düşürecek, gelecekteki tarihçilerin nezdindeki değerini azaltacaktır. En beklenmeyen durumlarda doğrudan sorular sorarak cevap almak mümkündür. Dolayısıyla *Challenging De Gaulle: the O.A.S. and the Counterrevolution in Algeria 1954-1962* [De Gaulle'e Meydan Okumak: Cezayir'de Karşı Devrim 1954-1962] adlı çalışmasında Alexander Harrison, Cezayir'in bağımsızlığı üzerine girilen kirli mücadele sırasında Fransız teröristlerin gerçekleştirdiği cinayetler ve işkenceyle ilgili tüm ayrıntıları topladı. Önsözde belirtildiği gibi

eğer yirmi beş yıl önce yayımlansaydı, yazar -çok fazla sırrı açık ettiğinden- bir O.A.S. otomobil bombası ya da bir merini yağmuruyla kesin bir sona ulaşabilirdi... Onun ilgilendiği... *ponctuelles*'i, O.A.S. cinayetlerini işleyen sıradan askerlerdir... O.A.S. savaşçılarını idealize etmez ama yaptıklarını ve ne tür insanlar olduklarını açıklar.¹¹

11 A. Harrison, *Challenging de Gaulle: The OAS and the Counterrevolution in Algeria, 1954-1962*, Praeger, 1989, s. xiii.

Başarılı oturumlar, belli yöntemlerin mekanik olarak uygulanmasıyla değil, katılanlar arasındaki uyumlu ilişkiler sonucunda ortaya çıkar. Bu bölümde anlattığım her şey benim ya da başkalarının tecrübelerine dayanmakta ama bu her şeyi kapsayan ya da detaylı olarak öğrenilmesi gereken bir talimatlar grubu anlamına gelmez. Çok farklı röportajcıların işbaşında olduğu radyo ve televizyon programlarına dikkat ederek onların insanları nasıl konuşturduğunu görmekte fayda vardır, ama alabileceğiniz dersler daha çok yapılmaması gerekenler hakkında olacaktır, çünkü kısa ve alıntılanabilir cevaplar almaya yönelik saldırgan bir üsluba yer yoktur. Yararlı bulduğunuz her şeyi, nerede olursa olsun alın ve deneme yoluyla en verimli çalışma tarzını bulun: İnsanları en rahat biçimde konuşturan ve en kullanışlı tarihsel kanıtları ortaya çıkaran bir tarz. Başarının vazgeçilmez koşulu bu işi yapabileceğinizden kesinlikle emin olmanızdır. Ben dahil çoğu tecrübeli insan oturumlardan önce heyecanlanır, bazıları tecrübeleri birer deney olarak görmeyi sürdürür, ama işinizi bu korkuları aşacak kadar iyi yapabileceğinize inandığınız sürece bunları kabul edip bu şekilde devam edebilirsiniz. Bunu başarmanın en kolay yolu, nasıl ulaşmış olursanız olun, size anlamlı gelen bir yolla çalışmanızdır, ayrıca inanmadığınız yöntemlerle çalışmanın iyi sonuçlar ortaya koyması hiçbir zaman beklenemez. Yaklaşım çeşitliliği, sözlü tarihin katkıda bulunabileceği çok çeşitli araştırma projelerinde büyük bir olasılıkla en iyi sonuçları verecektir.

DOKUZUNCU BÖLÜM

BANT ÇÖZÜMÜ

Bant kaydı, sesleri korumanın mükemmel bir yolu olmasına karşın kasetlerin içindeki bilgileri kullanılabilir hale getirmek için daha fazla çalışma yapılmasına gerek vardır. Bir kasete kabaca göz atmak, bir kitaba kabaca göz atmaktan çok daha zordur; bir sözlü tarih kaseti bir diyalogun kaydı olduğu için yapı olarak daha zayıftır, dolayısıyla söz konusu zorluk burada daha belirgindir. Orijinal kasetler tek örnek ve çok hassas olmaları nedeniyle dikkatle muhafaza edilmelidir. Ayrıca üzerinde çalışılacak kopyaların üretilmesi için gereken cihazların temini pahalı olabilir, bu kopyaları tekrar bir teypte dinleme zorunluluğu da bazı araştırmacılara zor gelebilir. Kasetler eğer kayıttan hemen sonra arşiv raflarına yerleştirilirse, belki asla kaybolmazlar, ama taşıdıkları bilgiler kolaylıkla yarırsız hale gelebilir. Öte yandan aynı şey, ilk oluşturulduğu sırada çoğu belge arşivi için de geçerlidir. Bir kitap için alınan notlar o şekilde bırakıldığında da aynı şey geçerlidir. Arşivciler ve yazarlar belgeleri düzenlemek ve kataloglamak için hatırı sayılır çabalar harcarlar; sözlü tarihçilerin yapması gereken de budur. Bu çalışmalar esas işi aksatan bir etken olarak değil, zorunlu bir yatırım olarak görülmeli, hemen bir sonraki oturuma atılmanın verdiği kişisel tatmini bir kenara koyup, gelecekteki kullanıcıların yararına çalışılmalıdır. Acilen işe geçilmesi yönünde bir baskı olduğunda söz konusu yatırım daima tehlikeye düşer; bir sözlü tarihinin de sürekli daha fazla kaset üretilip bunların takibini yapmaması, bir arşivcinin, işini, odaları gittikçe artan sayıda kâğıtla doldurmak şeklinde tanımlaması ya da bir yazarın yapılacak çalışmalar olduğu gerekçesiyle araştırmasını kâğıda dökmemesiyle aynı şeydir.

Bir kayıt gerçekleştirdikten sonra ne yapacağımız konusunda, farklı ama yakından ilişkili iki meseleyle karşı karşıya geliriz. Bunların ilki, kaset-

lerin erişilebilir hale getirilmesi, dolayısıyla kasetlerde ne bulunduğunu öğrenmek ve dinlemiş oldukları bir kasette bir şey arayan araştırmacıların kaseti baştan sona bir daha dinlemek zorunda kalmamasıdır. İkinciye, eğer bir kişi kasetteki malzemenin tam bir çözümünü yaparsa, araştırmacılar bu kayıtların sadece istedikleri kısımlarının kopyasını alır ve böylece fazla zahmetten kurtulurlar. Kelime işlem programları bunu bir kat daha kolaylaştırır, çünkü malzeme bir disket üzerine saniyeler içinde kopyalanabilir, ekran üzerinde gerekli düzenlemeler yapılabilir ve böylece birkaç ayrı kasetin birbiriyle ilgili malzemesi kolayca bir araya getirilebilir. Ancak elbette kaset, orijinal tarihi belge olarak saklanır ve bir şüphe doğduğu takdirde, kasete başvurularak kontrol edilmeyen bant çözümleri orijinal olarak değerlendirilemez. Konu basitçe şöyledir: Genellikle yazılı sözcüklerle çalışmak daha kolaydır. Malzemeyi düzenlemek, redaksiyon yapmak ve ham bir malzemedan tamamlanmış bir tarih oluşturmak ya da bir araştırmacının ihtiyaç duyabileceği herhangi başka bir şeyi yapmak için yazılı malzeme çok daha elverişlidir.

Düzgün bir biçimde matbu yazıya aktarılmış olan bir kayıt gayet rahat anlaşılabilir, oysa kötü kaydedilmiş bir oturum sadece orada bulunanlara bir anlam ifade eder ve bu bile her zaman olmayabilir. Sözlü yöntemler, yazılı malzemedan konuşulan söze yönelerek tarihe yeni açılımlar sağlar; dolayısıyla, orijinal konuşmaları dinlemenin asla kâğıt üzerine aktarılamayan bir niteliği olsa bile, ortaya çıkarılan bilgilerin yazıya dökülmediği takdirde dışarıya büyük ölçüde kapanması ironik bir durumdur. Çeşitli konuşmalar ya da yayınlarda orijinal kayıtlardan seçmelere yer verme, hatta bu seçmelerden yeni kasetler üretme fırsatı bulunursa asla kaçırılmamalıdır, ancak bu olanaklara, yazılı bir örneğin kullanım alanlarıyla karşılaştırıldığında, çok ender sahip olunur. Bu kitaptaki alıntılar, bir kitap halinde oldukları için, banda alınmış malzemeyle -radyo veya televizyonda yayınlanmadıkları sürece, ki bunlar da bir seferliktir- ulaşılabilenden çok daha geniş bir kitleye ulaşıyor. Dolayısıyla, ideal olarak her kasetin hem bir özgün kayıt kopyası hem de eksiksiz, matbu bir bant çözümü bulunmalıdır. Ama ne yazık ki çoğu ideal gibi bu da iki nedenden dolayı nadiren gerçekleşir: Kaynak yetersizliği ve sıklık.

Bant çözümü yapmak, not tutmasını bilenler için bile kolay bir iş değildir. Çünkü kayıtların kalitesi değişkenlik gösterebilir, aksanlar nispeten normal sözcükleri belirsizleştirebilir, terimler veya bir şiveye ait sözcükler işleri zorlaştırır. Tam bir güvenilirlik elde edilebilmesi için, bir düşünce zincirine her yanlış başlayış, her 'yani' ve her önemli duraklama bant çözümü üzerinde gösterilmelidir; bu da büyük sabır gerektirir. Bazıları da-

000 His career. He began on a farm when a man left and he took his place. He had already worked there. This was at Barnby Marsh near Goole. Then he was hired there. 4 of them lived with the hind. He was the foreman. The head waggoner had a stable of six horses, the second had four and so did the third. Mr. Pridmore had his pair of horses and the hackney that the farmer used. He stayed a year (1903). Hagbush Farm, Byrne (?).

In November the cats went to the market town, as did the farmers and the latter came up with a "New me lad, dusta want hiring?" They'd bargain for wages then. He got 4 shillings a week. This was paid once a year but you could get a sub.

Moved to Lumbly near S. Milford. He couldn't get on with the hind so he ran away after 6 weeks without any pay. On his way home he met a farmer who told him to go to his brother in January. At Kildon near Howden.

Moved to ~~the farm~~ ^{the farm} and stayed there a year till he was 18. to go on the railways. He was the ~~the~~ head lad there with another cat. They got up at 4.30 A.M. to feed & clean the horses. Then they got breakfast by 6 A.M. and they went to the fields till 12 when they returned to the farm with the horses for dinner. Afternoons were 1 till 6. The horses were fed again and then tea. About 8 the horses were fed again and in bed by 9 P.M. to be up for half four.

Farmers used to go to market in a horse and trap and take their produce to (either Selby or Howden). Selby was a 3 mile walk with a butter basket to the station.

His third farm was Hagbush farm near ~~Barnby~~ ^{Byrne} (2 by 2) which was a few hundred acres. It was owned by timber merchants called Webster who had 3 farms locally. They drove their own horses. They used an entire horse travelled by a man who would come and staying in the pub.

This farm used a lot of timber waggons with three horses to

Resim 9.1 Bay Pridmore ile yapılmış bir oturumdan bir bant çözümü özetı örneği. İşaret ve sayılar metnin içinde açıklanmıştır, ama alttan altıncı satırda bir yer adının kontrol edilip değiştirilmiş olmasına dikkat edin. Kusursuz gözüken bir sayıyı seçmemem ve hiçbir şeyi silmemem bilinçli bir tercihtir, çünkü küçük bir projede, güzel gözükse de size hiçbir şey anlatmayan bir düzen yerine gerçekten işleyen bir sisteme sahip olmak daha iyidir.

ha da ileri gider ve kaydedilen her sesi tam olarak yansıtabilmek için belli belirsiz duraklamaları, öksürmeleri, ‘nı’ ve ‘mmn’ları ve buna benzer her şeyi gösterir. Benim deneyime göre iyi bir kaseti kısaltmalar yapmadan yazıya dökmek, aynı kaseti çalmaya göre en az altı kat fazla zaman alır; ilk bölümde alıntılıdığım Bay Harper’ınki gibi kötü bir kayıt içinse bu süre çok daha uzundur. Steno bilgisi elle yapılan bir bant çözümünü ciddi bir biçimde hızlandırır, ama bu, bilgi toplayanlar arasında seyrek rastlanan bir beceri gibi görünmektedir. Ancak ne olursa olsun birincil amaç hız değil doğruluktur, çünkü yanlış anlaşılmış bir sözcük tüm bölümün anlamını değiştirebilir. ‘Pawn shop’ [tefeci dükkânı] sözcüğünün çözümünü ‘porn shop’ [porno dükkânı] olarak yapan genç bir daktilodan bahsedildiğini duymuştum. Yer ve kişi adlarını tam olarak anlamak zor olabilir, ama gereken her şey yapılmalıdır ve kuşkulu duyulduğunda bilgiyi toplayana danışmak üzere bir liste oluşturulmalıdır. Arada bir küçük hatalar olması kaçınılmazdır; ayrıca bazı şeyler hakkında kesin bir karar verilemeyebilir ancak kuşkulu bölümlerde bu durum mutlaka belirtilmelidir. Bazı durumlarda vücut dili konuşmacının sözlerini güçlendiriyor ya da örneğin odadaki belli bir nesneye işaret etmek gibi, sözlerin yerine geçiyorsa sözlü kaydı netleştirmek gerekir. Bu açıklamayı sadece bilgiyi toplayan yapabilir ve çok az insan bant çözümü yapmaktan zevk alsa da bu iş bir daktiloya teslim edilip bırakılabilecek türden düz bir büro işi değildir.

Bir çalışma grubu, içlerinden birinin bant çözümü işinde diğerlerinden daha başarılı olduğunu görebilir ya da kurumsal bir projede muhtemelen bu işi bilen bir sekreteryadan yararlanılır, hatta uzman bant çözücülerle, talep ettikleri yüksek ücretleri ödeme pahasına da olsa çalışılabilir. Bir grup içinde tam zamanlı bant çözücülüğü yapanlar, zamanla, kendilerine verilen işin bilgiyi toplayanların en az yapmak istedikleri iş olduğu hissine kapılabilirler ve bant çözme herhangi bir kimsenin iş yükünün önemli bir parçasını oluşturduğundan kısa zamanda bir yük haline gelebilir. Yine de bundan zevk alanlar da vardır ve işlerin yolunda gideceğinden emin olmak için yapılması gereken temel şey, çalışanların ihtiyaç ve yeteneklerine göre hareket etmektir. En azından, bilgiyi toplayan kişi ilk bant çözümünü doğru bir kayıt olarak kabul etmeden önce kasetle karşılaştırmalıdır, küçük bir amatör ekipteyseniz bant çözümünün hazırlanması kayıt sürecinin bir parçası olarak değerlendirilmelidir. Bu bakımdan bu iş bilgiyi toplayanın sorumluluğudur ve her şey bir yana, henüz yapılmamış bant çözümlerinin o kişinin kendi tamamlanmamış işi olduğunu bilmesi, pervasızca kayıt ardına kayıt yapılmasının önüne geçen bir disiplinin kurulmasına yardımcı eder. Bant çözümünün belli bir zaman içinde tamamlanmasını zorunlu

tutan, gerçekçi ve yaptırımli bir program hazırlanmalı. Eğer bu program pratikte sürekli olarak görmezden geliniyorsa, programı yeniden düzenleyin ve yaptığınız işi tekrar düşünün, aksi halde etkileyici görünen ama aslında hayali olan bir programla, esasında insanların acil gerekliliklerin başına göre işin ne kadarını yapabiliyorlarsa o kadarını yaptıkları iki yönlü bir çalışma biçimi ortaya çıkacaktır.

Tamamen profesyonel ve çok iyi ekonomik kaynaklara sahip projeler dışında, hatta bunlarda bile eksiksiz bir bant çözümü nadiren elde edilebilse de, bunun yine de en iyi alternatif olduğu vurgulanmalıdır. Erişilebilirlik bundan daha aزیyla da mümkün olabilir, ne var ki bir bant çözümü bile oturuma yabancı bir kimseye, o kayıtta hangi konuların işlendiğı ve bunların nerede aranabileceğı konusunda bilgi vermez ki esas önemli olan da budur. Her şeyi kapsayan ve belirsizlikleri açıklığa kavuşturan, bununla birlikte konuşmacıların sözlerini tekrarlamayan bir özet, her şeyi tam doğru alabilmek için kaseti olduğu gibi dinlemeye gerek olmaksızın hazırlanabilir, bu şekilde de kasetin kullanılmak üzere çözümlenmeye değecek kısımları kolayca tespit edilebilir. Amacı bir arşiv kurmanın ötesinde olanlar için bu yöntem özellikle caziptir ve benim kullandığım yöntem de budur. Ayrıca, konu odaklı olması nedeniyle kasetler, dizin'in hızla oluşturulabilmesine olanak sağlar ve bu tür bir dizin araştırmacıların sahip olabileceğı en değerli araçtır. Ancak dizin eksiksiz olmalı, esas malzemenin yanı sıra istisnalar da not edilmeli ve hiçbir şey sizin esas araştırmanızla tam olarak ilgili olmadığı gerekçesiyle dışarda bırakılmamalıdır. Araştırmacılar, dizin kullanılarak yapılmış bir bant çözümlerinden birer kopya isteyerek sonuçta eksiksiz yakın bir bant çözümüne ulaşılabilir.

Bu tür bir işlem için söz konusu olan çalışma miktarı hakkında bir fikir vereyim: East Riding'deki araştırmamın sonunda 29 adet kasette topladığım 37 saatlik bir kayıt elde ettim, bu da, her birinde yaklaşık 650 kelime bulunan, kısaltma yapılmadan yazılmış 150'den fazla A4 sayfadan oluşan bir özet ortaya çıkardı. Daha sonra dosya kartları kullanarak bunların bir dizinini çıkardım, bu kartlardan da, her konunun sadece en iyi kısımlarını çözümlyerek yaklaşık 400 sayfalık, ancak sayfa başına ortalama kelime sayısı daha az olan, düzenli bir bant çözümü meydana getirdim. Bu bant çözümü kayıttaki sözcüklerin muhtemelen üçte birini kapsıyordu ve bir klasör doldurdu ve o kadar çok zamanımı aldı ki bantları tümüyle çözüp çözmem konusunda şüpheye düştüm; konuyla ilgili seçme bölümler üzerinde çalışmanın hem karanlık noktaları aydınlatmak, hem de kullanılabilecek kadar iyi olmayan malzemenin çözümünü yapmaktan kurtulmak için çok verimli bir yol olduğunu gördüm. Eğer

Farm Staff Organization

(3:1:005)(3:2:009)(4:2:125)(5:2:300?)(7:3:3)
 (7:3:3)(7:3:4)(23:1:120)(6:1:217)(6:1:481)(7:2:155)
 (11:1:195)(12:2:49)(A:1:6)(A:2:6)(A:2:2)(16:1:59)(16:1:500)
 (17:1:419)(17:1:519)(18:1:237)(18:2:124)(19:1:290)(23:1:130)
 (23:1:317)(25:1:164)(25:2:492)(27:2:260)(27:2:306)
 (28:1:150)(28:1:437)(24:1:25)(24:1:39)(24:1:81)(29:1:335)

W. Riding - Townsend 1+2

Resim 9.2 Bant çözümü özetlerinden derlenmiş bir dizin kartı. Bu örnek, çiftlikte emek gücünün örgütlenişini kapsıyor. Parantezler verileri birbirinden ayırıyor, altı çizili olanlar 'çiftlik çalışanlarının örgütleniş'i başlığı altında çözümlenmiştir ya da bir çapraz referans, çözümlenmenin tamamının nerede bulunduğunu belirtmektedir.

daha sonra herhangi bir şey eklenmeye değer bulunursa, bunu yapmakta hiçbir zorluk yoktu, iki ya da daha fazla konuya temas eden herhangi bir seçmeye çapraz referans vererek, benim araştırmanın özgün amaçları dışındaki amaçlar için de kullanılabilecek çok verimli bir veritabanı meydana getirdim. O dönemde kelime işlemciler hiç duyulmamıştı, sonuçta, kullanmak üzere seçtiğim kısımları tekrar kopyalamak ve çoğunlukla farklı taslakları bir kez daha kopyalamak için gereken emek bugün kelime işlemciler kullanılarak tamamen ortadan kaldırılabilir. Bu, aynı zamanda aşırı emek harcamadan ya da orijinal bant çözümünü yok etmeden, disket üzerine kaydedilebilen bir arşivle bant çözümlerini bütün olarak saklamanın ve konu odaklı derlemeler şeklinde yeniden düzenlemenin mümkün olması anlamına gelir.

Aslında özetlemeyi bırakmak, kasetin hızlıca gözden geçirilmesi sırasında diğerlerini bir yana atarak sadece ilgi çeken konuları not etmek ve böylece dizini doğrudan oluşturmak mantıklı görünebilir. Bununla birlikte, açık uçlu bir araştırmanın nasıl gelişeceğini ve hangi doğrultulardaki araştırmaların daha verimli olacağını öngörmek imkânsızdır. Başlangıçta önemsiz gözükten bir şeyin sonradan dikkate değer olduğu ortaya çıkarsa, ilgili malzeme için bütün kasetleri tekrar aramak gerekir. Herhangi bir yeni ve ilginç malzemenin genel tabloyu değiştirmeyeceği kesinleşene kadar araştırma yapmayı ertelemek isteriz, ama bu, peşinden koşuldukları uzak-

Mr. Pridmore (18:1:1900)

Summer evening in village
"These farm lads used to sit on t' well and ^{they used to} talk about what they'd done during t' day - you know - all been ploughing and shelling or whatever they'd done. And we did so and so in such on such a field and so and so - they used to talk about one another you know. But they were all a jolly sort of lot o' lads. They were all entertained one another in the village - you understand what I mean? Well congregated together and, of course, they hadn't money to go into t' pub in them days, although beer was only 3d and 3d a pint. You see they hadn't the money to do it with in those days so they had to sit on those walls, and 8 o'clock they'd got to go back again in winter time to feed their horses and be off to bed just turnst nine, you see. Because they had to get up at half past 4, so that they needed to get off to bed, you see."

Mr. Johnson (6:1:40)

(Was there a lot of drinking went on?)

"Oh, I don't know there was any more than there is today. No, I don't know. Some did and some didn't. No, I don't know. No, I wouldn't say there was, well - only on really - if they did get drunk it was generally Saturday night or Sunday. I mean there wasn't time other times to start playing games, with time to play games, you know. We used to play football sometimes but I wasn't never play - I could kick a ball about, but we had to do it summertime - you know Saturday afternoon, you know, you were working Saturday afternoon. No I don't know that there was a lot of drinking. They couldn't afford a lot. It'd be 3d a pint in a pub. See we used to - a lot of the farmers used to have a barrel o' beer in - never out all year round - a barrel o' beer. And, see, t' foreman - when he lived on a place with himself, most foremen, he had beer in t' cellar and he used to be in charge o' t' beer you know. But, you know, some of 'em used to drink - one place I was at, we had it in all year round, we had to get so many barrels of beer in for harvest - that was it - see there was no more - so many barrels - and I used to top it and give 'em their beer, so much like, and all these fellows thought - you know - that I was on a winner when I had those barrels o' beer to go at. But if they'd but known it they had a lot more beer than I had - those days, I never touched it. Course they used to buy that - I think they used to buy it - course they got so many barrels they got it a bit cheaper, but it'd cost about 13d a pint. It wasn't quite so good as top beer, you know, but it wasn't bad stuff."

Mr. Fisher (6:1:30)

"You more or less made your own entertainment. You know, you'd get winter time on, you know, when you got your horses - it used to be about eight o'clock and you hadn't much time. You were beginning to feel ready for bed because you'd been up since quarter to five. And then they got a change,

Resim 9.3 Dizinden derlenmiş bir bant çözümü sayfası. Kenarda bulunan dikey çizgi sadece *Amongst Farm Horses*'dan yapılmış bir alıntıyı kullandığını gösteriyor.

laşan hedeflerdendir. Muhtemel sonuç, içinden çıkılması fazlasıyla ürkütücü hale gelmiş, dizinsiz, dev bir kaset yığıdır. Kasetlere baştan sona tekrar tekrar bakılması gerektiğinde bunlardan bilgi toplamak için harcanan zamanın, tek bir dizin üzerinde çalışılırken harcanan zaman gibi aritmetik olarak (toplanarak) değil, geometrik olarak (çarpılarak) artacağı

açıktır. Kaset ilk dinlendiğinde, daha sonra kasete başvurma işinin, rastgele bir ağ atmak gibi değil de eldeki bilgiye dayanarak yapılabilmesini sağlamaya yetecek kadar ayrıntı üretilmelidir.

Her kasetteki temel konuların, bir kitabın içerik sayfasındaki gibi listesini çıkarmak, bu liste kapsayıcı olamayacak kadar kısa olacağından, asla özetlerin yerini tutamaz. Bu listeler bant çözümleri üzerinde hızlı bir arama yapmak için, tıpkı bir kitabın içerik sayfası gibi kılavuz olabilir ama ne bir kitabın içerik sayfası ne de böyle bir liste doğru dürüst bir dizin ihtiyacını ortadan kaldırmaz. Bilgiyi toplayan kişi, sıkı bir anket örneği üzerinde en ince ayrıntısına kadar çalışmış olsa bile, herhangi iki oturumun aynı hızda ilerlemesi imkânsızdır ve cevaplar her tür ek malzemeyi içerebilir. Bu yüzden belli bir konunun kasetin neresinde ele alındığından emin olmak mümkün değildir. Kayıt cihazlarının çoğunda kasetin ne kadar ilerlediğini gösteren, otomobillerdeki kilometre sayacına benzer sayaçlar bulunsun da bunlar hiçbir standarda tabi değildir ve bir cihazın rakamı bir başka marka cihazınkinden nadiren tekabül eder. Dizin hazırlanırken sayaç rakamlarının kullanılması gerekir ama hangi makineden alındıkları da mutlaka not edilmelidir. Genelde iki ya da daha fazla sayıda farklı makine kullanılıyorsa, aynı kaseti her iki cihazda da çalıp rakamları karşılaştırmak suretiyle bir çevrim tablosu hazırlamak iyi bir fikirdir.

Seçici bir bant çözümünün verimli olabilmesi için ayrıntılara dikkat etmek gerekir. Öncelikle, dizinde ve özet sayfasında, hem bant çözümlerinin mevcut olduğunu hem de nerede bulunabileceklerini belirtmek amacıyla, hangi kısımların çözümlendiğini göstermek hayati önem taşır. Ben, özet bölümünde çözümlenmiş kısım boyunca sayfanın kenarına bir çizgi çizip bunun yanına, bant çözümü dosyasının neresinde bulunabileceğini gösteren sayfa numarasını yazdım. Bir konuşma parçasını, birkaç farklı bölümle ilgili olduğunda bant çözümü dosyasındaki en uygun başlığın altına koydum ve diğerlerine de çapraz referansları girdim. Dizinde, bölümlerin teypteki sayaç rakamının altına kalın bir çizgi çizdim, dinleyip de kullanmadığım bölümler içinse kesik bir çizgi kullandım. Çözümü tam olarak yapılmış her kısmın üzerine, bilgiyi verenin adı, kaset numarası, kaset yüzü ve sayaç rakamı işlendi. Bu, dizin, özetler ya da dosyalanmış bant çözümleri arasından, belli bir arama için en uygun olan hangisiyse sisteme oradan girebilmek anlamına gelir, bunların her birinde bir referans yazmak veya aramayı genişletmek için gereken tüm bilgiler kayıtlıdır. Sistem esnek ve etkilidir, ayrıca kasetlerime erişimi sağlamak için gereken çabayı en aza indirdiğinden takip edilmesi gereken genel ilkelere bir örnek oluşturmaktadır. Gördüğüm çoğu başarılı sistem, ayrıntılar düzeyinde farklılıklar olsa da, buna benzemektedir. Tam bir bant çözümü yapılırsa işler

Interview no.1 with Mr A.M. Pridmore, ex-farm servant

Tuesday July 9th, 1973

Tape 3, side 1, commencing counter no. 292

292 his career
317 hiring fairs
357 daily schedule
390 traps and trap horses
407 Hagbush Farm
422 stallions
435 forestry and timber waggons
445 breeding horses
452 breaking in
488 day labourers
530 end of side 1

Tape 3, side 2

000 personal details
009 day labourers
022 working on the railways
052 leaving farming
066 marriage
069 personal details
082 education
085 father's job
105 friendship with boatman
158 part-time jobs
178 feeding the horses
187 caring for horses
201 learning the job
209 stacking
246 thrashing days
268 harvest money
275 meals
310 labourers' pay
370 railway pay as comparison
379 Martinmas holiday and hiring fairs
416 Trade unions, lack of, and comparison to situation on railways
523 harvest suppers
533 end of tape

103
403

Resim 9.4 Bay Pridmore'la yapılan ve Resim 9.1'deki kayıt özetinin alındığı oturumun içindekileri gösteren kılavuz. Geniş alıntıları hızla aramak için yararlıdır ama özet sayfasıyla karşılaştırılması, başka bir amaç için ne kadar kaba bir araç olacağını gösterir.

tabii ki daha da kolaylaşır, çünkü bu durumda tek gereken, bant çözümleri için, herhangi bir başka belgeye hazırlanabileceği gibi bir dizin hazırlamaktır, ama bunun da eksiksiz ve hatasız olması gerekir.

Kasetlerin neyi içerdği ve ne zaman doldurulduğu bilgisi hem kasetin hem de kutusunun üzerine doğru olarak kaydedilmelidir. Sayısı ne kadar az da olsa, bir sistemin doğru çalışması için kasetlerin numaralanması şarttır ve bütün farklı belgeleri bir araya getirmek için bu numara kullanılmalıdır. Sözlü bilgileri aktaranlar hakkında da ayrıntılı bilgi kaydedilmeli ve bu bilgiler doldurulan kasetlerle ilişkilendirilerek bütünsel bir dizin hazırlanmalı ama gizliliği korumak için bu dizin asla herkese açık olmamalıdır. Bunun dışında, temel öncelik erişilebilirlik olduğundan, aşırı karmaşık, aşırı özelleşmiş sistemler kurmaktan kaçının. Doldurulmaya değen her ka-

set, çalışmanız tamamlandıktan sonra başkalarına çok çeşitli yönlerden yararlı olacaktır ve her arşiv sistemi ortalama insan tarafından hiçbir zorluk çekilmeden kullanılabilmelidir. Bant çözümünü konularına göre düzenlerken açık ve tutarlı başlıklar kullanın ve başkalarının anlayamayacağı, kişisel bilgilerinize dayanan kestirmelere başvurmayın. Sizin orada bulunmamanız halinde de sistemin çalışmaya devam edip etmeyeceğini kendinize sorun. Sistemlerin sağlamlığı bu şekilde sınanmalıdır.

Bant çözümlerinin sunumu üzerinde de düşünülmelidir. Kasetteki bilgileri yazıya dökmek zannedildiğinden çok daha zordur. Bazı bant çözümlerine sadece konuşmalar değil, çıkarılan her bir ses de işlendiğinden, bunların diğerlerine göre daha eksiksiz olduğunu belirtmiştim. Eğer bu, aşırı karmaşık bir durum olarak değerlendirilirse, ki bu sıkça yapılır, neyin kâğıda dökülmesi gerektiğini nasıl belirleyeceğiz? Sessizlikler konuşmanın ritmine katkıda bulunabilir ve herkesin konuşurken cümlelerine dahil ettiği ‘ıı’ ve ‘mınm’ sesleri vardır. Bunlar yalnızca dolgu maddesi mi yoksa genel tablonun bir parçası mıdır? Eğer açıklık sağlama uğruna bunlar fedâ edilirse, ‘yanı’lere ne yapacağız? Bu söz, birkaç kelimede bir telaffuz edilebilir, sözün akışına hâkim olup gerçek anlamı örtebilir, ama anlamsız bir ses değil, gerçek bir sözcüktür. Eğer bunları atarsak, daha da ileri gidip bant çözümlerinin tamamını da temizlemeli miyiz? Bir kaset kaydı hem konuşurken hem yazarken hepimizin karşılaştığı sözc yanlış başlamaları ve çıkmazları da içerir: Peki, bunlar korunmaya değer mi? Dahası, İngilizcenin ya da herhangi bir dilin normal kullanım kuralları burada çoğunlukla yetersiz kalır, çünkü provasız konuşmalar genellikle argo ve şive içerir ve noktalama işaretleriyle konuşma ritimleri arasında uyum sağlamak çoğunlukla zordur. Bu zorluklar düzeltilmesi gereken hatalar mıdır?

Yapılan ilk bant çözümünün, kasetin dengi olarak kabul edilebilecek bir standartta olması, herhangi bir yeniden düzenleme de çözümü kasetten uzaklaştıracığından bundan kaçınılması gerektiğine kimsenin itirazı olmaz. Daha sonra göreceğimiz gibi, herhangi bir şeyin, ilk bant çözümüne konması, daha sonra yapılacak bir yayın içinde yer verilecek bir seçmeye alınmasını gerektirmez. Dolayısıyla, her tür küfür dahil, söylenen bütün sözler ve konuşmanın bir parçası olan anlamsız sesler bant çözümünün içinde bulunmalıdır. Konuşmanın akışını etkilemediği süreçte fondaki gürültülerin dahil edilmesi gerektiğini sanmıyorum, duraklamalara da sadece gerçekten bir öneme sahip olduklarında yer verilmelidir. Düşünmek için duraklamak ile bir etki yaratmak için duraklamak aynı şey değildir. Noktalamanın, dilbilgisinin ve imlanın aktarılması sorununa esasen pratik bir çözüm buldum ve bunun sözlü tarihçilerin büyük bir bölümü tarafından da paylaşıldığı görülüyor. ‘Cough’, ‘bough’ ve

‘bought’ sözcüklerinde olduğu gibi, İngilizcede imla gayet esnek fonetik özellikler taşır ve telaffuzu göstermeyi amaçlayan özel yazımlar, genelde sadece kelimenin garip bir şekilde görünmesinden öteye geçemez. Çoğu durumda, pek çok yerel telaffuzun standart İngilizce imlasından farkı en fazla standart İngilizce telaffuzun farkı kadar, hatta bazı yerel telaffuzlar için daha da azdır.

Örneğin ben Nicholas Monsarrat’ın *The Cruel Sea* [Acımasız Deniz] adlı kitabında yer alan bir pasajda da görülebilecek çok yaygın bir edebi pratik karşısında yıllarca şaşkınlık duydum. Bu pasaj, savaş zamanında bir eskort gemisinin köprü bölümünde geçen bir diyalogdandır: “ ‘Bir denizaltı emaresi var mı efendim?’ diye sordu Gracey bir duraklamadan sonra. Lancashire’lıydı: Nefret edilen bu kelimeyi ‘denuzaltı’ şeklinde telaffuz ediyor, kelimeyi ağırlığından sıyrıp ona mizahi bir hava veriyordu. Böyle söylendiğinde sanki bir denizaltı değildi, bir müzikholden çıkma bir şey gibiydi, bir kaynanadan ya da bir tabak işkembeden daha öldürücü değildi.”¹ Ben de bir Lancashire’lı olarak, fark edilebilir ama pek de kuvvetli olmayan aksanıyla denizaltı dediğimde “u” değil “i” sesi duyuyorum. Subayın lafını ben de “denezaltı” olarak çözümleyebilirdim, bu da aynı derecede komik olurdu. Her ikimiz de kelimeyi hem konuşma hem de yazı formunda doğru anladığımıza göre, herhangi bir şeklin daha doğru olduğunu iddia etmektense farklı olduğumuzu kabul etmek daha mantıklıdır. Bu şekilde, alıntının sonundaki aşağıyıcı imalardan da kaçınmış oluruz. İngilizce tek bir gruba değil onu konuşan herkese aittir ve yazılı şeklinin sadece belli grupların konuşmasını temsil ettiğini ima etmek geri kalanları aşağılamak ve marjinalleştirmek anlamına gelir. Bant çözümünü kendi telaffuzumuza göre yapmak işe yaramaz, çünkü tarif ettiğimiz sesi sadece bizim kullandığımız sesli harfleri kullanan biri çıkarılabilir. Bu da bir fonetik imla şeması üretmenin neden işe yaramayacağını temel sebebidir; böyle bir şeyin temelini kimin telaffuzu oluşturacaktır? Üstelik, geçenlerde bir Galli’nin standart İngilizceyi fark edilir hiçbir aksan olmaksızın konuştuğunu duydum ama konuşmanın ritmi bu konuşmayı asla karıştırılmayacak biçimde Galler’e özgü kılıyordu. Böyle bir şey kâğıt üzerinde nasıl gösterilebilir?

Theodore Rosengarten bu konuda kararlı davranmıştı. Nathan Shaw’un Alabama şivesi hakkında şunu söylüyordu: “Bir Güneyli ya da siyah şivesi üretmedim, çünkü böyle bir şey duymadım. Bölgesel farklılıklar ve dilbilgisiyle konuşulan, bildiğim İngilizceydi duyduğum.”² Öte yan-

1 N. Monserrat, *The Cruel Sea*, Penguin, 1956, s. 224.

2 T. Rosengarten, *All God's Dangers*, Avon, 1974, s. xxiv.

dan, bu ülkede hâlâ, konuşmadaki her nüansı tam olarak göstermeye çalışan etkin bir şive yazım geleneği var ve bu gelenek, hâlâ yazılmakta olan ve gittikçe büyüyen siyah Britanya şivesine de uzanıyor. Bu imlayı okuyabilmek için harcanan çaba, söz konusu şiveyi düşünmeden doğal olarak konuşanlar için bile, bu şivenin standart İngilizceyle rekabet edemeyeceği anlamına geliyor. Bu yazım, geleneksel imlaya ciddi bir rakip olmaktansa yazar ve okurların hoşlandığı bir uygulama durumunda; böyle bir şey de, karşılıklı olarak kabul edildiği sürece sorun değil, ancak acaba daha genel bir kullanım için de kabul edilebilir mi? David Adams, Aberdeen ve Dundee arasındaki bölgeden çok sayıda eski çiftlik işçisiyle kayıtlar yapmış ve son derece sıradışı bir hayatın gayet açık ve canlı bir biçimde anlatılmış, büyüleyici bir hikâyesini ortaya koymuştu. Bu çiftlik işçilerinin East Riding'dekilerle pek çok ortak yanları vardı, ama bunlar *bothy* denen barakalarda yaşayıp yemek ve temizlik işlerini kendileri yapıyorlardı. Bu aslında temelde aynı olan bir sistemin, East Riding'deki biçimiyle olan benzerliklerini ve farklılıklarını gösteren en net karşılaştırmalardan biridir ve her iki örneği bir arada düşünmek çiftçilikte çiftlik işçilerinin konumunu, tek bir çalışmaya göre çok daha iyi anlamamızı sağlar. Adams'ın, alıntılarını

tamamen bana söylendiği gibi yerel şiveyle [yazmaya karar verdim]. Bu durum, sadece yabancıların değil, yerel şiveyle konuşmalar bile yalnızca standart İngilizce yazıp okumaya alışmış kimselerin de yazıyı okumasını zorlaştırdı. Ne var ki ben eski *bothy* sakinlerinin ilk elden toplanmış hikâyelerinin ... sadece onların gerçek sözcükleri kullanılarak, pek çok değişik ifadeyi, deyim ve anekdotları kapsayacak ve onların ince *bothy* nüktedanlığını gösterecek şekilde anlatıldığında çok daha hakiki ve samimi olacağını düşündüm. Sürekli parantez açıp "İskoç şivesi" yazmak tamamen yapay olacak, okuma daha da zorlaşacaktı.³

Bunun arkasındaki düşünceye tamamen katılmakla beraber uygulamaya katılmıyorum. Eğer insanlar kendi anılarını okuyamayacaklarsa samimilik nasıl kuvvetlendirilmiş olabilir? Uygun yerlerde sıradan imla kullanımının, gerçekten şiveye özgü farklı sözcükleri, deyimleri ya da konuşma biçimlerini değiştirmekle bir ilgisi yoktur; bu sadece anlaşılabilirliği güçlendirecektir. Söz konusu tehlike, bir çiftlik yılından bir bölümü anlatan şu tasvirde görülmektedir*:

3 D.G. Adams, *Bothy Nichts and Days*, John Donald, 1991, s. vii.

* Bu alıntıyı, belli bir konuşma biçimini yansıtan bir örnek olarak verildiği ve içeriği de bu bağlamda ikinci planda kaldığı için, özgün haliyle bırakmayı uygun gördük. - ed. n.

Eftir the auld neep dreels were ploo'ed and harra'ed, barley wis sawn in late spring, jist afore the Mey term.... Tatties like neeps needed tae be weel dun-
ged and main crop varieties were planted in spring. Hey was cut aboot the end
o June, eftir the bloom was aff as the pollen irritated the horse. If the mower
needed sharpened at the smiddy this was duin on a rainy day, the blades ye
cud shairpen wi carborundum yersel, but the fingers had taen tae the smiddy
tae get buffed flush.⁴

İskoçya'nın ovalık bölgelerinde konuşulan, farklı bir dil olmamakla birlikte, daha önce de gördüğümüz gibi, burada öyle gözükmektedir. İlk bakışta çok yoğun bir şiveyle konuşulduğu düşünülür. Ama ben metni tekrar tekrar okudukça özel imlalara daha az gerek olduğunu gördüm. 'Cud' sesi kendim 'could' dediğimde duyduğum sesin aynı, dolayısıyla burada dilin sıradan kullanımından farklılaşan yerel bir kullanım göremiyorum, aynı şey 'May' yerine 'Mey' için de geçerli. On altı kelime içinde 'sharpened' da 'shairpen' de bulunuyor, bu bilerek yapılmış olsa da olmasa da okunduğunda garip duruyor. Kesinlikle telaffuz edildiği gibi yazılması gereken sözcükler de var, örneğin 'neeps' ve 'tatties', çünkü bunları 'turnips' ve 'potatoes' şeklinde yazmak özgün kaydı bozmak olurdu, ama 'taters', 'tatties', 'spuds' veya bunun gibi isimler yerine sürekli 'potatoes' sözcüğünü kullanan kaç kişi var? Bilgi verenlerin sözleri ile, standart ya da farklı olsun, imla arasında pek bir ilişki yoktur. Herhangi bir bant çözümü uygulaması hakkında hüküm vermek için yol gösterici kurallar yoktur, dolayısıyla bu sistemin yanlış olduğunu söylemiyorum, sadece, konuşmalara çok fazla vurgu yapmanın, bu insanların hayat tarzını rasyonel bulmayı çok zorlaştırabileceğini düşünüyorum. Belli bir saygı gösterildiğinde bile, aslında bu insanların, hayatın genel akışının bir parçası olmayan, özel bir alanla sınırlanmış, soyu tehlike altında bir tür oldukları gibi gizli bir mesaj mevcuttur. Halbuki çiftlik işçileri pazara yönelik tarımın bir parçası olarak İskoçya ve Yorkshire'da ortaya çıkmıştır ve atlarla özdeşleşmeleri şimdi nostaljik gelse de, o zaman değildi.

Benim bant çözümlerimde de, Theodore Rosengarten'in kiler de dahil olmak üzere bu kitapta kullanılan diğerlerinde de çeşitli nedenlerden dolayı standart dışı imlalar bulunmaktadır. Sessiz harfler seslilere göre fonetik olarak çok daha sabit olduklarından söylendikleri gibi gösterilebilirler. 'To' sözcüğü East Riding'de 'tiv' şeklindedir ve dolayısıyla normal yazımda karşılığı yoktur. Dickens'ın, Cockney* aksanında 'vs'yi 'ws' olarak de-

4 Age, s. 55.

* Londra'nın özellikle Doğu yakasındaki işçi sınıfının konuştuğu aksanlı İngilizce.

ğiştirmesi buna benzer. Kuzeyli aksanıyla söylenen ‘the’ sözcüğü örneğinde olduğu gibi, özellikle, yalnızca bazen “doğru” şekilde konuşulmasının muhtemel olduğu kasetlerde söyleneni tam olarak kâğıda dökmek karmaşık bir işlem olabilir. ‘The’ bazen tam olarak kullanılır, bazen tamamen atılır ya da bir sesli harf öncesinde ‘th’ye, veya genelde bir ‘t’ ile ifade edilen gırtlaktaki bir kesik sese indirgenir. Bunların her biri söylendiği şekilde kâğıda dökülmelidir. Buna ek olarak, ‘fellow’ yerine ‘feller’ ya da ‘thou’ yerine ‘tha’ kullanımı gibi rahatsız etmeyecek imlalarla yerel konuşmanın tadını muhafaza etmek de bana meşru gelmektedir; bu pratik, pek çok sözlü tarih malzemesinde gözlenebilir. Elbette, bir şive ne kadar ağır- sa, standart imladan farklılaşmalar da kaçınılmaz olarak o kadar artacaktır ve İskoç şivesinin tüm şekilleri, bunu, İngiliz şivelerinin çoğundan daha fazla sergileyecektir.

Okuyucular, makul sayıdaki farklı yazımı, bu yazımlar tam olarak yerine oturduğunda çok zor fark edeceklerdir ve bant çözümünü yapan kişinin bu sonucu ortaya çıkarabilmek için ne kadar sıkıntıya katlandığına dair hiçbir fikirleri olmayacaktır. İşin karmaşıklığını sadece işin içine iyice girenler görecektir, ama bu karmaşıklık, bir yandan da, eldekinin standart İngilizce olmadığını sürekli olarak hatırlatıyor olacaktır. Eğer aksan bant çözümünde hissettirilmişse, bu aksanı bilen bir okuyucu yazılı metni söylediği şekilde okuyabilecek, yabancı biri de sesler hakkında bir fikir sahibi olacak, böylece kim olursa olsun aramızdaki iletişim engellenmemiş olacaktır. Fonetik olarak tamamen doğru bir gösterim için Uluslararası Fonetik Alfabesindeki sembollerin kullanılması gerekir, bunlar çoğu iyi sözlükte bir telaffuz kılavuzu olarak bulunur, ama bu şekilde yazılmış uzun pasajları çok az kişi okuyabilir. Okuyucuya, yerel konuşmaya ait birkaç ipucundan fazlasının verilmesi ama alıntıların büyük kısmının bu formatta olmasından kaçınılması gerektiğini düşünenlerin başvurabileceği bir orta yol, bazı paragrafların bir örnek olarak baştan aşağı bu alfabeyle yazıldığı bir ek hazırlamak ya da ana metnin ilk birkaç paragrafını bu biçimde vermektir. Son tahlilde, bant çözümünü yapan, kararını kendi verir; bu kitaptaki seçimler uygulama farklılıklarının iyi bir örneklemini sunmaktadır.

Bir işkoluyla ya da emek tasarrufu sağlayan araçların kullanılmasından önce ev işi dahil olmak üzere iş yapmanın geleneksel yollarıyla ilgilenen bir proje, kaçınılmaz olarak standart sözlüklerde bulunmayan şivesel terimler içerecektir. Kendi inılanızı yaratmadan önce, böyle bir şeyin daha önce yapıp yapılmadığını görmek için başka kaynaklara da bakın. Hacimli bir kelime hazinesi içerdiği ve genelde kabul gördüğü için Joseph Wright’ın *English Dialect Dictionary* (1898-1905) [İngilizce Şive Sözlü-

ğü] adlı eseri, kaçınılmaz olarak eksikleri de olsa en iyi başlama noktasıdır. Yerel tarih bölümü olan her müzenin sizin bölgenizin, eskiden derlenmiş küçük sözlüklerde, sözcük listelerinde ya da genel sözlüklerde yer alıp almadığını öğrenmeniz için size yardım edebilmesi gerekir. Sözlüklerdeki tanımlar, sözcükler ve kullanımları hakkında, kasetteki tek bir kullanımdan anlaşılamayacak bilgiler verebilir. Çalıştığınız konunun bir tarihçesi ve eğer bir zanaat konusunda çalışıyorsanız açıklayıcı kılavuzlar olup olmadığını kontrol edin. Benim kitabımda da, Keegan'ın *Heavy Horses*'ında da (1973) [Ağır Atlar], atlarla ilgili terimleri kapsayan birer sözlük vardır. Kısa olsa da başka kaynaklara referanslar veren Dave Douglass'ın küçük madencilik sözlüğüne daha önce değinmiştik. R. A. Salaman'ın *Dictionary of Woodworking* (1975) [Ağaç İşleme Sözlüğü] her zanaat için bulunsa harika olacak modern bir çalışmadır: Tonlarca bilgi ve çoğu resimli terim açıklaması içerir, böyle bir durumda da yakın bir gelecekte kesinlikle alanında bir standart olacak bir çalışmaya aykırı gitmek mantıksızlık olur. *The Transactions of the Yorkshire Dialect Society* [Yorkshire Şive Derneği Raporları] gibi yayınlar bu tür konulara ilişkin çok sayıda makale içerir. Ancak yerel olarak basılmış malzemelere başvururken, eğer nispeten çağdaş değillerse, dikkatli olun, çünkü çok nitelsiz olabilirler. Aynı şey sadece bölük pörçük referansları olan kitaplar için de geçerlidir.

Yazımlar aşırı karmaşık ve yapay gelirse ya da hiçbir şey bulunamazsa, ki sonsuza dek aramanın anlamı yoktur, o zaman sesi ifade eden en basit imlayı kullanarak kendi yönteminizi yaratın. Her şeyden önce, çok küçük ses nüanslarını ifade etmek için tuhaf ve ilginç sesli harf dizileri inşa etme dürtüsüne kapılmayın. Ömrü çok kısa olsa da argoya da aynı şekilde yaklaşılmalıdır. Bu durum çocuklar arasında özellikle yaygındır, örneğin kızımın ilkokul yılları boyunca, çocukların 'büyük' yerine kullandıkları 'mega' önce 'macca'ya, oradan 'jocker'a dönüşüp sonunda tekrar 'mega'da karar kılınarak standart hale geldi. Bu tür sözcükler birkaç yıl içinde anlaşılmayacak hale gelebilir, ama ilk hali Eric Partridge tarafından düşünültüp düzenlenmiş ve o zamandan beri de güncellenmeye devam edilen *A Dictionary of Slang and Unconventional English* (1984) [İngilizcenin Argo ve Standart Dışı Kullanımlar Sözlüğü], tanımlar ve yazımlar için güvenilir bir kaynaktır. Tutarlılık hayati önem taşır, bu yüzden aynı sözcüğü iki ya da daha fazla farklı şekilde yazmaktan kaçınmak için bir liste tutun. Sonuçta kendinize ait küçük bir sözlük ortaya çıkarırsınız ve bu da açıklayıcı bir metin eşliğinde kendi başına yayımlanmaya değer.

Bir hata yapıldığından emin olsanız bile, dilbilgisi de özgün biçimine mümkün olduğunca yakın biçimde aktarılmalıdır. Siz de hatalı olabilirsi-

niz ya da sizin düzelttiğiniz doğru olmayabilir. Eğer okuyucunun bir şeyi anlayamayabileceğini düşünüyorsanız, bir dipnotla açıklama vermeli veya sürekli geçen bir şeyse sözlüğün bir parçası olarak metnin içine konmalıdır. Noktalama şüphesiz sözlü değil yazılı dilin bir parçasıdır, dolayısıyla belli bir yerelliğe uygun bir şema peşinde koşarak standart pratikten uzaklaşmaya sebep yoktur. Bununla beraber, kökeninin yazılı İngilizce olması, normal kullanımları herhangi bir konuşma formuna uygulamayı güçleştirir. Kayıtlarda uzun duraklamalar, sonu gelmeyen cümleler, cümlenin yönünü değiştiren sapmalar ve nasıl aktarılacağı belli olmayan pek çok başka şey daha vardır. Ben tire işaretini, hem uzun duraklamalar hem de virgülin yetersiz kaldığı ani yön değişiklikleri için diğer normal sembollere çok yararlı bir ilave olarak gördüm. Ancak, imlada olduğu gibi, işi tam olarak halledecek yeni semboller ya da sistemler icat etmenin anlamı yoktur, çünkü her ne kadar iyi niyetle veya iyi düşünülmüş olsalar da okuyucu bunlar karşısında kendini rahat hissetmeyecektir. Okuyucunun, söylenen sözü söylendiği şekilde gözünün önüne getirebilmesini amaçlayın, ama yazıldığında dağınık bir nesir gibi görünen bir metni düzene sokmak için noktalama kullanmayın.

Bant çözümünün sonunda, bir arşiv olarak erişilebilen ve mümkünse sadece kısa bir gözden geçirmeyle yayınlarda kullanılmaya hazır bir malzeme bütünü ortaya çıkmalıdır. Bant çözümü, çekiciliği olmayan bir iştir, ama onsuz da sözlü tarihte bir şey yapılamaz. Bant çözümü, kendi içinde bir amaç değildir, ama fikir aktarımında hayati bir bağıdır ve işe yarar bir sistem yaratmak, özgün kayda başvurma'nın en aza indirilmesini, işin küçük hatalar yüzünden sonsuza kadar, yorucu bir şekilde uzamasının engellenmesini sağlar. Sözlü tarihin kalıcı olup olmayacağı hakkındaki temel endişelerden biri, son yirmi yıl içinde yapılan kayıtların büyük bir yüzdesinin asla olması gerektiği gibi çözümlenmemiş hatta özetlenmemiş olması, yani içerdikleri bilginin düzenlenmemiş olması nedeniyle ilerde ciddi tarihsel çalışmalar için yarırsız görülp bir kenara atılabilecek olmalarıdır.

ONUNCU BÖLÜM

KAYDEDİLEN MALZEMEYİ KULLANMAK

Sözlü tarih malzemelerinin büyük çoğunluğu muhtemelen hiçbir biçimde yayımlanmamıştır, dolayısıyla toplama ve yayınlama işlerinin birbirinden ayıramayacağım ima etmek yanlış olur, ancak kayıt yapmak asla kendi başına bir amaç da olamaz. Hatırlama yoluyla yapılan psikoterapik tedaviler bir yana, sözlü tarih kayıtlarının kaderi eğer bir odada kendi haline bırakılmak, sonra üstüne yeni kayıtlar yapılmak, atılmak ya da kazara tahrip edilmek olarsa, bu kayıtlar hiç yapılmasa da olur. Bütünüyle belgelenmiş ve çözümlenmiş kayıtlar bile, eğer bunların varlığından kimse-nin haberi yoksa ya da onlara erişme şansı bulunmuyorsa hiçbir amaca hizmet etmez. Bu nedenle kaybolacak gibi görünen anıları korumak bir sözlü tarihçi için değerli bir amaçsa da bunu tam anlamıyla yerine getirmenin tek yolu kasetlerin uzun vadede iyi korunması ve kullanıma açık olmasıdır. Bilgi toplayanların çoğunun bir kaydetme projesini üstlenme nedeni arşiv depolamak değildir, ama kasetlerin, bilgiyi toplayan için ilk kullanımı tamamlandığında başkalarının da kullanabileceği, güvenli bir yere konmasına yönelik ayarlamaların yapılması hayati önem taşır. Eğer bir projede çalışanlar orijinal kasetleri kendi ellerinde tutmaya karar verirlerse, en azından gelecekte proje durdurulduğu takdirde ne olacağına dair yazılı, açık bir teminat hazırlamalıdır. Bunu yapmak karamsarlık olarak görülebilir, ama projelerde her zaman böyle bir ihtimal söz konusudur ve buna hazırlıklı olmak doğru olur. Bir kriz zamanında kasetlerin atılması ya da mülkiyet tartışmaları doğması bu şekilde önlenabilir.

Bir proje düzenleyen ya da ona sponsorluk eden yerel bir kütüphane ya da müze, kasetlere ve ilgili tüm malzemeye doğal olarak sahip olmak isteyecektir, ama bir birey ya da kendine ait bir binası olmayan bir yerel tarih grubu veya yetişkin eğitimi kursu gibi nispeten gayri resmi bir grup

kasetlerin sonuçta nerede tutulacağı konusunda kendi karar vermek zorundadır. Malzemenin bulunması gereken en doğru yer, kullanılmasının en muhtemel olduğu yerdir, ama bunu sağlamanın en iyi yolunu bulmak için başvurulacak belli kurallar yoktur, pek çok etkenin göz önüne alınması gereklidir. İzlenebilecek makul bir yol, kasetleri, karşılıklı olarak varılacak bir anlaşma çerçevesinde muhafaza edecek bir kurum bulmaktır. Bazıları yeterince kaliteli olan her tür kaseti kabul etse de çoğu kurumun, koordinasyondan yoksun bir toplama sonucu ortaya çıkabilecek mükerrer alımları ve dağılımları azaltma amacını taşıyan, kısıtlayıcı politikaları vardır. Özellikle yerel yönetimlerce finanse edilen bazı kurumlar, esas olarak belli bir yer, alan ya da bölgeyle ilgilenir; *Imperial War Museum* gibi kurumlar ise belli bir konuya odaklanır. Bazıları kendi çatıları altında bir başka grubun kendi koleksiyonunu idare etmesine izin vermekte sakınca görmezken, bazıları alınan tüm kasetleri ana koleksiyona dahil eder. Bazıları çok tanınmış ve kolay ulaşılan kurumlarken bazıları az bilinir ve muhafaza ettikleri malzemeye çok sınırlı zamanlarda başvurulabilir.

Kamu erişimini sağlamak bile, kasetlerin korunması ve gizlilik konusunda verilen sözlerin tutulmasının önüne geçmemelidir. Özel bir amaç için toplanmış malzeme genel başvuru için uygun olmayabilir ve belli bir süre kamuya açık olmaması gerekebilir. Örneğin, nüfus sayımında kullanılan defterler hepimiz hakkında bilgi içerdiğinden, yüz yıl gizli tutulmaları gerekir. Yerel bir arşivde toplanmış olan ham malzeme sadece ciddi araştırmacılara açılıp, malzemeye şöyle bir bakmak isteyenlere yalnızca seçmeler sunulabilir. Kullanımı genel olarak kısıtlanmamış kasetlerin gizli kısımları kullanıma sunulan kopyalarda bulunmamalıdır. Konuşma yapılan kişilerin malzemenin sonradan nasıl kullanıldığını haberi olmayacağını ve ciddi araştırmacıların da malzemeyi dikkatli kullanacaklarına güvenilebileceğini kabul etmek isteyebiliriz, ama bu varsayımlar otomatik olarak doğru değildir ve ikisi de güven istismarıdır. Bu uyarıların bilincinde olunacağına ve uygulanmasının sağlanacağına kesin gözüyle bakılamaz, özellikle de elde az sayıda kaset varsa. Hiç kaset bulundurmeyen ve bunlardan yararlanılması için hiçbir tertibata sahip olmayan bir kütüphane ya da kurum, koleksiyonu gerçek bir sözlü tarih biriminin kurulmasına başlangıç olarak kullanma yönünde bir girişimde bulunduğu takdirde ve buradaki kayıtların ana damarını yerel unsurlar oluşturuyorsa göz önünde bulundurulmalıdır.

Lali Weerasinghe'in derleyip British Library National Sound Archive'ın [İngiltere Milli Kütüphane Ses Arşivi] yayımladığı *The Directory of Recorded Sound Resources in the United Kingdom* (1989) [Britanya Kaydedilmiş Ses Kaynakları Rehberi] her boyuttan sözlü tarih koleksiyonunun çoğunu içerir. Başlıktan da anlaşılacağı gibi, koleksiyon sadece kaset-

lerle sınırlı değildir; plaklar, fonograf silindirleri, piyano şeritleri vb içerir. Listede 489 koleksiyon vardır ve kayıtlardan hangilerinin sözlü tarih içerdiği belirtilmiştir. Bunların çoğu çok küçüktür: Örneğin, Bedford Merkez Kütüphanesinde altı saatlik bir kaset bulunmaktadır ve bunun içinde sadece emekli bir şehir meclisi üyesiyle yapılmış bir görüşme sözlü tarih sayılabilir. Folkestone Merkez Kütüphanesinde sekiz disk ve 9 saatlik bir kaset mevcuttur, bunların içinde sözlü tarih konuları olduğu gibi, Manş Tüneli hakkında Parlamentoda yapılan tartışmalar gibi şeyler de bulunmaktadır. Canterbury yakınlarındaki Kent Üniversitesi Kütüphanesinde videolar dahil 16.000 kaset vardır, ama bunların da hepsi sözlü tarih değildir. Lancashire'daki Clitheroe Şatosunda bulunan North West Sound Archive'nin [Kuzey Batı Ses Arşivi] 50 disk ve 20.000 kaseti vardır, Milli Ses Arşivinde de yaklaşık 750.000 disk ve videolar dahil 50.000 kadar kaset bulunmaktadır. Bunların hepsi kamu kurumlarıdır ve kasetlerin ezici çoğunluğu sadece büyük birkaç kurumun elinde toplanmıştır. Yine de koleksiyonların önemli bir oranı evlerde bulunan özel koleksiyonlardır. Bu durumda erişimin sınırlı olması kaçınılmazdır ve 130.000 kaset bulunduran ve kurum dışı kullanıcılardan ücret talep eden BBC Ses Arşivi gibi en büyük kurumların bazılarında bile randevu alınması mecburidir. Britanya Kaydedilmiş Ses Kaynakları Rehberi, bugün itibarıyla öncü bir eserdir. Her şeyi kapsamamaktadır, ama bütün büyük kurumlara yer verilmiştir ve sizin de kasetlerinizi ne yapacağınızı düşündüğünüzde başvurabileceğiniz en iyi kılavuzdur.

Müze deneyimi bana yerel konulara yönelik koleksiyonların muhafaza edileceği yer konusunun her zaman bir sorun olduğunu öğretti. Yerel düzeyde erişimi rahat ve kolay hale getirmek için malzemeyi kaynağına en yakın yerde tutma yönünde doğal bir istek vardır. Ne var ki örneğin belli bir sanayi dalıyla ilgili bir çalışmayı çok uzakta bile olsa bütünüyle bu sanayiye ayrılmış bir müzede bulundurmak daha doğru olabilir. Gerçek bir yerel erişim sağlamak, mantıken her bölgede bir yerel araştırma merkezi bulunmasını gerektirir, ama bu merkezlerin her birinde çok az sayıda malzeme bulunacak, buralara personel bulmak imkânsız olacak ve bu merkezler bölge dışından nadiren kullanılacaktır. Öteki uçtaysa, sadece tek bir ulusal merkezin bulunması alternatifi vardır. Bu da, herhangi bir konuya ilgi duyanların, bu konuya dair mevcut bütün bilgilerin burada bulabilecekleri ve imkânların en iyi düzeyde olacağı anlamına gelmekle beraber, böyle bir merkezi sadece profesyonel tarihçiler ve merkezin yakınında oturacak kadar şanslı olanlar kullanabilecektir. Daha gerçekçi bir yol, Kuzey Batı Ses Arşivi gibi büyük bölgesel merkezlerde buraya gelmeye de-
gecek kadar çok ve birbiriyle ilgili malzemenin bir araya getirilmesidir; bu

tür koleksiyonların iyi kullanıldığını bilmekteyiz. Bu arşivin başlattığı ve buradaki koleksiyonların Lancashire'daki yerel kütüphaneler aracılığıyla başvuruya açılmasını sağlayan sisteme benzer yollarla aslında yerel seviyedeki erişimin de geliştirilmesi mümkün olabilir.

Üretim ölçeği arttıkça ortalama maliyetin düşecek olması, iyi hizmet sunulabilmesi ve sunulan hizmetlerin daha uzun süre açık tutulabilmesi anlamına gelir, özellikle bunlar başka bir kurumla paylaşıyor ya da başka bir kurum tarafından sağlanıyorsa. Örneğin, Bradford Heritage Recording Unit'in [Bradford Kültürel Miras Kayıt Birimi] kasetlerini Bradford'daki Merkez Kütüphane saklar. Hackney'deki Centerprise Trust, belirgin bir topluluk ruhuyla yerel sözlü tarih gruplarının en aktif olanlarından biridir, ama kasetlerin dinleme kopyalarını kamuya açmak için en uygun yer olarak Londra History Workshop Centre'ı [Londra Tarih Atölye Merkezi] kullanmaktadır. (Tabii ki çalışma kopyaları çıkarılmalıdır; çalışma kopyaları kaybolma, tahrip olma ya da belli bir kopyanın yanlışlıkla silinmesi ihtimaline karşı ek bir güvencedir.) Bradford, erişimi mümkün olan kasetler için bir izin ve her bir kaset için bir miktar ayrıntı içeren bir özetle birlikte orijinal kasetleri dinleme imkânı sunmaktadır. Kasetlerin kopyasını istek üzerine üretirler ve çok geniş bir orijinal kaset koleksiyonundan seçilmiş örneklerden oluşturulmuş olan altı kasetlik çok iyi bir hazır seti sürekli olarak satışta tutarlar. Muhtemelen çoğu kişi sözlü malzemeyi ilk defa orijinal veya doğrudan kopyalanmış kasetlerden değil, bu formatta duyar. The Leicester Oral History Archive [Leicester Sözlü Tarih Arşivi] büyük olasılıkla bu tür kasetlerden en geniş kapsamlı olanını erişime sunmuştur. Gerçekten yerel bir projenin pratikte kitlesine sunabileceği en iyi hizmet bu tür özel kasetler üretmektir.

Başlangıçta yayınlama niyeti olmasa bile bu tür kasetler üretmek ya da sadece rutin bir bant çözümü ve özetleme yapmak, malzemeyi daha yaygın bir kullanıma açma isteği uyandırabilir. Sözlü tarih yayınlarının daha sade biçimleri o kadar basittir ki kimsenin bu işi denemekten çekinmesine gerek yoktur. Seçmeleri kullanmanın en dolaysız yolu onların tek örnek olma niteliğinden, yani birer ses kaydı olmaları gerçeğinden yararlanmak, konuşmalar ve konferanslarda doğrudan doğruya bir kitleye dinletmektir. Kayıtları radyo veya televizyonda yayınlamak, müze sergilerini için kullanmak da buna dahildir. Parazitlerin sesinin her zaman konuşmalardan daha yüksek çıkma ihtimali olduğundan, sadece kaliteli kayıtlar kullanın. Gerçek bir oturum kaydının bir kopyasından bir bölüm bulmaya çalışmaktansa, ki bu yöntem insanların sabrını zorlamadan uygulanamaz, bir konuşmanın tüm parçalarını özel bir kasete doğru sırada almak büyük önem taşır.

Anıları herhangi bir desteğe ihtiyaç kalmayacak şekilde bir araya getirmek mümkündür, ama bunu yapabilecek birinin zaten benim tavsiyelerime de kesinlikle ihtiyacı yok demektir. Karmaşıklığının yanı sıra bu aynı zamanda dinleyicilere kendi yaklaşımlarınızı sunmanızı da engeller, dolayısıyla sadece özel koşullara uygundur. Seçmeleri basitçe üst üste dinletmek, örneğin küçük bir bölgenin sakinlerine, topladığınız anılardan seçimler dinleme şansı vermek için uygun olabilir ama bunun dışındaki durumlarda seçimler normal bir konuşmanın parçası haline getirilmelidir. Kopyalama ve redaksiyon işlemleri, orijinal kaydın katledildiği izlenimini vermemek için dikkatle yapılmalıdır; örneğin ben, bir konuyu açıklamak için atmosfer yaratan uzun seçimler yerine kısa parçalar kullanmaktan hoşlanırım. Sessizlik içinde oturan, beklentisi yüksek bir kitle karşısında birkaç saniyelik bir boşluk sonsuza kadar sürecekmış gibi gelebileceğinden seçimler arasında olabildiğince kısa aralıklar bırakın. Ben insanlara her zaman basılı bant çözümleri sunmaya çalışırım. İnsanlar çoğu kez bunları kullanmayı reddeder ya da bunlara ihtiyaç duyduğunu inkâr eder ama bu tür kayıtlar olmadan yaptığım denemelerdeki fark aşikârdı. Alışık olunmayan aksanlar ve kelimeler, yazılı hallerinin görülmesiyle açıklığa kavuşur. Kayıtlar ya da kopyalar net değilse ya da akustik veya ses düzeni zayıfsa, esas kayda göre çok zayıf bir alternatif de olsa seçimleri okumayı tercih ederim. Anlaşılmaz bir gürültüyü dinlemek daha kötüdür.

İyi seçilmiş anılar çoğu okuyucu için özü itibarıyla ilginçtir; bir iki giriş cümlesiyle bağlamına yerleştirilerek ve bir başlık ilavesiyle kitapçığa dönüştürülebilirler. Dolayısıyla yazma yeteneklerinden emin olmayanların bu konuda endişe etmesi yersizdir. Kaydedilmiş malzemenin redaksiyondan geçirilmesi ve yeniden düzenlenmesi en basit yayınlar için bile gerekli bir ilk aşamadır, ama belli bir yer ya da işkolu konusundaki bir kitapçık için bu, ortak bir temaya işaret edecek bir iki kasetten uzun bölümler kullanarak, çok kolay ve dolaysız olarak yapılabilir. Belli bir yer hakkındaki seçimler buna çok uygundur, çünkü yerellik birlik sağlar. Bir diğer seçenek, küçük seçimlerin hatta bazen tek tek cümlelerin ortak bir konuya göre bir araya getirilmesidir. Bunlar bir araya getirildiğinde bir etki yaratır ve çok verimli olabilirler; okurlar da çoğunlukla yerli olduğundan fazla bir arka plan bilgisine gerek yoktur: Bunlar daha çok insanların kendi anılarını canlandıracak kıvılcımlardır. Yerel bir proje için böyle bir şey kısıtlayıcı olmayacaktır, ayrıca hızlı ve beğenilen sonuçlar alınması mümkün olur, ki bu da yeni insanlarla görüşmeler yapılmasını sağlar ve ekibin istekliliği artırır.

En basitinden, her yerde görülen reklam broşürleri gibi, iki defa kat-

lanmış bir dosya kâğıdına şaşırtıcı miktarda metin yazılabilir. Bu formatın altı yüzüne büyük puntuyla yazılmış dört yüz sözcük kolayca sığar, ama resimler, başlık ve altbaşlıklar bu sayıyı azaltır. Bir bilgisayarda yapılacak masatistü yayıncılığı, yirmi sene önce olanaksız olan yüksek kalitede sonuçların bugün artık herkes tarafından elde edilebilmesini sağladığından, böyle bir broşür üretmenin en iyi yoludur. Bu işi hiç denememiş olanlara korkutucu gelir, ama öğrenildiğinde hem kolay hem de büyüleyici bir iş tir, herkes birkaç saat içinde bir şeyler üretebilir. Bu iş için cihaz satın almak gerekli değildir, yerel kuruluşlar ya da eğitim merkezleri bu sistemleri kamuya açarlar; sizin de yaşadığınız yerde böyle bir hizmet verilip verilmediğini öğrenmenize degebilir. İşsizlere beceri kazandırma amaçlı olabilir, zanaat eğitiminin bir parçası ya da bir eğitim programı çerçevesinde olabilir. Bütün bu olasılıklardan çok az kişi haberdar olabilir, bu yüzden böyle bir hizmetin bulunmadığından emin olmadan önce mümkün olduğunca çok kişiye sorun. Doğru dürüst bir sonuç elde etmenin diğer bir yolu da gerçek bir proje üstünde çalışmayı genelde memnuniyetle karşılayan bir okul ya da yüksek okulun sanat bölümünü işe dahil etmektir ya da bir grafik şirketiyle temas kurup broşür üzerinde adlarının yer alması karışığında bu işi bir kamu projesi olarak üstlenip üstlenmeyeceklerini öğrenebilirsiniz. Bir profesyonel için bu çok küçük bir iş tir, dolayısıyla onlardan çok fazla şey istemiş olmazsınız.

Metinler açık, kolay okunan karakterleri olan modern elektrikli daktilolarda da kolayca hazırlanabilir, iyi bir yazıcı (solgun gri vuruşlu türden olmayan) bulunan bir kelime işlemci de kullanılabilir, ancak harf boyutları yazıcı standartlarına göre çok büyüktür ve bu da kelime sayısını azaltır. Orijinaller fotokopi makinelerinde küçültülebilir, metinler de bu şekilde yüzde on ila yirmi oranında küçültülürlerse hem hâlâ rahatça okunabilirler hem de elde edilen sonucun bildik yöntemlerle basılmış metinlerden ayırt edilmesi zordur. Bunu bir broşüre dönüştürmek için metni kesip yapııştırarak elde etmek istediğiniz şeyin bir örneğini oluşturmanız gerekir, bunu da daha sonra basım için kullanırsınız. Zor bir iş değildir bu, ama ayrıntılara ve düzene dikkat etmek gerekir. Metin, yazım sonrası genişliğin azaltılmasına imkân verecek şekilde sütunlar halinde yazılmalıdır, bunu ölçmenin en iyi yolu da denemektir. Broşür üzerinde okunabilir olmaları için aralarında en az bir santimetre boşluk olması gerektiğinden sütunları fazla geniş yapmayın. 8,0 veya 8,5 santimetrelilik bir nihai genişlik makul olacaktır. Metni makas yerine tercihan bir maket bıçağıyla kesin ve her şeyin bir kopyasını alın çünkü daha sonra yeni denemeler yapmak isteyebilirsiniz. Kestiğiniz metni her kırtasiyecide bulabileceğiniz katı yapış-

tırıcılardan biriyle sert, düz beyaz bir kart, hatta kalın bir beyaz kâğıt üzerine yapıştırın. Parçaların nereye yerleşeceğini kâğıt üzerinde belli belirsiz kalem izleriyle işaretleyin. Kirli izler bırakmaktan kaçının, yapıştırıcının orijinal metnin kenarından taşmamasına özen gösterin. Kopyalamada, eğer kesme ve yapıştırma işleri özenle yapılmışsa, parçaların kenarları gözükmeyecektir. Ters giden bir şey olursa, bu tür yapıştırıcılar birkaç saniye içinde parçaları hareket ettirmenize ya da tamamen sökmenize imkân tanır. Başlık da, bütün kırtasiyecilerde bulunan çok çeşitli tür ve boyutlarda karakterler içeren harf kalıpları ile hazırlanabilir. Resimler çizim veya fotoğraf olabilir, bunlar da fotokopi ile istenen boyuta küçültülebilir. Çizimler genellikle çok iyi çıkar ama fotoğrafların güzel çıkması için orijinalin de karanlık olmaması gerekir. En son, bir kopya alarak gerçekten işe yarayıp yaramadığını ve katlandığında yüzlerin sizin istediğiniz sırada dizilip dizilmediğine bakın.

Az sayıdaki basımlarda, hele 100 adedin altındakilerde, en ucuz basım yöntemi, fotokopi çekip broşürleri sizin katlamanızdır; çok sayıda fotokopi istendiğinde fotokopiler indirim de yapar. Eğer başka bir biçimde kendiniz halledemiyorsanız, tasarımın oluşturulmasını da üstlenebilirler, ama bunun elbette bir maliyeti vardır ve fotokopiler bu işe genelde fazla zaman ayırmazlar. Bu bir yana, bu tür bir işlemin esas maliyeti bir basık kalıbı hazırlamaktır ve işin bu kısmı, kaç kopya basarsanız basın, sadece bir defa yapıldığından miktar artıkça birim maliyeti hızla azalacaktır. Kullanılan kâğıt dışında çok az şeye para ödeneceği için, ek basımlar fiyatta sadece çok küçük bir artışa neden olur. Yine bir yerel firma, ürünün üstünde adının geçmesi karşılığında bu işi maliyetine, hatta bedava yapabilir, ayrıca yerel sponsorlar da aranabilir. Ortak bir formatta hazırlanmış bir dizi broşür bir araya getirildiğinde, bir bölge için, bir defada ele alınması gerekse herkesi korkutacak derecede çok konu -hem çok çabuk hem de yerel olarak büyük bir etki yaratacak şekilde- işlenmiş olur.

Aynı şekilde daha büyük kitapçıklar da hazırlanabilir, ama eğer grupta bu alanda beceri sahibi biri yoksa böyle bir şeyin altından kalkmak zordur. Yine de yerel meclislerde kültür işlerinden sorumlu birileri vardır ve bu kişiler size yardımcı olabilecek örgütleri bilebilir. Windybank Book Group'un [Windybank Kitap Grubu] yayımladığı, Spen Vadisinde Cleckheaton yakınlarındaki toplu konut bölgesi hakkındaki *Windybank: It's What You Make It* [Windybank'i Siz Yaratın] adlı kitapçıktan bir sayfa, resim 10.1'de gösterilmiştir. Söz konusu grup, bölgeyle ilgili genel tavrı iki alıntıyla özetlemiştir: "Windybank! Orada yaşamıyorsunuz, değil mi?" ve "Windybank! Oraya niçin gitmek istiyorsunuz ki?"; kitapçık da "bu imajı

Resim 10.1 *Windybank: It's What You Make It*'ten bir sayfa. Bunun gibi canlı bir görsel etki basit çizimler, çözümlemelerden yapılmış seçmeler, makas ve kâğıt yapıştırıcılarıyla elde edilebilir; bunları hazırlamak için hiçbir özel araç da gerekmez. Buradaki resimler bir çocuk resim kitabındaki resimlerin üzerinden geçilerek oluşturulmuştur ve bu yöntem renkli fotoğrafları kolayca çoğaltılabilecek bir formata çevirmenin de bir yoludur. Sözlü malzeme herhangi bir editörlük işi olmadan dolaysız olarak kullanılmıştır; yapılan alıntılar, resimlere uygun temalar çizildiğinden anlaşıldır. Basitliğine rağmen bun düzenleme büyük bir özenle yapılmıştır, bu da iyi bir görüntü elde etmenin anahtarıdır.

değiştirme çabamızın bir parçasıdır.”¹ Sonuçta, metin, haritalar, çizimler ve fotoğraflardan oluşan, 46 sayfalık, gerçekten profesyonel standartlarda bir çalışma ortaya çıkar. Grup daha önce bu tür bir çalışma üstlenmemiş-

1 P. Roberts, S. Weston ve C. Weston (ed.), *Windybank: It's What You Make It!*, Artivan and Windybank Community Association, 1987, önsöz.

Resim 10.2 Drama olarak sözlü tarih: ‘Yetmiş seksen yaşlarındaki kadın ve erkeklerin anılarına dayanan *Echoes from the Valley* [Vadinin Yankıları], Yorkshire’daki bir vadinin ve bu bölge halkının hikâyesidir -yüzyıl başından İkinci Dünya Savaşı’na dek. O dönemin müziğini kullanan *Echoes*, fabrika işinden pikniklere, çocukların doğumundan kur yapmaya kadar hayatın her yönünü işlemektedir.’ Garry Lyons’un yazıp Major Road Tiyatro Topluluğunun sahnelediği bu çok başarılı oyun kendi ülkesinde olduğu gibi ABD’de de sahneye konmuş ve Sony Radyo Ödülüne aday gösterilmiştir.

tir. Kirklees Meclisi yani yerel yönetim onlara ekonomik destek vermiş ve Artivan adlı bir örgüt de, işi tamamen üstlenmeden, profesyonel uzmanlık sağlamıştır. Söz konusu çalışma bütünüyle bir sözlü tarih değildir, ama bu alana esaslı bir katkı yapmakta ve genel tarihsel arka planın bir parçası olarak Ludit dönemine bağlantılar kurmaktadır, çünkü burası Frank Pecl’in bölgesidir. Konutlar, askerlerin, makineleri parçalayanlara ateş açmayı reddettiği Rawfolds Mill’den sadece bir mil kadar uzaktır. Modern makineleşmenin yol açtığı ağır işsizlik bölge sorunlarında büyük bir artışa neden olmuştur, dolayısıyla bağlantı kuvvetlidir.

Çeşitli formatlarda çok sayıda sözlü tarih yayını üretiminde insanlara yardımcı olan bir diğer West Yorkshire örgütü de Yorkshire Art Circus’tır. Üretilen çalışmaların bir kısmı bilerek mütevazı bir görüntüde, basılı bir kapak sayfası arkasına zımbalı basılı yapraklar halinde hazırlanmıştır, ama

bölümler -her biri köy hayatının belli yönlerine değinen kısa seçmelerden oluşur- bir araya getirildiğinde elle tutulur kitapçıklar ortaya çıkmaktadır. Bunlar büyük ölçüde, konuyla ilgili topluluklar tarafından ve bir editör grubunun yardımıyla hazırlanmıştır. Daha önce değindiğimiz *Nothing Interesting Ever Happens To Me*, bu yolla yapılabilecekler için iyi bir örnektir. Ülkenin her yanında bu tür örgütler bulunmaktadır, sözlü tarihin ürettiği broşür ve kitapçık bolluğu da grupların, topladıkları malzemenin basılmasını sağlama konusundaki kararlılığına kanıttır. Sözlü tarih, halk tiyatrosu ya da eğitici tiyatro alanında çalışan gruplar tarafından tiyatro oyunlarına temel olarak da kullanılmıştır. Bir oyunun teatral olarak hazırlanması büyük önem taşır, bu yüzden sözcüklerin olduğu gibi kullanılması zordur ve bir karakterin verilen sözlü bilgilere bire bir bağlı kalması da elbette imkânsızdır. Bununla birlikte, tiyatro oyunları, açıkça geçmiş canlandırmaya çalıştığında bile, tarih yazımıyla aynı standartlara uyması beklenmediğine göre, bu bir eleştiri değildir ve sonuçta çok iyi canlandırmalar ortaya çıkmıştır.

Profesyonel tarihçilerin beklediği standartları karşılayan, daha bütünlüklü bir sözlü tarih çalışması yaratmak doğal olarak, editörlerden, şimdiye dek değindiğimiz basit seçme işinden çok daha büyük bir çaba bekler. Örneğin, bir biyografi tamamen konuştuğunuz kişinin kendi sözcüklerinden oluşabilse de, kayıt cihazına söylendiği hali üzerinde değişiklik yapılmasına gerek olmaması düşünülemez. Nate Shaw eşsiz bir hikâye anlatıcısıydı, ama Theodore Rosengarten yine de bu anıların üzerinde çalışmak durumundaydı. Özellikle birden fazla oturum söz konusuysa yapılması gereken ilk iş, açık bir kronolojik sıra yaratmaktır. Bundan sonra örtüşen kısımlar bir araya getirilmeli, tekrar eden kısımlar ayıklanmalıdır, aksi halde metnin tamamının okunabilirliği ciddi biçimde bozulacaktır. Kişinin anılarının spontanlığına duyulan saygı her şeyin yerli yerinde kalmasını gerektirse de, yer kazanmak için, genel amaçla uyumsuz gözükken cümle veya kalıpları çıkarmak gerekebilir. Sayfa üzerinde görülenlerin metnin tamamı olmadığı durumlarda bunu okuyucuya göstermek yaşamsal önem taşır; bu kitabın her yerinde buna çok sayıda örnek bulunmaktadır. Bir cümleden çıkarılmış kısımlar normal olarak üç noktayla, yeni cümleye geçildiği de dört noktayla gösterilir. Sözün anlaşılmasına yardımcı olmak için eklenmiş sözcükler köşeli parantez içine konmalıdır.

Konuştuğum insanların söylediği sözler içinde belirtmeden çıkardığım tek söz ‘bilirsin’dir, bunu da sadece rahatsız edici derecede sık kullanıldığında yaparım. Bunların çıkarıldığını göstermek de aynı derecede rahatsız edici olabilir ve gerçek bir redaksiyon yapıldığına dair yanlış bir izlenim uyandırır. Bu tamamen uygulamaya yönelik bir karardır ve hepimiz arada

bir bu tür şeyler yapmak zorunda kalırız, ama hataların hep tedbir alınmış olmasına rağmen ortaya çıkması daha iyidir. Hedef, orijinalin ruhuna sadık kalmak olmalıdır. Ben açıkça vazgeçilmiş ve sözlü olarak üstü çizilmiş yanlış cümle başlangıçlarını da belirterek çıkarırım. Bunun nedeni her yazarın başlangıçtaki sözlerini değiştirme hakkının bulunmasıdır. Bu kitabı yazmaya ilk başladığım zamandan beri pek çok kısımda değişiklik yaptım -bazılarını birkaç defa-, ama sonuçta ortaya çıkan ürün okuyucuya sanki baştan sona hiç duraksamadan yazmışım gibi görünüyor. Kasetler, konuştuğumuz insanların da aynı şeyi yaptığını, düşünce zincirlerini yeneden düşünüp baştan başladıklarını gösteriyor, bu kararları uygulamak da bana doğru görünüyor. Ne var ki tekrarları ve konudan uzaklaşmalara aynı şekilde muamele edilemez, çünkü bunlar anlatının parçalarıdır ve daha önce de vurgulandığı gibi hiçbir ‘iyileştirme’ yapılmamalıdır. Konuşmaları yapanların redaksiyon işini de yaptıkları ya da bir bant çözümü hakkında fikirlerini alma gibi yollarla bilgiyi toplayan taraftan işin içinde tutuldukları projelerde bu, özel bir güçlüktür. Elswick grubu Richardson’ın deri işi konusundaki kitapçığını bu şekilde hazırladı ve bu yol özellikle biyografilerde, gerçekten ortak bir çalışma yapmanın, zaman alsa da çok verimli bir yoludur. Eğer konuşma İngilizcesinin yazı İngilizcesiyle aynı ritimlere ve akışa sahip olmadığını, ama kendi başına da etkileyici olduğunu kabul edersek, o zaman konuştuğumuz kişinin iyi bir konuşmacı olup yazılı kelimelere yabancı olduğu durumlarda ve redaksiyon işi de adaptasyon yapmaktansa bant çözümünden seçmeler yapmakla sınırlanmışsa, kazanımdan fazlasının kaybedilmesi tehlikesi olduğunu düşünüyoruz.

Daha uzun ve daha analitik çalışmalara doğru kaydığımızda redaksiyon işinin üstlendiği rol de daha belirgin ve daha önemli bir hale gelir; burası tarihçinin becerilerinin hak ettiği yeri bulduğu noktadır. Altıncı Bölümde incelenen türde çalışmalar, buraya kadar ele aldığımız redaksiyon yöntemlerinin karşı ucunda yer alır. Ama burada söz konusu olan, kesin alternatifler değildir. Her bir çalışma, sizin becerilerinize ve incelenen konuya uygun olduğu sürece, bu yelpazenin herhangi bir yerine yerleştirilebilir. Analitik çalışmalar için temalar eldeki anı yığımindan seçilmeli, daha geniş bir bağlama oturtulmalı ve bunları konuya yabancı olanların da anlayabilmesi sağlanmalıdır. Bant çözümünün, konuya göre bir araya getirilmiş parçaları üzerinde çalışmak, konuştuğunuz insanlar için neyin en önemli olduğunun belirgin hale getirilmesi açısından yararlı olur, çünkü kayıtların rehberliğinde ilerlemek ve yapay bir öncelikler kümesi dayatmaktan kaçınmak esastır. Sırf yazarın yaklaşımını desteklediği için ya da çok az bir önem taşıyan herhangi bir şeyi kanıtlamak amacıyla tek başına cümleler seçilmemelidir.

Ne var ki konuştuğunuz kişinin herhangi bir şeye ayırdığı yer de mutlak bir yol gösterici değildir ve anılar bağlamında kalmak şartıyla sorgulanabilir. Yani gerçek hayatta kış mevsimi yaz mevsimi kadar önemlidir, ama kış mevsiminin iyi bir şekilde hatırlanma ihtimali daha az, bellekten silinmiş olma ihtimaliyse daha fazladır. Aynı şekilde, gerçek bir anlamlandırma çabası için sansasyonellik daima reddedilmelidir. Örneğin, bazı eski at arabacıları bana sorumlu oldukları genç çiftçiler arasında düzeni sağlamak için şiddete başvurmaktan başka çareleri kalmadığını düşündükleri zamanlardan söz etmişlerdi. Seçici bir alıntılama yoluyla, çiftliklerde bir Vahşi Batı atmosferi yaşandığı izlenimini yaratmak çok kolay olurdu. Disiplin gerçekten sert olabiliyordu ve en küçük çocuklara bile, bugün kabul edilemeyecek fiziksel cezalar sık sık uygulanırdı, ama bu durum karikatürize edilmemeli, ciddi olarak araştırılmalıdır. East Riding çiftçilerinin, onların yokluğunda yüksek standartlarda çalışacak bir grup genç adam bulundurmaları gerekiyordu ve bir işverenin genelde sahip olduğu yaptırım gücünden, örneğin onları işten çıkarma ya da ücretlerini değiştirme haklarından, bu haklar yıllık sözleşmelerde bulunmadığı için mahrumdular. Çiftlik işçilerinin yaşadığı koşullar göz önüne alınırsa, kişisel anlaşmazlıklar nedeniyle de işler aksayabiliyordu, ama eldeki kanıtlar yine de çok uzun ve sıkı çalıştıklarını ve ortalama bir çiftlikte kavgaların çok nadiren yaşandığını gösteriyor. Daha önce söz ettiğim yıllık işe alma gibi bir kurumsallaşma gerilimi boşaltıyordu ama işlerin günlük temelde yürümesini sağlayan esas şey, kişilerin öz disiplini ve iyi bir isim yapma isteğiydi; bu, aynı zamanda çiftçilerin işçilere davranış biçimlerini de belirleyen şeydi. Çiftçilik, East Riding'e o kadar hâkimdi ki iyi bir işçi sadece iş arkadaşları tarafından değil, halkın daha geniş bir kesimi tarafından da tanınmak isteyebilirdi. Sert bir çiftçi hakkında herkes laf ederdi. Fiziksel şiddet çoğu çiftlikte bilinmez ve ancak son aşamada uygulanırdı; asla norm değildi.

Ortalama bir çiftlikte, çoğu yakın çevreden gelen, birkaç işçi olurdu sadece ve hepsi kendilerinden ne beklendiğini bilirdi. Yıkanmaktan tarla sürmeye kadar her şeyi hangi sırayla yapacaklarını belirleyen katı bir hiyerarşi içinde hepsinin yeri vardı ve bu hiyerarşiye göre, ne kadar aşağıdaysanız muhtemelen o kadar gençtiniz ve bu durum arabacının talimatlarına itaat edilmesini kolaylaştırıyordu. Buna ek olarak, arabacının baş at bakkıcısı olarak üstlendiği özel görevler, söz gelimi 127 kilograma kadar olan ağırlıklardaki mısır çuvalarının taşınması, onu işçilerin kolay kolay saygısızlık edemeyeceği bir kahraman haline getiriyordu. Ancak, büyük çiftliklerde çiftçiler işe aldıkları insanlar konusunda daha az seçiciydiler ve genelde çok daha yaşlı olan işçileri alırlardı, bu da hiyerarşide yaşın önemini

azaltıyordu. Bu tür çiftliklerde ortaya çıkan gerçek disiplin bozukluklarının kökeni buydu. Bu çiftlikler üzerinde çalışmak, normal sistemin başka hiçbir şekilde anlaşılamayacak kuvvet ve zayıflıkları hakkında bir fikir edinmemizi sağlar, çünkü sistem normal çalıştığında o kadar verimliydi ki çoğu kez sanki bir sistem yokmuş gibi gözükürdü. Bu sisteme methiyeler düzme dürtüsü de sansasyonellik yaratma dürtüsü gibi bastırılmalıdır; işçilerin yavaşlığına ve dalgacılığına çare olarak tekmelenerek cezalandırılması veya birisi kurbanın tarafını tutmadığı sürece bir zorbanın küçük bir çocuğa, her tür cezadan muaf bir şekilde uygulayabileceği çok daha kötü muameleleri yüzeysel biçimde geçiştirmemeliyiz.

Sadece en iyi ifade edilmiş seçimleri kullanmaya çalışmaktan kaçının, yoksa konuştuğunuz insanların bazılarının tamamen dışarda kalmasına sebep olursunuz. Bazı insanların konuşmaları daha düzenlidir, ama bazıları da öykülerini çok daha çağrışımlı şekillerde anlatır, dolayısıyla farklı tarzları göstermek başlı başına önemlidir. Mizahın değerli bir yeri vardır ve bundan tamamen yoksun bir oturuma nadiren rastlanır, ancak seçimler bilgi vereni asla komik duruma düşürmemelidir. İnsanın kendini ya da arkadaşlarını alaya alması ile bir editörün bağlamından koparılmış seçimler yapması ya da sadece tuhaf görünen aksanlara, ifade tarzlarına ve tavırlara dikkat çekip, kendisine yardım eden insanları bu şekilde aşağılaması arasında büyük fark vardır. Böyle bir tavır, eskiden insanların bizden daha az rasyonel olduğunu ima ettiğinden geçmişle aramıza duvarlar örmektedir. Aslında, eğer doğru kullanılırlarsa, alıntılar, onlarsız da anlaşılır biçimde okunabilecek bir metne ilâştirilmiş örnekler olmanın çok ötesine geçmelidir. Alıntılarla, analitik noktalar bulunabilir ve canlandırılabilir; alıntılar bazı anlatıların en geniş kısmını oluşturabilir. Ben çoğu kez, konuştuğum kişinin net bir biçimde söylediği şeyleri tekrarlamakta olduğumu ve benim sözcüklerimin sanki daha güçlü, daha derin olduğu gibi bilinçsiz bir düşünceyle aynı şeyleri söylediğimi fark ettim.

Eğer çiftlik işçileri çiftlik hayatını benden daha iyi ve daha görsel bir şekilde anlatabiliyorsa, ben de çiftlik işçileri sisteminin nasıl geliştiğini ve genel tarihle nasıl bir uyum içinde olduğunu daha iyi açıklayabilirim. Örneğin, fiziksel istismarın bu tür ortamlarda normal karşılandığı ve kabul edildiği belirtilir, ancak tasvirlerin açıkça gösterdiği gibi, bu kabul kısmen aradan zaman geçmesinin kısmen de kendisine yapılanları sonra başkalarına yapma hakkını kullanmanın bir sonucudur. İşçiler tekmelenmekten asla hoşlanmamışlardır, bunu tartışmaktan kaçınmaya gerek yoktur. O dönemin insanları tarafından eleştirilmesine sebep olacak bir şey yapmamış ortalama insanı bir zalim gibi göstermek için hiçbir neden yoktur, ama bu

meşrulaştırma mekanizmasını ve kişisel şiddetin sürdürülmesini eleştirel gözle incelemek için çok neden vardır. Konuştuğunuz kişiyle yakın ilişki kurmak bu işi zorlaştırabilir, ama adaletli davranıldığı ve tanıklığın alınmasında herhangi bir aldatmaca olmadığı sürece insanlar tarihçinin sandığından daha az incinirler. Son çare olarak seçilebilecek tek yol, bir bakış açısı belirleme ve eleştirelilikten uzak bir kaydedici olmama konusunda, kararlı ama saldırgan olmayan bir ısrardır.

Çok sayıda seçme kullanılması, anlatıyı kaçınılmaz biçimde tamamen bir tasvir durumuna yakınlaştırır; bazı kitaplarsa hiç seçme içermez. Tarih yazıcılığının geleneksel biçimi, bir iddiaya temel oluşturan kanıtların sadece çok küçük bir kısmının doğrudan alıntılanacağını varsayar. İngiltere’de sözlü tarihin kuruluşunda büyük etkisi olan George Ewart Evans’ın *Ask the Fellows Who Cut the Hay*’inde, yazarın o dönemde teyp kullanma şansı olmadığından, hiç doğrudan alıntı bulunmadığını da eklemekte yarar vardır. Eğer ileri sürülen iddiaların sözlü kanıtlara dayandığı aşıkârsa, bu durumun özü itibarıyla bir zararı yoktur, ama güvenilir olduğu halde doğrudan alıntı kullanılmazsa, gerçek tanıklıklarda çoğunlukla var olan bir güce de yazık edildiği söylenebilir. Bunun nesnel bir değerlendirmesi yapılmalıdır, ama herhangi bir tarihsel kanıtın geçerliliğini göstermek yararlı bir işse de, bu sadece sözlü tarihçiye özgü bir sınırlanma değildir. Yıllarca öncesine ait, tek ve sıradışı bir olay hakkında bilgi edinme konusunda belleğin kısıtlılığına daha önce değinmiş ve böyle bir durumun genel bir rutinin hatırlanmasına nazaran daha tedbirli olmayı gerektirdiğini görmüştük. Dolayısıyla ben East Riding çiftliklerindeki çiftçilik etkinlikleri hakkında eski bir at bakıcısından çok yüksek bir doğruluk oranı beklerim.

Ancak eski bakıcıların, eğer Johnson gibi sonradan çiftçi olmadıysa ya da ustabaşı olarak yönetim işleriyle özel olarak ilgilenmedilerse, çiftliklerin birer işyeri olarak nasıl işlediği hakkında kabataslak bir bilgiden fazlasına sahip olmalarını beklemem. Onlar işçiydiler; çiftçiler de mali işleri kendilerine saklardı. Kasetlerde değinilen konuların dizinini çıkarmaya başladığımda, çiftçilerden ne kadar az söz edildiğini ve çiftçiler hakkında bir fikir oluşturmak için sadece bu malzemeye dayanılsa ne kadar yetersiz bir sonuç alınacağını şaşkınlıkla fark ettim. Hem işin el emeği tarafında çalışmış hem de idarecilik yapmış insanlar bir işyeri işletmenin işçiler ve idareciler tarafından nasıl farklı biçimlerde algımlanabileceğini bilirler. İş hakkında bilgi edinmek için en iyi kaynak büyük çiftlik sahipleri olurdu, ama onların bilgileri de, tarla işiyle nadiren ilgilendiklerinden, belli işlemlerin nasıl yerine getirildiği konusunda yetersiz kalacaktı.

Örneğin, belli bir bölgede yaşayan insanların şu veya bu yönde kullan-

diğı oyların yüzdeleri veya kimin hangi dine mensup olduğuna dair anı-
lardan yapılan genellemelerin gerçeklerle karşılaştırıldığında doğru olma-
sı ihtimali düşüktür. Göçlerin boyutları ve önemi hakkında bugünkü izlenim-
leri düşünün. Bunlar genelde iddialı görüşlerin ve sürekli üretilen bir
yanlış bilgilendirme ürünleridir; ulusal ya da yerel düzeyde şu anki nüfus-
sumuzda farklı etnik grupların yüzdeleri veya savaştan bu yana göçün ge-
lişim oranları hakkında yüz kişiden birinin bir fikri olacağından şüpheli-
yim. Şahsen benim elimin altında böyle bilgiler yok, bu yüzden bir başka-
sı da aynı şeyi itiraf ettiğinde şaşmam: Sorun, çoğu kişinin ısrarlı bir bi-
çimde doğru olduğuna inandığı bir izlenimi dile getirmesidir. İstatistikle-
re resmi kaynaklardan ulaşmak çok daha çabuk, kolay ve güvenilirdir; eğer
doğruluğun peşindeysen bunları başka bir şekilde aramak mantıksızlık
olur. Öte yandan, tam da bu kadar çok hatalı görüş olduğu ve bu, hak-
kında çok kuvvetli görüşler ileri sürülen bir konu olduğu için, insanlar
gerçeklere değil inanışlarına yaslanmaktadır. Hitler'in Yahudilere uygula-
dığı zulmün Alman halkı içinde bulduğu desteği, sadece bir Yahudi
komplosunun var olup olmadığına ya da Yahudi nüfus katmanlarına ba-
karak anlamak mümkün olamaz. Esas önem taşıyan şey, Alman halkının
neye inandığıdır, o halde bu inanışları ve o zamanın bağlamında bunların
nasıl ortaya çıktıklarını anlamaya çalışmalıyız. Bizi gerçek bir açıklamaya
ulaştıran, algı ve istatistiği, herhangi birini peşinen reddetmeden karşıla-
ştırmak ve bir araya getirmektir.

Hiçbir yerde bize saf bir gerçek sunacak bir kaynak yoktur, sözlü ta-
nıklıklar da diğer herhangi bir kaynağa göre özü itibarıyla daha kötü veya
daha iyi değildir. Bazı koşullara daha uygundur, bazılarına eşit uygunluk-
tadır, bazen de uygun değildir. Ne var ki, sadece bu tür kanıtlara özgü ya
da diğer durumlarda ancak zaman zaman ve küçük boyutlarda ortaya çı-
kan pratik kaygılar mevcuttur. Bunların en bariz olanı malzeme üzerindeki
telif hakkı ve konuşulan kişinin kullanımı için ödeme talep etme hakkı-
dır. Benim ödeme konusundaki görüşüm, konuşulan kişiler, yayımlama
niyetlerini açıkça beyan edenlere malzemeyi ücretsiz olarak sunduklarında
her iki tarafın da o malzemeyi kamuya ait kıldığı yönündedir. Bilgi toplayan
kişi, malzemeyi ilk olarak ve makul bir süre içinde kullanma hakkına
zımnen sahiptir ama malzemenin onun malı olması ya da fotokopi işleri
veya uzun süreli aramalar için diğer çalışanların talepleri dışında, kullanım
için ödeme talep etmesi asla söz konusu olmamalıdır. Ödeme talebini ya
da sözlü malzemenin alım satımını engelleyen bir yasa yoktur, ama dü-
rüştük, doğruluk ve açıklığın bunlarla uyumsuz olduğu açıktır. En kaba
haliyle söylenirse, eğer bilgi toplayanların malzeme sattığı görülürse, bu
malzemeyi toplamak için de para ödemeleri gerekecektir.

Sözlü malzeme için telif hakları mevcuttur, ama bu hakkın kimde olduğu ve nasıl işleyeceği konusunda tek ve açık bir cevap vermek zordur. Bu konu çok fazla vicdani sorgulamaya neden olmuştur. 1988’de çıkan Telif Hakları, Tasarım ve Patent Kanunu, Britanya’daki uygulamaları Avrupa’ya uyumlu hale getirerek pek çok karmaşayı gidermişse de yasal durum belirsizliğini korumaktadır. Esas unsur, anıların fikri mülkiyet olarak statüsüdür ve bu konuya hiçbir yerde doğrudan değinilmemektedir. Gazetecilikle kurulabilecek bir benzetme, yazıya dökülmemiş herhangi bir şey üzerinde hak iddia edilemeyeceğini düşündürür, ama öte yandan, sözlü olarak dile getirilmiş uzun bir anılar bütünü bilinçli bir edebi yaratım, dolayısıyla da anı sahibinin fikri mülkü olarak da değerlendirilebilir. Alan Ward’un *Manual of Sound Archive Administration* (1990) [Ses Arşivi İdaresi Kılavuzu] öngörülebilir vadede başarılı uygulamalar için en kapsamlı kılavuzdur ve burada her katılımın edebi bir yaratım olduğunun var sayılması gerektiği açıkça belirtilmiştir. Mantıklıdır, çünkü bunun tersini farz etmek, çöğür sonradan yanlış olduğu anlaşılırsa, çok ciddi sonuçlar doğurabilir. Dolayısıyla konuştuğunuz kişinin, yaptığı katkı üzerinde yasal hakkı vardır ve buna saygı duyulmalıdır. Fotoğraf ve filmlerle benzetme kurulması -ki telif hakları kanunu kılavuzları bu benzetmenin geçerli olduğunu belirtmektedir- bilgiyi toplayanın sahip olduğu hakların, proje içindeki statüsüne bağlı olduğuna işaret etmektedir. Bir kayıt oturumunu organize eden kişi ya da örgütün, bu oturum üzerinde tartışmasız hakkı vardır, bu bakımdan geniş bir proje için çalışan bir kişi sadece bir araçtır, hak sahibi değildir. Kanunların uygulamada nasıl çalıştığına dair, Tom Crone’un *Law and the Media: An Everyday Guide for Professionals* (1989) [Kanunlar ve Medya: Profesyoneller İçin Günlük Kılavuz] gibi pek çok rehber vardır.

Esasında bu konuda çok az tartışma çıkmıştır ve telif hakkı meselesinin gündeme getirilmesi aslında bir işin doğru yapılması meselesidir. Bilgi toplayanlar, konuştukları insanların, anıların kullanımı konusunda sorun yaratması ihtimalinden endişe eder, ama sıradan bir bilgi toplayan kişi için telif hakkı, şimdilik yerli yerinde duran bir Demokles kılıcı gibidir. Benim bugüne kadar konuştuğum insanlardan hiçbiri telif hakkına ilişkin bir soru sormadı, ben de bundan önceki yasaların geçerli olduğu dönemde bu konuyu onlarla tartışmadım, çünkü tam da bunun, telif hakkının gerçekten korunmaya değer bir değeri olduğu anlamına geldiğini düşündüm. Şimdi bundan pişmanlık duyuyorum ve bu durum kasetleri bir arşive kaydırmayı, elde imzalı, açık bir belge bulunması durumuna göre daha belirsiz bir iş haline getiriyor. Toplumun üst tabakalarıyla çalışıldığında, yasalık ihtiyacı bariz biçimde daha çoktur, çünkü bu insanlar bu çerçevede dü-

şünmeye alışkıdır ve bazı sözlü tarih kitaplarının, sıradan tarih kitapları için asla söz konusu olmayacak şekillerde gerçek kârlar getirme ihtimali mevcuttur. Bugün bilgi toplayan pek çok kişi, her iki tarafın da kayıttan önce ya da oturumun tamamlanması sürecinin bir parçası olarak imzaladığı ve bir kopyasının karşı tarafa bırakıldığı basılı formlar kullanmaktadır. Bu formlar bilgi toplayanlara ya da temsil ettikleri kuruma açıkça telif hakkı verir. Yaygın olarak kullanılan bir format, Kirklees Ses Arşivinin formudur:

Bu sözleşmenin amacı, vereceğiniz bilgilerin Kirklees Ses Arşivine sizin bilginiz doğrultusunda girmesidir. Fotoğraf listesi, formun arka yüzündedir.

1. Kirklees Ses Arşivi vereceğiniz bilgileri aşağıdakilerden hangileri için kullanabilir?

- (a) kamuya açık (kütüphaneler/müzeler)
- (b) eğitim amaçlı (okullar vb)
- (c) radyo/TV yayını için
- (d) yayınlanabilecek bir kaynak olarak
- (e) kamuya açık gösterilerde

2. Adınızı zikredebilir miyiz?

3. Kayıtlardaki bilgiler üzerindeki hakkınızı Kirklees Ses Arşivi'ne devretmeyi kabul ediyor musunuz?

4. Eğer vereceğiniz bilgilerin kamuya sunulmasından önce bir zaman sınırlaması istiyorsanız lütfen ne kadar süre istediğinizi belirtin.

205

Kaset miktarı ve bilgi toplayanların sayısından dolayı kurumların, telif hakkının belirlenmesi konusunda, kişilere göre daha resmi bir yaklaşım benimsemesi gerekir. Buna ek olarak, sözleşmelerin üçüncü kişilerin kasetlere erişimine izin vermesi, bilgiyi verenle alan arasındaki kişisel ilişkiye içkin zımni bir anlaşmayı geçersiz hale getirebilir. Üstelik, telif hakkı bir mülkiyet olduğundan ve miras bırakılabildiğinden, kişinin ölümünden sonra akrabaları hak iddia edebilir. Bir yazarın ölümünden elli yıl sonraya kadar bu hak devam eder. Benim müze tecrübem, konuştuğunuz kişinin şöhret ve imajının ailenin tamamını etkileyebileceğini gören ya da düşünen akrabaların, bu konuda kişinin kendisinden daha duyarlı olabileceklerini göstermiştir. Kayıtları elbette kimileri, değer verdikleri birinin anısını yâd etme olarak, kimileri de bir bela gibi göreceklerdir. İyi bir kaydın kişisel bilgi içermesinin kaçınılmaz olduğunu ve bunun bir tehdit olarak alınabileceğini asla unutmayın. Anonimlik, ister olduğu gibi ister Theodore Rosengarten'ın yaptığı gibi sahte isimler aracılığıyla olsun, bu tür korkulardan korunmayı sağlar. Çünkü özellikle yerel bir arşivdeki kasetler pek çok kişiyi utandırabilir ya da kızdırabilir. Bu nedenle yerel yayınlarda genellikle alıntılara kaynak verilmez ve böyle bir projeyi bütün adların her

koşulda gizli tutulacağı varsayımıyla yürütmek akılcı olabilir. Gizlilik doğrudan doğruya konuşulan kişi tarafından istendiğinde, eğer zamanında açıkça reddedilmediyse, kabul edilmelidir. Ama yine bunu da abartmamak önemlidir. Benden, belli bazı öyküler sırasında teybi kapatmam rica edilmişse de, kimse benden ismini ya da kaydın kimi bölümlerini tamamen gizli tutmamı istemedi. Bu sorunun pek çok yönü vardır ve farklı durumlarda alınabilecek tavırlar da değişkenlik gösterir.

Birisi bana atlarının daha iyi beslenmesi ve daha iyi görünmesi için onlara ilaç verdiğini söyledi. O bölgede atlarla çalışan herkes, kişisel saygınlıklarının, takımlarının durumuna bağlı olduğunu hissediyordu ve atlara çiftlik dış binalarından sığır yemi, buğday, arpa gibi özel gıdalar almak için uzun mesafeler katediyorlardı. Çiftçiler buna genelde göz yumuyordu. Ama ilaç vermek büyük tepki uyandırıyor, çünkü hem at ilaçtan mahrum kaldığında büyük sıkıntı çekiyordu hem de Martinmas bayramında kendisine böyle bir at devredilen at bakıcıları, at dünyaya uyum sağlayamayarak gittikçe kötüleştiğinden çok zor bir duruma düşerlerdi. Bu adam etrafta pek dolaşmıyordu ve bir atın buğdayla beslenmesi sonucu öldüğünü görmüştü, dolayısıyla ilacın aslında bu tür taktiklere göre daha az tehlikeli olduğunu düşünüyordu. İş arkadaşlarının fark etmeleri halinde bunu hoş karşılamayacaklarını biliyordu ve ne zaman Martinmas'ta evine gitse babası eşyaları arasında bu tür şeyler aradığından, ilaçları bahçeye gömmek zorunda kalıyordu. Yarım yüzyıl sonra, bu yaptıkları hakkında konuşmaya istekliydi, yine de insanlar tarafından böyle tanınmak istemiyordu. Onun isteklerine saygı göstererek çok yaygın, ama daha iyi takımlar oluşturma arayışı içindeki at bakıcılarının başvurduğu ve yapmaktan hiç utanmadıkları diğer numaraların aksine, oldukça iyi saklanan bir şeyi açığa çıkarmış oldum.

Bazı tarihçiler konuştukları kişileri korumak için değil, sözlü malzeme-yi kişisellikten arındırmak isteğiyle ya da isimlerin tekrarlanmasıyla karışıklığa neden olduğu düşüncesiyle isim kullanmaktan kaçınırlar. Ama ben konuştuğum kişileri dolaysız olarak ya da bir takma adla tanımlamayı doğru buluyorum. Seçmelerimi birer kişisel tanıklık olarak görüyorum, okuyucu da bunları ve ne anlama geldiklerini, konuşan kişiyi ve nasıl bir insan olduğunu bilmesi halinde daha iyi değerlendirebilir. Metnin içinde kod numaralarının ya da harflerin sıkça kullanılması, bana sözlü tarih malzemesini, örnekleme fazla küçük olduğu ve rastlantısal olmadığı için taşıyamayacağı sözde bilimsel bir muameleye tabi tutmak gibi geliyor. Aynı zamanda sözlü tarihin eşsiz niteliğinden yani insaniliğinden gönüllü olarak vazgeçmek gibi görünüyor. Tanıklığın konuşan kişiye ait olduğunu, bunu da hak ettiğini düşünüyorum, tıpkı pek az yazarın, eserini anonim ya-

yınlamak istemesi gibi. Ne olursa olsun, akademisyenler tarafından okunması söz konusu olan her makale veya kitaptaki alıntılarının kaynakları açıklanmak zorundadır. Her seçmenin hangi kasetten alındığı açık ve takibinin hızla yapılabilmesine izin verecek şekilde ayrıntılı olmalıdır. Referanslarda, eğer mevcutsa ve erişilebiliyorsa bant çözümündeki ilgili sayfa, eğer yoksa kaset koleksiyonu, kasetin numara ya da kodu ve alıntının bulunduğu yüzü belirtmelidir.

Dürüst çalışma, tarihin her dalında hayati bir önem taşır, ama kötü uygulamalar, özellikle sözlü tarihte doğrudan insanlarla çalıştığımız için sorun çıkarabilir. Konuştuğumuz kişilerin isteklerini dinlemeyip detaylı otobiyografik bilgiler kullanmak, onları kamuya açıldığı takdirde mahcup duruma düşürecek sözlerle ilişkilendirmek, niyetleriniz konusunda yanlış yönlendirmek, malzemeyi anlamını değiştirecek şekilde yeniden düzenlemek; bunların tümünün haklı olarak kötü niyet suçlamalarına neden olması kaçınılmazdır. Ama bu herkese el bebek gül bebek muamele edilmesi gerektiği anlamına gelmez. Alexander Harrison'un durumunda birinin, Cezayir mücadelesindeki rollerinden bahseden O.A.S. teröristleriyle yaptığı anlaşmalara uyması gerekirdi, ama teröristler, konuşmaların yayımlanması durumunda ortaya çıkacak genel bir olumsuz tepkiyle karşı karşıya gelmeye herhalde razıydılar, aksi halde bir kayıt cihazına konuşmayı kabul etmezlerdi. Bu, konuştuğunuz kişileri aldatmaktan çok, zor bir konuyla yüzleşmekle ilgili bir vakadır. Bunu riske atınaya gerçekten gerek yoktur, çünkü bu durumda, bilgiyi verenlere karşı değil de onlarla birlikte çalışmanın getirisi çok büyüktür. Gerçek olayların içinde yer almış insanların ağızlarından çıkan sözlerde, bir kasetten dinlenmeyip bir kâğıda dökülmüş bile olsa, benzersiz bir yan vardır ve bunlar öyle değişik şekillerde kullanılabilir ki bu bilgilerden herkes bir şey çıkarabilir.

ON BİRİNCİ BÖLÜM

DONANIM

Buraya kadar teybi verili kabul ettik, şimdi teybe doğrudan bakalım. İşe yeni başlayanlar için teyp kullanımı gerçek bir psikolojik engel olabilir, ama artık bu çağda bu konuda endişe duymak için hiçbir sebep yoktur. George Ewart Evans 1956'da ilk kez teyp kullandığında bu cihaza bir teknolojik mucize gözüyle bakılırken şimdi neredeyse her evde bir tane bulunuyor. BBC ona "bir Midget kayıt ünitesi ödünç verdi, bir de kullanımını öğretecek bir mühendis. Daha önceleri stüdyo dışında kayıt yapmak, özel bir taşıt ve iki üç personel gerektiren pahalı bir uygulamaydı."¹ Modern ses kayıt cihazları ise bunun aksine, mevcut elektronik makineler içinde en basit olanlarından biridir ve çoğu son derece iyi çalışır. Bütün makinelerin üzerindeki ana kontroller standarttır ve bir düğmeye basabilen herkes bu makineleri çalıştırabilir, bu yüzden başarılı bir oturum gerçekleştirmek için teknisyen olmaya kesinlikle gerek yoktur. Mesele sizin kendi kayıt cihazınızın en iyi nasıl çalıştığını keşfetmenizden ve kayıt esnasında, bilgi veren kişinin rahat olmasını sağlamanızdan ibarettir. Bu iki iş birbirine bağlıdır, çünkü doğru atmosferi yaratmak, sizin yaptığımız işle ilgili olarak kendinizden emin olmanıza bağlıdır, ki bu da mümkün olduğunca az sorun yaratmakla ilişkilidir. Kayıt cihazı kullanmaya alışık olmak makinenin varlığının dikkat dağıtıcı olmaması anlamına gelir.

Eğer amaç, alınabilecek en iyi sonucu almaksa, o zaman oturumun gerçekleşeceği odaya geçici bir kayıt stüdyosu gözüyle bakmak şarttır. Eğer oda herhangi bir bakımdan uygunsuzsa, eşyalar yeniden düzenlenebilir ya da doğru koşulları sağlamak için bir başka odaya geçmek gerekebilir. Aksi halde, bana kalırsa, konuşacağınız kişi kendisini rahatsız hisse-

¹ G. E. Evans, *Spoken History*, Faber, 1987, s. 4.

Resim 11.1 1987'de Bay Lajszczuk'un Ukrayna'daki geçmişini ve son kırk yıldır Bradford'da yaşamanın nasıl olduğunu anlattığı bire bir bir oturum. Oda, İngilizlik ve Ukraynalılığın büyüleyici bir karışımı olup bu insanların üstesinden gelmeye çalıştıkları bir içsel yarılmayı simgelemekte. Bu, Bradford Kültürel Miras Kayıt Biriminin oturumlarından biriydi ve daha sonra hayatım şu anda Ukrayna'da nasıl olduğunu görmek amacıyla oraya da gidilmişti.

Evin bir kayıt stüdyosuna dönüştürülmesi için hiçbir girişimde bulunulmamış olmasına dikkat edin. İki adam da koltukta oturuyor, kayıt cihazı saklı olmasa da gözlerinin önünde de değil. İkisinde de bulunan yaka mikrofonları kaydın daima net olmasını sağlıyor. Buradaki cihaz bir Uher, benim bütün East Riding çalışmalarım için kullandığım yedek cihaz da buydu, hâlâ da mükemmel kalitede iş çıkarır. Bugün artık bunların alınmamasının nedeni boyutları ve açık makara bantlarının yaratabileceği zorluklardır.

debilir, hatta kolayca kızabilir, ayrıca cihaz, oturumun esas unsuru olarak dikkat çekebilir ki bu da yarardan çok zarar getirir. Ben kayıt cihazını bir not defteri olarak görüyorum: Hem dikkatimi tam anlamıyla söylenlere verebilmemi hem de konuşma ilerlerken hiçbir şeyi kaçırmamamı sağlayan bir araç. Sözlü tarihçilerin bu konudaki görüşleri farklıdır, çok azı kötü bir kaydın yararsız olduğunu söylerken çoğunluğu çok daha hoşgörülüdür. Elbette yeni başlayan biri olarak, elde edebilecekleriniz konusunda gerçekçi olmanız gerekir, aksi takdirde hem kendi zamanınızı hem de konuştuğunuz kişilerin zamanını ziyan ettiğiniz fikrine kapılabilirsiniz. En üst -yayınlanmaya uygun- kalite kayıt, pahalı cihazlar ve uzun çalışmalar sonucu ancak profesyonellerin elde edebileceği bir şeydir ve böyle bir standarda ulaşamamanın utanılacak bir yanı yoktur. Sizin amacınız, yapabileceğiniz en iyi kaydı yapmak olmalıdır. Sürekli kötü sonuçlar almak kimseyi memnun etmez, ama hatalarınızı saptar ve bunları düzeltmeye çalışırsanız istikrarlı bir ilerleme sağlarsınız.

Daima tetikte olmanızı gerektiren şeyler vardır: Örneğin, kalabalık bir yola yakın bir odada trafik gürültüsünün -teypte aslında daha da yükselmiş ve sesleri bastırıyormuş gibi çıkarak- kaydı mahvetmesi. Mutfakların veya diğer odaların duvarları ve içindeki eşyaların yüzeylerinin kalın olması kaydı bozma eğilimi gösterir, dolayısıyla bunu önce kendi evinizde denemeniz yararlı olur. Kayıt sırasında radyo ve televizyonlar elbette kapatılmalıdır, gürültücü papağanlar veya endişe yaratabilecek her türlü şeyle mümkün olduğunca nazik bir şekilde baş edilmelidir. Bazı koşullarda kayıt cihazını kullanmak imkânsız hale bile gelebilir. Eski bir çiftlik işçisi olan Bay Appleyard, benimle temasa geçtiğinde kamyon şoförlüğü yapıyordu ve bana işyerinde buluşmamızı teklif etti. Dolayısıyla onunla aracının içinde konuştuk. Biz konuşurken o bir inşaat alanından toprak kaldırmak için birkaç tur yaptı. Konuşmaya gürültü karışıyordu, bu nedenle konuşulanı kaydetmek söz konusu bile değildi. İlk fırsatta, konuştuğumuz her şeyi elimden geldiğince yazdım; bu kayıt doğru bir ses kaydıyla karşılaştırılmazsa da, bazı değerli bilgiler içeriyordu. Sonuçta bu şekilde bir ilişki kurulmuş oldu ve Appleyard'la bir sonraki görüşmem onun evinde gerçekleşti.

Normalde iyi bir kayıt yapmanın en can alıcı yönü mikrofonun yerleştirilmesidir. Mikrofon asla kayıt cihazının çok yakınına konmamalıdır, aksi halde motorun sesini de alabilir, ayrıca sesin hoparlörden mikrofona geri dönüşü yüzünden tiz bir ses çıkabilir ya da bunların her ikisi de olabilir. Derinden gelen motor sesi her halükârda kaydedildiğinden cihazın içinde bulunan mikrofonlardan kaçınılmalıdır. Ucuz makinelerde bu tür

bir kayıt, seslerin anlaşılmasını çok zor hale getirebilir. Mikrofonla konuşmacı arasındaki en doğru mesafenin altmış santimetre kadar olduğu belirtilir ama biraz daha yakına koymayı denemek daha iyi olabilir. Büyük bir mikrofon elde tutulabilir ya da bir desteğe dayanmış olarak mobilya üzerine konabilir, ama kullanımı en kolay olanlar, televizyon söyleşilerinde yoğun olarak kullanılan yaka mikrofonlarıdır. Bunlar küçük, göze çarpmayan aletlerdir ve konuşmacıya doğru uzaklıktadırlar. Çok hafif olduklarından gerektiğinde elde tutulabilir, duvara ya da bir mobilyaya kolayca ilaştırilebilirler.

Kendiniz için ikinci bir mikrofon kullanmanız, oturmaınızın sizin konuştuğunuz kısımlarının da konuştuğunuz kişinininki kadar net olmasını sağlar. Stereo bir cihaz kullanıldığında, bu, her iki kanala da birer fiş takmak anlamına gelir, ama mono bir cihazda ikisi ortak bir fişe bağlanmalıdır. Bir grup kaydı yapıldığında muhtemelen ortaya büyük bir mikrofon koymak gerekecektir. Bir defasında bir tekerlek imalatçısı bana atölyesini gezdirmişti, böyle bir durumda elde tutulan büyük bir mikrofon en doğrusudur. Mikrofonun içinden geçen havanın çıkardığı sesi engelleyen plastik sünger kapaklar çok ucuza temin edilebilir. Eğer kayıt cihazınızda Dolby B düğmesi varsa kullanın, banttaki hisırtıyı azaltacaktır. En iyi sonucun nasıl alındığını deneyerek görebilirsiniz; bunun ideal yolu, birini size konuşmacı rolünü oynaması için ikna etmek, böylece mikrofonu ya da makineyi farklı tür odalarda farklı konumlarda denemektir. Her kayıt cihazında sesi çok açtığınızı gösteren bir kayıt seviyesi göstergesi vardır, konuşma sırasında ibre kırmızıya doğru kayar. Başlangıçta gözünüz burada olsun, ama işler bir kez yoluna girdi mi, kaseti çevirmek veya değıştirmek dışındaki makineyle uğraşmanıza gerek kalmaz.

Bant çözümü sırasında piller çok hızlı bittiğinden cihaz elektriğe bağlanmalıdır, ama elektrik, kayıt sırasında sorun çıkabilir. Bu iş için pil daha uygundur, bugün herhangi bir dükkânda şarj edilebilir piller de bulunduğundan pil kullanmak eskisine göre artık çok daha ucuzdur. Daha pahalı makinelerin kendi şarj edilebilir setleri de bulunur. Başkalarının evinde elektrik kullanmak demek, prizlerin az veya aralarının fazla açık olması ihtimaline karşı bir uzatma kablosu taşımak ve eski evlerde hâlâ karşılaşılabilen eski tip prizleri kullanabilmek için bir adaptör ya da çok amaçlı özel bir fiş bulundurmaktır. Bu tür fişler her tür prize girebilecek şekilde değıştirilebilir ama kullanılmaları pek de kolay değıldir ve böyle bir fişle uğraşmak bir oturma başlamanın en ideal şekli sayılmaz. Kullanılan herhangi bir enerji için, miktar az olmasına rağmen, ödeme yapmayı teklif etmek nazik bir davranış olur. Benim tercih ettiğim çalışma biçimi, oturmak, ma-

kineyi koymak, çalıştırmak ve kayda başlamaktır. Oturumun başında yeni ya da yeni şarj edilmiş piller kullanın ve acil durumlar için yanınızda mutlaka yedek bir takım bulundurun. Başlamadan önce pilleri yerleştirip çalışıp çalışmadıklarını kontrol edin. Pilin doluluk derecesini gösteren bir gösterge varsa, kaseti değiştirirken bunu da kontrol edin.

Kaseti önceden bir deneyip her şeyin çalışıp çalışmadığını kontrol etmek için birkaç kelime kaydetmek de mantıklıdır. Eğer düzenli kontroller yaparsanız herhangi bir hayati sorunla karşılaşmadan işi tamamlamak çok kolaydır; ben böyle yaptım. Mikrofonunuz, piliniz, kasetiniz olmadığı ya da cihaz çalışmadığı için oturumu kaydedememek kadar kendinizi aptal hissedeceğiniz bir durum yoktur. Oturum ne kadar uzun da sürse, ne kadar çok talihsizlik de olsa bütün bunlarla başa çıkabileceğinizden emin olmak için mutlaka en az iki yedek kaset taşıyın. Kasetin diğer yüzünü ne zaman çevireceğinizi ya da ne zaman yeni bir kaset takacağınızı bilmek için bir gözünüz saatte ya da görebiliyorsanız bantta olsun. Bazı cihazlar kaset biterken uyarı sinyali verir ya da cihazdan çıkan sesteki bunu anlayabilirsiniz; kasetin varlığını unutmak kolaydır ve bu durumda, eğer tekrar etme şansınız yoksa, telefisi mümkün olmayan bir malzeme kaybına uğrayabilirsiniz. Önemli bir kayıp söz konusu olduğunda ve konuştuğunuz kişinin kendini kaptırdığı ve kaset değiştirilirken de konuştuğu durumlarda işiniz daha da zordur. Cihazı yeniden çalıştırmak sadece birkaç saniye aldığından ben normalde çok önemli olmadığı takdirde konuşmanın hızını kesmemek için birkaç sözcük kaybetmeye razı olurum.

Kayıt cihazları hakkında tavsiyelerde bulunmak gereksizdir, çünkü bu kitabın piyasaya çıkışından sonra bir iki yıl içinde ister istemez bazı cihazlar artık kullanılmıyor olacaktır. Yine de dikkat edilmesi gereken şeyler hakkında birkaç hususu belirtmekte yarar var ve adlarını vermeye de geçecek kadar yaygın kullanılan bir iki cihaz bulunuyor. Ben kayıt yapmaya başladığımda kasetlerin bu iş için kesinlikle uygun olmadığı düşünülüyor, makara bantlar esas alınıyordu. Nagra ve ikinci sırada da Uher hâlâ en üst kalitede kayıt yapan cihazlar. Örneğin her ses nüansının doğru olarak kaydedilmesinin gerektiği şive incelikleri için bunlar tavsiye edilir ve bu nedenle BBC tarafından da bu cihazlar kullanılır.

Makara bantlar bulunan en dayanıklı bantlardır, bu aynı zamanda, bir arşivde, daha ince olan kaset bantlarına göre daha uzun süre kalabilecekleri anlamına gelir. Ancak makaradan makaraya kayıt yapan cihazlar, pazarı çok küçük olduğundan çok pahalıdır; makara bantların kullanımı, özellikle de yerleştirilmeleri zordur. Eğer doğru korunup taşınmazlarsa makarasından kolayca fırlayıp kaçabilirler. Üstelik kasetler evde kullanılan ci-

hazlarda hem kaydedilip hem dinlenebilirken, makara bantlar bu işler için ek teçhizata yüklü bir yatırım yapılmasını gerektirir. Makara bant kullanmaya devam edenler, kullanım kopyaları çıkarmak için oturumlarını hemen kasete aktarır, makaraları da orijinal olarak saklarlar, ama bu bile bir makara makinesinin kaset cihazına bağlanmasını gerektirir ve bugün evde kullanılan kaset cihazlarının yapabildiği hızlı kopyalama işi böylece imkânsız hale gelir.

Bugün tüm normal kullanımlar için kaset kayıt cihazlarının veya kaliteli kasetlerin, yani mağazalarda bulunan markaların kullanılmasında hiçbir sakınca olmadığında uzlaşmıştır. Bunlar, güvenli bir kayıt aracı olarak her makul ölçüte uymaktadır. Her yeni proje için en açık tercihtirler ve ortada ciddi gerekçeler olmadığı sürece başka bir araçtan yararlanmayı düşünmenin anlamı yoktur. Şu anda standart profesyonel cihazların en önünde gelenleri Marantz tarafından üretilmektedir ve fiyatları Uher'inkilerin üçte ikisi ya da yarısı kadardır. Sony de benzer kalitede cihazlar üretmekteyse de bunların kullanımı o kadar yaygın değildir. Aslında bugün her yerde bulabileceğiniz teypler genelde düşük kalitede olmakla birlikte Sony Pro Walkman, hi-fi dergilerinden bile çok iyi değerlendirmeler almakta ve hem kayıta hem de dinlemede yüksek bir standart sağlamaktadır. Bunlar, bugün televizyon ve gazete muhabirlerince yaygın biçimde kullanılmaktadır; muhabirlik mesleği iyi kayıt yapmaya bağlı olduğundan bu kuvvetli bir referanstır. Gerektiğinde elektrige bağlanabilir, ayrıca büyük hoparlörler takılabilir, ama aslında cebe sığacak boyutlardadır, dolayısıyla bu walkman'ler özellikle fiyatları Marantz'ın belki de yarısı kadar olduğundan, ciddi olarak göz önünde bulundurulması gereken cihazlardır.

Önümüzdeki on yılda kayıt teknolojisi kalitesinde yeni patlamalar olacağı benzemektedir. Digital Audio Tape formatı şimdiden alışılmış kasetlere göre daha kaliteli kayıt ve uzun vadede daha güvenli muhafaza olanağı sunmaktadır, ama bunlar pahalıdır ve ticari olarak pek de popülerleşmediğinden bulunması zordur. Makara bantlar gibi bunlar da standart cihazlarla uyumlu değildir ve bu eksiklikler düşünüldüğünde, eğer sadece konuşma söz konusuysa daha ileri bir kayıt kalitesinin gerçekten gerekli olup olmadığı şüphelidir. Şu anda Digital Compact Kasetler piyasaya sürülmektedir. Bunlar dijital kayıt kalitesine sahiptir, ama yine standart makinelerde çalışmazlar. İlk başlarda bunların da pahalı olması kaçınılmazdır ve kimse yararsız bir lüks olmayacaklarını söyleyemez, dolayısıyla sıradan bir kayıt projesinin bunları kullanmaması gerekir. Asıl uzun vadede devrim yaratması beklenebilecek şey, kaydedilebilir CD'lere doğru gidiştir. Bunlar kalıcı bir kayıt olarak elbette herhangi bir banda göre çok daha iyi-

dir. Başta şüphesiz nispeten pahalı olacaklardır, ama eldeki pek çok kaset en azından güvenlik için bu CD'lere kaydedilebilir, yakında fiyatlarının da makul bir seviyeye ineceğine kuşku yoktur. Böylece, makara bantlarını ve ya diğer güvenli ama tuhaf formatları kullanmaya devam etmek için daha da az neden kalmaktadır, çünkü artık orijinal bandın önemini dikkate almaya gerek kalmayacak, sadece kayıt kalitesi önemli olacaktır.

Gittikçe daha ucuz, daha küçük ve daha otomatik hale geldiğinden kameralar da düşünülmelidir. Şimdiden, orta düzeydeki kaset kayıt cihazlarının fiyatlarıyla karşılaştırılabilir durumdadırlar ve er geç yaygın bir şekilde kullanılmaları kaçınılmazdır, çünkü iletişimin önemli bir bölümü yüz ifadeleri, beden dili ve jestler aracılığıyla görsel olarak gerçekleşir ve bu bakımdan bir video kaseti özü itibarıyla ses kasetine göre çok daha üstündür. Halk danslarını, şarkılarını ya da her türden olayı kaydetmek için hayati bir öneme sahiptirler. Bu bantlar ses bantları kadar kuvvetlidir, sesi çok iyi kaydeder ve kopyalayabilirler. Klasik oturumlar için sakıncası, konuşacak olan kişinin bir ses kayıt cihazına göre kendini çok daha rahatsız hissetmesi ihtimalinin yüksek olması, bilgi toplayanın da oturumun tatminkâr bir kayıt olabilmesi için kameraları sürekli kişinin üzerinde olacak şekilde ayarlamaya dikkat etmesinin gerekmesidir. Ama konuşanlar genelde konum değiştirmezler ve önce bir deneme yapılması, o mekânda uygun bir zemin olarak kullanılabilecek eşya olup olmadığının ya da daha ince ayarlanmalara gerek duyulup duyulmadığının çabucak görülmesini sağlar. Bu durum 20-30 yıl öncesine kadar ses kayıt cihazlarında yaşanan kullanım zorluklarını yeniden yaratmaktadır, dolayısıyla, gözü kapalı kabul edilmediği sürece, ses kayıt cihazları şu anda sıradan amaçlar için muhtemelen en iyi araçtır. Sözlü Tarih Derneği ilk video atölyesini 1982 gibi erken bir tarihte yapmış, o günden bu yana da çok sayıda etkinlik gerçekleşmiştir, bu bakımdan video geleceğin olmaktan çok bugünün bir uygulamasıdır.

Kaliteli ses kayıt cihazları her şehirde ve pek çok kasabada bulunan özel hi-fi mağazalarından satın alınabilir, yine de portatif cihazlara fazla talep olmadığından bunları bir katalogdan ısmarlamak gerekebilir. Büyük mağaza zincirlerinin sipariş üzerine bile olsa, bu cihazları getirtme ihtimali zayıftır; zaten bu mağazalarda her tür elektrikli aleti satan genç satış görevlilerinin bu konuda bilgi sahibi olmalarını ve bize tavsiyelerde bulunmalarını bekleyemeyiz. Alanında uzmanlaşmış dükkânlar daha iyi bir donanım-bakım hizmeti sağlayabilir, ama kayıt cihazı tamirinde uzmanlaşmış yerel firmalar aramakta da yarar vardır, çünkü bu tür firmalar, eskiyen ve bakım gerektiren makineleri, söz konusu proje için makul fiyatlara onarabilir. Elbette bu tür yerlere başvurmadan önce ne istediğinize dair, ilkin

sizin bir araştırma yapmanız akılcıca olur. Kayıt cihazları, görme özürlüler için hazırlanmış gazetelerde, ayrıca yerel radyolarda, okullarda ve pek çok başka kuruluştaki kullanılır; yardım için nazik bir rica da genellikle işe yarar. Bu firmalar en son gelişmeler hakkında tavsiye alabilmek için muhtemelen en iyi kaynaktır, ama gereksiz derecede karmaşık veya pahalı bir cihazla karşılaşmamak için cihazı ne amaçla istediğinizi ve maddi gücünüzün neye yeteceğini vurgulamanız önemlidir. Son tahlilde karar size aittir, bu yüzden eğer size uygunluğu konusunda herhangi bir kuşkunuz varsa, almayı düşündüğünüz makineyi eve götürmeden önce denemekte ısrar edin. Satın alacağınız en önemli alet, kayıt cihazıdır, bu bakımdan inceleyip sık dokumak gerekir.

Elektronik her alanı gibi kayıt cihazları alanında da son otuz yıl içinde sürekli ve hızlı değişimler olduğundan, güvenilir ve makul bir kalite, artık bir servet harcamadan elde edilebilmektedir. Markalardan ya da asla kullanmayacağınız özellikler için para vermekten kaçının, örneğin, dengi ve daha ucuz bir mono cihaz varken stereo olanını almayın. Paranız gerçekten sınırlıysa, ucuz malların bulunduğu yerlere temkinli adım atmak şarttır. Artık kasetçalarlı müzik setleri standart hale geldiğinden mağazalarda sadece sıradan kasetçalarlar ve ev bilgisayarlarına program yüklemek için kullanılan teypler bulunmaktadır. Bunlar genelde çok ucuzdur, ama aldığımız ürün ödediğiniz paraya göredir, bu yüzden çok gerekmedikçe bu tür aletlere bakmamak gerekir. Kötü bir makineyi sırf kullanmış olmak için -bir bakıma ters yönde bir züppelikle- kullanmanın anlamlı bir tarafı yoktur, öte yandan hiç kimse iyi bir cihaz almaya gücü yetmediği için kayıt yapmaktan da kaçınmamalıdır. Eğer gerçekten gücünüz sadece kötü bir makine almaya yetiyorsa, sonuçta böyle bir makine de duyulabilir ve çözümlenebilir kasetler üretecektir, bu da hiç kayıt yapmamaktan iyidir. *Sözlü Tarih* dergisinin 1988 İlkbahar sayısında yayımlanan "Ten Inches into Six Feet - Low Budget Recording for an Oral History Project" [25 santimden 2 metreye: Bir Sözlü Tarih Projesi İçin Düşük Bütçeyle Kayıt] makalesi düşük bütçeli gruplara tavsiyeler vermektedir ama bu makale yayımlandığı sırada bile makinelerin bazıları piyasadan kalkmıştı. İyi bir mikrofön en ucuz cihazdan en iyi sonucun alınmasını sağlar, bu nedenle bu konuyu araştırın ve birkaç kuruş tasarruf için en ucuz olanı almayın. *Tandy* gibi elektronik mağazaları genelde en iyi seçenekleri sunan yerlerdir ve buralarda her tür aksesuar da bulunabilir.

Fotoğrafçılık, pahalı cihazlar kullanmaktansa gerçekten kendinizi bu işe adanarak neler elde edilebileceğine öğretici bir örnek oluşturmaktadır. Bu kitapta daha önce üç fotoğrafına yer verdiğimiz Jack Hulme 1906'da

Resim 11.2 Jack Hulme, Fryston’lu olduğu ve kelimenin tam anlamıyla sürekli resim çektiği için insanlar sonunda onu fark etmez oldular ve Hulme hiçbir profesyonelin, böyle bir şeyle ilgilense bile elde edemeyeceği resimler çekmişti. Bu resmin çekildiği 1930’lu yıllarda yoksulların gerçekte nasıl yaşadığını araştıran biri için bu tür özel çalışmalar ölçülemeyecek bir değer taşıyor. Fotoğrafların sadece pahalı cihazlarla çekilebileceğini düşünseydi, Jack Hulme bu işe asla başlamazdı.

West Yorkshire’da Fryston’da doğmuş, on dört yaşındayken 2,5 şilin değerinde, kullanılmış bir Box-Brownie satın almıştı. O günden Ocak 1990’daki ölümüne dek neredeyse sürekli fotoğraf çekti, böylece sadece 2,5 kilometre karelik bir alana yayılmış bir madenci köyünde günlük hayata dair 10.000’den fazla fotoğraftan oluşan eşsiz ve büyüleyici bir arşiv ortaya çıkardı. Bunların çoğu portre ve düğün fotoğraflarıdır, ayrıca diğer resimleri için şöyle demektedir: “Başka kimsenin zahmet edip çekmeyeceği resimler çektim, insanlar bu konuların yeterince önemli olmadığını düşünüyorlardı.”² Fryston, profesyonel bir fotoğrafçının negatifleri arasında bulunması beklenmeyecek bir yerdir, Hulme da topluluğun bir üyesi olarak, başkalarının da ilgisini çekebilecek daha bariz kutlamaların

2 R. Van Riel, O. Fowler, H. Malkin (ed.), *World Famous Round Here: the Photographs of Jack Hulme*, Yorkshire Art Circus, 1990, arka kapak.

ve sosyal faaliyetlerin yanı sıra, bu sayfadaki örnekte olduğu gibi, her türlü sıradan manzarayı da yakalayabilmiştir. Son yıllarda çalışmalarının değeri fark edilmiş, örnekler *World Famous Round Here: the Photographs of Jack Hulme* [Buralarda Dünyaca Ünlü: Jack Hulme'un Fotoğrafları] adıyla kitap halinde yayımlanmış ve çeşitli galerilerde sergilenmiştir. Başlıktaki söz, onun ömrünün sonuna doğru yaptığı yorumlardan biridir: “Evinin önünde fotoğrafı çekilirken onu izleyen birine şöyle demişti: ‘Sorum değil. Ben Jack Hulme’um. Ünlüyüm, biliyorsun. Buralarda dünyaca ünlüyüm.’”³

Biri Jack Hulme’u basit bir makineyle fotoğrafçılık yapmanın anlamsız olduğuna ikna etseydi bugün fotoğraflarının bulunduğu tarihsel kayıtların yeri boş olacaktı. Hulme çalışmalarına daha iyi makinelerle devam etti, karısının, 1941’de güçlükle bir araya getirdikleri 91 sterlin gibi büyük bir paraya satın aldığı Leica’yla en üst noktaya ulaştı, ama bunun dışında hep kıt kanaat idare etti, örneğin elektrikli süpürgeci imal edilmiş bir genişletici kullanıyordu. Tekniğini, sürekli pratik yaparak geliştirdi; fotoğraflarının çoğu konularından bağımsız olarak da kusursuzdur. Bugün içinde yaşadıkları toplulukların benzer bir şekilde sözlü tarih aracılığıyla bir kaydını oluşturmak isteyen kişi ya da gruplar bunu örnek almalı ve ne olursa olsun ça-ba sarf etmelidir. Sonuçta kayıtlar kötü de olsa çözümlenebilir, bir iki tane-si gerçekten yararsız olsa bile ne kaybedilir? Kimsenin daha iyi bir iş yapma-sı engellenmemiş, denemeye de değmiştir. Eğer başarılı olunursa, aynı Jack Hulme gibi, cihazlarımızı ve yöntemlerinizi geliştirmeniz mümkündür.

Tutarlı, mantıklı bir sunuş hazırlayan bir projenin yerel meclis, hayır kurumları ya da Lions ve Rotary gibi örgütlerden temel teçhizat için yardım sağlayacak küçük bir bağış alması mümkündür. Bağış yapanların ço-ğu, amacı net olarak tanımlanabilen tek parça bir cihaz için ödeme yap-mayı tercih ettiğinden, yardım istenirken talep edilebilecek ideal araç, ka-yıt cihazıdır. Bu tür kurumlar bir projenin sürekli harcamalarına nadiren yardım eder ve örneğin büyük miktarlardaki bant veya kâğıt alımını da fi-nanse etmek istemezler, ama ilk uygulamadan sonra iyi ilişkiler geliştirir-seniz bunları daha sonra bir kez daha talep etmeye değebilir. Bu aşamada birkaç telefon ve mektup iyi bir yatırım olur, gerçekçi bir meblağ talep et-mekten de korkmayın. Yeni ve daha önce denenmemiş bir proje için yüz-lerce sterlin almak söz konusu dahi olamaz, ama, bağış yapanlar, küçük miktarlarda ödeme yapmanın idari karmaşasıyla uğraşmaktan kaçmak için bile olsa, genellikle önemli sayılacak miktarlarda paralar vermeyi tercih

ederler. İstenen her şeyi reddedenler de olabilir, ama bunlar da belli bir yüzde vermeyi teklif edebilir, başlangıçtaki meblağ açıkça kabarmadığı sürece ne kadar çok isterseniz o kadar çok alırsınız.

Bilgi toplayanlardan birkaçının bir arada işbaşında olduğu zamanlarda, iki sıradan makinenin, çok iyi tek bir makineye göre uzun vadede daha yararlı olup olmayacağına bakın. Bir cihazı paylaşmak, bir seferde tek bir kişinin kayıt yapabilmesi anlamına gelir, yol için harcanan zaman ve cihazı sabah erkenden almak ya da geç bir oturumdan sonra muhafaza etmek gibi ihtiyaçlar da göz önüne alınırsa herkesi mutlu etmek çok zorlaşır. Bu tek makine bant çözümü için de düzenli olarak kullanılacaksa bir darboğaza girilmesi kaçınılmazdır. Kayıt ve bant çözümü için farklı tür cihazlar alarak tasarrufa gitmek mümkün olabilir, ama türleri çoğaltmamak en doğrusudur. Kişisel stereo kasetçalarlar, elektrikle çalıştırılabildikleri sürece, maliyetine göre çok verimli bir dinleme sistemi meydana getirir. Para kısıtlıysa, sıradan ev teçhizatı da kaset çoğaltmak ve bant çözümü yapmak için kullanılabilir, ama bu ihtiyacın pratik yanları en baştan değerlendirilmelidir. Kaset kopyalayan bir cihazın kullanılması, orijinal kaseti her tür tahribat, kayıp ya da bozulma riskine karşı korumak için kesinlikle şarttır. Bugün nispeten ucuz müzik setleri bile bu özelliğe sahiptir, pek çoğunda, zaman kazanmak için çok faydası olan hızlı kayıt özelliği de vardır.

Kasetlerin korunmasını garantilemenin en iyi yolu orijinalden bir çalışma kopyası almak ve orijinali sadece bir kopya daha gerektiğinde ortaya çıkarmak üzere kaldırmaktır. Her kopyalama sistemini kalite kaybı bakımından kontrol edin ve kullanmaya kesin karar vermeden önce her şeyin doğru çalışıp çalışmadığına bakın. Kopyalamanın doğru ve dikkatli yapıldığından, etiketsiz veya yanlış kutuya konmuş kaset bulunmadığından, en kötüsü de orijinalin üstüne kayıt yapılmadığından emin olun. Kaydın hemen ardından tüm kasetlerin sırt tarafında bulunan küçük plastik kulakçıkları bir bıçakla kırıp, üzerinde kayıt bulunan kasetlerdeki gibi kare delikler açarak kaseti korumaya alın. Delikli kasetlerin üstüne kayıt yapılamaz, bu da kasetin kazara silinmesini engeller. Bu korumayı kaldırma ihtiyacı doğarsa, tek yapılması gereken, deliklerin üstünü yapışkan bantla kapatmaktır. Orijinaller, mümkün olduğunca az kişiye açık olan kilitli bir muhafaza ünitesinde saklanmalı ve hangi koşulda olursa olsun redaksiyon amacıyla kesilmemelidir. Güvenliğin nedeninin hırsızlık riski olmadığı, ilgili herkese açıkça bildirilmelidir. Esas neden, kasetlerin orijinal olmaları nedeniyle yerlerine yenilerinin konulamaz olmasıdır. Kasetlere serbest erişim sağlamak insanların, herhangi bir nedenle bir kopya elde edemediklerinde, bu kasetleri arada bir 'bir saatliğine' ödünç almaları demektir; bu da kayıplara ya da hasara neden olur.

Küçük çaplı gönüllü projelerin en büyük ve süreli maliyeti muhtemelen kasetlerdir, dolayısıyla bu konuda sürekli tasarruf edilmek istenir. Bant çözümünü yaptıktan sonra kasetleri tekrar kullanmak etkili bir tasarruf yöntemi gibi görünebilir, ama tam bir bant çözümü yapılırsa bile, orijinal kaset bir defa silindi mi bant çözümünün orijinalliği ispatlanamaz, böylece de oturumların tarihsel bir kaynak olarak güvenilirliği Rahip Morris'in William Blades ile yetmiş sene önce yaptıkları seviyesinde kalır. Bütünsel bir bant çözümü her koşulda düşük bir ihtimaldir ve insanların gelecekte neye ilgi duyacaklarını bilmenin de yolu yoktur. Seçerek silmek bile değerli olabilecek kanıtları ortadan kaldırma riskini taşır. Dolayısıyla, televizyon ve radyo programları yapımcıları ürünlerinin çok küçük bir seçmesini saklayarak işe başlamışlardır ve daha 1975'te *Sözlü Tarih* dergisinin bildir-
diğine göre

Kasım ve aralıkta BBC 2 ... 'Britanya'da Siyahlar 1550-1950' konulu beş program yayınladı. Bunların dördü büyük ölçüde Michael Phillips ve Tony Laryea'nın topladığı sözlü malzeme üzerine kurulmuştu, ikisi Birinci Dünya Savaşı öncesinde Cardiff, Liverpool ve Manchester'daki siyah topluluklar üzerine, biri de 1930'lar ve 1940'larda Britanya'daki Afrika ve Batı Hint Adaları kökenli milliyetçi gruplar üzerinedir. Britanya'da siyahların toplumsal tarihini ciddi biçimde ihmal edildiği ve söz konusu çalışmalar için de büyük boyutlarda araştırmalar yapıldığı düşünülürse, bu programlar için toplanan filmlerden kullanılmayanların tamamının imha edildiğini ve programların geleceğinin de şüpheli olduğunu öğrenmek son derece üzücüdür.⁴

Televizyonun ilk zamanlarında video kasetler pahalıydı ve yeniden kullanılmaları gerekiyordu. Bu şekilde, sırf kimse kaydedilenlerin değerini fark etmediği için çok sayıda kaset silindi, çünkü kimsenin programların çoğunu bir kez daha görmek istemeyeceği varsayılıyordu. Bugüne kalan arşiv malzemesi bu varsayımın tersini ispatlıyor ve bu eski tutumdan pişmanlık duymayan çok az kimse var, çünkü burada değerli bir program kaynağı söz konusu, hatta klasik programlar kaset halinde satılabildiğinden gelir de getiriyor. Radio One, rock şarkıcılarının ve gruplarının ilk zamanlarda yaptıkları canlı kayıtların bugün paha biçilmez bir arşiv olduğunu fark etti; bugün yapılan farklı pop müzik türlerinin tarihi çoğu kez çağdaş tarih kaydının klasikleri durumunda. Açık ve dolaysız bir hedef için, örneğin bir kitapçık hazırlanması için, o çevredeki insanların kaydedildiği ortak bir projede bile bu hatalardan ders alınarak üretilen bantlara arşiv malzemesi gözüyle bakılmalıdır.

4 *Oral History*, cilt 3, sayı 1, 1975, s. 8.

Ucuz bantlar bu ikilemden kaçmanın bir yolu olamaz, çünkü genelde bunlar kalitesiz bantlardır. Her bant manyetik bir tabakayla kaplanmış bir destek içerir, bu da bant üzerinde elektronik bir tablo oluşturulmasını sağlar. Sesi tutan bu tablodur ve üzerinde olabilecek her tür kusur veya bozulma ya da kasetteki bir hasar, kayda zarar verecek veya kaydı tamamen silecektir. Bilinmeyen markaların destek kısımları güçsüz olabilir ve manyetik kaplama kolayca dökülebilir. Bu durumda da kaset kötü kaydeder, hızla bozulur, kayıt cihazına da toz dolar. Güvenilir kalitedeki kasetleri toptan satan dükkânlar vardır, yerel bir mağaza toplu alımlarda indirim yapabilir, hatta uygun bir şekilde ilişki kurduğunuz takdirde maliyetine bile satış yapabilirler, ama teklif ne kadar iyi olursa olsun tanınmamış modellerin cazibesine kapılmayın. Çoğu bölgede görme özürtlüler için sesli bir gazete bulunur, adresi de kütüphanede mutlaka vardır, bunlar kasetleri yerel olarak en iyi fiyata nasıl temin edebileceğinize dair ayrıntılar verebilir. Sözlü Tarih Derneğinin bağlantı ağlarından birine de başvurabilirsiniz.

Yaygın olarak bulunabilen üç kaset türü vardır: Demiroksit, kromdioksit (krom olarak bilinir) ve metal; fiyatlar da genel olarak bu sıraya göre artar. Metal kasetler gerçekten çok pahalıdır. Bu sayılan kasetlerin hepsi kullanılabilir, ama daha pahalı türlerin avantajları esasında müziğin yüksek kalitede kopyalanmasında sundukları geniş seçeneklerde yatmaktadır. Konuşma kaydı için böyle bir şey söz konusu değildir ve daha ucuz kayıt cihazları sadece demiroksit kasetleri çalışabilir. Eski makinelerde her tür kaset için uygun ayarı bulmak gereklidir, ama modern cihazlar bunu kaset üzerindeki bir kod üzerinden otomatik olarak yapar. Kasetler farklı makinelerde az da olsa farklılık gösterir, bu yüzden iyi sonuç alamazsanız başka bir kaset deneyebilirsiniz. *Which* dergisi düzenli olarak kaset denemeleri yapar, onların elde ettiği verilere başvurmak yararlı olabilir, ama bu tablolarda görülen şey, bilinen bütün markaların en kötü ihtimalle yeterli bir performans sağladığıdır. Genellikle çalma süreleri kasetin kod numarasına bağlı olarak, otuz, altmış, doksan veya yüz yirmi dakikadır: C60'ların her yüzü otuz dakikadır. C120 dakika başına en ucuz kaset gibi görünür, ama ek bandın kasete sığdırabilmesi için bu kasetlerin daha ince olması gerekir, bu da daha zayıf ve uzun vadede daha istikrarsız olmalarına neden olur. Bu durum sıradan kullanımlarda fark edilmeyebilir, ama uzun vadede meydana çıkabilir. C30 en sağlam banttır, ama kaset değiştirme sıklığı ve ortalama bir oturumun tamamını alabilmek için gereken kaset sayısı, uygulamaya olanak vermeyecek kadar çoktur. Daha uzun kasetler kullanıldığında oturumlar bu kasetleri nadiren doldurabilir ve böylece son kaydın hemen ardından yeni bir kayda geçme isteği uyanabilir. Her

biri tek bir oturum içeren kasetlere dizin hazırlamak, bunların bant çözümü ve redaksiyonunu yapmak daha kolaydır.

Kasetlerin korunmasını ve yararlarının sürekliliğini sağlamak için yapılması gereken basit bir bakımı göz ardı etmeyin. Yıllar sonra, sizin bilgilerinize sahip olmayanlar için kasetlerin içeriğinin kolayca tanımlanabilir olması gerekir, bu nedenle her kasetin üstüne sesin kime ait olduğunu ve kaydın ne zaman yapıldığını hemen yazın, bu bilginin bir kopyasını da kasetin kutusunun üstüne not edin. Bir kasetin her zaman tanımlanabilmesini garanti eden en kalıcı yol, her kasetin başına veya sonuna kim olduğunuzu, kasettekinin kim olduğunu ve tarihi kaydetmektir. Eğer bunları başta yapacaksanız, ki en iyisi budur, biraz boşluk bırakıp giriş cümlesini oturum bittikten sonra kaydetmek en doğrusudur, çünkü bu işi oturumun yapıldığı yerde yapmak rahatsız edici bir başlangıç olur. Böylece bu kaset konuştuğunuz kişiyle ilgili bilgilerin bulunduğu ve kesinlikle hazırlamanız gereken bir dosyayla her zaman eşleştirilebilir. Kasetlerin en iyi durumda saklanması için özel koşullara ihtiyaç yoktur, ama kuru ve aşağı yukarı oda sıcaklığında bir yerde, tozsuz bir ortamda tutulmaları, ani sıcaklık değişikliklerine maruz kalmamaları gerekir. Eğer nemlenirlerse küf tutabilirler ve çalındıklarında kaydedici kafalar zarar görebilir. Bu durumda eğer sık kullanılmayacaklarsa dolaplarda tutulmaları daha iyi olur.

Bilgi, bant üzerine manyetik olarak işlendiğinden kasetler mıknatıslardan uzak tutulmalıdır, aksi halde tamamen silinebilirler. Bu, hoparlörlerdeki ve çoğu elektrikli cihazlardaki mıknatısları da kapsar. Aslında kayıt işleminin kendisi bandın üzerinde hafif bir manyetik alan yarattığından eğer çok sıkıca bastırılırsa kasetin bir bölümündeki manyetik alan bir sonraki bölüme karışabilir. İçerisi basım denen bu olgu, kasetin bir yüzündeki kaydın öteki yüzle birleşerek ikisinin de ziyan olmasıdır. Yakın geçmişe kadar bu sorun, çoğunlukla kasetlerin uzun süre dokunulmadan bırakılmasına bağlanıyordu; depolanmış kasetlerin üzerinden en az iki yılda bir hızlıca geçmek iyi olur, çünkü böylece bandın tekrar yerine konmadan önce az da olsa farklı bir konumda sarılması sağlanır. Aslında esas tehlike kayıt seviyesi fazla yüksek olursa kayıt sırasında yaşanır.

Bundan başka pek bir şey yok, işin teknik tarafı her şeyiyle anlatıldığından biraz korkutucu gözüktü de, kendinizi önceden hazırlar ve birkaç basit önlem alırsanız, pratikte hiçbir şeyin korktuğunuz kadar kötü olmadığını göreceksiniz. Doğru cihazı satın almak, önce ev ödevinizi yapma meselesidir, yani ne kadar harcama yapabileceğinizi belirlemek ve bu rakamı bağışlarla mümkün olursa büyütmek. Amaçlarınız için doğru makineleri seçin, gerçekçi kararlar verin. Başarının sırrı bütün hata ve kazaları ortadan kaldırmak değildir, buna imkân yoktur, esas mesele bunların önüne

geçmeyi öğrenmek ve eğer engel olunamazsa bunlarla başa çıkmayı sağlayacak yöntemleri bilmektir. Teçhizatı emin bir yere koyun, güvence altına alın, bilgi toplayanların kasetlerin kullanılabilirlik durumu hakkında da-ima bilgi sahibi olması için düzgün bir sistem oluşturun. O zaman her şey her zaman yolunda gidiyor gibi görünür ve sizin gerçekten ters giden her şeyden haberdar olmanıza rağmen insanlar sizin hatasız çalıştığınızı düşünür. Daha kaliteli kayıtlar yapmak tecrübelerden ders çıkarmakla mümkündür, bu da uzman olmadan önce herkesin bir yerden başlaması gerektiği anlamına gelir.

ON İKİNCİ BÖLÜM

SÖZLÜ TARİH: GENEL BİR BAKIŞ

Sözlü tarihin şu anki durumuna ilişkin birkaç yorumla bitirmek uygun gözüküyor. Başlangıçtan bu noktaya kadar, sözlü tarihi daha geniş bir tarih alanının parçası olarak gördüğümü ve sözlü tarihi ayırmanın öneminin, tamamen, tarihin geleneksel tanımlarının sınırlarına meydan okuma ihtiyacından kaynaklandığını vurguladım. Sözlü tarih doğal olarak antropoloji, sosyoloji ve psikoloji gibi disiplinlerle bağlar kurar, böylece tarih içinde yeni engeller yaratmaktansa, tarih ile insan deneyimlerine daha geniş bir bakış arasındaki engelleri zayıflatır. Bu meydan okuma ne derece başarılıdır ve sonuçları kalıcılık vaat etmekte midir? İnsanlar sözlü tarihi, örneğin tarihte istatistiklerin kullanılış biçiminde olduğu gibi özel bir şey olarak görmeyi bıraktıklarında esas sınav gerçekten tamamlanacaktır, çünkü her kaynak incelenen şeye nitelik katar ve belli perspektiflerin ulaşılan sonuçları etkilemesini kesinleştirir. Tarihçiler kitaplarının giriş kısımlarında sözlü kaynak kullanmalarını meşrulaştıran bölümler bulundurma ihtiyacı hissetmediklerinde sözlü tarihin geleceği güvence altına alınmış olacaktır. O zaman, tarih yazıldığı sürece bunun bir bölümü tamamen sözlü tarih olacak, bir bölümü de kısmen sözlü kanıtlara dayanacaktır. Elbette modalar, sözlü kanıtların öneminin zaman içinde artıp azalmasına neden olacaktır, ama bu kanıtlar, üzerinde çalışılması doğal olan mevcut malzemeler içinde, belgelere dayanan kanıtların yanında kabul görecektir.

Bu bakımlardan sözlü tarih hakiki bir mevzi kazanmış olduğu işaretlerini vermektedir. Artık, George Ewart Evans'ın yıllarca içinde bulunduğu durum gibi, çoğu kez kendileriyle aynı şekilde çalışanların varlığından habersiz birkaç kişinin etkinliğinden bahsetmiyoruz. Evans, etkinliklerde bir patlama yaşanıp 'sözlü tarih' adının ABD'den ithal edildiği 1970'lerin başlarında duygularını *Spoken History*'de [Söylenen Tarih] şöyle anlatmıştı: "Kendimi biraz Moliere'in ömrü boyunca nesir şeklinde konuşup bun-

dan haberi olmayan Fransız'ı gibi hissettim."¹ Sözlü Tarih Derneği hem tarihçileri hem de kendileri tarihçi olmadıkları halde sözlü tarihten yararlanabilecek kimseleri bir araya getirmekte başarılı oldu. Bu şekilde bu dernek çoğu tarih temelli gruptan daha etkin çalışıyor ve çıkardığı dergi pek az derginin giriştiği bir şeyi yaparak ülke çapında neler yapıldığına dair bir ilan tahtası görevi görüyor. Dergi, ülkenin pek çok yerinde yerel sözlü tarih grupları olduğunu gösteriyor ve derginin danışmanlar ağı, yeni başlayanlara bu işi bir süredir yapmakta olanlarla temas olanakları sunuyor. Bütün müzeler sözlü kayıtları, hem kendi başlarına hem de sergilere canlılık kazandırabilmeleri açısından, ellerindeki malzemenin temel bir parçası olarak görüyorlar. Okullarda sözlü tarihten gittikçe daha fazla yararlanılıyor; konu milli müfredat programında da yer alıyor. En yaygın adıyla hatırlama tedavisi, yaşlılarla çalışanlar arasında inanılmaz ölçüde yaygınlık kazandı ve bu tür çalışmaların bazı açılardan merkezine yerleşti. Mevcut arşivler, bantları gittikçe daha çok kabul ediyor, başta Milli Ses Arşivi olmak üzere, konularında uzmanlaşmış arşivler de kurulmuş durumda. Akademik tarihçiler sözlü tarihi kullanıyorlar, yükseköğretimdeki tarih öğrencileri eğitimlerinin bir parçası olarak sözlü tarihle karşılaşılıyorlar.

Dolayısıyla şu anki tehlike bir kayıtsızlık tehlikesi değil, ama gerçek tarih ve sözlü tarih ayrımı korunarak sözlü tarihin ikinci sınıf bir statüye kalıcı olarak yerleştirilme riski hâlâ mevcut. Maddi kültür üzerine çalışmalar tam da bu şekilde kabul edildi, öyle ki ülkedeki çoğu bölgenin en az bir yerel müzesi var ve buralarda istihdam edilen personel sayıları üstlenilen işler için yetersiz olsa da etkileyici boyutlarda. Müzecilik üniversitelerde de yer buldu. Müzelerin çoğunda, sergilenen koleksiyonların yanı sıra bugünkü ve gelecekteki araştırmacılar için depolarda geniş koleksiyonlar bulunduruluyor. Ne var ki, ben birkaç kurumda, geniş çaplı koleksiyonlar üzerinde çalıştıysam da, kendim müzede çalıştığım sırada bu tür çok az taleple karşılaştım. Büyük ulusal müzeler ve birkaç bölgesel müze diğerlerinden ayırdır ve ciddiye alınır, yine de buralarda bile müzelerin ciddi bir tarihçiye hiçbir şey ifade etmeyen tozlu kalıntıların dışında sadece belli konularda bir şeyler sunabileceği görülüyor. Kültürel miras endüstrisinin bugün sahip olduğu öncelikli konum, şüphesiz son birkaç onyılıda yapılan pek çok olumlu şeyi, koleksiyonları tiyatro malzemelerine, küratörleri de işletmecilere çevirerek mahvetme tehlikesi taşıyor. Maddi kültürün belli bir yönelimi yok ve potansiyelini gerçeğe dönüştürmek imkânsız, bunu da popüler olmakla ciddi olmak arasında bir tercih yapmak gerektiği yönündeki yaygın inanış simgeliyor. Doğru değil. Söz-

1 G. E. Evans, *Spoken History*, Faber, 1987, s. 34.

l  malzemenin yanı sıra objeler içeren koleksiyonlar çok çeşitli biçimlerde kullanılabilir, bir kurum çok farklı düzeylerde hizmet ve sergi sunabilir. Benim kendi tecrübem, gerçeklik ve nesnellikten fedakârlık etmeden de geniş ve büyüyen bir katılımın sa lanabilece i yönünde, ama bunun pek de moda olmadığı gözüküyor.

Sözlü tarih bu tecrübeyi tekrar etme riskini taşıyor, bu kadar mesafe kat edip sonra cam bir tavana çarpmak. Cazibesine maruz kaldığı kültürel miras endüstrisi, geçmişin daima hoş olmasını, hoş değilse bile bundan zevk alınabilmesini ister: İnsanlar zorluklar ve kötü i  koşulları altında yaşamaktan tat alabilmektedirler, çünkü güçlü bir toplumun vazgeçilmez parçalarıdır. Bundan kurtulmak gerektiğini savunmak, yerel tarihteki kökleri koparmayı ve seçkinci yalıtılmışlı a kaymayı savunmak değil, hem seslenilen kitleye hem de konuya uygun, olası her düzeyde ve tarzda sürekli bir toplama, çalışma ve kullanma sistemi yaratmaktır. At  iftlikleri hakkında her türden gruba yapt  m konuşmalar ilgi görüyor, konuşmaların sonunda bana gelip kendi ge mi lerinin ya da bir tanıdıkları veya akrabalarının geçmişinin bir parçasına dair bir şey duymaktan gerçekten çok ho landıklarını söyleyen insanlar beni çok memnun ediyor. Sadece başka tarihçilere hitap ederken bir tarihçi gibi davrandığımı asla hissetmeden, söylediklerimi dinleyicilerime göre ayarlıyorum, profesyonel olmayanların ilgisini ayakta tutabilmek için East Riding kırsal bir idilmiş gibi anlatmam da gerekmiyor.

Sözlü tarihin personel, mali kaynak ve sadece bu konuya ayrılmış me  nlar bulma  ansı hâlâ çok kısıtlı, bunlar bulunduğunda da kolayca kaybedilebiliyor. Sözlü tarih etkinliklerindeki büyük atılım 1970'ler ve 80'lerde yürütülen ulusal meslek ve eğitim programları sayesinde oldu. Kültürel miras etkinlikleri ( o u kez yanlış olarak) i siz insanlardan yararlanmanın politik olmayan bir yolu olarak görülüyordu. Planlar iyi i lendi inde elde edilen sonuçlar çok ilgi gördüğü ve bu tür projeler teçhizat ve malzeme alımına ayrılabilen sınırlı miktardaki paraya uygun ölçekte olduğu için kültürel miras etkinlikleri geniş kabul gördü. Sözlü tarih bir anda, kendi başına, ya da daha geniş projelerin bir parçası olarak çok sayıda insanı bilgi toplamak üzere  alı tırabilir hale gelmişti. Uygulanan ilk projelerden birinde, 1974'te Beamish Müzesinde ben de bir miktar kayıt yapmı tım; İkinci B l imde yer verilen Bay Orr alıntısı o çalışmanın ürünlerindendir. Daha sonra L dit bölgesinin merkezinde, Kirklees  ehir Meclisi için çalışırken West Yorkshire'da Gomersal'da bulunan Red House Müzesinde yürütülen çok başarılı bir sözlü tarih projesini ba latıp devam ettirdim. Proje bir a  defa değişime uğradı ve diğer ba ı girişimlerle kurulan bağlantılarla birlikte hâlâ devam ettiği söylenebilir, çünkü Red Ho-

use artık sürekli burada çalışan bir ses arşivcisiyle Kirklees Ses Arşivine ev sahipliği yapıyor. Bu kişi oranın tek personeli ve bu uygulama yurt çapında denenebilir. Buranın yakınlarındaki Bradford Kültürel Miras Kayıt Biriminde bir zamanlar, çoğu yarı zamanlı otuz kişi çalışıyordu, şimdiye tek kişi işleri götürüyor ve haftada sadece iki gün çalışıyor.

Sözlü tarih için herhangi bir seviyede harcama yapmanın kamu gereksinimleri bakımından bir anlamı yok, işsizlerin eğitimine giden az miktardaki para da genelde bu tür projelerin dışında kullanılıyor. Hükümetten gelen beklenmedik yardımların yanı sıra kendi bütçelerinden de bir miktar ayırmak isteyen yerel yöneticiler, kesinti zamanlarında dışarıdan para gelmemeye başladığı anda kendi yardımlarını da keserler. Kirklees bir tane bile olsa kalıcı ve tam zamanlı bir personel bulundurmaya başarması bakımından fazlasıyla sıradışı bir örnektir. Leicester’da MSC sözlü tarih arşivinin sürdürülmesi yönündeki meclis vaadine rağmen, “bantlar Merkez Kütüphanesi deposuna kondu, cihazlar ve dosyalar kutulara kaldırıldı,”² oysa bu olay yaşandığında 1990 başlarında Leicester’de, kayıt yapan gönüllü gruplar bakımından sözlü tarihe yönelik çok büyük bir ilgi vardı. Bir yıl sonra bizzat North West Ses Arşivi kapanma tehlikesiyle karşı karşıya kaldı, Lancashire Bölge Meclisi son dakikada iki buçuk personelin maaşını garantiye almayı kararlaştırdıysa da daimi harcamalar bunun dışında tutuldu. Kalıcı pozisyonların az olması elbette hiç olmamasından iyidir, otuz sene önce bu pozisyonlar hiç yoktu, dolayısıyla aşırı bir yas havasına bürünmeye gerek yok. Bu pozisyonlardaki kişiler düşük de olsa maaş alıyorlar ve belli bir iş güvencesine de sahipler, oysa eski sistem çok düşük ödemeler yapıyordu ve bir defada bir yıldan uzun süre istihdam edilen kişi sayısı çok azdı. Ancak şu anki durum, bu patlamanın geride kaldığı, bundan sonraki işinse, şimdiye kadar yoğun bir biçimde toplanmış olan malzemenin düzene koyularak kazanımların korunmasıdır.

Eğer bu kalıcı yapının en iyi sonucu verecek şekilde çalışması isteniyorsa, gönüllü grupların yapamayacağı işleri yapan, etkili ve birikimli bir ağ oluşturulması lazım. Bu gruplar bilgi toplayanların bulup elde ettikleri sonuçlardan istedikleri yayını yapabilirler, öte yandan bantlar ve bant çözümleri de uzun vadede olabildiğince korunabileceği yerlere gider. Özellikle sözlü tarih özü itibarıyla popüler olduğu ve eğer doğru biçimde çalışılırsa kitap ve kasetler kendi finansmanlarını sağladığından bu düzeyde daha iddialı yayınlar da ortaya çıkarılabilir. Bu şekilde biriken kaynak malzeme temelinde daha çok ve daha iyi akademik tarihler de oluşturulabilir.

Sonunda sözlü tarihi ciddi değerlendirmelerin dışında tutmak imkânsız hale gelecektir. Bu, sözlü tarihe hiç muhalefet yapılmayacağı ya da tüm kuşkların giderileceği anlamına gelmez. Tarihte sorgulanamayan ve kötülenmeyen tek bir kaynak yoktur. İstatistik tabanlı tarihin (yandaşları tarafından kliometri olarak anılır) son yıllarda kazandığı büyük başarılarla rağmen, bu çalışma yönteminden kesinlikle hoşlanmayan çok sayıda tarihçi vardır, ben dahil bazı tarihçilerin bu yöntemin aşırı iddiaları karşısında çekinceleri vardır. Eğer sözlü tarih bu bahsedilen şekilde tanınabilirse, istenecek başka bir şey yoktur.

Ama sözlü tarih henüz bu noktada değil. 1991’de Alexander Somerville’in *The Whistler at the Plough*’unun [Sabandaki İşlikçi] yeni basımı hakkında Profesör Michael Turner’ın yazdığı değerlendirmedeki bir yorum, kitabın kaderinin “tarihçilerin (sözlü tarih diye adlandırılınca bir tür akademik meşruiyet kazanan) anekdotlar şeklindeki kanıtlara verdiği değere bağlı”³ olduğu şeklindeydi. Burada söz konusu edilenin, teyp kayıtlarıyla meşrulaştırılmamış bir sözlü malzeme olduğu kabul edilebilir, ama esas önemli olan, sözlü kanıtlara yönelik olarak genelde açığa vurulan bu tavidir. George Ewart Evans birçok bağış başvurusu yapmasına rağmen çalışması için hiçbir dış mali kaynak elde edememişti, finansmanı yazarlıktan elde ettiği kişisel geliriyle sağlamıştı. Bazı akademisyenler ve kurumlarla bağlantı kurduysa da bunlar ciddi bir şekilde kabul edilmesine değil de ortak duygulara dayalı kişisel bağlara işaret ediyordu; akademisyenler arasında sözlü metodolojiye yönelik hâlâ büyük bir güvensizlik olduğu doğrudur. *Sözlü Tarih* dergisini bulmak zor olabilir, çünkü bu dergiyi tarih bölümleri nadiren önemli tarih dergileri arasında sayar, sıradan kütüphanelerse fazla uzmanlaşmış bulur.

Ne kadar insanın sözlü tarihin varlığına dair bir bilgisi olduğunun, bilgisi olanların çoğunun da ‘sözlü tarih’ adını hayal meyal duymuş olsalar da bu alanın gerçekte neyi kapsadığına dair çok az fikir sahibi olduklarının farkındayım. Yaşlıların çoğu hâlâ hayatları boyunca başlarından hiç ilginç bir şey geçmediğine inanıyor. Sözlü tarihin tam olarak bilincinde olanlar genellikle konuyla çok ilgilidirler ve ya işin içindedirler, ya da zaman bulur bulmaz konuya dahil olma isteğindedirler. Dolayısıyla sözlü tarihçilerin, öyle istedikleri için değilse de tarihin bu ülkede işleyiş ve finans edilmesi tehlikesi söz konusudur. Bu kitapta üzerinde yoğunlaştığım tarih, sıradan insanların toplumsal tarihidir; akademik tarihçiler işin ne kadar

3 M. Turner, A. Somerville’in *The Whistler at the Plough* değerlendirmesi, *Agricultural History Review*, 39, 1991, s. 89.

içinde olurlarsa olsunlar bu, o insanların tarihidir ve bu yüzden onlara açık olmalıdır. Hâlâ başarılı projeler ve gruplar oluşturmak için büyük imkânlar ve kaydedilebilecek sayısız malzeme var. Örneğin, 1988’de Hervey Benham Charitable Trust’ın bir bağışı, Bob Little’ın Colchester’da, Essex Üniversitesi ve Colchester Ensitüsünün ortaklaşa başlattığı bir proje için araştırma görevlisi olarak istihdam edilmesini sağladı. Little, yerel topluluğun seçkin üyeleriyle görüşmeler yaptı, eğitim oturumlarından sonra gönüllü elemanlar aradı ve otuz kişiyle beraber, geniş bir insan grubuyla görüşmek üzere etkin bir programa sahip Colchester Recalled Oral History Group’u [Hatırlanan Colchester Sözlü Tarih Grubu] oluşturdu.

Ben bu kitaba sözlü tarihin özü itibariyle demokratik bir yapıya sahip olduğunu vurgulayarak başlamıştım, ama kitap boyunca, bu durumun sözlü malzemenin gerçekte ne şekilde kullanılacağını belirlemesinin kesinlikle kaçınılmaz olmadığı yönünde de uyarılarda bulundum. Sanırım bu, kitabı sona erdirmek için de uygun bir nokta. İçinde yaşadığımız toplum, geleneklerini hâlâ bir nesilden öbürüne aktarıyor, ama bunu gerçekleştiren mekanizma eskisi gibi değil, yaşamlarımızdaki değişimin hızı, geçmişi mesajlarını bugünün ihtiyaçlarına uyarlamaya devam etme kapasitemizin üstüne çıkma tehdidi yaratıyor. Bu işi sürdüreceğiz, bundan hiç şüphem yok; 19. yüzyıl Lancashire’ında sanayileşmenin yarattığı toplumsal çalkantıdan doğan istikrarlı topluluklar, sıradan insanların eskiden kalan kopuk parçalardan yeni yapılar inşa etme becerisi hakkında umutsuzluğa ve karamsarlığa kapılmamamız için açık bir uyarı. Bu böyle olmakla birlikte, bugün farklı bir dünyada yaşıyoruz ve daha bir nesil önce bile normal olan şeylerin çoğu artık neredeyse anlamsız. Ortadan kaybolmuş olan şeylerin anılarını korumak istiyorsak, bunun için bir şeyler yapmamız gerekiyor. Yaşlılara dönmek, onların deneyimlerinden yararlanmak doğal, hikâyelerin dinleyicilerinin gençler olması da doğal. Sadece bu işi yapış biçimimizde bazı uyarlamalar yapmak zorundayız. Her şeyi yakalamaya çalışırken yaklaşım çeşitliliği kullanalım ve bulduklarımızı gelecek nesle, ulaşabilecekleri, uygun bir formda aktaralım.

EK OKUMA

Sözlü Tarih Nedir?

Robert Perks, *Oral History, An Annotated Bibliography* (The British Library, 1990), tüm sözlü tarih kitaplarının bir listesi olmaya en yakın kaynaktır: Aralarında pek çok yabancı çalışmanın da bulunduğu 2132 kaynak listelenmiştir. Çoğu yerel olarak yayımlanmış makale ya da kitapçıklardır, dolayısıyla görüldüğü kadar etkileyici değildir, ama son yirmi yılda sözlü tarih alanında yapılmış yayınların boyutunu göstermektedir. Her başlığın yanında içeriği hakkında bir fikir verecek kısa notlar ve bu kitapta ele alınan konuların kolayca takip edilebilmesini sağlayan kapsamlı bir konu dizini içeren çok yararlı bir kılavuzdur. Pek çok yerel yayının, derleyicinin dikkatinden kaçtığı için eksikleri vardır ve elbette güncelliğini yitirmiştir. Burada kullandığım kitapların tamamı da bulunmamakta, ki bu durum her şeyi kapsamaya çalışmanın zorluklarını göstermekte; ve söz konusu çalışmada yer verilen pek çok kaynağı kolayca elde etmek imkânsızdır.

Sözlü tarih konusundaki ilk öğretici nitelikli kitap Paul Thompson'ın *The Voice of the Past: Oral History* (Oxford University Press, 1978, 2. bası 1988) [*Geçmişin Sesi: Sözlü Tarih*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999] adlı eseridir. Sözlü tarihin doğasına akademik bakış açısıyla yöneltilmiş çok kapsamlı bir bakıştır ve farklı proje türlerine dair tavsiyeler de içerir. Bu çalışma, Trevor Lummis'in *Listening to History: the Authenticity of Oral Evidence* (Hutchinson, 1987) adlı çalışmasıyla beraber, yukarda sözü edilen kitabın doğal bir devamıdır; Lummis'in kitabı, adından da anlaşılacağı gibi büyük ölçüde sözlü tanıklığın doğasıyla ilgilenmektedir.

Sözlü Tarih dergisine bu metinde sık sık yer verildi; yeni kitaplar ve yürütülmekte olan çalışmalara dair en iyi kaynak kesinlikle budur. Bu dergide düzenli olarak, sözlü tarih pratikleri ve sonuçları hakkında makaleler yayımlanmaktadır. Her sayı belli bir konuya yöneliktir: Bazen belli bir

topluluk tarafından yapılan yayıncılık (güz 1992); eğitim (ilkbahar 1992); hatırlama çalışmaları (güz 1989) vb gibi pratik konular, bazen de aile tarihi (güz 1975); siyahların tarihi (ilkbahar 1980); zanaatlar (güz 1990) vb gibi temalar. İlk sayılar sözlü tarihin Britanya ve diğer yerlerdeki gelişimini bir dizi makaleyle ele almıştır. Pek çok farklı seviyede, daha küçük dergi ve bültenler bu dergide kendi tanıtımlarını yaparlar, İskoç Sözlü Tarih Grubu'nun bülteni olan *By Word of Mouth* gibi. Ulusal Ses Arşivi de *Playback* adlı ücretsiz bülteni yayımlamaya başladı, British Library National Sound Archive, 29 Exhibition Road, London SW7 2AS adresine başvurulduğunda ücretsiz olarak edinilebilir.

George Ewart Evans'ın BBC radyosundaki çalışmaları ve kitapları, sözlü tarih, tarihin özel bir biçimi olarak görülmeğe başlamadan, ya da bizzat isminin bu şekilde kullanılmasından çok önce Britanya'da popüler hale gelmişti. Evans'ın, bu alanda hem ilk çalışanlar hem de sonrakiler üzerindeki etkisi inkâr edilemez ve bu çalışma tamamen tarih mesleğinin dışında gerçekleştirildiğinden her amatör için ilham kaynağı olabilecek bir örnektir. Buradaki metinde yer verilenlerden çok daha fazla kitap yazmıştır, *Where Beards Wag All: The Relevance of the Oral Tradition* (Faber, 1970, 2. baskı 1977) ve *Spoken History*'de (Faber, 1987) sözlü malzeme toplama işine kendine özgü yaklaşımını, ayrıca sözlü tanıklık, maddi kültür ve folklor arasındaki bağlantıları en açık biçimde tartışmaktadır.

Medyayla olan ilişkiler, esasen söyleşilerden ve BBC arşivlerinden derlenmiş bir “ses senfonileri” dizisi olarak radyoda yayımlanan, Theo Barker'ın *The Long March of Everyman*'inde de (Deutsch/BB, 1975, 2. baskı 1985) görülebilir. Charles Allen'ın *Plain Tales from the Raj: Images of British India in the Twentieth Century*'si (Deutsch/BBC, 1975) Radio Four'da yayınlandığında geniş bir kitlenin ilgisini çekmişti ve bunu Afrika ve Güney Çin Denizi ile ilgili iki dizi takip etmişti. 1981'de Kraliyet Savaş Müzesi bunların bir kısmını kaset olarak yayınladı. Steven Humphries'in çalışmasından bu kitapta söz edildi; Humphries televizyon için, bazı hassas konular hakkında etkileyici diziler hazırlamaya devam ediyor ve bu diziler sözlü tanıklığın değeri konusunda pek çok kimseyi ikna etmiş, görüntünün sözlü tarihin etkileyciliğini nasıl geliştirebildiğini de göstermiştir. Drama olarak sözlü tarihe ilgi duyanlar içinse Age Exchange Tiyatro Topluluğu anılara dayalı turne oyunlardan oluşturulan *My First Job* (Age Exchange, 1984) gibi bir dizi kitapçık yayımlamıştır.

Sözlü tarihin geniş kapsamına bir örnek David Edge ve Michael Mulkey'in *Astronomy Transformed: The Emergence of Radio Astronomy in Britain* (Wiley, 1976) adlı kitabıdır. Bilimsel ilerlemenin normal, düzenli görüntüsünü bir yana itip aslında her şeyin çok daha karışık şekilde ger-

çekleştiğini, kişiliklerin ve rekabetlerin büyük önem taşıdığını göstermek teki başarısı, söyleşilerden önceki ciddi hazırlıklara ve konuşacağı insanları yabancılaştırmadan sorgulamaya yönelik çift yönlü söyleşi tekniğine dayalıdır. Seçkinlerin sözlü tarihi Anthony Seldon ve Joanna Pappworth'ün *By Word of Mouth: 'Elite' Oral History* (Methuen, 1983) adlı, bu ortamlarda işe yarayan söyleşi teknikleriyle ilgili tavsiyeler de içeren çalışmasında ele alınmıştır.

İnsanlar ve Mekânlar

Sözlü tarihe dayalı yerel yayınlar kümesinden özel bir ilgiye yönelik seçim yapmak zordur ama Marie Hartley ve Joan Ingleby'nin *Life and Tradition in the Yorkshire Dales* (Dent, 1976) adlı kitabı sözlü anıları, eski fotoğrafları, maddi kültürü ve coğrafi yapıyı özgün bir bölgesel hayat tarzını canlandıracak şekilde bir araya getirmekteki gücü açısından çok etki uyandırmıştır. Bunu diğer bölgeler için yapılmış benzer bir dizi yayını izlemiştir. Centerprise Trust'ın *Working Lives: A People's Autobiography of London* (Centerprise Trust, cilt 1, 1976; cilt 2, 1977), diğer kitapçıklarla birlikte, Londra'ya ait etkileyici ve bütünsel bir projedir. Sizin bölgeniz için yapılmış bir benzerinin olup olmadığını yerel kütüphanenizde araştırın. Studs Terkel'in Chicago'daki çalışmalarına da, sıradışı bir değere sahip olduğu yönünde genel bir kabul gören bu Amerikan şchrinde sıradan hayat tecrübelerine dair uzun ve kapsamlı bir kayıt ortaya koyduğundan, burada değinmek gerekir. Terkel'in kitaplarının tümüne ulaşmak mümkün olmayacaktır ama bulunabilenler, örneğin *Working: People Talk About What They Do All Day and How They Feel About What They Do* (Wildwood, 1974; Penguin, 1985), bu ülke hakkında olmasa da okunmaya değer.

Yaşam Biçimleri ve Dil

Folklor akademik açıdan hep marjinal bir konu olarak kaldığından ciddi bir genel bakış içeren çok az modern kitap bulunmaktadır. Mevcut kitapların en iyisi muhtemelen R. Dorson'ın *Folklore and Folklife* (University of Chicago Press, 1956; 2. baskı 1972) adlı çalışmasıdır, E. Estyn Evans'ın *Irish Folk Ways*'i (Routledge & Kegan Paul, 1957) ve Trefor M. Owen'ın (Galler bölgesiyle ilgili olan) *Welsh Folk Customs*'ı (1968) sadece folklorla ilgili çalışmaların neler ortaya çıkarabileceğine iyi birer örnektir. Çok karşıt bir bakış açısıyla yapılmış bir kırsal topluluk çalışması ise Ian Carter'ın *Farm Life in North-east Scotland, 1840-1914: The Poor Man's Country*'sidir (John Donald, 1979); Robert Burchfield'ın *The English Language*'i (Oxford University Press, 1985) İngiliz dilinin bir bütün ola-

rak ve bu adalardaki ilk kullanımından bu yana yaşadığı gelişimle ilgili kolay okunabilen bir çalışmadır. Şivelerle ilgili iyi kitaplar bulmak folklorla göre çok daha kolaydır. İyi bir başlangıç noktası Peter Trudgill'in *The Dialects of England*'dir (Blackwell, 1990); Harold Orton, Stewart Sander-son ve John Widdowson'un *The Linguistic Atlas of England*'ı (Croom Helm, 1978) kullanımdaki İngilizce şivelerinin anıtsal bir çalışmasıdır ama sadece belli bölgeler ele alınmıştır. Editörlüğünü J. Mather ve H. H. Speitel'in yaptığı üç ciltlik *The Linguistic Atlas of Scotland* (Croom Helm, 1975-86) İskoç şivelerini işlemektedir, daha sonra Keltçeyle ilgili ciltler de yayımlanacaktır.

Alternatif Tarih

Etnik gruplarla yapılan çalışmalara rağmen genel kullanıma açık bir şekilde yayımlanmış az kaynak bulunmaktadır. Caroline Adams'ın *Across Seven Seas and Thirteen Rivers: Life Stories of Pioneer Sylheti Settlers in Britain*'ı (THAP Books, 1988) üç asırdır Britanya limanlarında yaşayan 'Lascar' denizcilerini ve ailelerini ele almıştır ve bu alanda yapılabilecekleri iyi bir örnektir. Sherna B. Gluck ve Daphne Patai'nin derlediği *Women's Words: The Feminist Practice of Oral History* (Routledge, 1991), söz konusu çalışma yöntemleriyle, kadınlar için ne yapabileceği ve ne yapıldığını bir araya getirmeyi amaçlayan bir çalışmadır. Mary Chamberlain'in *Fenwomen: a Portrait of Women in an English Village*'ı (Quartet, 1975/Virago, 1977) kırsal toplumdaki kadınlarla ilgili az sayıdaki çalışmadan biridir, Carl Chinn'in *They Worked All Their Lives: Women of the Urban Poor in England, 1880-1939* (Manchester University Press, 1988) adlı kitabı da büyük beğeni toplamıştır.

İşe Başlamak ve Malzeme Toplamak

Oturum yürütmeye yönelik küçük kılavuzlar: Robert Perks, *Oral History: Talking About the Past* (The Historical Association, 1992), Paul Thompson and Robert Perks, *Telling How it Was: A Guide to Recording Oral History* (BBC, 1989), Steve Humphries, *The Handbook of Oral History: Recording Life Stories* (Inter-Action Imprint, 1984) ve Ken Howarth, *Remember, Remember: Tape Recording Oral History* (Pennine Heritage Network, 1984); ama bunların hiçbirini kitapçılarda ve kütüphanelerde bulmak kolay değildir. Öğretmenler için Sallie Purkis'in kitapları, örneğin *Oral History in Schools* (Oral History Society, 1981), *Thanks for the Memory* (Collins, 1987) ve özellikle ilkökul öğretmenleri ve milli müfredat programıyla ilgili olan *A Sense of History: Key Stage 1 Evaluati-*

on Pack (Longman, 1991) en uygun ve kolayca bulunabilen kaynaklardır. Doğru ortamda nelerin başarılabilceğine dair en iyi örnek Anchor Press/Doubleday'ın yayımladığı Eliot Wigginton (ed.), *The Foxfire Book* (Doubleday, 1972) ve yıllara göre numaralandırılmış *Foxfire 2* (1973) gibi daha sonraki yıllık basımlardır. Bunlar ABD'nin Güney Apalaşlar bölgesinden bir okul dergisinden, son derece yoksul bir bölgede, eğitim sisteminin tamamen dışladığı, ama kendi bölgelerinin folklor kültürünü inceleme fırsatı karşısında büyük bir motivasyon hissetmiş öğrenciler tarafından derlenmiştir. Anı çalışmalarıyla ilgili önemli bir kitap, bu çalışmaların değerini ve sınırlarını gösteren Peter Coleman'ın *Ageing and the Reminiscence Process: Social and Clinical Implications* (Wiley, 1986) adlı çalışmasıdır.

DİZİN

- aile 8, 15-16, 30, 74-76, 78-79, 81, 90, 113, 123-127, 155, 160-161
- antropoloji 223
- arşiv 14 15, 19, 34, 154, 173, 177, 182, 188-192, 205, 219, 224, 226
- atlar 3, 6-7, 46-50, 53, 57-59, 85, 112, 132, 134-138, 161-163, 168, 185, 187, 200, 206
- at bakıcıları 45-50, 52, 67, 84, 107, 112, 124, 132, 135-136, 139, 143-144, 157, 200, 202, 206
- balıkçılık 118-120
- bant 173-174, 177, 209, 211, 212-214, 217, 220-221
- bant çözümü 174, 176-179, 180-183, 185-186, 188, 192-193, 199, 218-219, 221
- belgeler 8, 10, 15-16, 18-19, 21, 23-24, 34
- biyografi 198-199
- çiftçiler 26, 34, 37-38, 40, 46, 48, 50, 59, 63, 82, 84, 86, 108-110, 112-114, 134, 137, 156, 200
- çiftçilik 6-7, 108-109, 112, 143, 157, 202, 32, 40, 42, 45, 49-50, 57, 60, 67
- çiftlik 3, 7-8, 14-16, 20, 32, 35, 51-53, 71, 82, 84-85, 108, 110-111, 113, 127, 132, 134-137, 139-140, 156-157, 162, 164, 178, 184, 200-202, 225
- çiftlik işçileri 3, 7, 16-17, 20, 49-51, 52, 78, 85, 105, 107, 109-114, 117, 127, 134, 136, 139, 144, 146, 156-157, 162, 164, 184-185, 200-201, 210,
- çocuklar 53 56, 134, 159-161, 171, 187
- çocukluk 23-25, 28, 42, 79, 83, 85, 90, 131, 133, 139, 149, 162-164,
- dil 57, 59, 62-64, 66, 15, 60, 185, 188, 231
- dizin 177, 179-181, 221
- dokuma 52, 75-77, 83, 116, 122, 124, 162,
- eğitim 54, 59, 64, 83, 104, 224, 233,
- etnik azınlıklar 4, 103; gruplar 71, 73, 145, 203, 232
- folklor 16, 44-46, 48-50, 231,
- fotoğraf 15, 73, 156, 101, 165-167, 171, 195-196, 204, 216, 231,
- fotoğrafçılık 215, 217
- futbol 95, 97
- göç 57; göçmenler 52, 56, 71, 73, 88

halkbilim (folklor) 56, 61, 66, 103, 135,
hatırlama tedavisi 171, 189, 224
imla 182-186, 188
kadınlar 4, 15, 29-31, 74-78, 86, 90-91, 93, 98-99, 101, 103, 121-125, 126-127, 134, 155, 163, 232,
kaset 1-2, 19, 92, 130-131, 156, 171, 173-174, 176-182, 189-192, 199, 205, 207, 212-214, 218-221, 226
kayıt (kaydetme) 2, 4, 158, 174, 176-177, 147-148, 160, 182, 188-189, 204-205, 208-211, 213, 217-218, 222
kayıt cihazı 130, 147, 152, 180, 198, 208-210, 212-214, 215, 218, 220-221,
kişisel anılar 8; tanıklıklar 206

Luditler 197, 225; Ludizm 115-117

maden işçileri 24, 61, 59, 90-93
madencilik 42, 60-61
medya 19, 91, 98-99, 230
mikrofon 19, 158, 210-212, 215
müzeler 2-3, 23, 66, 129-130, 141, 167, 171, 187, 189, 191, 205, 224-225

otobiyografi 21, 28-29, 95, 207,

proje 129, 131-133, 137, 139-141, 144, 151, 153-154, 160, 171-172, 176, 186, 189, 193, 203, 213, 215, 217, 219, 225-226, 229, proje 213

psikoloji 223

sendika 14, 32-33, 74, 82, 88-89, 93-94, 107-109, 110, 143-144, 152, 156, 158,
ses bantları 15, 19
sinema 12-14, 97, 127
siyahlar 32, 34, 57, 65, 71-72, 74, 183, 219, 230,
sosyoloji 29, 72, 102, 107, 154, 223
sözlü anlatı 111
sözlü kanıt 3, 17, 19, 87, 110-112, 223,
sözlü tanıklık 17, 23-25, 29, 91, 95, 103, 106, 110, 114, 118, 135, 203,
Sözlü Tarih Dergisi 11, 74-75, 125, 127, 129, 215, 219, 227, 229
Sözlü Tarih Derneği 11, 129, 214, 220, 224

şive 15, 22, 56-59, 61-65, 174, 182-184, 186-187, 212, 232, 56, 58, 61-63, 65, 212, 232

tey 204-205
teyp 1, 19, 27-28, 78, 138, 151-152, 158, 173, 180, 202, 208, 210, 227
tiyatro 198, 230
topluluklar 15, 35, 67, 83, 103-104, 116, 140, 150, 192, 217, 34, 41, 91, 105, 121
yaşam öyküsü 28-29, 32, 43, 102, 107
yaşlılar 25-26, 85, 134-135, 140-141, 145-147, 149-151, 158, 167, 171, 224, 227-228

Sözlü tarih "sıradan insan"ın, yani hepimizin yaşamını konu edinir: İnsanlar nasıl yaşar, nasıl çalışır, ne iş yapar, neler düşünür, neler hisseder? İşte sözlü tarih, gündelik yaşantımızla, yaptığımız işlerle, duygularımız, düşüncelerimiz, geleneklerimiz ve göreneklerimizle hepimizin öyküsünü anlatır. Yaşamın içinden üretilen bir bilgidir. Hepimizin ve herhangi birimizin bilgisidir, insanlarla konuşarak öğrendiklerimizdir. Özellikle yerel tarihle sıkı bağlar taşıyan sözlü tarih hem konu hem de yöntem itibarıyla geleneksel tarihten farklıdır. Bir tür alternatif tarihtir. Yazılı belgelerde göremeyeceğimiz ayrıntıları, arşivlere girmeyen yaşam parçalarını bulabileceğimiz eşsiz bir kaynaktır.

Elinizde tuttuğunuz kitap bir sözlü tarih kılavuzu. Ama aynı zamanda sözlü tarihi öğrenmek, sözlü tarih yapmak isteyenler için yararlı bir giriş kitabı. Bu alanda araştırma yapacaklar için son derece öğretici, pratik bilgiler veriyor, çalışma yöntemlerini ele alıyor. Ancak bir el kitabı olduğu kadar sözlü tarih çalışmalarından verdiği örneklerle de keyifle okunan bir harman. Sözlü tarih, bu kitapta kadınları, çocukları, çiftçileri, işçileri, göçmenleri... anlatıyor; toplumların "güçsüz"lerine ses veriyor. Geleneksel tarihin, ayrıntılarına inmediği yerellikleri bulup çıkarıyor.

Bu kitap sözlü tarihin zenginliklerini keşfetmek isteyenleri, yerel tarihe adım atanları eli boş döndürmeyecek bir çalışma.

TARİH VAKFI
YURT YAYINLARI

ISBN 975-333-144-4

9 799753 331 8